

ՆՈՅՆԻՆ ԻՆՏԵՆՏԻՎ

ნიკოლოზ ზახითაშვილი

თხზულებათა სრული კრებული

მომგონებანი

პორტრეტის ისტორია

განებალოგია

ნიკოლოზ ბარათაშვილის წინამდებარე გამოცემა თავისი აღნაგობითა და დანიშნულებით აკადემიური ხასიათისაა, შედგენილობით კი ყველა ადრინდელ კრებულზე სრული. პოეტის ლიტერატურული მემკვიდრეობის კვლევა უცვლელად გადმოღებულია პოეტის თხზულებათა 1972 წლის აკადემიური გამოცემიდან. ვფიქრობთ, აკაკი განწერელის და ივანე ლოლაშვილის რედაქციით დასტამბული აღნიშნული გამოცემა ამ მხრივ უზადოა, სადაც ტექსტები ავტოგრაფთან შედარებული და დადგენილია ივანე ლოლაშვილის მიერ, ხოლო წერილების შენიშვნები ეკუთვნის აკაკი განწერელის.

აღნიშნულ გამოცემას ჩვენ დაცუმატით შემდეგი განყოფილებები:

- თხზულებების ბექედურ გამოცემათა სრული ბიბლიოგრაფია;
- მოგონებანი;
- ნიკოლოზ ბარათაშვილის პორტრეტის ისტორია;
- პოეტის გენეალოგია.

გამოცემა ილუსტრირებულია: მოცემულია პოეტის თანამედროვეთა, ნათესავთა პორტრეტები, აგრეთვე პოეტის პორტრეტის აღდგენის ყველა ცდა, მათ შორის ლევან თაქთაქიშვილის მიერ 1998 წელს აღდგენილი პოეტის ფოტორობოტი და მასზე დაყრდნობით მხატვარ ლევან ჭოლოშვილის მიერ ამ გამოცემისთვის შექმნილი პოეტის პორტრეტი, რომელიც წიგნის გარეკანზეა წარმოდგენილი.

გამოცემაში პირველად ქვეყნდება პოეტის გენეალოგიური ხე, რომელიც შედგენილია საქართველოს გენეალოგიური კვლევის სამსახურის ფუძემდებლის იური ჩიქოვანის მიერ.

გამოცემას თან ერთვის აუდიო-დისკი, რომელიც შეიცავს პოეტის ლიტერატურულ მემკვიდრეობას, შესრულებულს ცნობილი ქართველი დეკლამატორების მიერ.

ვფიქრობთ, ეს წიგნი კარგი საჩუქარი იქნება მკითხველისათვის.

ლევან თაქთაქიშვილის საერთო რედაქციით

გამომცემი კახა დავითური

მხატვარი **ლევან ჭოლოშვილი**, ტექნიკური რედაქტორი **მამუკა ხანთაძე**, დაკაბადონება **ნუზარ არჩვაშვილი**, სათუნა **ალაჰიძე**

ივანე ლოლაშვილი

ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობა

ნიკოლოზ ბარათაშვილის სამწერლო მოღვაწეობა განისაზღვრება 12-ოდე წლით (მისი პირველი ლექსი თარიღდება 1833 წლის 18 მაისით და უკანასკნელი — 1845 წლის თებერვალ-მარტით). ასეთი მოკლე დროის განმავლობაში ამ გენიალურმა პოეტმა დაგვიტოვა ძლიერ მცირე, მაგრამ ღრმად შინაარსიანი და მაღალმხატვრული თხზულებანი (ლექსები, პოემა, თარგმანები და პირადი წერილები), რომელთაც დიდად გაუთქვეს სახელი არა მარტო ჩვენში, საქართველოში, არამედ მის საზღვრებს გარეთაც. სამწუხაროდ, მან თავისი ლექსების ვერც ერთი ტაეპი ვერ ნახა დაბეჭდილი. 1832 წლის შეთქმულების შემდეგ საქართველოში მძიმე რეჟიმი დამყარდა. იმხანად მხოლოდ რამდენიმე წიგნი დაიბეჭდა ქართულად, მათ შორის ორად ორი პოეტური თხზულება — ჩახრუხადის „თამარიანი“ და შავთელის „აბდულმესიანი“. 1833-1845 წლები იყო ბეჭდვითი სიტყვის სილატაკის ხანა. მაშინდელი მოღვაწე თაობა კმაყოფილდებოდა ხელნაწერი ჟურნალების გამოცემით, საოჯახო ალბომების შედგენით და ლიტერატურულ შეკრებებში მონაწილეობის მიღებით.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი ლექსებს ხელნაწერების სახით ავრცელებდა: ზოგს ხელნაწერ ჟურნალში ათავსებდა, ზოგს მეგობარი ქალების ალბომებში წერდა, ზოგს ცალკე ფურცლებად არიგებდა და ზოგსაც პირად წერილებში ჰრთავდა. 1840-იანი წლებიდან მან დაიწყო კრებულების შედგენა და მეგობარ-ნათესავებს შორის გაფრცელება. დღეისათვის ცნობილია რამდენიმე ასეთი კრებული: მაიკო ორბელიანისეული, ეკატერინე ჭავჭავაძისეული (1841-1843 წლებისა), ქეთევან ორბელიანისეული (იგივე ბარბარე ვეზირიშვილისეული), ქეთევან ერისთავისეული (რომელიც 1876 წელს დამწვარა) და თვით პოეტისეული შავი სამუშაო ცალი, რომელიც დღეს ბარბარე ერისთავისეულ ვარიანტადაა ცნობილი. ეს კრებულები ხელიდან ხელში გადადიოდა და სხვადასხვა ნუსხებად მრავლდებოდა.

1. პირველი ბეჭდვის ისტორია

ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსების დაბეჭდვის იდეა პირველად ჩასახულა 1846 წლის 14 იანვარს, როდესაც პოეტის მეგობრები შეკრებილან რევუზ ანდრონიკაშვილთან სადილად ნინოობა-დღეს. იმავე წლის 19 იანვარს ლევან მელიქიშვილი, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ახლო მეგობარი, გრიგოლ ორბელიანს სწერდა (დანერილია რუსუ-

ლად, ქართული თარგმანი ეკუთვნის პ. უმიკაშვილს):

„14 იანვარს (კნენა ნინოს დღეობაზე) ჩვენ რამდენიმე ყმანვილი ქართველი რევან-ანდრონიკაშვილთან ვიყავით სადილად. ჩვენთან იყო ყაფლანიც (იგულისხმება მომდერალი ყაფლან ორბელიანი; მას ნიკოლოზ ბარათაშვილი იხსენებს ლექსში „ღამე ყაბახზედ“, ი. ლ.), რომელსაც ვთხოვეთ „სულო ბოროტო“ ემღერა, მაგრამ წარმოიდგინე, არც იმან და არც ერთმა ჩვენგანმა არათუ ზეპირად არ იცოდა ეს მშვენიერი ლექსი, არც კი ვისმე ჰქონდა გადანაწერი და ყველანი გულით შევწუხდით, რომ განსვენებულის მშვენიერი ნაწერები იკარგება. მაშინვე განვიზრახეთ განსვენებულის ყველა ლექსები დავბეჭდოთ ჩვენი ხარჯითა“... (S4911)

მეორე დღიდანვე ამ თაოსნობას სათავეში ჩაუდგა თვით ლ. მელიქიშვილი: მან გამართა ხელმონერა, ხუთ დღეში შეაგროვა ათასი მინეთი, შეუდგა ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნაწერების მოგროვებასაც. განუზრახავთ კრებულის გამოცემა ერთ წიგნად პოეტის სურათითურთ. საამისოდ მელიქიშვილს გრ. ორბელიანისათვის უთხოვია დაენერა წინასიტყვაობა წიგნისათვის, ბიოგრაფია განსვენებულისა და ეპიტაფია მისი ძეგლისათვის“. მაგრამ ეს ნაშრომე ყება რატომღაც ვერ განხორციელ და. შეგროვანი ფული მოჰხმარდა პოეტის გაღარიბებულ ოჯახსა და საფლავის კეთილმოწყობას.

პირველად ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსები ბეჭდურად გამოამზეურა გ. ერისთავმა 1852 წელს ჟურნ. „ცისკარში“ (№4). აქ დაიბეჭდა ოთხი ლექსი: „ბუღბუღი ვარდზედ“, „ჩემი ლოცვა“, „ქალი“ („რად ჰყვედრო კაცსა“), „სულო ბოროტო“. მაგრამ ჟურნალის დახურვის გამო სხვა ლექსების პუბლიკაცია იმავე წელს შეწყდა. მისი განახლება შეძლო ივ. კერესელიძემ 1857 წლიდან, როდესაც „ცისკრის“ ხელახალი გამოცემა დაიწყო. ამ დროიდან 1876 წლამდე (ე. ი. ბარათაშვილის ლექსების კრებულად გამოცემამდე) „ცისკარში“, „საქართველოს მოამბესა“ და „კრებულში“ გამოქვეყნდა 25 ლექსი და პოემა „ბედი ქართლისა“. მათი პირველი ბეჭდვის ქრონოლოგია ასეთია:

„ცისკარში“ 1858 წელს დაიბეჭდა „ლაშქრობა ქართველთა კავკასზე“ („ომი საქართველოს თავდაზნაურ-გლებთა“), „გალობა სიტურფისა“ („შევიშრობ ცრემლსა“), „ჩვილი“ (№2), „ბედი ქართლისა“ (№9); 1860 წელს — „ფანტაზია“ („გოვვე ტაძარი“) (№5), „ჩემს მერანს“ (№6), „საფლავი მეფის ირაკლისა“ (№7), „ჩემს ვარსკვლავს“ (№8), „თ. ე. ჭ.“ („თავადის ჭ.ძის ასულს ეკატერინას“) (№9), „საყურე“ (№10), „სული ობოლი“ (№11), „სატრფოვ, მახსოვს“ (№12); 1861 წელს — „თვალები“ („მიყვარს თვალები“) (№1), „ჩონგურს“ (№3), „აღმობდა მნათი აღმოსავალს“ (№6); 1862 წელს — „ფიქრი მტკვრის პირზე“ (№1), „ნაპოლონ“ (№2), „ხმა იდუმალი (№3), „ჩემთ მეგობართ“ (№5), „სუშბული და მწირი“ (№9), „ჩინარი“ (№10), 1863 წელს — „ჩემს სატრფიალოს“ („არ უკიჟინო, სატრფოო) (№12).

„საქართველოს მოამბეში“ 1863 წელს დაიბეჭდა „შემოღამება მთანმინდაზე“ (№1) და „მადლი შენს გამჩენს“ (№2), ხოლო „კრებულში“ 1872 (№7) და 1873 (№2) წლებში — „ზვირთები მოდუღუნებენ“ (ქეთევან) და „დამქროლა ქარმან“.

ამ პირველნაბეჭდი ლექსების დედნებია ნიკოლოზ ბარათაშვილის ავტოგრაფები ან სანდო პირთა მიერ ავტოგრაფებიდან გადაწერილი ნუსხები. S4911 ხელნაწერში დაცულია პ. უმიკაშვილის ფრად დასყურადღებო ცნობა:

„ცისკარში“ რაც ბარათაშვილის ლექსებია დაბეჭდილი 1860 წლის დაწყებიდან, ეს ლექსები ჩემის ნაწერდგან არის. 1860 წლის წინა კი არ ვიცი, საიდან დაუბეჭდიათ. მე გადმოვწერე ალექსანდრე ჩიქოვანის ხელით დაწერილი რვეულითგან, რომელშიც, მახსოვს,

მოხსენებული იყო, რომ სარდიონ ალექსიევ-მესხიევის რვეულითგან გადმოვწერეთ ეს რვეული გიორგი ჩიქოვანსა ჰქონდა და ილია ჭავჭავაძეს, ვგონებ, დაუკარგავს. იმ რვეულში ყველა ლექსი იყო, რაც მინახავს ნიკოლოზ ბარათაშვილის ხელნაწერი, ერთს გარდა, რომელიც „კრებულის“ 1873წ. პირველ (უნდა იყოს მეორე, ი. ლ.) ნომერშია (იგულისხმება „დაშქროლა ქარმაზ“, ი.ლ.). ამას გარდა იქვე იყო „ჩინარი“, რომელიც დაბეჭდილია „ცისკარში“ 1862წ. ოქტომბრის ნომერში“ (ფ. 23v-24r).

პ. უმიკაშვილი ამასვე წერს ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსთა კრებულის მისეულ ხელნაწერ რვეულში, რომელიც დაცულია ცენტრარქივის ძველქართული ხელნაწერების კოლექციაში 820 №-ით (გვ.91).

არსებობს სხვა ცნობაც, რომელიც ეკუთვნის ზ. ჭიჭინაძეს. მან 1890 წელს გამოქვეყნა ნიკოლოზ ბარათაშვილის თხზულებანი და კრებულში შეიტანა პოეტის ორი ახალი ლექსი — „ლაშქრობა ქართველთა კავკასზე“ („ძრწოდე კავკასო“) და „ვლოცავ დღეს ჩემის გაჩენის“. „ივერიის“ ახალი ამბების მიმოძივლემა ეს ლექსები საეჭვოდ აღიარა. მან კატეგორიულად უარყო პირველი ლექსის ბარათაშვილისეულობა. „ერთ ლექსს, — წერს იგი, — ეწოდება „ლაშქრობა ქართველთა კავკასზე“ და, ჩვენი აზრით, ბარათაშვილის მუხასი არა ატყვია რა. აზრი, შინაარსიც კი ამტკიცებს, რომ ძნელად თუ ნ. ბარათაშვილს დაწეროსო“. ზ. ჭიჭინაძემ მეორე დღესვე (№3) უპასუხა „ივერიის“ კორესპონდენტს შენიშვნით: „ბარათაშვილის პირველი ლექსი „ლაშქრობა ქართველთა კავკასზე“ დაბეჭდილია 1859წ. (უნდა იყოს 1858წ., ი. ლ.) „ცისკარში“ ნიკოლოზ ბარათაშვილის სრული სახელისა და გვარის მოწერით. ეს ლექსი პირველს გამოცემაში არ შეუტანიათ, რადგანაც ბარათაშვილის ლექსად არ უცვნიათ გამოძეგმლებს. პ. უმიკაშვილისაგან ასე შევიტყვევ. ამის გამო მე ვვითხე „ცისკრის“ რედაქტორად ნამყოფს ბ-ნი ივანე კერესელიძეს და ამან გადმომცა, რომ ეს ლექსი მე თვით ბარათაშვილის ხელნაწერითდგან გადავბეჭდე „ცისკარში“. ხელნაწერი გრ. ორბელიანს დავუბრუნე კუთვნილებისამებრ, რადგანაც ნიკოლოზ ბარათაშვილის ყველა ლექსს გრ. ორბელიანი მადლევდაო“..

ამ ცნობათა მიხედვით ირკვევა, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ყველა ლექსი, რომელიც კი 1876 წლამდე დაიბეჭდა, სანდოა და მათ ავტოგრაფის ძალა აქვთ.

1876 წელს გამოქვეყნდა ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსების პირველი გამოცემა, რომელშიც დაბეჭდილია „ბედი ქართლისა“ და 30 ლექსი, მათ შორის — ორი ახალი ლექსი — „შენნი დალალნი“ და „კნიაზ ბარათაშვილის აზარფეშაზედ“. წიგნმა დიდი ინტერესი აღძრა მკითხველ საზოგადოებაში. გაზ. „დროებამ“ დაბეჭდა გ. თუმანიშვილის ვრცელი რეცენზია (1876, №60-61).

1879 წელს ეს გამოცემა ხელახლა გადაიბეჭდა უცვლელად. მას მოჰყვა 1886 წელს მესამე შევსებული გამოცემა (ტექსტები დასაბეჭდად მოამზადა პ. უმიკაშვილმა). მასში შეტანილია პოეტის რვა წერილი და ის ხუთი ლექსი, რომლებიც იონა მეუნარგამ აღმოაჩინა ეკატერინე ჭავჭავაძის არქივში („ივერია“, 1882, №4-5).

1890 წელს ზ. ჭიჭინაძემ გამოაქვეყნა მეოთხე გამოცემა. მან პოეტის კრებულს დაუმატა ორი ადრე დაბეჭდილი ლექსი — „ძრწოდე კავკასო“ და „ვლოცავ დღეს ჩემის გაჩენის“. ამის შემდეგ 1916 წლამდე, როდესაც დ. კარიჭაშვილმა აღმოაჩინა ეპიგრამა „ელენეს და მარიამს“, პოეტის ნაწერებს არაფერი მიმატებია, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ იმ პირად წერილებს, რომლებითაც შეივსო 1895 წლის გამოცემა. ეს უკანასკნელი კი (რედაქტორები იყვნენ ე. თაყაიშვილი და დ. კარიჭაშვილი) მომზადებულია

დასაბეჭდად მოკლე ფილოლოგიური აპარატი იმდროინდელ მეცნიერულ დოკუმენტში თავისი ღირსებით ყველა წინა გამოცემაზე მაღლა დგას. მეცნიერული მნიშვნელობა მას არც დღეს დაუკარგავს.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის მწერალ-მოღვაწენი დაინტერესდნენ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ბიოგრაფიული საკითხებითაც (ისინი შეუდგნენ პოეტის პირადი წერილების პუბლიკაციას). ამ მხრივ გზა გაკვალა ილია ჭავჭავაძემ. 1872 წლის 9 დეკემბერს მან კირილე ლორთქიფანიძეს გაუგზავნა ჟურნ. „კრებულში“ დასაბეჭდად ნიკოლოზ ბარათაშვილის ოთხი (VII, XIII, XIV და XV) წერილი მაიკო ორბელიანისადმი ასეთი შენიშვნით:

„ეს ოთხი წიგნი, ნიკ. ბარათაშვილისაგან ერთ და იგივე პირთან მიწერილი, გადმოგვცა ჩვენ ერთმა პატივცემულმა პირმა, ქართულის ენისა და მწერლობის მოყვარემა. ვისაც ესმის, რაგვარი მნიშვნელობა აქვსთ ამგვართა წერილთა ლიტერატურის ისტორიისათვის და თვით მწერლის მიმართულებისა და თვისების ასხსნისათვის, ის ჩვენთან ერთად გულითად მადლობას მოახსენებს მაგა წიგნების პატივცემულს გარდმომცემელსა“.

ეს წერილები დაიბეჭდა აღნიშნული შენიშვნით 1873 წლის „კრებულში“ (№1, გვ. 99-113). იმავე წლის „კრებულის“ მესამე ნომერში (გვ. 45-60) პ. უმიკაშვილმა გამოაქვეყნა პოეტის ოთხი (IV, V, VI, VIII) წერილი. მათ ერთვის რედაქციის შენიშვნა: „ეს ძვირფასი წიგნები მიწერილია თ. გრიგოლ ორბელიანთან, რომელსაც მათ დასაბეჭდად გადმოცემისათვის უგულითადეს მადლობას ვუძღვნით“ (გვ. 45).

დასახელებული რვავე წერილი ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსებთან ერთად გამოქვეყნდა 1886 წელს, მესამე გამოცემაში. ამის შემდეგ ლექსებისა და წერილების პუბლიკაცია ტრადიციად დამკვიდრდა.

1885 წელს იონა მეუნარგიამ გრ. ორბელიანის არქივში აღმოაჩინა ორი (II და XI) წერილი, რომლებიც მან იმავე წელს გაზ. „დროებაში“ (№114) გამოაქვეყნა.

1893 წელს, როდესაც ქართველი საზოგადოება ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსასვენებლად ემზადებოდა, ჟურნ. „კვალში“ (№7, გვ. 9-10; №10, გვ. 3-4, №11, გვ.5) პ. უმიკაშვილმა დაბეჭდა ქართული თარგმანები ოთხი (III, IX, X და XII) წერილისა მის. თუმანიშვილის და ზაქარია ორბელიანისადმი, ხოლო ორი წლის შემდეგ (1895 წ.). იგივე ოთხი წერილი თარგმანების გარეშე გამოაქვეყნეს პოეტის თხზულებათა მეხუთე გამოცემაში, ე. თაყაიშვილმა და დ. კარიჭაშვილმა (გვ. 89-90, 105-109, 112-115). ამის შესახებ „კვალის“ ახალი ამბების მიმოხილველი იუწყებოდა, რომ „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“ „შეუკრებია პოეტის ნიკოლოზ ბარათაშვილის დაუსტამბავი წერილები და აპირებს მის გამოცემას“ (1895, №19). ალბათ, ამ „დაუსტამბავ წერილებში“ იგულისხმებოდა სწორედ ის ოთხი ახალი წერილი, რომლებიც დაემატა 1895 წლის გამოცემას წინა ორ (1886 და 1890 წლების) გამოცემასთან შედარებით.

ასეთია მოკლედ ნიკოლოზ ბარათაშვილის თხზულებათა პირველი ბეჭდვის ისტორია XIX საუკუნეში.

1876-1895 წლებში ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობისადმი ინტერესი იმდენად გაიზარდა, რომ ქართველმა საზოგადოებამ მიიღო ხუთი გამოცემა. იმავე წლებში გაცხოველდა ძიება ნიკოლოზ ბარათაშვილის ხელნაწერების შესაგროვებლად. ამ საქმეს სათავეში ჩაუდგნენ მონინავე ქართველი ინტელიგენცია, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, მისი მესვეურები და აქტიური წევრები: გრ. ორბელიანი, ი. ჭავჭავაძე, პ. უმიკაშვილი, კ. ლორთქიფანიძე, ი. მეუნარგია, ზ.

ჭიჭინაძე, ე. თაყაიშვილი და დ. კარიჭაშვილი. მათ ყოველწლიურ დახმარებას უწყვეტად პოეტის ნათესავები და თანამედროვენი. ეროვნული მნიშვნელობის ამბავი იყო, რომ 1893 წელს ქართველმა ხალხმა დიდებით გადმოასვენა განჯიდან ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნეშტი და მშობლიურ მინას მიაბარა. რკინიგზის სადგურზე თავმოყრილმა ხალხმა მუხტი მოიდროკა სათაყვანებელი პოეტის ნეშტის წინაშე და ამით უკვდავების **გვირგვინი დაადგა თავის ეროვნულ ღირსებას**. მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ XIX საუკუნის მწერალ-მოღვაწეებმა, ნიკოლოზ ბარათაშვილის გენის ასეთმა დიდმა დამფასებლებმა, ვერ შეძლეს მისი ყველა ნაწარმოების, ყველა ავტოგრაფისა და ნუსხის თავმოყრა. ჯერ კიდევ 1883 წელს ი. ჭყონია გაზ. „დროებაში“ (№264) წერდა: „... ნ. ბარათაშვილის, ა. ჭავჭავაძისა და სხვათა ნაწერების ბედი ძლიერ გვაშინებს... ამ დღეებში „ციცკრის“ ერთ-ერთ ნომერში (თებერვლის წიგნი, 1858წ.) ლექსთა განყოფილებაში წაგანყდი ერთ ლექსს (ლაშქრობა ქართველთა კავკასზე) „ბედი ქართლისას“ ავტოროსას. ვინ იცის რამდენი ამისთანა და ამაზე უკეთესი ნაწარმოები დარჩა უდროოდ მიცვალებულის ჩიქს ნიკოლოზ ბარათაშვილისას და როგორ უწყალოდ ჰხრავს მათ თავვთა რაზმი პოეტის ვერდამფასებელთა კერძო პირთა სკივრებში“...

ი. ჭყონიას შიში ნაწილობრივ გამართლდა. ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეტური მემკვიდრეობის ერთი ნაწილი დაკარგულია. არსებობს კ. მამაცაშვილის ერთი ცნობა, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილს დაწერილი ჰქონია პოემა „ივერიელი“. 70-იან წლებში ზ. ჭიჭინაძეს თბილისის ბაზრობაზე ერთი მენწრილმანისაგან შეუძენია ალ. ჩიქოვანის მიერ გადაწერილი რვეული ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსებისა. იმავე მენწრილმანეს ჰქონია მეორე რვეულიც, რომელშიც თითქოს მოთავსებული ყოფილა პოემა „ივერიელი“. იგი მას იმჯერად ვერ უყიდა, მაგრამ მერმე რომ მისულა, ვეღარ უპოვიათ. ასე დაკარგულა ჩვენთვის უცნობი პოემა. დაკარგულია აგრეთვე „ასტრა“ (სატრფიალო ლექსი, მიძღვნილი ლაბიელის ქალისადმი), ლაიზევიცის ტრაგედია „იულიუს ტარანტელი“, რომელიც პოეტს რუსულიდან უთარგმნია. რუსული სტატიები — «Письмо из деревни», «О пашской власти (I. О возвышении пашизма, II. О падении его)», რომლებიც გამოუქვეყნებია მ. თუმანიშვილს ხელნაწერ ჟურნალში «Цветок Тифлисской гимназии», ყრმობისდროინდელი ეპიგრამები, რომლებსაც ძლიერ აუღელვებია მაშინდელი ჩინოვნიკობა; 1844-1845 წლების ნაწერები და ზოგიერთი ცნობილი ლექსისა და წერილის ავტოგრაფები. არსად არა ჩანს ლევან მელიქიშვილის ნაქონი ლექსები, მიმოწერა და სხვა მასალები, რომელთა შესახებ ცნობას გვაძლევს რ. ეროსთავი. ალ ჩიქოვანის მიერ გადაწერილი ლექსები და პოემა „ბედი ქართლისა“, რომელიც ზ. ჭიჭინაძეს შეუძენია; საისტორიო ხასიათის ნაშრომი, რომელიც პოეტს პ. იოსელიანისათვის გადაუცია და მრავალი სხვა. ამიტომ არ არის გამორიცხული, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილის თხზულებათა ზოგიერთი ავტოგრაფი ან ნუსხა კვლავ გამოვლინდეს ჩვენი სიძველთსაცავების გაურჩეველ ფონდებში. ცნობილია, რომ ჩვენი მცენიერებისა და მწერლების გულმოდგინე მუშაობის შედეგად გამოშვეურდა მრავალი საყურადღებო მასალა ბარათაშვილის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ ლად. მაგ.:

1924 წელს ს. გორგაძემ აღმოაჩინა ნიკოლოზ ბარათაშვილის ყრმობისდროინდელი ნაწერები, 1933 წელს გ. ლეონიძემ — ავტოგრაფი ლექსისა „ძრწოდე კავკასო“, 1935 წელს ა. განერელიამ — ყრმობისდროინდელი წერილი გრ. ორბელიანისადმი; 1937 წელს გრ. აბაშიძემ — ორი წერილი ბაბაღე და ალექსანდრე საგინაშვილებისადმი, 1945 წელს კ. მეძველიამ და შ. ჩხეტიამ — ავტოგრაფები იმ წერილებისა, რომლებიც დღემდე პ. უმიკაშვილის ასლების მიხედვით ქვეყნდება. ამასთან შ. ჩხეტიამ გულმოდ-

გინედ შეისწავლა საქართველოს ცენტრალური არქივის ფონდები და აღმოაჩინა მრავალი მასალა ნიკოლოზ ბარათაშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ; ეს მასალები მანვე მეცნიერულად აღწერა და გამოკვლევითურთ გამოქვეყნა. თავის დროზე ამ დიდ შრომას რეცენზობით გამოეხმაურნენ ჩვენი მეცნიერები პრესის ფურცლებზე. უკანა კენელ ხანს ი. ბალახაშვილმა დაბეჭდა თარგმანი „შესხმა აგროკოლასი“, ერთი ფრაგმენტი ტაცი-ტუსის თხზულებისა „აგროკოლას ცხოვრება“ და სხვა.

მიუხედავად ამისა, უნდა გავიმეოროთ გრ. აბაშიძის მოსაზრება: ახლა „ბარათაშვილის წიგნებისათვის რაიმე უცნობისა და ახლის მიმატების იმედი ნაკლებად არის, რადგანაც ის კერები, სადაც მისი ავტოგრაფების არსებობა იყო საფიქრებელი, უკვე აღარ არსებობენ“. ამას ერთვის ისიც, რომ ახლა ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფონდები უკვე თითქმის მთლიანადაა აღწერილი. მათში ნ. ბარათაშვილის რაიმე უცნობი ნაწერი არა ჩანს.

ამჟამად პოეტის მოღწეული ლიტერატურული მემკვიდრეობა შეიცავს 41 ლექსს, 1 პოემას, 2 პროზაულ თარგმანსა და 18 პირად წერილს. აქედან ცხრა ლექსის („ჩინარო“, „მადლი შენს გამჩენს“, „როს ბედნიერ ვარ“, „ცისა ფერს“, „ვლოცავ დღეს ჩემის გაჩენის“, „ელენეს და მარიამს“, „ვარდი და ია“, „ნარგიზი და ყაყაჩო“, „კავკასიური მოთხრობა“), ერთი თარგმანისა („Плая Шахри“) და ორი (II და XI) წერილის ავტოგრაფები დაკარგულია. მათ მაგივრობას ეწვეიან ნუსხები და პირველნაბეჭდი ტექსტები.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის თხზულებათა ავტოგრაფები და ნუსხები დაცულია აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის A (საეკლესიო მუზეუმის), H (საისტ-საეთნოგრაფიო საზ-ის), S (წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზ-ის) და Q (ახალ) ფონდებსა და მწერალთა არქივებში, პოეტ-აკადემიკოს გ. ლეონიძის სახელობის საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმისა და საქართველოს ცენტრალური არქივის ხელნაწერთა კოლექციებში.

¹ რედაქცია არ ეთანხმება აღნიშნულ აზრს და მიიჩნევს, რომ ეს ინფორმაცია გაუგებრობის შედეგია. ამასთან დაკავშირებით დაწერილებით იხ. წერილი „ნიკოლოზ ბარათაშვილის პორტრეტი“. გვ. 241-247.

1. ლექსნი თქმულნი თ. ნ. ბარათაშვილისაგან. — თფ, ექვთიმე ხელაძის სტ., 1876. VIII+63 გვ; 17 სმ. — (ქართული მწერლობა, ნ. 1).
2. ლექსნი თქმულნი ნ. ბარათაშვილისაგან. — მე-2 გამოც. თბ., გრ. ჩარკვიანის გამოც., ამბ. ენფიჯიანცის სტამბა, 1879. — 64 გვ, 17სმ.
3. ლექსნი თქმულნი თ. ნ. ბარათაშვილისაგან და მისი ნაწერები. — მე-3 შვეს. გამოც. — თბ., გრ. ჩარკვიანის სტამბა, 1886. — VI+98 გვ, 17 სმ.
4. თავადის ნ. ბარათაშვილის ლექსები. — მე-4 შვეს. გამოც. თფ, ზ. ჭიჭინაძის გამოცემა, მ. დ. როტინოვის სტამბა, 1890. — IV+66 გვ; 22 სმ.
5. ნ. ბარათაშვილის ლექსები და წერილები /ექ. თაყაიშვილისა და დ. კარიჭაშვილის რედაქციით. — მე-5 გამოც. — ტფ., გამოცემა ქ. შ. ნ. კ. გ. საზოგადოებისა №25, ნიგ. ამ. ქართ. მხანაგობის სტამბა, 1895. — XX+124+V გვ; 21 სმ.
6. ლექსები წინასიტყვაობით. — ბათუმი, გამოცემა სპ. ჭელიძისა №3, ი. ბ. მინკინის სტამბა, 1904. X+46+16 გვ; 21 სმ.
7. მოკლე ბიოგრაფია და რჩეული ლექსები. — ტფ, ქ. შ. ნ. კ. გ. საზოგადოების გამოცემა, სტ. „გუტენბერგი“, 1905. — 16გვ; 17სმ.
8. ლექსები. — ტფ, ელექტრობეჭდ. „შორაპანი“, 1908. — 52 გვ; 12 სმ.
9. ნ. ბარათაშვილის ლექსები და წერილები. — ტფ, წიგნის მალაზია „ცოდნის“ გამოცემა №45, „გუტენბერგის“ სტ. 1910. — II+XVIII გვ; 22 სმ.
10. ნ. ბარათაშვილის სრული ლექსთა კრებული. — სახალხო ბიბლიოთეკა, ნ. 2. — თბ., ამხ. „შორაპანის“ სტამბა, 1910. — 77 გვ; 14 სმ.
11. ნ. ბარათაშვილის რჩეული ლექსები 1816-1916 წ. — ქუთაისი, გ. ლეშკაშელის გამოც., ქ. შ. ნ. კ. გ. საზოგადოების ქუთაისის განყოფილე-ბის სტ., 1916. — 20 გვ; 21 სმ.
12. ლექსები / რედ. დ. კარიჭაშვილი. — თბ., ქ. შ. ნ. კ. გ. საზოგადოების გამოც. №159 1919 წ.. — VIII+49+X გვ; 28სმ.
13. ლექსები; ბედი ქართლისა; წერილები / სამ. ფირცხალავას რედაქციით. — ტფ. სახელმწიფო სტ., 1922. — IX+245+VI გვ; 23 სმ.
14. ნ. ბარათაშვილის ნაწერების სრული კრებული / რედ.: პ. ინგოროყვა. — თბ., „ქართული წიგნის“ გამოცემა, „ზარია ვოსტოკას“ სტ., 1930. — II+132 გვ; 17 სმ.
15. ლექსები. — თბ., სახელგამი, ცეკავშირის სტ., 1937. — 82 გვ; 20 სმ. (სასკოლო ბიბლიოთეკა).
16. ლექსები; პოემა; წერილები / რედ.: ი. თავაძე, ა. განწერელია; მხატვ. — ლ. გუდიაშვილი. — თბ.; „ფედერაცია“, 1939. — XCIII+176 გვ; 11 სმ. (ქართული კლასიკური მწერლობა).
17. თხზულებანი. — თბ.; სახელგამი, ბ. ს. კომბ-ტი, 1945. — XXXI, 115 (5) გვ; 21 სმ.
18. თხზულებანი. — თბ.; სახელგამი, 1945. — VII, 169 (2) გვ; ილ; 27 სმ.

19. ნიკოლოზ ბარათაშვილი. (ლექსები და პოემა): საიუბილეო გამოცემა, 1845-1945 / რედ. ი. გრიშაშვილი. — თბ.; სახელგამი, კომბ-ტი, 1945. — 115 გვ; 4 სმ.
20. ლექსები / რედ. ი. გრიშაშვილი. — თბ.: სახელგამი, ბ. ს. კომბ-ტი, 1945. — 114 (5) გვ; 13 სმ.
21. თხზულებანი. — თბ.; საბჭოთა მწერალი, 1954. — 154 გვ; 18 სმ.
22. ლექსები; პოემა. — ჩვენი საუნჯე, ქართული მწერლობა, ოც ტომად. ტ. 6. გვ. 99-142. თბ., 1960.
23. ლირიკა, 1817-1945. რედ. რ. ორჯონიკიძე. — თბ., ნაკადული, 1963. — 77 გვ; 6 სმ.
24. ლირიკა, — თბ.: ნაკადული, 1963. — 77 გვ; 16 სმ. (მსოფლიო პოეზიის ბ-კა).
25. თხზულებანი / სარედ. კოლ.: გრ. აბაშიძე, პ. ინგოროყვა და სხვ.. — თბ.; საბჭ. საქართველო, ბ. ს. კომბინატი, 1968. — 286 გვ; 27 სმ.
26. ლექსები; ბედი ქართლისა: პოემა. პარიზი, 1968. — 142 გვ; 16 სმ.
27. ლექსები; ბედი ქართლისა. — პარიზი, 1968. — 139,4 გვ: პორტ.; 18 სმ.
28. ლექსები; ბედი ქართლისა. — თბ.; საბჭ. საქართველო, 1968. — 92 გვ: ილ.; 17 სმ.
29. ლექსები; ბედი ქართლისა; ავტოგრაფები / სარედ. კოლ.: გრ. აბაშიძე, პ. ინგოროყვა და სხვ.. — თბ.: საბჭ. საქართველო, ფერ. ბ. სტ., 1968. — 147 გვ; 27 სმ.
30. ლექსები / თარგმნა რაინერ კირშმა. — თბ.; განათლება, 1968. — 130 გვ; 20 სმ.
31. ლირიკა. — თბ.: ნაკადული, ბ. ს. კომბ-ტი, 1968. — 71 გვ; პორტ. 17 სმ.
32. თხზულებანი / აკაკი განწრელიას და ივანე ლოლაშვილის რედ.. — თბ.; საბჭ. საქართველო, ბ. ს. კომბინატი, 1972. 238 გვ; 21 სმ.
33. ლექსები. — თბ.: ნაკადული, ბ. ს. კომბ-ტი, 1976. — VIII, 63 გვ; 17 სმ.
34. თხზულებანი — თბ. საბჭ. საქართველო, ფერ. ბ. სტ., 1981. — 162 გვ; 16 სმ.
35. ლირიკა. — თბ.; ნაკადული, საქ. კპ. ცკ.-ის გამ. სტ., 1983. — 94 გვ; 10 სმ.
36. ლექსები; პოემა. — თბ.: საბჭ. საქართველო, ბ. ს. კომბ-ტი, 1988. — 128 გვ; 10 სმ.
37. ლექსები; ბედი ქართლისა; წერილები. თბ.: მერანი, „სამშობლოს“ სტ. 1991. — 168 გვ; 10 სმ.
38. ერთტომეული. — გორი: ქართლი, სტ. №1, 1993. — 144 გვ; 20 სმ.
39. ლექსები; ბედი ქართლისა; წერილები / სამ. ფირცხალავას რედაქციით. — ტფ., 1922. (რეპრინტული გამოცემა). რედ. სილოვან ნარიშანიძე, — თბ.: მერანი, კოოპერატივი „მწერალი“. 1993. 304; 22 სმ.
40. თხზულებანი: სიმფონია-ლექსიკონითურთ. — თბ.: სახ. უნ-ტის

გამ-ბა, 1996. — 224 გვ; 20 სმ.

41. თხზულებათა სრული კრებული; მოგონებანი; პორტრეტის ისტორია; გენეალოგია. — თბ.: პეგ, 2005. — 24 სმ.

ცალკეული გამოცემები

42. ბედი ქართლისა, ისტორიული პოემა. — ბათუმი, გამოცემა ალ. ჭელიძისა №3, ვ. ჩანტლაძისა და ნ. ხვინგიას სტამბა, 1911. — 16 გვ; 18 სმ.

43. ბედი ქართლისა, თქმული წელსა 1839-სა, ტფილისს (ავტორაფული გამოცემა). — თბ., გამოცემა ამხანაგობისა, ქართველთა ამხ. სტამბა, 1916. — 64 გვ; 18 სმ.

44. ბედი ქართლისა. — თბ., საბლიტგამი, სახელგამის ბ. ს. კომბტი, 1945. — 21, 3 გვ; ილ.; 20 სმ.

45. ბედი ქართლისა. — თბ.: საბჭ. საქართველო, მთავარპოლიგრაფგამ. 1-ლი სტ., 1958. 16 გვ; 20 სმ.

46. მერანი. — თბ.; განათლება, 1968. 22 გვ.; ილ.; 26 სმ.

47. ბედი ქართლისა: პოემა — თბ.: ხელოვნება, ფ. ბ. ს., 1983. — 32 გვ; 7 ფ. ილ.; 26 სმ.

48. ბედი ქართლისა: პოემა / გამომც.: გიული მიშელაძე, ბუბა კუდავა. თბ.: ოქროს კვეთა, 1994. — 32 გვ; 10 სმ.

შედგენილია ლევან თაქთაქიშვილის მიერ

ლექსები

1834-1845

ლექსების ღებნი

- A _ S2516(ავტოგრაფული კრებული 1843 წლისა).
- B _ H 2033(ავტოგრაფული კრებული 1843 წლისა).
- C _ S 2701(ავტოგრაფული კრებული 1841 წლისა).
- D _ S 2484(მაიკო ორბელიანისადმი გაგზავნილი ლექსების ავტოგრაფები).
- E _ H 1115(ავტოგრაფული კრებული 1842 წლისა).
- F _ ნ. ბარათაშვილის ლექსების 1876 წლის გამოცემა.
- G _ პირველნაბეჭდი ლექსები („ივერია“, 1882, № IV-V), რომლებიც გადმოღებულია ეკატერინე ჭავჭავაძის არქივში დაცული ავტოგრაფებიდან.
- H₁ _ H 2417(ავტოგრაფი 1844 წლისა).
- H₂ _ საქართველოს ლიტ. მუზეუმის ხელნაწერი № 16398 (ავტოგრაფი 1844 წლისა).
- H₃ _ H 572 (ავტოგრაფი 1844 წლისა).
- I _ პირველნაბეჭდი („თეატრი“, 1886, № 30, გვ. 337).
- J _ პირველნაბეჭდი („ცისკარი“, 1862, № 10, გვ. 144-145).
- K _ ბარათაშვილის პირველ წერილში ჩართული ლექსების ავტოგრაფები.

შენიშვნა: ზოგიერთ ლექსს ბოლოზე უწერია ორი თარიღი (მაგ.: „1835 [1843]“) პირველი თარიღი ეკუთვნის პოეტს და მიუთითებს დაწერის დროზე, მეორე კი აღდგენილია რედაქციის მიერ და აღნიშნავს ლექსის უკანასკნელი ვარიანტის შემუშავების დროს. ყველა ლექსს სქოლიოებში ერთვის ვარიანტები.

ბუღბუღი ვარდზედ მჯდარი, ეტყოდა მას მსტვინავი:
 „ვარდო, ვარდო, მტანჯ ჩემო, გვედრებ გულით მტვინავი;
 მალირსე, თუ როგორ არს გაშლა შენი მლინავი,
⁴ მწუხრსა აქეთ აქ ვზივარ, ფურცლებზედა მკონავი!“

ასე ჰყეფდა ბუღბუღი, ოდესცა ღამე ბნელი
 მოიცვამდა ჭალებსა, ჰქრიდა ნიავი ნელი.
 და როს სდუმდა ბუღბუღი, მაშინ აღმოჰხდა მთვარე,
⁸ ვარდმანც მაშინ მოჰფინა სუნნელება მის არე.

მაგრამ მგოსანსა თურმე მოერია, გლახ, რული.
 აღმობრწყინდა მთიებიც და ფრთოსანთ მხიარული
 გალობა ჰყევს ჰაერში, განალვიძეს ბუღბუღი;
¹² ნახა ვარდი ფურცვნილი და მყის მოუკვდა გული.

თვალნი ემოსა ცრემლით, გული — სევდის საცლმითა,
 ფრთა ფრთას ჰკრა და აღმალღდა, მსტვინავი ღმობის
 ხმითა.

¹⁶ უხმო ყოველთა სირთა: „მოდით და შემოკრბითა,
 მისმინეთ, შემებრალეთ, ვის მივმართო წყლულითა?“

„განთიადით ღამედმდე შევჰფრფინვიდი კოკრობას,
 არ ვზოგავდი სიცოცხლეს, უძილობას, გალობას;
²⁰ მქონდა მცირე წადილი, ვერ მივხვდი კი ძნელობას:
 მსურდა გაშლა ვარდისა, არ ვჰფიქრობდი დაჭკნობას!“

ნელსა 1834.

ქვიშვან

ზვირთები მოდუდუნებენ,
ჭალები ბუჩქნარეობენ,
ხშირნი ლამაზთა კიდეთა
4 მჩქეფრად მდინარის ქსნისათა.

მიმქრქალებული მთოვარე მონყენით ჰნათობს მუნ
ქალსა;
მდინარის პირზედ ზის იგი, ხელთა ჩონგურის
მპყრობელი;
გიშრისა თმანი ნაშალნი ჰშვენინან სპეტაკ საცმელსა
8 და დამღერს იგი საკვდავად, ცხარეთა ცრემლთა
მდენელი:

„ავ-ენანო, ოდეს დასცხრეთ,
მოასვენოთ ეზდენ სული?
რა გარგოთ, რომ შეიშურეთ
12 უბინოო სიყვარული?“

„გულის-სწორო, ერთის ცილით
აგრე როგორ შეიცვალე,
რომე ტრფობა ჩვენი ამ ხნით
16 მას აგრე მსწრაფლ ანაცვალე?“

„თუ ვერ მცნობდი, რად მეტყოდი:
მე შენი ვარ საუკუნოდ?
სიყმანვილეს რად მილხენდი,
20 თუ მოჰკლავდი ასე უდროდ?“

5 მიმქრქალებული F. ნათობს ACE. 6 მდინარის პირზედ ზის იგი], რომელიცა ზის ნაპირსა C. შის ABEF. 9 აე-
ენანი ABCE. დამღერეთ ABCE. 13 გულის-სწორო ABCE. 16 მსწრაფლ ABCE.

„რად შემიპყარ მე გლახ-გული,
უმანკო და უზრუნველი?
რად დამიჭკნე მე ყვავილი
²⁴ ყმანვილობის, ჯერ უშლელი?“

„ეს ნუგეშს მცემს, საყვარელო,
რომე არის სხვა სოფელი;
ოდეს სცნა, რომ ვარ უბრალო,
²⁸ მოვედ, მოვედ, მუნ მოგელი!“

სდუმდა და მეცა ვიცანი
ქეთევან ჰაეროვანი,
ქეთევან ნაქები გულით,
³² ნაქები მშვენიერებით.

ნეტა რა ქარმან დააზრო მისის სიცოცხლის ყვავილი?
მეც ამატირა მის მხვედრმან, მაგრამ ვერ ვეცი ნუგეში:
ქეთევან შუა ქსანშია მარად შეერთო ღელვილი;
³⁶ მხოლოდ ისმოდა სახელი ამილბარისა ზვირთებში.

1835 [1843]

21 მე გლახ-გული] ჩემი გული C. 24 ყრმაწვილობის C. 24 ამ გაეპის შემდეგ CE ავტოგრაფებში იკითხება: საყვარელო ნეტა ოდეს/ გუნას ჩემი კლაე სინათლე; [რომ მშვიდობით მე სამარეს] შთამქსეუნა ღლახ სიციქხლე (E-ში ეს სტროფი წამლილია). 25 ნუგეშ E. 27 ასენა ABCEF. 29 ასდუმდა ABCEF. 32 მშვენიერებით C. 36 ამილბარსა CE (E-ში „ელიზბარსა“ წამლილია და ზევიდან მსწერილია „ამილბარსა“).

შეშლავება მთავრად

ჰოი მთავრინდავ, მთაო წმინდავ, ადგილნი შენნი,
დამაფიქრველნი, ვერანანი და უდაბურნი
ვითარ ჰშევენანი, როს მონამენ ცვარნი ციურნი,
4 ოდეს საღამოს დაჰშთენ ამოს ციაგნი ნელნი!

ვითარი მაშინ იდუმილობა დაისადგურებს შენს არე-მარეს!
რა სანახავი წარუტყვევს თვალთა მაშინ შენს ტურფას
სერზედ მდგომარეს!

ძირს გაშლილს ლამაზს ველსა ყვავილნი მოჰფენენ, ვითა
ტაბლას წმიდასა,
8 და, ვით გუნდრუქსა სამადლობელსა, შენდა აღმკვევენ
სუნნელებასა!

მასხოვს იგი დრო, საამო დრო, როს ნალვლიანი,
კლდევ ბუნდოვანო, შენს ბილიკად მიმოვიდოდი
და წყნარს საღამოს, ვით მეგობარს, შემოვეტრფოდი,
12 რომ ჩემებრ იგიც იყო მწუხარ და სევდიანი!

ოჰ, ვით ყოველი, ბუნებაც მაშინ იყო ლამაზი,
მინაზებული!

ჰე ცაო, ცაო, ხატება შენი ჯერ კიდევ გულზედ მაქვს
დაჩნეული!

ანცა რა თვალნი ლაჟვარდს გიხილვენ, მყის ფიქრნი
შენდა მოისწრაფიან,
16 მაგრამ შენამდინ ვერ მოაღწევენ და ჰაერშივე
განიბნევიან!

მე, შენსა მჭვრეტელს, მავინყდების სანუთროება,
გულის-თქმა ჩემი შენს იქითა... ეძიებს სადგურს,
ზენართ სამყოფს, რომ დაშთოს აქ ამაოება...

20 მაგრამ ვერ სცნობენ, გლახ, მოკვდავნი განგებას ციურს!

დაფიქრებული ვიდევ სერზედა და ცათა მიმართ
მზირალს ტრფობითა
შემომერტყმოდა მაისის მწუხრი, აღმესები ნაპრალთ
მდუმარებითა;

1 ახ მთავრინდავ, მთავრ წმინდაო C(E-ში გასწორებული არსებული C-ს წაკითხვა). 2 დამაფიქრველნი ABC. 3 შევენანი AE. 5 იდუმილობა CF(E-ში ეს წაკითხვა გასწორებული არსებული). 7 ვითა] რუკა CBEF. 9 ნალვლიანი] სევდიანი C(E-ში ეს სიტყვები წამოიღია და თავზე მიწერილია „ნალვლიანი“). 13 ოჰ] ახ CE. 16 და მიუშვდარსა შენსა წაღში მამობითა განიბნევიან CE(E-ში გაუმაწოვლია და გასწორებული არსებული). 18-20 CE ავტორთაგანში ეს გაუგებრობები იკითხება სხვა რედაქციით: გულის-თქმა ჩემი შენს იქითა... მესწიქება სადგურს / ეძიებს, რათა დაშთოს აქ ამაოება... / მაგრამ პერმე ვანქარედებს, ვერ მსწიქობს უქნარს CE(E-ში გულის-თქმა გასწორებული არსებული). 19 სამყოფთ BF. დაშთოს B. 20 სცნობენ ABEF. 22 აღმესები C.

ხანდისხან ნელად მქროლნი ნიაენი ღელეთა შორის
აღმოკენესოდენ
24 და ზოგჯერ ჩუმნი შემოგარენი ამით ჩემს გულსა
ეთანხმებოდენ!

მთაო ცხოველო, ხან მცინარო, ხან ცრემლიანო,
ვინ მოგიხილოს, რომელ მყისვე თვისთა ფიქრთ შვება
არა იპოვოს და არ დაჰხსნას გულსა ვაება;
28 გულ-დახურულთა მეგობარო, მთავ ღრუბლიანო!

სდუმდა ყოველი მუნ არე-მარე, ბინდი გადევრა ცისა
კამარას.
მოსდევს მთოვარეს, ვითა მიჯნური, ვარსკვლავი მარტო
მისა ამარა
გინახავთ სული ჯერეთ უმანკო, მხურვალე ლოცვით
მიქანცებულნი?
32 მას ჰგავდა მთვარე ნაზად მოარე, დისკო-გადახრით
შუქმიბინდული!

ამგვარი იყო მთანმინდაზე შემოლამება!
ჰოი ადგილნო, მახსოვს, მახსოვს, რასაც ვჰფიქრობდი
მე თქვენთა შორის და ან რასაც აღმოვიტყოდი!
36 მხოლოდ გული ჰგრძნობს, თუ ვითარი სძღვევით მას
შვება!

ჰოი საღამოვ, მყუდროვ, საამოვ, შენ დამშთი ჩემად
სანუგეშებლად!
როს მჭმუნვარება შემომესევის, შენდა მოვილტვი
განსაქარვებლად!
მწუხრი გულისა — სევდა გულისა — ნუგეშსა ამას
შენგან მიიღებს,
40 როს გათენდება დილა მზიანი და ყოველს ბინდსა ის
განანათლებს!

1836 [1843]

23 მხოლოდ ნიაენი ნელად მქროლნი CE(E-ში წაშლილია და გასწორებულია არსებული). 24 და ზოგჯერ ჩუმნი] და მღუმარენი CE(E-ში წაშლ). 29 მსდუმდა ABEE. მსდუმენ ყოველნი არემარენი CE(E-ში გასწორებულია არსებული). 30 მოსდევს BF. მისსა C. 31-32 C და E აუტოგრაფებში იკითხება სხვა რედაქციით: ვითა უბოწო და მშენიერი სული ლოცვითა მიქანცება / და სახე მისი ამქვეყნიური, მით უფრო მშვენი გაციურდება. მას ჰგავდა მთვარე შუქმიბინდული / დისკო გაეხსიდა, მინამებულა CE(E-ში ეს ტექსტი წაშლილია და გასწორებული არსებული). 32 ნაზად მოარე] სახე მისილი E(წაშლ). ნაზად მთვარე ABE. -მიბინდული E. 34 უფიქრობდი E. მსდევნი ABCEEF. 37 მთა საღამო, მყუდრო, საამო C.

ვისი ხმა არის ეს საკვირველი?
რად აქვს გულს ესე ჩუმი ნალველი?

რად ვცან პირველად ნუთისოფელი,
4 დავშთე ადგილი, სადაცა წრფელი
რბიოდა ნათლად დრო ყმანვილობის
სწორთა, თანზრდილთა, მეგობართ შორის, —
მას აქეთ ხმა რამ თან სდევს ყოველთა
8 ჩემთა ზრახვათა და სანადელთა!

ცხადად თუ სიზმრად, მე იგი მარად
სულ ერთსა მიწვრთნის გულისა ჭირად:
„ეძიე, ყმაო, შენ მხვედრი შენი,
12 ვინძლო იპოვნო შენი საშვენი!“
მაგრამ მე მხვედრსა ჩემსა ვერ ვჰპოვებ
და მით კაეშანს ვერლა ვიშორებ!

ნუთუ ხმა ესე არს ხმა დევნისა
16 შეუწყალისა სინდისისა?
მაგრამ მე ჩემში ვერ ვჰპოვებ ავსა,
მისს საშფოთველოს და საქენჯნავსა.

ანგელოზი ხარ, მფარველი ჩემი
20 ან თუ ეშმაკი, მაცთური ჩემი?
ვინცა ხარ, მარტვი, რას მომისწავებ,
სიცოცხლეს ჩემსა რას განუმზადებ?
როს ვცნა მე შენი საიდუმლობა,
24 როს მხვდეს ამ სოფლად ჩემი წილობა?...

1836

1 საკურველი BE. 3 ვსკან ABEF; ესე სოფელი E(წამ). 4 დავშთე ABEF. მწვრთნა ABE, 7 სდევს ABEF. ვპოვებ F. ვსკანა ABEF. 23-24-ე გაეკები E-ში წერებულა: რის მხვედრე შენსა იდუმლობას /რის ვსკანა ამ სოფლად ჩემსა წილობას E.

ძიავ, ყაბახი, სამშობლო შენი,
 წაგართო ავის ენისა გესლმან;
 სატრფონი მისნი, შემოგარენი
⁴ გარდახვენილსა დაგისშო ეტლმან!
 მაგრამ გაჩნს კიდევც გულში მის არე,
 გიყვარს ყაბახის კარგიც და ავი,
 თუმც უცხო-უცხო თემად იარე,
⁸ მრავალი კარგი ჰნახე ამბავი.
 მაგრამ რას ჰხედავ ან კრული ჩრდილოს?
 აჰა, ის ლამე, ოდეს სატრფონი
 ალამაზებდენ შ ე ნ ს ყაბახს ამოს,
¹² შ ე ნ ი ს სიყრმისა თან-ზრდილნი სწორნი.

[1836 წ., ზაფხული]

7 [უცხო-უცხო] უცხო და შორს წ: 8 ნახე C. 12 მსჭორნი CG.

ღამე ყაბახველ

მიყვარს ყაბახის არე-მარე თვალად საამო,
მაისის ღამე მიბუნდვილი, გრილი და ამო;
მაგრამ უმეტეს მიყვარს ღამე, როს მთვარე შუქით
4 მოჰფენს ყაბახსა და კოჯორი დაჰქერის ნიავით,
და მომდინარე ხან ზვირთთ-ცემით, ხან ნელად მტკვარი
მოოხრავს შორით, ვით მიჯნური, ჟამთ მოჩივარი!

ამგვარი იყო ის ღამეცა, ოდესცა გარე
8 ფიქრით მოცულმან ჩვეულებრივ ყაბახს ვიარე.
აქა გუნდ-გუნდად დარაზმულნი აქა-იქ ქალნი
პირად-პირადად სეირნობდენ, კეკლუც-მოსილნი,
და მათ გარემო შეჰფრფინვიდენ ყმანვილნი კაცნი —
12 ზოგნი დამძინლნი, ზოგნი ტრფიალ და ზოგნი ანცნი.
თვითონ ცის მთვარეც მონინებით ღრუბელთ ეფარა,
როს ქ ვ ე ყ ნ ი ს მ თ ვ ა რ ე თ
შეეტრფოდენ და მას კი არა.

„თქვი რამ“, ეტყვიან ყაფლანს ზოგნი-ერთი ქალები,
16 „თუნდ თ ა ვ ს ა უ ფ ლ ა დ, ახლა პრანჭვას ნუ
კი მოჰყვები“!

ყაფლანც სულდგმული აშიკობით დაილილინებს
გულის საკვდავად და თან და თან ყელს მოიღერებს.
ვის არ ჰსმენია ლექსი ესე, როს მყის სევდები,
20 არა აჰშლოდეს ჩვენსა ქალსა — ტრფობის ჭირები.

უეცრად მათში დავინახე თეთრკაბიანი,
და მეყვსეულად მან მიმილო ჩემნი ცნობანი.
არ ვიცი, ამ დროს რად აღვიგზენ უფროს ცეცხლისა?
24 სად არს სილალე, სად არს ძალი გრილის გულისა!
ვნახე სადღაცა ქალთ კრებაში როდისღაც ე რ თ ი,
მას აქეთ თვალი ვეღარ მოვჰკარ და ახლა ერთი
დგას აქა კრძალვით, ვით ქურციკი, ვეფხვთა შორისა;
28 ყელი ყელყელობს, აღმგზნებელი გულთა ჭირისა!

9 აქა-იქ/აქა-იქ C. 15 მთქვი CG. 20 აშლიდეს CG. 26 მოჰყვარ CG. 27 მდგას CG.

თვალი შემასწრა მან ამ დროს მე და შემომცინა;
ამან გამამხნო და გულს ძგერით წარვსდები წინა
და ასე ვუთხარ: „ნეტარ მე რომ მელირსა კვალად
32 სანატრი ჩემთვის ნახვა თქვენი ან მხიარულად!“ —
„გმაღლობთ“, მითხრა მან, „რომ თქვენ მაინც
გახსოვართ კიდეც,
ახლა მ ო დ ა ა: ვინც ვის იცნობს, ივინყებს ისევ“. —
„დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ, რომ ვერც მოდები
36 ვერ მომიშლიან თქვენსა ხსოვნას და ვერც დროები!“.
ამა სიტყვაზედ ვარდი ლანვთზედ მყის აეფურცლა,
ამ დროს ნიავმანც თეთრი კაბა მიმოუქროლა
და ბუდეშური მის ფეფები ლამაზად მოჩნდა,
40 რომელთ სიამით ცნობა ჩემი წარიდეს თვისდა.
ამ დროს მთოვარემც შუქი თვისი მისტება ბროლსა,
რომელმან შვება სილამაზით ჰფინა ჩემს გულსა;
მაგრამ სხვა მუნით მიიხმობდა სატრფოსა ქალსა,
44 რომელი მყისვე მიეფარა, ნათელი — თვალსა.

[1836-1841]

შიქრნი მტკვრის პირას

ნარვედ წყალის პირს სევდიანი ფიქრთ გასართველად,
აქ ვეძიებდი ნაცნობს ადგილს განსასვენებლად;
აქ ლბობს მდელიოზედ სანუგეშოდ ვინამე ცრემლით,
აქაც ყოველი არემარე იყო მოწყენით;
ნელად მოდელავს მოდუდუნე მტკვარი ანკარა
და მის ზვირთებში კრთის ლაჟვარდი ცისა კამარა.

იდაყვ-დაყრდნობილ ყურს ვუგდებ მე მისსა ჩხრიალსა
და თვალნი რბიან შორად, შორად, ცის დასავალსა!
ვინ იცის, მტკვარო, რას ჰბუტბუტებ, ვისთვის რას იტყვი?
მრავალ დროების მონამე ხარ, მაგრამ ხარ უტყვი!..
არ ვიცი, ამ დროს ჩემი წინაშე ჩვენი ცხოვრება
რად იყო ფუჭი და მხოლოდა ამოება?...
მაინც რა არის ჩვენი ყოფა — წუთისოფელი,
თუ არა ოდენ საწყაული აღუვსებელი?
ვინ არის იგი, ვისთვის გული ერთხელ აღევსოს,
და, რაც მიეღოს ერთხელ ნატვრით, ისი ეკმაროს?

თვითონ მეფენიც უძლეველნი, რომელთ უმაღლეს
ამაო სოფლად არლა არის სხვა რამ დიდება,
ჰშფოთვენ და დრტვინვენ და იტყვიან: „როდის იქნება,
ის სამეფოცა ჩვენი იყოს?“ და აღიძვრიან
იმავე მიწისთვის, რაც დღეს თუ ხვალ თვითვე არიან...
თუნდ კეთილ მეფე როდის არის მოსვენებული?
მისი სიცოცხლე — ზრუნვა, შრომა და ცდა ქებული;
მისი ფიქრია, თუ ვით უკეთ მან უპატრონოს
თავისს მამულსა, თვისთა შვილთა, რომ შემდგომსა დროს
არ მისცეს წყევით თვის სახელი შთამომავლობას!..

1 წყლისა F. 4 აქაც/შენი C. 5-6 C. და E. ავტოგრაფებში იკითხება სხვა რედაქციით: „ლურჯად მოღვლევის და დელუნებს მტკვარი ანკარა/ფერ-მკრთლად მონათობს მისთა ზვირთთა ცისა კამარა“. E-ში უკერ წაუშლია მე-6 გაეპი და გაუწორებია ასე: „შეფენიერებით ჰკრთის ლაჟვარდი ცისა კამარა“, მერმე ორივე (5-6) გაეპი წაუშლია და მარცხენა მხარეს მიუწერია არსებული წაკითხვა. 6 ჰკრთის ABF. 7 უგდებ ABCEF. 8 პრბიან ABF. ცისა C. 9 ბუტბუტებ ABCEF. 10 მრავალთა დროთა C. 15 თავის C. 17 უძლეველნი/მებრძოლენი CE (E-ში წამ). 18 F-ში იკითხება: „არც ვინდა არის და წინაშე არც ვინ აღუღვს, რომელი ხელი ეკერახთ უმაღლესი სოფლის დიდება“. 19 შფოთვენ და დრტვინვენ/ ივინი დრტვინვენ C. 24 მისთა ფიქრი C. 25 თავის C. 26 მაჰყეს C. შთამომავლობას ABCE.

მაგრამ თუ ერთხელ სოფელსაც უნდ ბოლო მოეღოს,
28 მაშინ ვილამ სთქვას მათი საქმე, ვინ სადღა იყოს?..

.

მაგრამ რადგანაც კაცი გვექვიან — შვილნი სოფლისა,
უნდა კიდევცა მივსდიოთ მას, გვესმას მშობლისა.
არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს,
32 იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნვოს.

1837 [1843]

27 სოფელს F. უნდა ABCEF. 28 მთქვას ABCEF. 30 მივსდიოთ ABCEF. 31 რომ] თუ F. 32 და სოფლისთვის არა იზრუნვოს] და სოფელს კი არარა არვის F.

ჩონგურს

შენნი მოთქმანი, კაეშნის ხმანი,
ხანცა ოხვრანი, ხანც ამოსკვნანი,
წარსრულთა დროთა მოგონებითა სულს აფიქრებენ!

⁴ ჰოი ჩონგურო, ნეტავი ოდეს
ხმა მხიარული შენგან მსმენოდეს,
რომ უკუმყოდეს მე სევდიანსა გულისა სენი!

მაგრამ სად ვნახო შენი ღიმილი,
⁸ სიხარულითა გამოჩენილი?
მე შენგან მესმის მოკლულის გულის ოდენ ჩივილი!

1837

ჩემს პარსკვლავს

რად მრისხანებ, ჩემის ბედის ვარსკვლავო?
მაინც გეტრფი, თუმცა ხშირადა მკლავო:
შეეთვისა სული შენსა მოღრუბლვას,
4 შეეჩვია გული სევდითა კრთოლვას!

ნუ გგონია, ბედსა მით დამიმწარებ,
რომ უეცრად ბუქით ნისლს მოიფარებ;
შენ არ იცი, რა სიამეს მომაგებ,
8 როს მიბჟუტვით ნისლით-გამო მონათებ.

რა სახითაც გინდა შენ მე მეჩვენო,
მაინც გიცნობ, მშვენიერის ცის მთენო:
ნათელი ხარ შენ ნათელის სულისა,
12 მალხინებელ დაბინდულის გულისა!

მოციმციმდი, მოდი, გამომედარე,
შენგან ბნელი გული გამომიდარე;
კვლავ ციური ცეცხლი გარმოისარე,
16 ნაბერწკალნი ეშხისა მომაყარე.

1837

8 ნისლით გამომნათებ F. 16 მამაყარე F.

ნაპოლეონი

- ნაპოლეონმა გარდმოავლო თვალი ფრანციას
და თქვა: „აბაო, ხელმწიფებამ რა შემიძინა?“
და რა იხილა თვისს დიდების მსხვერპლი თვის წინა,
4 მისს მოღრუბლულს შუბლს შუქი რალაც გარდაეფინა.
- „ახლა კი კმარა“, თქვა მან გულში, „სურვა აღმიხდა:
სახელი ჩემი ვასახელე ქვეყნის საოცრად,
შევმოსე ძალით საყვარელი ჩემის საშვენად
8 და დავუმონე გულმტკიცენი მას სადიდებლად.“
- „მაგრამ მე გვამში სული ვერღა მომთავსებია!
მითხზავს გვირგვინსა დიდებისას მე თვითონ ბედი,
ხოლო მე უნდა მას მოვასხნა შარავანდედი;
12 ჟამი ჩემია და ჟამისა მე ვარ იმედი!“
- „მაგრამ ვინ იცის, იქნება, რომ ბედსაც მოვსწყინდე,
და სხვა მან ჩემის სახელითა დააგვირგვინოს!..
არა, არა მრწამს, რომე ბედმა მე მიორგულოს:
16 მე მან გამზარდა და თვისს განწოთნილს რალა მიხერხოს!“
- „ვერა გაუძლებს ნაპოლეონ მეტოქეებსა!
რა გინდ ძლიერად, მეცნიერად, ვინ ხელმწიფებდეს,
მანც მე იგი ვერ ვითვისო, ვერ ჩემოდნობდეს,
20 თვითონ სამარეც მევიწროოს, თუ ტოლი მყვანდეს!“
- ბეჭრი დღე გავა, რომ ჯერ ბეჭრი ვერ ვცნათ ჩვენ მისი!
თვითონ სიკვდილიც მას უებროდ აღმოგვიჩინებს:
დამქრალი ცეცხლი და ზღვის ლელვა წარმოგვიდგინებს
24 მისს ცეცხლსა სულსა და ზღვა-გულსა განსაკვირველებს!

1838

1 ჭრანკიას ABEF. 2 ჰსთქვა ABCEF. 5 ჰსთქვა ACE. 8 დაუმონე ABCEF. 11 მოვასხა BF. მოვსწყინდე ABEF. 14 სახელითა] დიდებითა C. უსყნათ BCF.

თავბაღის ჭკმის ასულს ეპ...ნას

ხმით მშვენიერით,
ტკბილის სიმღერით,
ჰაეროვანო, სულს ელხინები!
4 თვალთ არონინებ,
გულს დაანყლულეზ
და ღიმიღითა ესალბუნები!

სადც ხარ, იმ არეს
8 მოჰფენ სიამეს,
უშენოდ მოსცდეს მხიარულება!
შენის ენითა,
სავსე ღხენითა,
12 ვინ არა იგრძნოს გულკეთილობა!

მახსოვს სიამით,
ოდეს ტკბილის ხმით
ვარდსა და ბულბულს* მოელხინარე,
16 პირმცინარითა
სინარნარითა
მგოსნის ყარიბს გულს ესხვიმფენარე!

1839

9 მოჰყელეს ABEF.

* „ვარდი და ბულბული ლექსია სამღერალო, რუსულიდან ნათარგმნი თ-ის ჰეჰეჰეჰისაგან“ (შენიშვნა ნ. ბარათაშვილისა).

საყურე

ვითა პეპელა
არხევს ნელნელა
სვეტაკს შროშანას, ლამაზად ახრილს,
4 ასე საყურე,
უცხო საყურე,
ეთამაშება თავისსა აჩრდილს.

ნეტავი იმას,
8 ვინც თავისს სუნთქვას
შენსა ჩრდილშია მოიბრუნებდეს!
შენის შერხევით,
სიო-მობერვით
12 გულისა სიცხეს განიგრილებდეს!

ჰოა, საყურეო,
გრძნებით ამრეო,
ვინ ბაგე შენს ქვეშ დაიტკბარუნოს?
16 მუნ უკვდავების
შარბათი ვინ სვის?
ვინ სული თვისი ზედ დაგაკონოს?

1839

მიყვარს, მიყვარს მე ტიკტიკი ჩვილის ყრმის,
მიყვარს სმენა უცნაურისა მის ხმის,
ოდეს იგი ენითა სასუფევლის
⁴ უაღერსებს წიაღთა თავის მშობლის!

მის სოფელი უზრუნველობით შენობს,
გარდა დედის აღერსისას არრას ჰგრძნობს,
ნებივრობით და ღიმილით სულდგმულობს,
⁸ ყოველსავე შეუპოვრად მჭვრეტელობს.

არა ჰფიქრობს იგი თავისს ცხოვრებას,
არ განიცდის იგი სანუთროს ვნებას;
იგი თავის სანუკველითა შობით
¹² ამუნათებს თვისთა მშობელთ პირიქით.

იტკტიკე ენითა უსუსურის,
იტკტიკე, ვიდრე ჟამი დაგხარის,
ვიდრემდის ხარ, ყრმაო, თავისუფალი,
¹⁶ არ გიცენია სოფელი მომღერალი!

1839

2 უცნაურის C. 5 კმენობს ABCEF. 7 სულდგმულობს C. 9 ფიქრობს ABCEF. 11 სანუკველისა C. 16 მომღერალი]
მომღერალი F.

ნუ ვინ იტყვის ობლობისა ვაებას,
 ნუ ვინ სჩივის თავისს უთვისტომობას!
 საბრალოა მხოლოდ სულით ობოლი,
⁴ ძნელდა პოვოს, რა დაკარგოს მან ტოლი!

მეგობართა, ნათესავთ მოკლებული,
 ისევ ჩქარად ჰპოვებს სანაცვლოს გული,
 მაგრამ ერთხელ დაობლებული სული
⁸ მარად ითმენს უნუგეშობას კრული!

არღა რა აქვს მას ნდობა ამა სოფლის;
 ეშინიან, იკრძაღვის, არღა იცის,
 ვის აუწყოს დაფარული მან გრძნობა,
¹² ეფიქრება ხელმეორედ მას ნდობა!

ძნელი არის მარტოობა სულისა:
 მას ელტვიან სიამენი სოფლისა,
 მარად ახსოვს მას დაკარგვა სწორისა,
¹⁶ ოხვრა არის შვება უბედურისა!

1839

სატრფოვ, მახსოვს, თვალნი შენნი
მშვენიერი ცრემლით კრთოდენ
და ბაგენი მღუმარენი
4 ხვაშიადსა მიმალვიდენ!

მაგრამ, სულო, იგი ცრემლი
არ სტიროდა ამ სოფელსა;
სახე შენი მონყენილი
8 არა ჰგავდა ხორციელსა!

ან მივხვდი მე, უბედური,
თვალთა შენთა მეტყველებას:
თურმე ცრემლი უცნაური
12 მოელოდა ჩემს ობლობას!

ახლაც, ოდეს ვნახავ სადმე
ცრემლსა თვალთა მშვენიერთა,
გულამოსკვნით ვიგონებ მე
16 დღეთა ჩემთა ბედნიერთა!

1840

2 პერიოდენ ABDEF. 6 პსკიროლა ADDE.

ღმერთო მამაო, მომიხილე ძე შეცთომილი
და განმასვენე ვნებათაგან ბოროტ-ღელვით!
ნუ თუ მამასა არღა ჰქონდეს გულის-ტკივილი,
⁴ ოდეს იხილოს განსაცდელში შემცოდე შვილი?

ჰოა, სახიერო, რად წარვიკვეთ მე სასოებას?
პირველ უმანკომ თვით ადამამაც სცოდა შენს მცნებას,
უმსხვერპლა ნადილს სამოთხისა მშვენიერება,
⁵ გარნა იხილა სასუფევლის მან ნეტარება.

ცხოვრების წყაროვ, მასვ წმიდათა წყალთაგან შენთა,
დამინთქე მათში საღმობანი გულისა სენთა,
არა დაჰქროლონ ნავსა ჩემსა ქართა ვნებისა,
¹² არამედ მოეც მას სადგური მყუდროებისა!

გულთა-მხილავო, ცხად არს შენდა გულისა სიღრმე:
შენ უწინარეს ჩემსა უწყი, რაც ვიზრახო მე,
და ჩემთა ბაგეთ რალა დაუშთ შენდა სათქმელად?
¹⁶ მაშა, დუმილიც მიმიტვალენ შენდამი ლოცვად!

1840

⁶ შვილია ABEF. 13- შვილია F.

აღმოჰხდა მნათი აღმოსავალს, მზეებერ ცხოველი,
მცირითა შუქით გარდუყარა ცასა ღრუბელი,
დიდ-სამქუხარო, საავდარო, და მეც, გლახ-გული
⁴ მსწრაფლ განმითენა, შავ-ბედისგან დაღამებული!

ნუ თუ აღმიჩნდი ცხოვრებისა ჩემის მნათობლად;
ნუ თუ შენ ჰფინო შევების სხივი ჩემს გულსა კვალად;
კვლავ აღმიტეხო გულის ჭირნი მიყრუებულნი
⁸ და განმიახლო ნეტარების დღენი წარსრულნი?

მაშ, გამობრწყინდი, მფინე შუქი ეგ საოცარი
და განანათლე კვლავ ცა ჩემი, ესრეთ საზარი!
მეცა ხელი ვჰყო დაჟანგებულს ჩემსა სანთურსა
¹² და შევაერთო ფიქრნი ჩემნი შენს ხმას ციურსა!

დავმღერდე მას დროს, როს ვარსკვლავი მშვენიერის ცით
მინეტარებდა სიცოცხლისა დღეთა სიამით;
მოვსთქვამდე, თუ ვით მიმეფარა იგი მსწრაფლ ღრუბელს,
¹⁶ ბოლოს ვუმღერდე შუქსა შენსა შევების მომფენელს!

ვჰფუცავ ძლიერსა სხივსა შენსა, ჰოა, მნათო ჩემო!
ოდეს ვიხილო მცირე ბინდი შენს შუქს გარემო,
მყის დამიღამდეს ამ სოფლისა სიამოვნება
²⁰ და შენთვის დავთმო ტრფობის წინდად ყოვლი დიდება!

1840

ჭაბუკნო, ვიდრე ცხოვრების დღეთ დილა გინათებთ
 და სიყვარული გულის ჭირთაც გისიამოვნებთ,
 არ დაინხოთ შავის ბედის მსწრაფლნი ლახვარნი
 4 და შეუპოვრად წარიხოცეთ ცრემლნიცა მწარნი.

აჰყევით სოფელს, შეურჩენელს და მომღერალსა,
 ნუ მოარიდებთ სიყმანვილეს ტრფობისა ალსა!
 სასაცილოა, ბერიკაცი რომ ყმანვილობდეს,
 8 და საბრალაოა, როს ჭაბუკი ბერიკაცობდეს!

მას ვაქებ, ვინცა თვის სიცოცხლე ასე ატარა,
 რომ ყოველი დრო შესაფერად მიმოიხმარა!
 მაშინცა კმარა დადუმება გულის-ვნებათა,
 12 კისრად ტვირთება წუთის-სოფლის მძიმე ზრუნვათა,

ოდეს მზის სხივნი შეგვიცვლიან ჩვენ დილას მას ნელს
 და ცრუ სოფელი სიყვარულსაც შეჰყრის სარგებელს!
 მხოლოდ ერთს გირჩევთ და გახსოვდეთ ესე თათბირი —
 16 მერწმუნეთ, ძმანო, ნაცადი აქვს ჩემს გულს ეს ჭირი:

„არ შეემსჭვალთ მოკისკასეს, კეკელა ქალსა,
 სულის დამტყვევნელს და გრძნობათა ცრუდ-მომღერალსა!
 აშკის ენა მას ახარებს, მას ასულდგმარებს,
 20 ხოლო სიყვარულს გული მისი ვერ მიიკარებს!“

1841 [1843]

1 გინათებთ F. 2 გისიამოვნებთ F. 3 მსწრაფლნი ABE. 4 და შეუპოვრად წარხოცეთ] ლხინად და გრუობად გარდიკალე E(წამლ). და შეუპოვრად მოიწმინდე E(წამლ). 11 დადუმება გულის- ვნებათა] შეკვეება გულისა თქმათა E(წამლ) BF. 15 E-ში წამლილია „მხოლოდ გახსოვდეს ჩემგან, ძმანო, ერთი თათბირი, შე მისი ურთა ჯერ აქამდინ ისევე ვგირი“ და მის მაგიერ იკითხება არსებული ტექსტი. 16 დაიკვლია ამ ტექსტის სამი ვარიანტი: „მერწმუნეთ ჩემს გულს ნაცადი აქვს ეს გულის ჭირი“ E(წამლ). „მერწმუნეთ, ძმანო, ნაცადი მაქვს ეს გულის ჭირი“ E(წამლ) და არსებული წაკითხვა A. 17 არ შეემსჭვალთ ქალსა კეკელას მოკისკასეს E(წამლ). არ შეემსჭვალთ კეკელა ქალს მოკისკასეს E.

არ უკიჟინო, სატრფოო, შენსა მგოსანსა გულის-თქმა:
მოკვდავსა ენას არ ძალ-უძს უკვდავთა გრძნობათ გამოთქმა!

მინდა მზე ვიყო, რომ სხივნი ჩემთ დღეთა გარსა მოვავლო,
4 საღამოს მისთვის შთავიდე, რომ დილა უფრო ვაცხოვლო.

მინდა, რომ ვიყო ვარსკვლავი, განთიადისა მორბედი,
რომ ჩემს აღმოსვლას ელოდნენ ტყეთა ფრინველნი და ვარდი.

მინდა შენ იყო, სატრფოო, მშვენიერისა ცის ცვარი,
8 რომ განაცოცხლო, შავარნო, მდელო, სიცხითა დამჭკნარი,

რომ მხოლოდ მზისა ციაგი მას დილის ნამსა იშრობდეს,
და ერთად შესხივებულნი შვებას მოჰყენდენ სიცოცხლეს,

არეს ავსებდენ სიამით მცენარეთ განმაცხოვლებლად,
12 იყვნენ მარადის, უხსნელად, სოფლისა განსათავებლად!

ნუ თუ ამ სულის წადილსაც ჰრქვა სიყვარული სხვათაებრ?
მაშინ მზეც უსხივ-უცეცხლოდ შეიძლებს ნათვას
ვარსკვლავებრ;

მაშინ ვარდიცა განთიადს ვერლარა გარდაიშალოს
16 და ცისა ცვარმან მდელოი არლარა გააბიბინოს.

მაშინ შენც სხვათა მოკვდავთა ბანოვანთ მიემსგავსები!
მაშ, რად ერჩევი მათ შორის და ციურთ დაედარები?..

მაგრამა მშვენიერება გაქვს, ცისიერო, უხრწნელი,
20 და ჩემთა გრძნობათ შენდამი ვერ დასდვან კაცთა სახელი!

1841

6 ელოდენ F. 8 სიხითა] ღამისა D. 12 მარადის, უხსნელად მარადის, მარადის DBEF. გასათავებლად B. გამთხულებლად F. 13 პრქო D. 14 ვარსკვლავებრ D. 15 ვარდისა ველარა D. 16 მდელოა ABDEF. აღარა D. 20 დასდვან ABEF.

ვჰპოვე ტაძარი შესაფარი, უდაბნოდ მდგარი;
მუნ ენთო მარად უქრობელი წმიდა ლამპარი.
ანგელოსთაგან იკროდა მუნ დავითის ქნარი,
4 და განისმოდა ციურთ დასთა გალობის ზარი!

მწირი სოფლისა, დამაშვრალი მისითა ღელვით,
მუნ ვეძიებდი განსვენებას წრფელითა ზრახვით;
გულსა, მოკლულსა კაცთ სიავით და ბედის ბრუნვით,
8 ლამპარი წმიდა განმიტვობდა ციურის სხივით!

მუნ გუნდრუკის წილ შევსწირავდი წმიდას სიყვარულს,
რომლის საკურთხად დავსდებდი მე ჩემს გულსა და სულს;
ამა სიამით, ნეტარებით, ესრეთ აღვსებულს
12 მეგონა, ვჰხედავ სასუფეველს აქ დაშენებულს!

მაგრამ სანუთრო განა ვისმეს დიდხანს ახარებს?
განჰქრა ტაძარი და უდაბნო ჩემდა მდუმარებს;
მას აქეთ ჩემს გულს ნეტარება არ ასადარებს,
16 მის ნაცვლად სევდა და წყვდიადი დაისადგურებს!

მოიხპო მსწრაფლად მისი ნაშთი და მისი კვალი!
განა თუ დრომან დაჰკრა თვისი მას ავი თვალი! —
არა! მოსძაგდა მას სოფელი ცრუ და მუხთალი!
20 დამშთა მე მხოლოდ მის ლამპრისგან ცეცხლი დამქრალი!

ვერლა აღმიგო სიყვარულმა კვალად ტაძარი!
ვერსად აღვანთე დაშთომილი მისი ლამპარი!
ესრეთ დამიხშო უკულმართმა ნუგეშის კარი,
24 და დავალ ობლად ისევ მწირი მიუსაფარი!

1841 [ოქტომბერი]

[შესაფარი] შესაწენარი წ. (E-ში ეს სიტყვა წაშლილია ფანქრით და თავზე მიწერილია „შესაფარი“). 7 სიავით] ბოროტით წ DE. 9 შეესწირაუღი ABDEF. 10 საკურთხადსაკურთხედ წ D, საკურთხედ E, საკურთხად F, დავსდებდი BD. 13 ენთიმე D. 17 მსწრაფლად ABDE. მსწრაფლად მოიხპო წ. 19 მოსძაგდა ABEF, მოჰკულდა D. 20 დამშთა მე მისგან მხოლოდ ცეცხლი იგი დამქრალი წ. D.

ხმა საკრავისა,
ნელ-ნარნარისა,
სულს განახარებს,
⁴ და მშვენიერის
ენა ამიშლის
გულისა ჭირებს!

ვჭყრეტდი ლამაზსა,
⁸ სევდითა ნაზსა,
და შევეტრფოდი;
ყოველთ გრძნობათა,
ყოველთ გონებათა
¹² მას მივაპყრობდი.

ღანვნი ნაცრემლნი,
ტრფიალთ დამწველნი,
უფროს შვენოდენ;
¹⁶ თმანი ნაშალნი,
მკერდზედ დაყრილნი,
ემუქმებოდენ.

უუჟუნა თვალნი,
²⁰ გულთა მომკვლელნი,
მოცინარობენ;
პანანა ტუჩნი,
ვარდებრ ნაფურცლნი,
²⁴ ლხენას მოჰბერვენ.

[1841]

მიყვარს თვალები მიბნედილები,
ეშხისა ცეცხლით დაქანცულები;
მაგრამ როს ვუჭვრეტ, ზამბახ-ვარდთ ველად
4 განენონვიან მათი ისრები.

მივხვდი, თვალებო, ჩემო მკვლევებო, მაგ თქვენსა ქცევას,
მაგრამ ვით ელით თქვენგან კოდილის თქვენგან გაქცევას?

ვიცი, რომ შმტრობენ გულსა მგრძნობელსა,
8 უწყალოდ სტანჯვენ უენო მსხვერპლსა,
მაგრამ რა ისართ ზეცად აღმართვენ,
მათშივე შპოვებს საკურნებელსა!

თვალნო ლამაზნო, ვინ უძლოს თქვენსა ძლიერს ბასრობას,
12 თუ არა სჭვრეტდეს თქვენგან სიკვდილში თვით უკვდავებას?

1842

მ წ ი რ ი

- სუმბულო, სად არს ფეროვნება შენი საამო,
 რომ შენსა მჭვრეტელს არ გააჩნდა დილა, სალამო?
 მარქვი, სადა არს სუნი შენი, ამო და ნელი,
 4 რომლით ათრობდა სიცოცხლის ჟამთ ლამაზი ველი?

ს უ მ ბ უ ლ ი

- მწირო, ხომ ჰხედავ, მოვჰკლებივარ ჩემს სამშობლოს გულს,
 ჩემთ სწორთა ყვავილთ, მშვენიერს ცას და ჩემსა ბუღბულს.
 აგერ, მაისი ააყვავებს ტურფად ბუნებას,
 6 მოვა ბუღბული და დაუშტვენს სიცოცხლისა ხმას,
 ხოლო მე, ხშული ბნელსა სადგურს და სევდიანსა,
 ველარ ვიხილავ ჩემსა ტურფას და ტკბილს მგოსანსა!

მ წ ი რ ი

- ნუ თუ ვერ ჰპოვებ აქ სანაცვლოს, ვერც რას საამურს,
 12 სადაც ოქროთი და ვერცხლითა გიმკობენ სადგურს;
 სადაცა კაცი შენს შვენებას ესრეთ ინახავს,
 რომ მზე ვერ გიჭკნობს და სცივე ვერა დაგაზრავს?

ს უ მ ბ უ ლ ი

- მაგრამ მარქვ, რა არს ჩემთვის სახლი დიდ-მშვენიერი,
 16 ვით გაალიმებს ჩემს შვენებას ხშული ჰაერი?
 არლა მევლება გარე წყარო ცივი, კამკამი,
 არლა მეცემის დილით გულსა სიცოცხლის ნამი;
 გრილი ნიავი ჩემთა ფურცელთ არ უაღერსებს
 20 და მაყვლის ბუტკი მზისა სხივთა არლა მიწრდილებს.

61 სუმბული | ქილის ყვაილი D. 5 მოვკლებივარ DE. 6 სწორთა ABDEF. 8 სიცოცხლისა | სიყვარულის BDEF.
 10 გაბლ D. 17 არდა | რომ არ D. 18 არ დამყეებს D. 20 ურწრდილებს BDEF.

მ წ ი რ ი

სუმბულო ტურფავ, მოიგონე მკაცრი ზამთარი,
მისგან შენ ახლა იქმნებოდი უწყალოდ მკვდარი;
ნახე, რა ძალ-უძს შენთვის მზრუნველს კაცისა ხელსა,
²⁴ რომ მისი სუსხი ვერ შეგიწყვეს ვერც თუ ფურცელსა.

ს უ მ ბ უ ლ ი

ჰე მწირო, სოფლად ყოველსა აქვს ჟამი და ბოლო,
მაგრამ ამას ვწუხ, რომ უჟამოდ მეღების ბოლო!
ზამთრით ბუნება არა კვდება, სევდით იმოსვის,
²⁸ რომ თავისს სატრფოს, გაზაფხულსა, განეშორების!

და მყის ვითარის შვენებითა კვლავ შეიფურცვლის,
ოდეს მერცხალნი ახარებენ მოსვლას საყვარლის!
ახ, როდის ვნახო მეცა ველად ჩემი ბულბული,
³² რომ განვიშალო კვლავ სიტურფით მისი სუმბული!

მ წ ი რ ი

მშვიდობით, წავალ, მეც მოვძებნი ჩემსა ყვავილსა;
ისიც შენსავით განაშორეს სამშობლო ველსა!
ვაი, თუ მასაც უდროდ აჭკნობს უწყალო ხელი,
³⁶ და არლა მომხედეს სუნი მისი, ჭირთ უკუმყრელი!

1842

22 მისგან შენ | რომლისგან DE. იქნებოდი BF. 26 ვაწუხ D. 27 ჰკვდება AB EF. 28 თავის D. 29 და მყის | მაგრამ DE (წამლ). 34 შენგებრე DE. სამშობლოს D. 35 ვაჲ AEF. 36 მამხედეს D.

შენნი დალალნი ყრილობენ გველად
სპეტაკს მკერდზედა, ტრფობისა ველად,
და თვალთა ჩემთა ადაჯრიშებენ
4 ხან ნუგეშისთვის, ხან დასანველად!

ოდეს ნიავი ლამაზ დალალებს
მიგიშლ-მოგიშლის და სიამოვნებს,
მაშინ ჩემს თვალებს ალაგზნებს შური
8 და, გლახ, ჩემს გულსა ის ავაღალებს!

1842

რად ჰყვებდრი კაცსა, ბანოვანო, პირუმტკიცობას?
 თუ ემდური შენ ტრფიალისა ცვალებადს გრძნობას,
 რომ არ გემსჭვალვის საუკუნო ტრფიალებითა?
 4 ჰგავს, არ პასუხს სცემ შენ მას სულით მშვენიერთა.

სილამაზეა ნიჭი მხოლოდ ხორციელების
 და, ვით ყვავილი, თავის დროზე მსწრაფლად დაჭენების,
 აგრეთვე გულიც, მხოლოდ მისდა შენამსჭვალეში,
 8 ცვალებადია, ნარმავალი და უმტკიცები!

მშვენიერება ნათელია ზეცით მოსული,
 რომლით ნათლდება ყოვლი გრძნობა, გული და სული,
 და კაცსა შორის, ვით კერძოსა ღვთაებობისა,
 12 რად გრწამს არ იყოს საუკუნო მადლი ტრფობისა?

თვით უკვდავება მშვენიერსა სულში მდგომარებს,
 მას ვერც შემთხვევა და ვერც ხანი ვერ დააბერებს.
 მხოლოდ კავშირი ესრეთ სულთა ჰშობს სიყვარულსა,
 16 ზეგარდმო მადლით დაუსხნელად დამტკიცებულსა!

მხოლოდ მათ შორის არის გრძნობა, ესთ სანუკველი,
 რომ მის უტკბილეს არც თუ არის სასუფეველი!
 მას ცისა სხვიით აცისკროვნებს მშვენიერება
 20 და უკვდავებით აგვირგვინებს ქეშმარიტბა!

1842

3 ემსჭვალვის ABF. 4 ჰსეემ ABEF. 6 მსწრაფლად ABEF. 7 შენამსჭვალეში ABF. 8 წარმავალი] უბოლიო E(წამლ).
 15 უკვდავება EF. 15 მხოლოდ კავშირი] დაკავშირება E(წამლ).

მირბის, მიმავრენს უგზო-უკვლოდ ჩემი მერანი,
 უკან მომჩხავის თვალბედიტი შავი ყორანი!
 გასწი, მერანო, შენს ჭენებას არ აქვს სამძღვარი
⁴ და ნიავს მიეც ფიქრი ჩემი, შავად მღელვარი!

გაჰკვეთე ქარი, გააპე წყალი, გარდაიარე კლდენი და ღრენი,
 გასწი, გაკურცხლე და შემიმოკლე მოუთმენელსა სავალნი
 დღენი!
 ნუ შეეფარვი, ჩემო მფრინავო, ნუცა სიცხესა, ნუცა ავდარსა,
⁸ ნუ შემობრალე დაქანცულობით თავგანწირულსა შენსა
 მხედარსა!

რაა, მოვშორდე ჩემსა მამულსა, მოვაკლდე სწორთა და
 მეგობარსა!
 ნულა ვიხილავ ჩემთა მშობელთა და ჩემსა სატრფოს,
 ტკბილ-მოუბარსა;
 სად დამილამდეს, იქ გამითენდეს, იქ იყოს ჩემი მინა
 სამშობლო,
¹² მხოლოდ ვარსკვლავთა, თანამავალთა, ვამცნო გულისა მე
 საიდუმლო!

კენესა გულისა, ტრფობის ნაშთი, მივცე ზღვის ლელვას
 და შენს მშვენიერს, აღტაცებულს, გიჟურსა ლტოლვას!
 გასწი, მერანო, შენს ჭენებას არ აქვს სამძღვარი
¹⁶ და ნიავს მიეც ფიქრი ჩემი, შავად მღელვარი!

ნუ დავიმარხო ჩემსა მამულში, ჩემთა წინაპართა
 საფლავებს შორის,
 ნუ დამიტეოს სატრფომ გულისა, ნულა დამეცეს
 ცრემლი მწუხარის!
 შავი ყორანი გამითხრის საფლავს მდელოთა შორის
 ტიალის მინდვრის
²⁰ და ქარისშხალი ძვალთა შთენილთა ზარით, ღრიალით,
 მინას მომაცრის!

1 თავგანწირული მხედარი E. 3 გაასწი ABEF. 6 გაასწი ABEF. 9 სწორთა ABF. 15 გაასწი ABEF. 17 ჩემსა მამულში | მშობელს მიწაში F. 18 ნუ დამიგირებს საგრუო სულისა, ნუ დამეცემს ცრემლი მწუხარის F. 20 მამაკრის ABEF.

სატრფოს ცრემლის წილ მკვდარსა, ოხერსა, დამეცემიან
ციურნი ცვარნი,
ჩემთა ნათესავთ გლოვისა ნაცვლად მივალალებენ სვავნი
მყივარნი!
გასწი, გაფრინდი, ჩემო მერანო, გარდამატარე ბედის
სამძღვარი;
24 თუ აქამომდე არ ემონა მას, არც ან ემონოს შენი
მხედარი.

დაე მოვკვდე მე უპატრონოდ მისგან ოხერი!
ვერ შემაშინოს მისმა ბასრმა მოსისხლე მტერი!
გასწი, მერანო, შენს ჭენებას არ აქვს სამძღვარი
28 და ნიავს მიეც ფიქრი ჩემი, შავად მღელვარი!

ცუდად ხომ მაინც არ ჩაივლის ეს, განწირული სულის-
კვეთება
და გზა უვალი, შენგან თელილი, მერანო ჩემო, მაინც
დარჩება;
და ჩემს შემდგომად მოძმესა ჩემსა სიძნელე გზისა
გაუადვილდეს,
32 და შეუბოვრად მას ჰუნე თვისი შავის ბედის წინ
გამოუქროლდეს!

მირბის, მიმაფრენს უგზო-უკვლოდ ჩემი მერანი,
უკან მომჩხავის თვალბედითი შავი ყორანი!
გასწი, მერანო, შენს ჭენებას არ აქვს სამძღვარი
36 და ნიავს მიეც ფიქრი ჩემი, შავად მღელვარი!

1842 [აპრილი]

23 გასწი ABEFწ. 25 მოუკვდე ABFწ. 27 გასწი ABEFწ. 29 ევლათ F. ჩემის სულისა ესე კვეთება წ. ეს განწირულის] ესე განწირვა E(წაშლ.). 31 შეძმესა E. 35 გასწი ABEFწ. „მაისისა 9-სა, 1842“ EB.

ამავსებ ღვინით,
აგავსებ ღვინით.
შესვი? გაამოს!

1842

(კნიაზს მ... პ... ძეს ბარათაევს)

მოვიდრეკ მუხლთა შენს საფლავს წინ, გმირო მსცოვანო,
და ცრემლთ დავანთხვე შენს სახელზე, მეფევე ხმოვანო!
ახ, რად არ ძალ-უძს განცოცხლება წმიდას აჩრდილსა,
4 რომ გარდმოჰხედო ახალს ქართლსა, შენს პირმშოს
შვილსა!

თაყვანს ვსცემ შენსა ნაანდერძებს, წინასწარად თქმულს!
გახსოვს, სიკვდილის ჟამს რომ უთხარ ქართლს
დაობლებულს?

აჰა, აღსრულდა ხელმწიფური ან ჰაზრი შენი
8 და ვსჭამთ ნაყოფსა მისგან ტკბილსა ან შენნი ძენი!

ჟამ-ვითარებით გარდახვეწილთ შენთ შვილთ მიდამო
მოაქეთ მამულში განათლება და ხმა საამო.
მათი ცხოველი ტრფიალებით აღსავსე სული
12 უნდობს ყინულსა ჩრდილოეთსა, განცეცხლებული,

და მუნით ჰზიდვენ თესლთა ძვირფასთ მშობელს ქვეყანად,
მხურვალეს ცის ქვეშ მოსამკალთა ერთი ათასად!
სადაც აქამდინ ხრმლით და ძალით ჰფლობდა ქართველი,
16 მუნ სამშვიდობო მოქალაქის მართავს ან ხელი!

ან არღა ერჩის ქართლის გულსა კასპიის ღელვა,
ვერღა ურყევს მას განსვენებას მისი აღტყველვა;
შავი ზღვის ზვირთინ, ნაცვლად ჩვენთა მოსისხლე მტერთა,
20 ან მოგვიგვრიან მრავალის მხრით ჩვენთა მოძმეთა!

მშვიდობა შენსა წმინდას აჩრდილს, გმირო განთქმულო,
უკანასკნელო ივერიის სიმტკიცის სულო!
ან მიჰხვდა ქართლი შენსა ქველსა ანდერძ-ნამაგსა
24 და თაყვანსა სცემს შენსა საფლავს, ცრემლით აღნაგსა!

1842

სულო ბოროტო, ვინ მოგიხმო ჩემად წინამძღვრად,
ჩემის გონების და სიცოცხლის შენ აღმაშფოთრად?
მარტვი, რა უყავ, სად წარმიღე სულის მშვიდობა,
4 რისთვის მომიკალ ყმანვილის ბრმა სარწმუნოება?

ამას უქადდი ჩემს ცხოვრებას, ყმანვილკაცობას?
თითქოს მაძლევდი ამა სოფლად თავისუფლებას,
ტანჯვათა შორის სიამეთა დამისახავდი
8 და თვით ჯოჯოხეთს სამოთხედა გარდამიქცევდი!

მარტვი, რა იქმნენ საკვირველნი ესე აღთქმანი?
რად მომიხიბლეს, აღმირიე, წრფელნი ზრახვანი?
სად ხარ, აღმშფოთო, მიპასუხე, ნუ იმალები,
12 რატომ გაცუდდა ძალი შენი მომჯადოები?

წყეულიმც იყოს დღე იგი, როს შენთა აღთქმათა
ბრმად ვუმსხვერპლიდი, მივანდობდი ჩემთ გულის-თქმათა!
მას აქეთ არის, დავუკარგე მშვიდობა სულსა
16 და ვერც ღელვანი ვნებათა მიკვლენ წყურვილსა!

განვედი ჩემგან, ჰოა, მაცთურო, სულო ბოროტო!
რა ვარ ან სოფლად დაშთენილი უსაგნოდ, მარტო,
ჭკუით ურწმუნო, გულით უნდო, სულით მახვრალი?
20 ვაი მას, ვისაც მოჰხვდეს ხელი შენი მსახვრალი!

1843 [აგვისტო]

2 აღმაშფოთრად] განსამწარად წ. საკურველნი ABF. 14 მივანდობდი, ვუმსხვერპლიდი BF. 20 ვარ A. ვისაბა წ. მხედეს ABF.

შევიშრობ ცრემლსა, ჭირთ მანელბელს,
გულსა დავინვაჲ დასანაცრებელს
და მისსა ფერფლსა, ვითა საკმეველს,
4 შევსწირავ სატრფოს, ჩემსა სალოცველს!

მისთ თვალთა ხარობს სამოთხე ჩემი,
მისი ღიმია შვების მომცემი,
ჩემი წარმწყმედი, მაცხოვნებელი,
8 განმაბრძნობელი, გამხელებელი!

ვით არ ვადიდო სიტურფის ღმერთა!
ყოვლნი კეთილნი მან შეიერთა,
სულსა მოჰბერა ცის ნიჭნი ქვეყნად
12 და თავის მკობად ქმნა იგი მგოსნად!

1843

4 შევსწირავ EF. 5 ჰარობს EF. 12 კქმნა F.

რედი საქართველოს თავაღ-აგნაურ-გლჳხთა პირის-პირ ღაღისტნისა ღა
ნინეაღთა, წელსა 1844-სა,
მღჳანეღოგასა ჰჳჳჳ ღჳჳარნოის მარშლის,თაჳაღის ღმმბრმი თაჳაგის ჰის
ორგელმანისა

ძრწოდე, კავკასო! ახლო არს დღე შენის აღსასრულისა,
შეთქმულან შენზედ ერთპირად ძენი ქართლისა სრულისა,
აღებად შენგან სისხლისა, უბრალოდ დაქცეულისა,
4 და აღმორთმევად უწყალოდ შენს შორის ბოროტ
სულისა!

ქართლითგან მოვალს მარადის მამულის მონა ლაშქარი,
ნინ ერისთავი მიუძღვის, მინასა გააქვს ზანზარი!
კავკასო, ქართლოსს საფლავზედ არიან გაფიცებულნი,
8 და მათ ნინ ვერღა დაუდგნენ ვერც შენნი პირველ
რჩეულნი!

სომხითით მოსჭექს სასარდლო, ძველთაგან სახელ-
განთქმული,
მის შორის ბრუნავს ცხოველად დავით სარდრისა კვლავ
სული!
ჰე, დაღისტნელნო, სომხითის კედელი თქვენგან ნგრეულნი,
12 მის ძეთა თქვენის თავებით ყონ ახლად აღშენებულნი!

კავკასო, აჰა კახნიცა, შენზედ გულ-ამღწრეულები,
მეფის ირაკლის განწრთნილნი, გმირებად დასახულები!
ნუ ჰგონებ, აღხოცილ-იყვნენ მათ შორის ძველნი მამაცნი:
16 ყოველსა დაჰშთა შვილები, საშვილისშვილოდ ვაჟკაცნი!

ნაუნჯნი ყმანიც მეფისა, თუშები მოუღალავნი,
სდევნიან მტერთა მძვინვარედ, ვით მგელნი, ცხვართა
მღალავნი!

თქვენი ჭირიმე, თუშებო, ბიჭობა თქვენი ქებულ ა,
20 მახვილი თქვენი მარადის დაღისტნელთ ქედზედ ლესულ ა!

4 უწყალოდ] შეწყალოდ H(წამლ). 5 ქართლითგან H²; მარ [...] ლაშქარნი H¹. 8 დაუდგენ H¹. 9 მოსჭექს HH¹H².
10 პრუნავს HH¹H². 12 ჳყონ HH¹H²; 18 ჰხდევნიან HH¹H².

ამ გმირულს ჯარსა ერთობრივ ჰყავს ღირსი

წინამძღომელი;

მან თავი დასდვა სპათათვის, სახელითა ჰქმნა სახელი
და საკადრისად გვარისა გამოჩნდა ნამდვილ ქართველად:

24 მტერთ სიხარულით შეებმის მჭვრეტელთა საოცნებელად!

კავკასო, ძრწოდე! შეირყა ჩეჩენიც დასამხობელი!

ვის არა აღეტაცების სული ამ ამბვის მცნობელი?

ჰე, ძმანო, ნუ თუ არ გესმით მეფის ირაკლის ხმა

მაღლით?

28 გიხმობთ: „ქართველნო, ჰეჲ, შაბაშ! კურთხევა თქვენდა
ზე მაღლით!“

ძმანო, თქვენ ჰქმენით საქმენი, ღირსნი თქვენთა წინაპართა!

მეფესა თავი შესწირეთ, ვაგლახი ეციო წარმართთა!

აჩრდილნი ჩვენთა მამათა იშვებენ საიქიოსა

32 და გიკურთხებენ სახელსა, მომავალთ მოსალხინოსა!

სექტემბრის 23-სა დღესა

1844 წელსა

ტფილისი.

22 დახსნა HH^1H^2 . 24 „მტერთა შეებმის სიმღერით“ H^1 -ში შეიქცევიდა არსებული წაკითხვით. 27 პეი HH^2 . 30 ვაჲ H^1 . გაეპი „მეფეთა თავი შესწირეთ, ვაგლახი ეციო წარმართთა“ H^1 აეგოგრაჟში გასწორებულია პოეგის მიერ ასე: „იმპერატორსა ემსხვერპლეთ, ეიო ღამართით წარმართთა“. ეს უკანასკნელი წაკითხვა დაეკლია H და H^2 აეგოგრაჟებში.

ჩინარი

- განმარტოებულს ფრიალოს კლდეზე სდგას ალვის ხისა
ნორჩი ახალი,
მრავალ-შტოვანი, მაგრილობელი, ჰაეროვანი, ტურფა, მაღალი.
საამო არის მის ჩრდილში ოცვნა, და მისთა ფოთოლთ
შრიალთა სმენა
- 4 და წყალთ დუდუნზე უკულმართისა ამა სოფლისა ჭირთა
დათმენა!
- მოქშუთს მტკვარი, მოჰქრის ნიავი და შრიალითა არხევს
ჩინარსა,
და გადმოსცემენ სახიობასა, ტკბილის ოცნებით დამაძინარსა!
მრწამს, რომ არს ენა რამ საიდუმლო უასაკოთაც და
უსულთ შორის
- 8 და უცხოველეს სხვათა ენათა არს მნიშვნელობა მათის
საუბრის!
- ვითა მიჯნური სატრფოს ამაცსა, მტკვარი მას ნორჩსა
ფერხთა ევლების
და აღმოარხევს უფსკრულებიდამ და აღელვილი კლდესა
ეხლების!
- მაგრამ ჩინარი, მალლად მჩინარი, დგას მედიდურად და
სიამაყით
- 12 და მხოლოდ თავსა გარდმო-გარდილებს სევდიანისა
შერხევის სახით.
- რამდენჯერ ქარი შეარხევს საროს, იმდენჯერ მტკვარი
უმეტეს ოხრავს,
თითქოს სიშურით შეშფოთებული და კლდის პირებზე
ზვირთთა შემუსრავს.
- ესრედ იდუმალ, მაგრამ ძლიერად დაიტანჯების მარად
მიჯნური,
- 16 თუ მას ნამდვილად ეგზნების გულსა ტრფიალებისა
ცეცხლი ციური.

1844

მადლი შენს გამჩენს, ლამაზო, ქალო შავთვალეზიანო,
დღისით მზევე, ღამით მთოვარევე, წყნარო და ამოდ ხმიანო!
შენის ლოდინით სულდგმულ ვარ, თაყვანს ვსცემ

- შენსა სახელსა;
4 დედის ერთა ვარ, ნუ მომკლავ, ნუ დამანანებ სოფელსა!

ღარიბი ვინმე მოვსულვარ, სოფლისა მუშა საწყალი,
ამხანაგად მყავს ნაბადი, ძმობილად — ბასრი ხანჯალი;
მე სხვა სიმდიდრე რად მინდა? მე შენი გულიც მეყოფის,

- 8 მის ფასი კიდე საუნჯე ცას ქვეშეთ განა იმყოფის?

10 იანვარს.
1845

3 ვსელდგუმულვარ F; ვსსემ F. 5 მოხსრულვარ F.

ღამქროლა ქარმან სასტიკმან, თან წარმიტანა ყვაველი,
მაცხოვლებელი სიცოცხლის, სუნნელებითა აღვსილი.

იგი წიადაგ ციურთა ცვართაგან იყო წამილი;

⁴ დრომ უჟამურმან ან ცრემლით შესვარა მისი ადგილი.

ანცა თუ სადმე ვიხილავ მისს ფურცელს, მისსა დანაჭკნობს,
მოძულეებული სიცოცხლე მყისვე კვალადცა დამატკობს.

მაგრამ მსწრაფლადვე გახშირდნენ მწარენი ჭირნი გულისა,

⁸ რა ფიქრთა წარმოუდგებათ დაკარგვა სიხარულისა.

[1845 წლის იანვარ-თებერვალი]

როს ბედნიერ ვარ შენთან ყოფნითა,
ღიმღილით გეგხარ მაისის დღესა,
მე შენს თვალებში ვსჭვრეტ სამოთხესა
და მათი მჭვრეტი ვინვი ცეცხლითა!
4 არ დაიჯერებ, თუ ვით სატრფო ხარ,
არ დაიჯერებ, არ დაიჯერებ,
არ დაიჯერებ, თუ ვით სატრფო ხარ!

როს უბედურ მყოფს მე მოშორება
8 გონება-მტაცის მშვენიერების,
ვსთვლი მონყინებით ჟამთ მჭმუნვარების
და სევდა გლახ-გულს დამეფარება!
არ დაიჯერებ, თუ ვით სატრფო ხარ!

12 ხან ძილსა იკრთობს, ხან სევდით ოხრავს,
ხანცა ყოველს სულს ამხიარულებს,
ხან სიკვდილს იწვევს, ხან შორით ოცნებს,
ხან ჰყვება სოფელს, ხან ცად მიფრინავს!
16 არ დაიჯერებ, თუ ვით სატრფო ხარ!

ცისა ფერს, ლურჯსა ფერს,
პირველად ქმნილსა ფერს
და არ ამ ქვეყნიერს,
⁴ სიყრმიდგან ვეტროფოდი.

და ახლაც, როს სისხლი
მაქვს გაცივებული,
ვფიცავ [მე], არ ვეტროფო
⁸ არ ოდეს ფერსა სხვას.

თვალეებში მშვენიერს
ვეტროფი მე ცისა ფერს;
მოსრული იგი ცით
¹² გამოკრთის სიამით.

ფიქრი მე სანატრი
მიმინვევს ცისა ქედს,
რომ ეშხით დამდნარი
¹⁶ შევერთო ლურჯსა ფერს.

მოვკვდები, ვერ ვნახავ
ცრემლსა მე მშობლიურს,
მის ნაცვლად ცა ლურჯი
²⁰ დამაფრქვევს ცვარს ციურს!

სამარეს ჩემსა როს
გარს ნისლი მოეცვას,
იგიცა შესწიროს
²⁴ ციაგმან ლურჯსა ცას!

6 გაცივებულ G. 7 მე - G. 12 გამოკრთის G. 17 მოვკვდები G.

ბედი ქართლისა

თქმული წელსა 1839-სა
ტფილისს

ღიწკნი პრეზისი

- A_2517 (აგტოგრაფი, 1843 - 1844 წწ.)
- B_2034 (აგტოგრაფი, 1843 - 1844 წწ.)
- C_ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა 1876 წლის გამოცემა.
- E_A 1258 (პირი, გადაწერილი XIX საუკ. 50 - 60-იან წლებში)
- F_Q 439 (პირი, გადაწერილი XIX საუკ. II ნახევარში; შემოსულია მ. თუმანიშვილის არქივიდან)
- G_Fr 111 (პირი, გადაწერილი XIX საუკ. II ნახევარში)
- H_პირველნაბეჭდი ტექსტი („ცისკარი“, 1858, № 9, გვ. 1 - 14).

შენიშვნა: პირველი რედაქციის ხელნაწერთაგან (EFGH) ვარიანტებში მითითებულია მხოლოდ ლექსიკურად განსხვავებული წანაკითხები.

კახთა მიმართ

ძმანო კახელნო, ნამდვილ ქართველნო, მოლხინე სულით,
თქვენში აღზდილა პატარა კახი მეფედ და გმირად;
თქვენ გიყვართ მისთა დროთა ხსენება მსურვალეს

გულით,
4 როს თქვენებრ მლხენი ევლინებოდა მტერსაც
გამგმირად!

და რაც საყვარლის ჩვენის ირაკლის უამმან მეფობის
მოუვლინა ან გამოსატყვასა ჩემს ყმანვილობის, —
მეც, ძმანო კახნო, თქვენ შემოგიძღვნით მას არმაღანად,
8 ერთსულობისა, ვაჟკაცობისა, ლხინის საგანად.

როს თქვენებურად მამულის ღვინით გულს ახარებდეთ,
ხელთ ჯამის მპყრობნი წარსრულსა დროებს
მოიხსენებდეთ

და მორიგისად სმიდეთ წინაპართ შესანდობარსა,
12 მოიგონებდეთ ყარობს მგოსანსაც, თქვენდა მბობარსა!

თ-ი ნ. ბ.

კარი პირველი

„მწყემსო კეთილო, შენს წმიდას სამწყსოს
შემოვავედრებ ჩემსა სამეფოს!
გულთა-მხილავო, შენ უწყი, რაც დღეს
16 საქართველოსა ჭირნი მოადგეს!
მრავალ არიან, უფალო, მტერნი
და წარიტაცონ შენნი ცხოვარნი!
გვესწრაფე, ჩვენო ხელთ-აღმპყრობელო,
20 და აღადგინე დღეს საქართველო!“ —

ასე ილოცდა მეფე ირაკლი
ბანაკსა თვისსა გულით მხურვალი.
ცათა წინაშე დიდია მსხვერპლი
24 მამულისათვის მეფისა ცრემლი!
ბატონს თვის ჯარი კრწანისის მინდვრად
დაებანაკა სპარსთთან საომრად!
პატარა კახი აღა-მაჰმად-ხანს
28 უბირებს შებმას ძლიერს, რისხვიანს.

ამ დროს გამოჩნდა სამხრეთით მტერი.
ცა მოწმენდილი, ცა მშვენიერი
ზე-დაჰნათლიდა ბრძოლისა ველსა,
32 და ირაკლიცა ჯარსა ქართველსა
განამხნევებდა მამობრძვის ხმით:
„ჰხედავთ, ვითარის კადნიერებით
შეკრბების ჩვენზედ უსჯულოება!
36 საქართველოს დღეს გარდაუწყდება
თავისი ბედი და უბედობა!
დღეს ეჭირება მამულს მხნეობა!
დღეს მეცა თქვენში ვარ მეომარი,
40 ვითა თქვენგანი ერთი მხედარი:
დღეს გამოჩნდება, ვინ არს ერთგული,
ვის უფრო გვიყვარს, ძმანო, მამული!“ —

„შენი გამჩენის ჭირიმე, შენი,
44 რომ გაგვაგონე კვლავ ხმა სალხენი!“
შებჰდავლა მეფეს ჯარმა ერთის ხმით:

18 შენი C. 19 გვესწრაფე B. 25 ბატონს თვის ჯარი] ქართველთა ჯართა BC. 26 დაებანაკით BC. სპარსთა B.
27-28 მუნ განრისხებულს აღა-მაჰმად-ხანს] პატარა კახი უბირებს შებმას EFGH. 28 ძლიერ A. 29 აღმოჩნდა A. 31
ზე-დანათლიდა ABC. 33 განამხნევებდა AB. 35 უსჯულება BC. უსჯულება A. 44, ხმა - A.

- „ჩვენ თუნდ სულ ერთ დღეს დავისოცებით,
ოღონდ შენ იყავ, მეფევ, დღეგრძელი!
48 მტერი რა მტერი, ოდეს ქართველი
ბატონს ირაკლის ნუგეშად ჰხედავს;
მისთვის სიცოცხლეს ვინღა დაზოგავს!“

- ნეტარ მეფისა გულს მამობრიულს,
52 ოდეს მოყმენი, ვით მამას შვილნი,
განუცხადებენ თავისს სიყვარულს!

- დაჰკრეს ნალარა, გულნი შეზარა
და მტერთ საომრად ჯარნი შეჰყარა.
58 ხმა ნალარისა, ხმა ეს ბრძოლისა
ვით არ აღგანთებს, გამირო ქართლისა!
მხდალსა განამხნევს, მხნეს განალვიძებს
და მიჯნურსაცა სულს შეუშვოთებს!

- 60 შეექმნათ მწარე, ძლიერი ომი:
ვითა ნადირსა მშიერი ლომი,
ეკვეთენ სპარსთა ივერთ მხედარნი,
და მტკვარსა შეჰრთეს სისხლისა ღვარნი!
64 ორნივ იბრძვიან გამწარებულნი,
ორნივ ომებში გაქეზებულნი.
თამაზ, ენისენტ მოურავის ძე,
და იოანე, კახთ აბაშიძე,
68 განუმტკიცებდენ მკლავთა ქართველთა;
მეფის ირაკლის ღვანლი ყოველთა
შთაუდგამს სულსა ვაჟკაცობისას, —
მაინც ვერ ჰხედვენ ბოლოს ბრძოლისას.
72 რა ნახეს ქართველთ, გაჭირდა საქმე,
მყის ჩაიკეცეს ქუდები თურმე,
ხრმალს ხელი იკრეს მამაპაპურად
და დაერივნენ თავისებურად!

- 76 ბინდმა გაჰყარა მებრძოლნი მტერნი,
გამარჯვებულნი დარჩნენ ივერნი;
მაგრამ რა მეფე ჯარსა უყურებს,
მას გამარჯვება არღა ახარებს:
80 ძვირად დაუჯდა იგი ირაკლის!

45 შებღაღა ABC. 49 შებღაღს | პაიღღს EFGH. 57 ჰიღ გმირთ ქართლის EFGH. 58-59 განგაღღიძებს, მხნე, მხდალ, განგამხნევს / და შენ, მიჯნურთ, სულს შეგამოთებს EFGH. მხდალ, განგამხნევს, მხნე, განგაღღიძებს / და შენ, მიჯნურთ, სულს შეგამოთებს BC. 62 ვკეითის EFGH. 63 და მტკვარს ერთიან EFGH. შერთეს ABCEFGH. 66-67 თამაზ... კახთ აბაშიძე | სომხეთის გმირნი, ყაუღანისშვილნი / და მათ მომარცხნელ ბარათაშვილნი BC. 76 გააყარა BC.

მრავალთ ყმანვილთ-კაცთ, ნუგეშთა ქართლის,
დასდევს აქ თავი მამულისათვის!
ან საფლავიცა არსად ჩანს მათთვის;
84 ჰაერში განჰქრა მათი სახელი
და არსად უამთა მონამე ძეგლი
არ გვიქადაგებს მათთა საქმეთა:
დუმილნი ჰფარვენ ერთგულთა ძეთა!..
88 მაგრამ, ჰოა გმირნო, ნუ შეშფოთდებით,
თქვენ სახსოვარი გაქვთ თვით განგებით,
რაც ერთხელ ცხოვლად სულს დააჩნდების,
საშვილიშვილოდ გარდაეცემის;
92 ქართლი თქვენს ღვანლსაც ვერ დაიდუმებს,
ალა-მაჰმად-ხანს ვიდრე ახსენებს!..

მეფემ უბრძანა თვისთა მოხელეთ:
„გვიჯობს, რომ ახლავ ქალაქს მივიქცეთ
96 და ციხე ჩვენი მსწრაფლ გავამაგროთ,
თვარემ ხვალ სიმხნით ვერა გავანყოთ,
ალა-მაჰმად-ხან რა აქა გვნახავს!
ხომ იცით, ჯარი დიდ-ძალი ახლავს,
100 და იქნება, რომ ციხეში დაეხვდეთ,
ჩვენის ძალისა ფიქრი მიეცეთ“.
ყველა ეთანხმა ამაზედ მეფეს;
ქალაქს მოიქცნენ იმავე ღამეს,
104 და მსწრაფლ ზღუდენი ნარიყალისა
ექმნათ საჭურედ ჯართა ქართლისა!

გათენდა დილა მზისა აღმოსვლად,
მაგრამ მნათობმან შუქისა ნაცვლად
108 ბნელი მოჰფინა ტფილისის არეს:
ალა-მაჰმად-ხან მოადგა ციხეს,
სამი დღე და ღამ ადგა მას ჯარით,
მაგრამ ვერარა ავნო ვერსაით. —
112 დაღონდა სპარსთა მეფე ბორგენილი,
და თურმე ყოვლით იმედმიხდილი
ქართლითგან წასვლას დააპირებდა;
მაგრამ იუდა უამს ეძიებდა!
116 აჰა, მან იგი ან მოიხელთა
და მუხთალისა ანგართა ხელთა
აჰყარეს მამულს სიმტკიცის ბჭენი!

82 დახდევს B. დახდევს C. 83 მჩანს A. ჩანს არს BC. 85 და... ძეგლი] და ეამთ მოწამე საღამე ძეგლი BC. 91 გარდაიქმნა BC. 96 მსწრაფლ ABC. 97 თორემ სიმხნითა ვერა გავაწყით EFGH. 101 — ე სტროფის შემდეგ: ხამს, ვერავთბაქ სარდარსა ქეონდეს,] დროზე ივთყა არრას წარუხდენს (წარუხდეს) EFGH; ძველთაგან ასრე ნაამბობაა, რომ შოგჯერ ხერხა ღონეს სჯობია BC. 104 მსწრაფლ ABC.

- მან მტერთ უმსხვერპლა თვისნი მოძმენი!
- 120 სცნა რა ირაკლიმ ესე მუხთლობა,
მოყმეთა თვისთა ეზდენ დამცრობა,
მყისვე აღენთო ხელმწიფე-გული,
მტერზედ ამაყად გამზადებული!
- 124 მაგრამ ცუდ იყო ყოველი ღონე:
ალა-მაჰმად-ხან, კვლავ თავმომწონე
შემოეპარა ციხისა კართა,
და მოველინა მსწრაფლ ქართველთ ჯართა.
- 128 გაფოთებული ეძიებდა მას,
ვინცა ჰერანის ტახტს, ხელმწიფებას
ქართველთა შორის წაართვა ძალა.
მაგრამ ირაკლიმ უკვე გაქუსლა
- 132 მთიულეთისკენ თავისი ცხენი
და შეუმცირა სპარსთ ტკბილნი დღენი!

კარი მეორე

- მორბის არაგვი არაგვიანი,
თან მოსძახიან მთანი ტყიანი,
136 და შეუპოვრად მოუთამაშებს
გარემო თვისსა ატეხილს ჭალებს.
ჰოი ნაპირნო, არაგვის პირნო,
მობიბინენო, შვებით მომზირნო,
- 140 ქართველსა გულმან როგორ გაუძლოს,
ოდეს შვენება თქვენი იხილოს,
რომ თქვენს ბუჩქებში არა ჩამოხდეს,
რაც უნდა გზასაც ეშურებოდეს,
- 144 როგორ იქნება არ განისვენოს?
სამჯერ ხომ მაინც გადაჰკრავს ღვინოს!
ცხენს მოაძოვებს, თვალს მოატყუებს,
გამოიღვიძებს — შუბლს განიგრილებს,
- 148 ერთს ქართველურად კიდევ შესძახებს:
„არაგვო, მაგ შენს გამწვანებულს მთებს!“ —
და მერმე თუნდაც დაუგვიანდეს,
იგი იმისთვის აღარ დაღონდეს!
- 152 მზე დამავალი მოჰფენს სიამეს

120 მუნა ABC; ესე სიმუხთლე BC; 121 ეზდენ სიმდაბლე BC. 127 მსწრაფლ A. მსწრაფლ ქართველთ ჯართა ქართველთა ჯართა BC. ქართლსა ჯართა EFGH. 128 გამოუთოებელი EFGH. 129 თერანის A. 135 მოსძახიან ABC. 138 ნაპირნო ადგილნო BC. 146-147 თვალს მოატყუებს. ცხენს მოაძოვებს] და ნამძინარეს შუბლს განიგრილებს EFGH. 148 შესძახებს ABC. 149 გამწვანებულ ABC.

მთიულეთისა ხეობის არეს,
და ამ მშვენიერს არაგვის პირებს
ქველი ჩარდახი ზედ გარდმოჰყურებს.
156 მუნ ბრძანდებოდა მეფე ირაკლი,
მონყენის თვალთ გარდმომზირალი;
დაფიქრებული თვისთა ზრახვათა
გა-ცა-ართობდა ქარვის მარცვალთა.
160 თან ახლდა მეფეს თავის მსაჯული,
ნიჭთა კეთილთა უხვად მორჭმული.
ვის არა გახსოვთ სოლომონ ქველი,
მეფის შინაყმა, ყმათ საყვარელი!
164 სადღა არიან ან ესე კაცნი,
რომ არ გვალხენენ თათბირნი მათნი?

დიდხანს უჭვრეტდა მეფე მდუმარედ
არაგვის წყალთა, მდენთა მჩქეფარედ.
168 ბოლოს მახვრალმან უბრძანა მსაჯულს:
„შენ იცნობ კარგად, სოლომონ, ჩემს გულს,
შენ უწყი ქართლის ან ვითარება,
მისი ან ძალა, ყოფა-ცხოვრება.
172 ბევრჯერ რჩევანი შენნი, ვითა წყლულს,
მსალბუნებიან მე შენუხებულს;
ანც ჩემს სულის ტვირთს, ჩემს გულის წადილს,
შენ გაგიმჟღავენებ, ვით საყვარელს შვილს!

176 „არ მითვისებდა ქართველთა გული,
რომ ვიყავ მათი მეფე ეული;
ჩემი მეფობა ზე დავასრულე,
რომ ძლივს იგინი გავიერთგულე!
180 და ახლა, ოდეს ჩემს ხელმწიფობას
განუშზადებდი ჟამ-კეთილობას,
აი, მის ნაცვლად რაი მომამყრეს
მე ჩემთა ძეთა და ვინ ახარეს!..

184 „ამიერიტგან გაქეზებული
მაჰმად-ხანისა მოსისხლე გული
არ დაგვანყნარებს სიამაყითა:
მას ჟამი შესწევს ყოვლის ღონითა;

159 გა-ცა-ართობდა ქარვის მარცვალთა] კრიულესონის ართობს ქარგათა BC. 165 თათბირნი მათნი] სულით მაჰაყნი BC. 178 ზე] ზედ BC. 181 განუშზადებდი ABC. 182 მე რა მომამყრეს BC. 183 მე ჩემთა ძეთა] ჩემმა შეიღებმა BC. 185 გული] სული BC. 186 ამიერიტგან BC. 187 მას კამი შესწევს ყოვლის ღონითა] იგი სარგებლობს კარვის ყამითა EFGH.

188 ეს ხმა ლეკთაცა აგვიყაყანებს;
ოსმალი მხოლოდ დროსა უყურებს,
და მტერნი ძლიერ მაშინ მოგვატყდნენ,
როს ყმანი ჩემნი ურთიერთს ვბძარვენ!

192 მე თუმც კიდეც ვპგრძნობ სულის სიმტკიცეს,
გარნა ღონენი წელთ წარმიტაცეს;
შენი ირაკლი ის აღარა ვარ,
პატარა კახად რაც გინახვივარ!

196 აბა, რომელს შვილს ვხედავ ღირსეულს,
რომ ექმნას კვერთხად მამულს დარღვეულს?..
ჰოა, ღმერთო, ღმერთო, ამაზედ მეტად
ნულარ განსწირავ ქართველთა ტანჯვად!

200 აბა, რას მირჩევ, ჩემო მსაჯულო?..
კარგად იფიქრე, შვილო ერთგულო!
ან განთქმულია რუსთა სახელი,
ხელმწიფე უვისთ ბრძენი და ქველი,

204 დიდი ხანია გვაქვს ჩვენ ერთობა,
მტკიცე კავშირი, საწნმუნოება,
მას, მსურს, რომ მივცე მემკვიდრეობა,
და მან მოსცეს ქართლს კეთილდღეობა!“

208 ამის გამგონი ჩვენი მსაჯული
უჭვრეტდა მეფეს განცვიფრებული:
მას არ სჯეროდა, რომ ირაკლის გულს
ჰხედვიდა იგი ესთ შეცვალებულს.

212 „რასა მიბრძანებ“, ჰკადრა მან მეფეს,
„ბატონო, ღმერთი გადღეგრძელებდეს,
ნუ გააგონებ მაგ ხმას ქართველთა,
ეზდენ შენზედა მსასოებელთა!

216 ჯერ სამაგისო რა გვემართება,
რომ განვისყიდოთ თავისუფლება?

იცი, მეფეო, რომე ივერნი
იქმნებიან რუსთ ხელთ ბედნიერნი?

220 სახელმწიფოსა ერთობა სჯულის
არარას არგებს, ოდეს მის შორის
თვისება ერთა სხვადასხვაობდეს.

189 დროს შემოპყრებს BC. 191 ყმანი] ბენი EFGH. ურთიერთს პბძარვენ] ერთმანეთსა პკლენ BC. ბძარვენ AEFGH.
194 აღდარა BC; 195 რომ] რაც BC. 196 აბა] მარქვი BC; მხელავ BC. 198-199 პოა... განჯავად] პოა ღმერთო, ემაღლობ
შენსა სამართალსა,] პკავს. ღირსად შეგხვდი ამა სახელსა EFGH. ღმერთო ამაზედ მეტა საგანჯველით] ნულარ
მოკლენ საწყალოთა ქართველი BC. 199 განსწირავ A. 206 მას, მსურს, რომ] მას მინდა მეტყვე BC; 207 მოსყეს
BC. 210 მსჯეროდა ABC. 211 მხედვიდა იგი ესთ შეცვალებულს] ნახვედა ესრეთ ის შემოთოებულს EFGH. 220
სჯულს A. 220-222 სახელმწიფოსა... სხვადასხვაობდეს] სახელმწიფოსა სჯულის ერთობა / არარას არგებს, ოდეს
თვისება] ერთა მას შორის სხვადასხვაობდეს BC.

- ვინ იცის, მაშინ როგორ მოუხდეს
224 რუსეთის ძალი ქართლს აწინდელი:
ვით შეითვისოს რუსმა ქართველი,
ვით შეინყნაროს რუსთ მეფობამა,
რაც მოისურვოს ქართველობამა?
228 მაშინ, მეფეო, რავდენთ კაცთ მართალთ
მოუკლან გულნი ტანჯვათ იდუმალთ!
მაშინ ირაკლის სახსენებელი
ვინლა ახსენოს, ან საქებელი?
232 ნუ, ხელმწიფეო, მას ნუ ინებებ,
შენგან კი მაგას ნუ გაგვაგონებ
და, მერმე ვინც ვერ განაგოს ქართლი,
მაშინ მან უწყის, რაც ჰყოს კეთილი,
236 ხოლო ირაკლი ვიდრე ჰყავთ ქართველთ,
უბედურებაც ბედნიერ აქვნდეთ!”

- „ჩემო სოლომონ“, მეფემ უბრძანა,
„მე ეგ ყოველივ არ ვიცი, განა?
240 მაგრამ კეთილთა დღეთათვის ქართლის
რა მოვაგვარო უმჯობეს ამის?
მე არა ვფიქრობ, ვითარცა მეფე,
თვისს დიდებისთვის სისხლთა აღმჩქეფე,
244 არამედ ვითა მამა კეთილი,
რომელსა ჰსურს, რომ თავისი შვილი
თვის სიცოცხლეშივ დაასახლკაროს.
ძნელ-არს ცხოვრება სამეფოსი, როს
248 უჭკრეტდეს იგი ომსა დღე-დღითი!
აი, ხომ ნახე ან მაგალითი,
რა ჰქმნა ამ ერთმან დამარცხებამან!
კარგი, რომ კიდევ ალა-მაჰმად-ხან
252 ქალაქს დასჯერდა განძვინებული,
სხვით არ აღივსო მან საწყაული!

- ახლა კი დროა, სოლომონ, რომა
მშვიდობა ნახოს საქართველომა.
256 მან საფარს ქვეშე მხოლოდ რუსეთის
ამოიყაროს ჯაჭრი სპარსეთის;
და მხოლოდ მაშინ უეჭვოდ გვრწამდეს,
რომ ქრისტიანთ ხმა მარად ისმოდეს

234-235 და მერმე... კეთილი] და მერმე ქართლი ვინც ვერ განაგოს, [მაშინ მან უწყის, რაც მოაგვაროს BC 242 ეპიქრობ ABC. 252 დასჯერდა ABC. 259 რომ ქრისტიანთ ხმა მარად ისმოდეს - EFGH.

260 საფლავთ ზედ ჩვენთა მამა-პაპათა,
და განისვენონ აწრდილთა მათთა!“

ველარ გაუძლო მსაჯულსა გულმან
და ჰკადრა მეფეს აღშფოთებულმან:
264 „განზრახვა შენი, მეფევე, მაკვირვებს!
ირაკლიმ იცის, რომე ქართველებს
არად მიაჩნით უბედურება,
თუ აქვთ თვისთ ქერთ ქვეშ თავისუფლება!“ —

268 „სულ მართალია, ჩემო სოლომონ,
მაგრამ, აბა, თქვი, ქართველთა რა ჰყონ
ამ უბედობის და დარღვევის დროს?
აბა, ირაკლიმ რა მოაგვაროს
272 მშვიდობისათვის საყვარელთ ყმათა?..
აი, მივიღებ მე შენთ რჩევათა
და დავიდუმებ ჩემსა გულის-თქმას;
ნუ დაივიწყებ მაგრამ ჩემს სიტყვას,
276 რომ დღეს იქნება, თუ ხვალ იქნება,
ქართლსა დაიცავს რუსთ ხელმწიფება!“

ასე ირაკლი და მის მსაჯული,
მამულისათვის გულ-მტკივნეული,
280 ქართლისა ბედსა განსამართლებდნენ.

ამ დროს აღმოჰხდა ბადრი მთოვარე
და სიამითა მოჰფინა არე.
ცამ მოჭედელმან ვარსკვლავებითა,
284 მთისა ჰაერმან, სავსემ შვებითა,
და მთვარის შუქზედ არაგვის წყალთა,
თავისუფლებით ჩამომჩხრიალთა,
გულს აუშალეს დარდები ბატონს,
288 ოხვრა დაჰმართეს, ვით კაცსა ლიტონს.
მას მოაგონდა დრო ყრმანვილობის,
განტარებული თვისთა კახთ შორის,
როს ჯერ არ ელო ტვირთი მეფობის,
292 როს ჰქონდა ჟამი უზრუნველობის,
და საყვარელი კახეთის გმირი
იყო ნადაგ მტერთა გამგმირი!

269 ჰიქვი ABC. 274 ჩემსა] მე ჩემს BC. ჩემთ გულისთქმათა EFGH. 280-ე გაეკის შემდეგ: ხოლო ქართველნი მამულს
ქელოვდნენ BC (ეს გაეპო არ არის EFGH ნუსხებში). 281 აღმოხდა] აღმოჩნდა H. 285 შუქზე A. 289 ყმაწვილობის
BC. 292 ელო] ელეო EFGH.

დიდხანს დაჰყოფდა ბატონი ჩუმად,
 296 დაფიქრებული მწუხარედ და ღრმად.
 შემდეგ უბრძანა სოლომონ მსაჯულს:
 „ახლა კი დროა ჩვენს გაოხრებულს
 ქალაქს ჩავხედოთ; მაგრამ ჯერ ერთი
 300 მინდა ვიხილო კიდევ კახეთი,
 შევიტყო კახთა საჭიროება,
 ვსცნა ჰაზრთა მათთა ან ვითარება;
 შენ კი აქედგან ქალაქში ჩადი
 304 და დამახვედრე ჩემი სამზადი“.

დილაზე ადრე მოვალს მსაჯული
 ქსნის ხეობაში, დაფიქრებული.
 ვიდრემდის იყო შიშინანობა,
 308 მას აქ ესახლა თავის სახლობა.
 მეფის ჰაზრთაგან სულით დღევილი,
 ზრახვიდა გულში მამულის-შვილი:
 „მადლობა, ღმერთო შენსა განგებას!
 312 ერთს კაცს მოჰმადლებ ყოვლთა უფლებას
 და მისს ერთს სიტყვას ჰმონებენ ერნი,
 განურჩეველად სულელნი, ბრძენნი,
 და იგი მათს ბედს ისე განაგებს,
 316 ვითა ამღერდეს იგი კამათლებს!
 მაგრამ შენ, მეფევ, ვინ მოგცა ნება
 სხვას განუბოძო შენთ ყმათ ცხოვრება,
 მისდევედე შენსა გულისკვეთებას
 320 და უთრგუნვიდე თავისუფლებას?
 შენ ერმან მოგცა პირველ ღირსება,
 რათა დაუცვა ყოფა-ცხოვრება,
 და რად ივინყებ, რომე მარადის
 324 ერსა ეკუთვნის გულის-თქმა მეფის!..
 იქნება მეფე ციხის გატეხას
 აბრალებს მოყმეთ მუხანათობას?
 იქნება ამან აჰყარა გული
 328 ბატონს ქართლზედა, შეუორგული?..
 მაგრამ ირაკლიმ უკეთეს უწყის,
 თუ ვით საყვარელ არს ქართველთ შორის.

300 მინდა ვიხილო] მინდა რომ ვნახო EFGH. კიდევ] კვლად BC. 302 ეპყნა ABC. 308-ე გაეპის შემდეგ BC უმატებს:
 „და მომავალმან აუ ქალაქისკენ [გამოიარა თავის სახლისკენ“. 312 მომადლებ A. 313 მინებენ ABC. 315 ისე] ახე BC.
 316 კამათლებითა ვითა იმღერდეს EFG. 324 შეუის გულის-თქმა ვრსა ეკუთვნის BC.

მაშ რამ შეჰშფოთა მას გული მყარი,
 332 ქართველებისთვის ესთ თანამკვდარი?..
 მაგრამ ვინ იცის! იგი იქნება
 უკეთ ფიქრობდეს, რაც გვეჭირება? —
 ბევრ-ჯერ ღვთიურსა ზრუნვასა მეფის
 336 გონება ყმათა ვერა მიჰხედების!“

ამ ფიქრში იყო მსაჯული, ოდეს
 მოადგა თავის სახლისა არეს.
 წინ მოეგება მას თავის ცოლი,
 340 სათნო სოფიო, სულისა ტოლი;
 ახლაც ბევრს ახსოვს მისი ზრდილობა,
 შევნიერება, გულკეთილობა.
 რა დაინახა მან თავის ქმარი,
 344 სახეშეცვლილი, მონაწყინარი,
 ამბავი ჰკითხა მყის ირაკლისა, —
 ასე საყვარელ იყო ყოვლისა!

„ვეჭვობ, სოფიო, რომე ირაკლი
 348 ქართველებზედა იყოს გულნაკლი;
 მას ზედ ეტყობა, რომ მისი სული
 ძლიერად არის აღელვებული!
 მწარედ უპირებს ბატონი დასჯას
 352 თავის შვილების ამა ურჩებას.
 ვეჭვობ, რომ იგი სამეფოს ქართლის
 აძლევს საფარს ქვეშ რუსთა ხელმწიფის.
 მაშინ უყურე ჩვენს დედაკაცებს,
 356 როს საცხოვრებლად დიდკაცთა ცოლებს
 პეტრეს ქალაქში გარდაასახლვენ!
 მაშინ, სოფიო, რალა გინდათ თქვენ?
 ხელმწიფეს ჰპოვებთ მამად კეთილად
 360 და დედოფალსა დედისა ნაცვლად;
 არ მოგაკლდებათ თავისუფლება,
 განცხრომილება, ფუფუნეულება
 მათთა სიმდიდრის პალატთა შორის!
 364 ვერ გაიგონებთ მუნ ხმასა მტერის.
 მრავალთ სიამეთ იხილავთ კვალად
 ბანოვანთათვის გულგასართობლად.

მაშინ ვისალა მოესურვება,
368 ნახოს ქართლისა კვლავ ამბოხება!“ —

„უნინამც დღე კი დამეღევა მე!
უცხოობაში რაა სიამე,
სადაცა ვერ ვის იკარებს სული
372 და არს უთვისო, დაობლებული?
რა ხელ-ჰყრის პატივს ნაზი ბულბული,
გალიაშია დატყვევებული
და ველად იგი ამხანაგთ შორის,
376 ჭირსაც, ვით ლხინსა, ერთგვარ დამღერის?
ესრეთ რას არგებს კაცსაც დიდება,
თუ მოაკლდება თავისუფლება?
თავის მამულში მას გაჭირება
380 სხვადასხვა რიგად ენუგეშება:
მუნ სულსა სული თვისად მიაჩნის
და გულსა გულის-პასუხი ესმის!
რად დაგვრწომია სხვაზედა თვალი,
384 ოდეს მეფეცა და დედოფალი
გვყვანან კეთილნი და ღირსეულნი
და ვართ მათთანა შვილებრ ჩვეულნი?
ჩვენის დედოფლის გულისა ნაცვლად
388 მწუხარებათა სანუგეშებლად
რასა ვიპოვით ჩვენს სიცოცხლეში?
.“

მსაჯულს ეგონა, რომე იგი გულს
დედაკაცთაცა ჰპოვებს ცვალებულს,
392 და, ან რა ნახა ცოლი ამ ჰაზრით,
გარდაეხვია მას მხურვალებით.

ჰოი, დედანო, მარად ნეტარნო,
კურთხევა თქვენდა, ტკბილ-სახსოვარნო!
396 რა იქნებოდა, რომ ჩვენთა დედათ
სულიცა თქვენი გამოჰყოლოდათ?
ვინდა ჰყავს გულის შემმატკივარი
მამულს ასული ახლა თქვენგვარი?
400 ქარმან ჩრდილოსმან ყველაზე პირველ

374 დატყვევებული AB. 386 და ვეყვართ შვილებრ ზედ შეტყვევლნი EFG. 388 მწუხარებათა სანუგეშებლად] მის მშობლიურის მრუნეთს სანაცვლოდ EFG.

გარდაუცვალა მათ გული ცხოველ! —
 „ჯანი გაჰვარდეს ან შვილსაც, მამულს,
 ოღონდ ვაამით ჩვენს საკუთარს გულს.
 404 რის ქართველობა, რა ქართველობა,
 მითომ რას გვავენებს უცხო ტომობა?“

რა მოახლოვდა ქალაქსა მეფე,
 დიდხანს უჭვრეტდა ცრემლთა აღმჩქეფე!
 408 პალატნი მისნი გარდმონგრეულან,
 სახლნი — სამშობლო დანაცრებულან!
 მიდამო ჰხედავს უპატრონობას,
 ალოხრებასა და ნატამლობას!
 412 დუმილი სუფევს მის არემარე!
 მხოლოდ ბუტბუტებს მტკვარი მწუხარე,
 შემერთველი მრავალთ სისხლთა ქართველთა:
 იგი გადაჰრჩა მხოლოდ სპარსელთა!

416 ალავსო კვალად ერმან ტფილისი,
 რა მობრძანება სცნა ირაკლისი;
 ქალაქი ისევ ჩქარად აშენდა,
 თუმცა ადრინდელს მრავალი აკლდა.

420 წარვიდენ წელნი მოსვენებისა
 და კვლავ ირაკლიმ ხრმალი ბრძოლისა
 აღიღო ლეკთა შესამუსვრელად!
 არც სპარსნი მორჩნენ დაუმარცხებლად;
 424 სიბერის ჟამთა მოიცა ძალი
 და შეაძრწუნა კვალად ოსმალი;
 კვლავ ასახელა თავის სახელი,
 მაგრამ ამო იყო ყოველი:
 428 დიდი ხანია, რომ ბედი ქართლის
 გარდაინყვიდა გულმან ირაკლის!

დასასრული

402 გავარდეს ABC. 412 დუმილსა სხედავს EFG. სუფევს ABC. 415 გაღარა ABC. 417 სქენა A, სქენს BC. 428-429 დიდი ხანია გულს ირაკლისა | გარდუწვევითა ბედი ქართლისა BC.

VARIA

ეპიგრაფიკა და ყრმობის დროინდელი
ნაწერების აღწერა

- K _ S5190 (გადაწერილი XIX საუკ. მეორე ნახევარში).
L _ H2684 (გადაწერილი მ. თუმანიშვილის მიერ 1833-1834 წწ.).
M _ H3157 (ავტოგრაფი).
N _ მის. თუმანიშვილის არქივიდან, ხელნაწერი № 34 (ძველი № 572).

სახუმარო ეპიგრამა

ელენეს ღა მარიამს

მე რად მაყვედრით ფედოროვს? თქვენვე მოგხვდებით
სიძედა,
არც იმაზედ ხართ უმცროსი, რაღას დასცინით ხანზედა?
თუნდა კნენა სოფიოს ჰკითხეთ: რამდენის წლისაც ხართ?
⁴ მაგას რომ ქმარი შეურთავს, დაბადებული ყოფილხართ!

თვარემ მეც გატყობთ სიბერეს, წელიწადებსა ნუ იკლებთ;
გაგთერთებიათ თმებიცა, ტყუილად ზეთებს აბრალებთ;
პაპუნაშვილი თქვენი ყმა თქვენი ლალაცა ყოფილა,
⁸ იმისი თქმითა მარიამ ოცდაათისა ყოფილა!

ყრმობისღროინელი ნაწერები

პარდი ღა ია

უტყვისა მინდორსა, მწვანოვანსა ნაზარდი,
ნაზად შეხრილი, გაფურჩქენილი მუნ ვარდი
ხანცა იღიმვის, ხანცა ნაზობს წყნარადი,
4 სცქერს რხევით წყაროს მონანწკარეს ტანადი.

„ზეფირო, მქროლე, განმაგრილე მღელვარე!“ —
მსუბუქად ჰქროდა ყვავილთ ამაელვარე.
იაც სოსნადა, ნარნარადა მდგომარე
8 ვარდის ახლოსა უკლებლობსა მარადი.

ვარდი ამაყი იტყვის, წყნარი, მცინარი:
„იავ, წვრილძირავ, ნახე, შენთან ვინ არი,
ვით თავისუფლობ, ვითა ლალობ აქ მდგარი?
12 რად არ იცი, მეტრფის კაცად-კაცადი?“

იამან თმენა, სრულ მოსმენა ინება.
ვარდი ქართა ბორბალითა იძრცვენება;
მაშინ შიშველი, გაფლიდული იხრება...
16 ეტყვის იასა: „ან ვგრძენ ჩემი ნაბადი“.

[1833 წ.]

ველსა ტურფასა, სამაჟურსა ხმა ისმის
ხანცა ბუღბუღლთა, ხანცა სირთა; ხანც ისმის
ბუჩქთ ზედ ნიავი მომფრინავი და ისმის
4 წყარო მგზაჯრთაგან მაშვრალთაგან მტკბარადა.

ყვავილი ორი მუნ მდგომარი ლაჟლაჟებს:
ყაყაჩო ნაზად, ალისფერად ბიბინებს,
[.] *
8 ნარგიზსაც ჰრწყამს წყარო, ჰქრის ზეფირი ანცადა.

ნარგიზმან შლილმან, ყვითლად მოსმან ფურცელი
გარდაიშალა, განაყვითლა მან ველი;
ჰრქვა ყაყაჩოსა ალისფერსა: „ხარ ჭრელი,
12 მითაც არ-მშენი, ხარ მოხრილი ავადა“.

ყაყაჩო შეჰხდა, განიფურჩქნა სუნნელად,
ჰრქვა ნარგიზსა მოკამათესა ნელ-ნელად;
„შვენიერება გარეგანი არს მართლად
16 უშინაგანოდ ფუჭი ყოვლგან მარადა“.

[1833 წ.]

* გაღაშქერს აქ ერთი სტრაქონი გამოიჩენია.

ბადრი მთვარე [შუქს] კავკასსა მოჰფენს;
 აულ და სტანიც მყუდრობს მთის დამრეცს;
 მხოლოდ ვაჟკაცი ყაზახი ზისა
 4 მარტოდ უძილო ტალავარს თვისსა. —

„ამოდ ზიხარ, ყაზახო, ფიქრით,
 ჟამთა მიმოსთვლი გულისა ძგერით;
 ამოდ უჭვრეტ სარკმლით ნაკადსა,
 8 იღუმალ ელი სატრფოს ნახვასა“.

დადგა ჟამიცა ნახვის სანადი.
 უკაბარდლოდ არს ისევ ნაკადი,
 სადაც ბედნიერ ჰქმნა პირველ ნახვითა
 12 მის მტანჯველ ქალმან სიყვარულითა;

სადაც ბრმად-ქმნილმან ქალისა ნდომით
 ჰფიცა, რომ განდგეს სარწმუნოებით,
 მაჰმადიანთა სჯული მიილოს,
 16 რომ ტურფა ფათი ჩქარად შეირთოს.

სჭვრეტს იგი ნაკადს, სარკმელს მდგომარე;
 ჰხედავს მყის, რომე ტალავარის არეს
 დგას კაბარდელი, მჭმუხი, ფერ-ნაკლულ,
 20 ფაჩვნიერ ღართით, ყაბალახ-ჩაცემულ.

იგი ძმა იყო კაბარდინკის მის;
 ადრითვე ყუნაქ, მცნობარ ყაზახის,
 იგი მისწვდა მათს ფარულს სიყვარულს:
 24 გლახ, კამარდინკას ჰურის ცთუნებულს.

„ჩემს დასა ელი?“ უთხრა ყაზახსა:
 „იგ ვერღა მოვა წყლისთვის ნაკადსა;
 მაგრამ შენ მიეც შერთვის ფიცი მას:
 28 აბა რას იტყვი?... აღსრულდეს, დრო არს“.

„ცან, რომელ ასულს მოგიცდით სამს დღეს;

თუ დაივინყებ, ყაზახო, სჯულს შენს,
მინდა გაცნობო — მოვედი შენთან —
32 რომელ თვით ფათი იქმნება შენთან“.

მსწრაფლ განჰქრა იგი, რა ჰრქვა ყაზახს ეს,
ვის სინიღისი ჰქეჯნიდა სამს დღეს,
თუ: ვით უმუხთლოს სჯულსა წმიდასა,
36 ან ვით მოაკლდეს მშვენიერს ფათსა?

უკვე სამმან დღემ განვლო ესია,
რომ მას დატანჯულს სევდა ესია:
შუალამისას სწყევიდა თვისს მხვედრს;
40 დაცემულია მარტოდ სარეცელს.

დაჰკრეს მის კართა და მანც გაალო;
კაბარდინელი პარკითურთ იყო;
ვით ღამე ბნელი, მხეცებრ საზარი,
44 ბუტბუტებს ჩუმად, თვალთ-მაელვარი:

„სამსახურს ახლავს ყუნაქს ჩემი და“.
თქვა და სარეცლის პირდაპირ დასდგა;
მოჰხსნა პარკს პირი, ყაზახის ფეხთან
48 აღმოიღო მყის ფათის თავი მან. —

„ქალს უპატივოდ არ აქვს სიცოცხლე,
შენ პატივი და სიცოცხლე სტაცე...
ან ჰკოცნენ მასა, თუნდა ყოვლს ჟამსა;
52 მშვიდობით, ღმერთმან მაგიერ გყოსა!“

მდუმრად დასცქერდა ყაზახი თავსა,
აბრიალებდა მხეცებრ თვალეებსა;
დაეცა მის წინ მუხლთა მოდრეკით,
56 მკვდარსა ცოცხალი შეეხო ბაგით...

ბრწყინვენ კენწერნი სრულ კავკასისა.
დღეს, როს წინაშე ქოვშის სახლისა
შეკრბენ ყაზახნი და ნახეს, აკლდა
60 ყაზახი ერთი, იგ ახალგაზრდა.

[1833 წ.]

30 სჯულს (კონიუქტ.)] შეეს L. 32 ფათი L. 35 ასჯულსა L. 36 ფათს L. 39 ასწყევიდა L. 46 დასდგა L. 48 ფათის L. 50
მგაფე L. 53 დასცქერდა L. 60 ახალგაზრდა L.

შეხება აბრამოვასი
საესპანო-სა რუმეალოთაჲსა მხელოართაჲში
თჳისთა უნ[ი]არჲს ბრიტანთა თანა

მეგობარ-ამხანაგ(ნ)რო.

რვა უკვე არს წელი, რომელ იპყრობთ თქვენ ბრიტანთა საოვლის შემძლებელის ჰრომისათვის და საქმენი თქვე(ნ)ნი სათნო ეყვან მორწმუნეთა ძეთა მისთა. არა თუ მხოლოდ ჯერ იყო თქვენ-და ძლევად მტერთა მრავალთა, არამედ თვით ბუნებისაცა!

ჰოა ღვანწლო აღურაცხველნი!

ჰოა სასწაულებრო მოთმინებაო!

კმაყოფილ არიან სპასპეტი და მხედრობაა მისი ურთიერთარს. არა ყოფილან აქა არცა ჩემნი და არცა თქვენნი წინაპარნი. არა სიტყვითა სმენისაიანთა მხოლოდ ვემთაფრეთ ჩვენ სრულსა ბრიტანი-ასა, გარნა ნამდვილად ვსდევით მახვილითა ხელთა შინა ჩვენთა უკანასკნელ ზღუდეთა ზედა მისთა. პოვნილ არს და ძლეულ არს ახალი მარად! როს განჰვლიდით კლდეთა მაღალთა და მდინარეთა ღრმათა, მხენი თქვენგანნი ეკითხოდენ ურთიერთას: `როს ვიომებთ? სადა არნ მტერნი?` — აჰა, იგინი... მოვიდნენ იდუმალთა სახლთაგან თვისთა და ემზადვიან, რათა ემსხვერპლონ გამირობასა თქვენსა. კვალაც ერთი ძლევა და მერმედ შესრულდების ყოველი!

ჰოა, საქებელ არს ესე, რომელ ჩვენ ვუნყოფით სვლა ბნელთა ტყეთა შორის და საშიშართა ქაობთა შორის! გარნა უკეთუ ვივლტოდეთ ჩვენ, მაშინ წარგვწყმედს ჩვენ თვით იგი, რაათაცა ან ვიქებთ თავთა ჩვენთა.

ბრიტანთა უკეთეს ჩვენთა იციან ადგილნი თვისნი, აქვსთ უმეტესთა ჭამადი, გარნა ჩვენ გვაქვს ხელი და მახვილი. მაშასადამე, ჩვენს ყოველს ამა ლტოლვასა შინა არა არს დახსნაა. აჰა, ჩემი წესი: რომაელისათვის პატივი უსიყვარულე არს სიცოცხლისა, გარნა ან იგინი განუყრელ არიან. ხოლო უკეთუ სათანადო არს ჩვენდა სიკვდილი, მაშა, უსაქებელეს ყოვლისა არს მოკვდომა მუნ, სადაც არს დასასრული ბუნებისა.

უკეთუ თქვენ გქონოდათ საქმე ერთა თანა უცნაურთა და მტერთა თანა ახალთა, მაშინ გითხრობდით მე მაგალითად სხვათა მხედართა რომაელთათა, გარნა ან საჭირო არს მოვიხსენოთ მხოლოდ საკუთარნი საქმენი თქვენნი. ვის ჰხედავთ წინაშე თქვენსა? — მათ რომელთაცა ამას წინა წელსა, დროსა ოდენ ღამისასა ენებათ იდუმალ გარე-მოზღუდვად ერთისა ჩვენთაგანისა ლეგიონისა და განიბნივენ მეყსეულად, რა უკვე ესმათ ხმანი გამირთა რომისათანი. მრსწრაფლმან ლტოლვამან იხსნა იგინი სიკვდილისაგან. ძლიერნი მხეცნი ეომვიან მონადირეთა, ხოლო მხეცნი მხდალნი ივლტაან მათგან, შეესმისთ რა ტყეში ხმაა მათი. ესრეთ მხენი ძენი ბრიტანისანი ადრე უკვე დაეცნენ ცემათა ქვეშე თქვენთა, ხოლო ან დაშთენილ

არიან მოშიშნი და სულმოკლენი. იგინი არა გელოდენ თქვენ მუნ
არამედ თქვენ სძებნეთ იგინი განჭირვებულნი დიდითა შიშითა და
მზანი მონყვეტად ხელთაგან თქვენთა და წარწყმედითა თვისითა
მოაქციონ ყურადღებაჲ სოფლისა ჰრომაელთა გმირთა ზედა!

მეგობარ-ამხანაგნო! კვალადცა ერთაჲ დღე დიდებისა და იყ-
ვის დასასრული ომსა რვანლოვანსა და რესპუბლიკა კმაყოფილ იქ-
მნების თქვენ მიერ.

Плач шахро по виси

Отрывок из грузинского романа «Висрамиани», соч. С. Тmogвели

Шах Моабад приехал из замка, но с ним не было уже солнцобразной Виси. Шахро, мать ее, узнав это, вышла к нему навстречу. Она воскликнула, обливаясь слезами:

«Ах! Душа матери своей и все горести радостями заменяющая, от чего с собою не привез тебя Моабад, тебя непобеждаемую? Какая судьба постигла тебя?... А ты какую причину поведаешь мне тому, что не привез с собой Виси?» _ возопила она, обратившись к Моабаду: «Где девал ты мое солнце? Зачем обезлунил небо?... Немедленно превращу в развалины дарбаз твой и рай твой в ад, если не возвратишь мне душу мою без всякого замедления. Вопию так, что и скалы станут сожалеть обо мне и смертные будут удивляться. Пролью из глаз моих водопад кровавый. Огорчу твоё государство, если сию минуту-же не покажешь мне моей Виси. Сам бог отступится от тебя за кровь невинной Виси, и друзья твой станут твоими врагами». С воплем и плачем говорила она эти слова и Моабад заплакал, произнеся сквозь слезы:

«Как ни плач, как ни проклинай меня и не умоляй меня, а что сделано, то и сделано. О, еслиб этого не случилось со мною и бог не грозил бы мне!.. Я сам нарушил радость и честь свою. Ты не увидишь уже в живе лица твоей Виси. Ты узнаешь ее покрытою землею, ты увидишь испавший кипарис _ увидишь горюющую над ним молодость, увидишь блестящий вид ее помраченным, измененным ржавчиною застывшей крови, увидишь и власы развеянные».

Услыша эту весть, Шахро упала без памяти и начала бить челом о землю. Дарбаз наполнился благовонным испарением кровавого озера, образованного ее слезами. Ядовитая стрела пронзила сердце Шахро, и она так молвила:

«О, тщетный, обманчивый мир! Ты ли похитил у меня драгоценное сокровище? Как я, так и ты любил ее как золото. Неужто позавидовал ты кипарису и пересадил его в вечный сад? Зачем, судьба, украсила ты его молодость и помрачила прелесть его? О, земля, ты до сих пор пожирала только людей, а теперь и солнце и луну поглощаешь. Разве не довольно тебе, разве ты не насытилась еще? От чего сокрушила ты солнце мое?.. Она помрачила свет мой, _ помрачила день мой. Луна лишилась блеска. Заботьтесь обо мне, небо и земля! Затем-ли столпились звезды, чтобы со мною разделять плач о Виси моей? О, свет матери своей, стройная пальма, солнцобразная, яхонтоланитая, светловласая, будь истребительницей моих горестей! Будь богинею и радостью моею. Тебя не стала и чем же мне успокоиться, чем увеселиться? Кто о моей скорби сожалеет? У кого искать опоры?.. Соберу всех греков с Греции, индейцев с Индии, кто-нибудь из них поможет мне...

Ах, моя Виси, райская царица!

Ах, моя Виси, Хатуни Туркистана!

Ах Виси _ Хорасанское солнце!.. Луна Армении... Надежда царей!

Ах, Виси, зачем родила я тебя?..

პარდი და ბუღუპული *

ბუღუპული ვარდს შეაჯდა და ეტყოდა მსტვინავი:

„ვარდო, ვარდო, მტანჯ ჩემო, გვედრებ გულით მტვინავი:
მიხმენ აჯა, მიჩვენე გაშლა ამოდ მღინავი!

4 მწუხრსა აქეთ აქა ვზი, ფურცელთ ზედა მკონავი.“

ესრეთ ჰყეფდა ბუღუპული, ოდეს ღამეცა ბნელი
მოიცვავდა წალკოტსა, ჰქროდა ნიავიც ნელი.

მაისმანც მალ-ფრთოსანმან, მიმოჰფინა სუნნელი,

8 აღმოსვენდა მქრქლად მთვარე, დადუმდა ხმაც ყოველი.

ბუღუპულსაც მაშვრალს ყეფით ენია მწარე რული.

აღმობრწყინდა მთიებიც, ფრთოსანთაც მხიარული

გალობა ჰყვეს ჰაერში; განაღვიძეს ბუღუპული,

12 ვინ დაჰხედა გაშლილს ვარდს, და ვაჲ, დასევა გული!

თვალნი ემოსა ცრემლით, გული — სევდის სახმლითა,

ფრთა ფრთას ჰკრა და აღმალღდა, მსტვინავი ღმობის ხმითა,

უხმო ყოველთა სირთა: „მოდით და შემოკრბითა,

16 მისმინეთ, შემობრალეთ, ვის მივმართო წყლულითა?

„განთიადით ღამემდე შევჰფრფინვიდი კოკრობას,

არ ვზოგავდი სიცოცხლეს, არცა სტვინვას, გალობას;

მაქვენდა მცირე წადილი, ვერ მივჰხვდი კი ძნელობას;

20 ესთ განზილდეს, ვინც იწყებს თვისგან შეუძლებლობას!“

[1833 წ., 18 ივნისი]

* იხილეთა L ხელნაწერის მხედვით.

ახ, მთანმიდაო, მთავ წმიდაო, ადგილნი შენნი,
 დამაფიქრველნი, ვერანანი და უდაბურნი,
 ვითა შევნობენ, როს მონამენ ცვარნი ციურნი,
 4 ოდეს სალამოს დაშთვენ ამოს ციაგნი ნელნი!

ვითარი მაშინ იდუმალობა დაისადგურებს შენს არე-მარეს!
 რა სანახავი წარუტყვავს თვალთა მაშინ შენს ტურფას
 სერზე მდგომარეს!
 ძირს გაშლილს აღმად ველსა ყვავილნი მოჰფენენ რეცა
 ტაბლას წმიდასა
 8 და გუნდრუკს ღმერთთან სამადლობელსა შენდა აღკმევენ
 სუნნელებასა.

მახსოვს იგი დრო, შესატრფო დრო, როს სევდიანი,
 კლდევ ბინდ-მოსილო, შენს ბილიკად მიმოვიდოდი
 და წყნარს სალამოს, ვით მეგობარს, შემოვეტრფოდი,
 12 რომ ჩემებრ იგიც იყო მწუხარ და ნალვლიანი!

ახ, ვით ყოველი, ბუნებაც მაშინ იყო ლამაზი,
 მიმქრქალეზული!
 ჰე ცაო, ცაო, ხატება შენი ანცა მაქვს გულსა ზედ
 დაჩნეული!
 ანცა რა თვალნი ლაჟვარდს გიხილვენ, მყის ფიქრნი
 შენდა მოისწრაფიან,
 16 და შენს წიაღში დაფიონ-მოსილს მიმოობითა განიბნევიან.

მე, შენსა მჭვრეტელს, მავინყდების სანუთროება;
 გულის-თქმა ჩემი შენს იქით... იქით... ზესკნელსა
 სადგურს,
 ეძიებს, რათა დაჰშთოს აქა ამოება,
 20 მაგრამ ჰაერშივ განქარდების, ვერ სცნობს უცნაურს!

დაფიქრებული ვიდექ სერზედა და ცათა მიმართ
 მზირალს ტრფობითა
 შემომერტყმოდა მაისის მწუხრი, აღმვსები ნაჰრალთ
 მდუმარებითა;

* იბეჭდება L ხელნაწერის მიხედვით: 2 დამაფიქრველნი. 15 ლაჯვარდს. 20 მყისობს. 22 აღმეება;

ანცნი ნიავნ, ნელიად მქროლნი, ლელეთა შორის
აღმოკვნესოდნენ
24 და მდუმარენი შემოგარენი მით ჩემსა გულსა
ეთანხმებოდენ.

მთაო ცხოველო, ხან მცინარო, ხან ცრემლიანო!
ვინ მოგიხილოს, რომელ მყისვე თვისთა ფიქრთ შვეება
არა იპოვოს, არ ნუგეშ-ჰყოს გულთა ვაება,
28 გულდახურულთა მეგობარო, მთავ ღრუბლიანო!

სდუმენ ყოველნი არე-მარენი; ბინდი გადევრა მთისა
კამარას;
მქრქალთ ღრუბელთ შორის სრიალებს მთვარე, მოსდევს
ვით ნუკრი მისი ამარას
ვარსკვლავი მარტო, მოციმციმარე; მისი ლიბრი არს
მინაზებული,
32 მაგრამ მით უფრო უსატრფოე არს, ვით დამაშვრალი
ლოცვით ქალწული.

ამგვარი იყო მთანმინდაზედ შემოლამება!
ჰოა ადგილნო, მახსოვს, რასაც ვჰფიქრობდი
მე თქვენთა შორის და ან რასაც აღმოვიტყოდი;
36 მხოლოდ გული ჰგრძნობს, თუ ვითარ სძღვენით მას
შვება!

ჰოა მიმწუხროო სატრფიალო, შენ დამშთი მხოლოდ გულში
საშვებლად!
როს ჭმუნვარება მომესევისა, შენდა მოვილტვი
განსაქარვებლად;
როს უტყვნი ჩემნი აღმოხვრანი შემომახვევენ ფიქრიანობას,
40 მაშინ მზირალნი შენზედან თვალნი ითხოვენ შენგან
მისთვის მისნობას!

[1833

6]

- მიყვარს, ყაბახო, მყუდროება ღამისა შენის,
თაღხად ბნელისა მაისის დროს წყნაროს და ტფილის.
ბევრჯერ მინახავს სახე შენი შვენიერებით —
4 ძველის ახალთან, ახლის ძველთან შენობაებით;
მაგრამ უმეტეს მიყვარს ღამე, როს მთვარე შუქით
მოჰფენს შენს არეს, თვით ბუნებით სავსეს სიამით,
და მომდინარე მჭევვლებითა ხუვილით მტკვარი
8 ზვირთთა აღატყვევს შორით სმენად დასამტკობობარი!

- ამგვარი იყო ის ღამეცა, ოდესცა გარე
ფიქრით მოცულმან ჩვეულებრივ ყაბახს ვიარე,
სადაცა მწყობრად დარაზმულნი აქა-იქ ქალნი
12 პირად-პირადად სეირნობდენ კეკლუც-მოსილნი
და მათ გარემო შეჰფრფინვიდენ ყრმანვილნი კაცნი,
ზოგნი დამძილნი, ზოგნი ტრფიალ და ზოგნი ანცნი.
თვითონ ცის მთვარეც მონინებით ღრუბელთ ეფარა,
16 რომ ქვეყნის მთვარეთ შეეტრფოდენ და მას კი არა.

- „სთქვი რამ“, იტყვიან, „ყაფლან, ყაფლან“ ერთნი
ქალები,
„თუნდ თავსა უფლად! ახლა პრანჭვას ნუ კი მოჰყვები“.
ყაფლანც მორჩილი სატრფოთა მათ დაილილინებს
20 გულის საკვდავად და თან და თან ყელს მოიღერებს.
ვის არ გსმენიათ მის ღმობით თქმა, როს მყის სევდები,
კეკლუცნო ქალნო არ აგშლიათ გულად მკვიდრები?
კილოს და კილოს ხორხში ამოდ დაირაკრაკებს
24 და მას ნიავი არე-მარეს შეამუსიკებს.

- უეცრად მარჯვნივ დავინახე თეთრკაბიანი,
მათ შორის მდგომი, ვინ მიმხადა მსწრაფლად ცნობანი.
არ ვიცვი, ამ დროს რად აღვიგზენ უფროს ცეცხლისა?
28 სად არს გაბედევა, სად არს ძალი გრილის გულისა?
ვნახე სადღაცა ქალთ კრებაში როდისღაც ერთი,
მას აქეთ თვალი ვედარ მოვჰკარ, და ახლა ერთი
დგას აქა მწყაზრად, ვით ქურციკი, ვეფხვთა შორისა.
32 ყელი ყელყელობს, დამფანტველი მსწრაფლ გონებისა.

* პირველი რედაქცია, რომელიც ჩართულია II წერილში, იბეჭდება იონა მეუნარეას პუბლიკაციის მხედვით („ღრთობა“, 1885, № 114). მას უძველესი უწმიწუნელო ვარიანტული სხვაობით მიმართვა „ძია გ. სიან“, რომელიც დაბეჭდილია აქვე II წერილთან ერთად (გვ. 98-99).

თვალი შემასწრო მან ამ დროს მე და შემომლინა.

ამან გამამხნო, და გულს-ძგერით წარვსდეგი წინა

და ასე ვუთხარ: „ნეტარ, რომ მე მელირსა კვალად

³⁶ სანატრი ჩემთვის ნახვა თქვენი ან მხიარულად.“ —

„გმადლობთ“, მითხრა მან, „რომ თქვენ მაინც

გახსოვართ კიდევ,

ახლა მოდაა — ვინც ვის იცნობს, ივიწყებს ისევ“. —

„დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ, რომ ვერც მოდები

⁴⁰ ვერ მომიშლიან თქვენსა ხსოვნას და ვერც დროები“.

ამა სიტყვაზე ვარდი ღანვთზედ მყის აეფურცლა;

ამ დროს ნიავმანც თეთრი კაბა მიმოუქროლა

და ბუდეშური მის ფეფები ღამაზად მოჩნდა,

⁴⁴ რომელთ სიამით ცნობა ჩემი მიმხადეს თვისდა.

ამ დროს მთოვარემც შუქს მის ხალი აღუგზნობინა,

რომელმან ჩემს გულს სანდოობით შვება მოჰფინა;

მაგრამ სხვა მუნით მიიხმოზდა სატრფოსა ქალსა,

რომელი მყისვე მიეფარა, ნათელი — თვალსა!

[1836 წლის ზაფხული]

ჭაბუკო, ვიდრე დილა გინათებს ცხოვრების დღეთა
და სიყვარულის მტანჯსა ჭირებსაც ჰვენს სიამეთა,

არ დაიწნო შავის ბედისა გულზედ ლახვარნი,
4 ლხინსა და ტრფობას გაატანინე ცრემლნიცა მწარნი.

არ მოარიდო გული მღერალი ცეცხლს სიყვარულის,
არ ათაკილო სიყმანვილეს აყოლა სოფლის!

სასაცილოა, რომ ბერიკაცი კვლავ ყმანვილობდეს,
8 გაუძლებელ არს, ოდეს ჭაბუკი ბერიკაცობდეს!

მას ვაქებ ვინცა თვის სიცოცხლე ესთ განატარა,
რომ ყოვლი უამი ხანის მიხედვით მიმოიხმარა!

მაშინცა კმარა შეაღვირება გულისა თქმათა,
12 კისრად ტვირთება ამა სოფლისა მძიმე ზრუნვათა,

ოდეს მზის სხივნი შეგვიცვლიან ჩვენ დილასა მას ნელს
და ცრუ სოფელი თვით სიყვარულსაც შეჰყრის სარგებელს!

მხოლოდ გირჩევ მას დაიხსოვე ესე თათბირი,
16 თუმცა ჯერეთ მეც ამ სანუთროსი ვარ მცოდნე მცირი,

მაგრამ მერნმუნე, გამოცდილი აქვს ეს ჩემსა გულსა:
არ შეემსჭვალო, ძმაო, უეცრად კეკელა ქალსა.

აშიკის ენა მას განახარებს, მას ასულდგმარებს,
20 ხოლო სიყვარულს მის გული ცვლადი ვერ მიიკარებს.

[1843]

* იბეჭდება E ავტოგრაფის მიხედვით. ლექსი წამლილია სათაური და ლექსის ადრინდელი წანაკითხები: 7 რომ ბერს კაცო | ოღესეა ბერი; 12 სოფლისა | ცხოვრების; 14 შეყრის | შეჰძენის; 15 დაიხსოვე | ვახსოვებო. გექსი ნასწორება პოეტის მიერ მოგვიანებით (დაახლოებით 1843 წელს).

ურაგმენტი ლექსისა „კაპასო“ *

მოახლებულა აღსასრული შენიც, კავკასო,
თვალხარბო გმირო, გულ-უმადლოვ, ბერო კაპასო.

[1842-1844 წწ.]

* იბეჭდება E ავტოგრაფის მხედვით.

დაო მაიკო!
ეს ლექსები იქონიე ჩემეულად. ვიცი, რომ წარმკითხველი მათ
მოიგონებ ბევრთა საამოთა დღეთა ყრმანვილობისათა და შემობრალებ
შენს ყარიბსა ძმასა.

*თ - ის ნ. ბარათოვისაგან
1841 წ.*

* იხეილება C ავტოგრაფის მხედვით (უძველეს 1841 წელს გადაწერილ ლექსთა კრებულს. პ. ინგოროყვამ იგი პირად წერილებში მოაქცია. ნ. ბარათაშვილი. თხზულებანი, 1968, გვ. 173. აქვეა დაბეჭდილი მისი ფიგურირიც).

წერილები

1831-1845

წერილების აღწერები

- 1 – საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალური არქივის განსაკუთრებულ საქმეთა ფონდი № 171 (ფ. 79–80), ავტოგრაფი I წერილისა.
- 2 – იმავე არქივის ძველქართულ ხელნაწერთა კოლექცია (ფონდი 1446), ხელნაწერი № 736 (ფ. 3r–9v), ავტოგრაფები V, VI, VIII და XVIII წერილებისა.
- 3 – S 2484 (ფ. 10r–18v), ავტოგრაფები III, VII, XIII–XV წერილებისა.
- 4 – Q 419 (ყოფ. 1718), ავტოგრაფები XVI–XVII წერილებისა.
- 5 – საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმის ხელნაწერები № № 16399–16402 (ყოფ. № № 9222/2–9225/2), ავტოგრაფები IV, IX–X და XII წერილებისა.
- 6 – გაზ. „ღროება“, 1885, № 114, პირველნაბეჭდი II და XI წერილებისა (ავტოგრაფები დაკარგულია).

I. ბრიტულ ორბელიანისადმი *

Дражайший дядя!

Я получил ваше пис[ь]мо, с которым я очень обрадовался, и желаю вам всякаго благополучия, чтоб вас видет[ь] здоровым . Но что о своих успехах писать, когда вы сами знаете; а [и]нструменты¹ ежели пришлете, очень благодарен буду. Чтож дальше писать, дрожайший дядя! Только что желать вас благополучным счастливым и проч.

Имею честь, прибыть любящий вас племянник Н. Баратов.

(მისამართი დანერლია მეოთხე გვერდზე):

Его Снятельству Милостивому государю Григорию Орбелиану. **

[1831, 3 სექტემბერი].

* ეს წერილი 1968 წლის გამოცემაში არ არის დაბეჭდილი (იგი ნ. ბარათაშვილის თხზულებათაგან ამოიღო პ. ინგოროყვამ).

** ძვირუფასო ძია!

მე მივიღე თქვენი წერილი, რომელმაც ძალიან გამახარა, გასურვებთ თქვენ ყოველივე ბედნიერებას და ჯანმრთელობას. ზემს წარმატებებზე რაღა მოგწეროთ, როდესაც თქვენ თვითონ იცით; თუ ხელსაწყოებს გამომიგზავნით, დიდად მადლობელი დავიქნები. მეგი რაღა მოგწეროთ, ძვირუფასო ძია! ეს სურებთ თქვენს კარგად ყოფნას და ბედნიერებას და სხვ.

დავმთვებო პატივისცემით თქვენი დისწული ნ. ბარათოვი [მისამართი]: მის ბრწყინვალეებას, მოწყალე ხელმწიფეს

II. მახჰ

ტილისი. გარეთუბანი.
1837 წელსა თებერვლის...

საყვარელო ძიავ!

გთხოვთ მომიტყევთ ესდენს ხანს ჩემგან მოუნერელობა; ეს გარემოების ბრალია: ხან არ ვიცოდი ადგილი, თუ სად იმყოფებოდით, ხან საქმეებში გავერთოდი სამსახურსა გამო (я чиновник экспедиции суда и расправы) და ამასობაში ორშაბათი გამომეპარებოდა ხვალმე, როდესაც მანდაური ფოჩტა მოდის. ასე, ძიავ, ვიცი მომიტყევებ.

აგერ წელიწად ნახევარია, რაც მე გიმნაზიაში კურსი დავასრულე და ვიმყოფები სულაირასპრავაში¹ წარდგენილი ვარ ჩინზედ და ჩქარაც მოველი. მაგრამ უნდა აღვიარო, რომ არც პანციონში ყოფნის დროს, когда будушность моя представлялась мне в радужных мечтаниях**, და არც მერმე, ვიდრე სამსახურში შევიდოდი, სულ არ მომსვლია ფიქრად სამოქალაქო სამსახური: ჩემი სურვილი იყო ჯარის-კაცობა, იგი მზრდიდა მე აქამომდენ და ახლაც ხანდისხან კიდევ შთამომეპარება ხვალმე გულში. მაშ რაღამ დამიშალა, თუ კი ჩემი სურვილი იყო? აი რამ დამიშალა: ჩემთა მშობელთა მიზეზად ეს მომიდეს, რომ კოჭლი ხარო, და, თუ არ ინვალიდის კომანდაში, სხვაგან არ მიგიღებენო, მაშინ, როდესაც ფერხი უკეთ მქონდა და კარგადაც მაქვს. ასე რომ, ჩემებურად კიდევ ვჰსტი და კიდევ ვტანცაობ. მაგრამ რადგანაც შევიტყე უარი მათი და მით უამოვნობა, ვსთხოვე უნივერსიტეტში მაინც გაგზავნა, რომ თუ შტატსკი ვიყო, ვიყო... არც ეს შემისრულეს. უბედურებისა გამო მამაც ამ დროს ავად შეიქნა და ავადმყოფი ჩემს თხოვნაზე, ასე მეტყოდა: „შვილო, ხომ ჰხედავ შენის სახლის გარემოებასაო, იქნება მე ველარც კი გავანიო ამ სნეულებასაო, შენს სახლს არ უპატრონებო?“ ამის შემდეგ გული აღარ იყო, რომ კიდევ შემენუხებინა მამა ჩემის თხოვნით. დაფრჩი ისევ ჩემს მამულში; განვენესდი სამსახურში და დავუმორჩილდი ჩემს მკაცრს ბედსა, თუმც ხანდისხან ჯავრით დავაპირებ ხვალმე მასთან შებმას: ან ჩემი ბედი და ან ჩემი სურვილის აღსრულება! რადგანაც ასე მოხდა, მაშ აქ ექსპედიციაზე კარგს ადგილს ვერ ვიპოვნდი. უნდა მართალი ითქვას, რომ ეს ადგილი ყრმანვილის კაცისათვის, ვისაც კი სამოქალაქო სამსახური უნდა, პირველი შკოლაა; ეს არის რომ круг чиновников не выгоден для образования нравственности***, მაგრამ ეს თავიზედ არის დამოკიდებული.

¹ მე ვარ მოხელე სასამართლოსა და განხივების ექსპედიციისა.

** როდესაც ჩემი მომავალი წარმეტყველებებში წარმომიდგებოდა.

¹⁷ უკედ. 19 ეკთხოვე. 25-26 განკუჩხელი. დაუმორჩილდი.

*** მოხელეთა წრე არაა ხელსაყრელი მწიგნობრივი განვითარებისათვის.

ამისათვის გაცნობებთ ჩემს ვითარებას, რომ ჩემი აქ დარჩომა სიზარმაცეში არ ჩამომართოთ. ღმერთმა დამიფაროს! ეგ თვისება სხვისაც მეჯაჯრება. ჭეშმარიტად არა, ზარმაცი არა ვარ, მაგრამ რა ვქნა, რა გაენწყობა სოფლის ბრუნვას... მახლას!..

ამ წარსულს ზაფხულში, ერთს შევნიერს, მთვარიან ღამეში, ყაბახედ დავიარებოდი, სადაც მისმან შევნებამ, ს ა ტ რ ფ ო თ მარაქამ, მათმან უწინდელებრ კიდევ დარდიმანდობამ სრულიად განატკბეს სახედველი, აღმიტაცეს ფიქრნი, წარმიღეს გონება! კოჯრის ნიავის ქროლაზე, ძიავ, მერწმუნენით, თქვენ მომაგონდით, მაშინ მომაგონდა: „განცეცხლებულთა ღვინისგან შუბლთა კოჯრის ნიავი განგვიგრძობდეს“¹² და მაშინვე განვიზრახე, რომ ამ ღამეს უთუოდ აღვწერ და გავუგზავნი ძია გრიგორის-მეთქი, და კიდეც აღვასრულე; მით უფრო ჩქარად, რომ ერთმა საგანმა პირველ დამასო გულს კაეშანი.

შენი არს ყაბახი, ძიავ, შენ გიყვარს იგი და ამისათვის მასზედ წარმოებული შემთხვევაც შენ მოგეძღვნის. აი:

ძიავ, ყაბახი, სამშობლო შენი,
წაგართო ა ვ ი ს ე ნ ი ს ა გესლმან;
სატრფონი მისნი შემოგარენი
გ ა რ დ ა ხ ვ ე ნ ი ლ ს ა დაგისშო ეტლმან!
მაგრამ გაჩნს კიდეც გულში მის არე;
გიყვარს ყაბახის კარგიც და ავი,
თუმც უცხო და შორს თემად იარე,
მრავალი კარგი ჰნახე ამბავი.

მაგრამ რას ჰხედავ ან კრული ჩრდილოს?
აჰა, ის ღამე, ოდეს სატრფონი
ალამაზებდენ შ ე ნ ს ყაბახს ამოს,
შენის სიყრმისა თან ზრდილნი სწორნი!

ღამე ყაბახზე

(იხ. აქვე. გვ. 24-25)

ძიავ! ეს ლექსები დიდი ხანია დაწერილი მქონდა, მაგრამ ფორტას ვერ ვანდე კიდევ, რა ვიცი, როგორ მომხდარიყო? იქნებ დაკარგულიყო, და მერმე პ...

„არ ვინ იცის, რა გამოვა რისაგან“.

სხვებრ, გთხოვთ თქვენის წიგნით მასიამოვნოთ რაიმე, იგი ჩემთვის ძვირფასია. მშვიდობით! ღმერთმა ინებოს, რომ კვალად მამულში გიხილოთ.

თქვენი უმორჩილესი ნ. ბ ა რ ა თ ა შ ვ ი ლ ი.

¹² გაუგებანი, 28 მსწორნი.

6-თ ავგუსტა 1838.

გ. ტიფლის

Милый друг! Не пеняй меня за молчание. Право, в нашем скучном от жаров, душном от пыли городе нет ничего любопытного. Я оживляюсь только по вечерам лунным, так прекрасным в Тифлисе! Вчера в один из этих вечеров пошел я бродить к Московской заставе; Вдруг я очутился на кладбище. Признаюсь, немного смутился, когда я взглянул на это онемение: 11-ть часов ночи. Ни души! Кругом пустота вечная; луна тускло освещает могилы, как догорающая лампада усопшего. Тихо и медленно протекает Кура, как будто боясь нарушить покой в этом унылом мире... Ты теперь в раздолье, и я не хочу смущать тебя мрачными думами, которые навело мне на душу это зрелище небесно-земное! Но скажу, что прекрасное изобретение кладбище, а это необходимо, чтоб смертный порой читывал бы по нему свою жизнь: утешение несчастного _ конец счастью!

Ну, обратимся к тебе.

Спасибо, брат, за письма, за удовольствие. Последнее из них читали мы с Захарием Орбелиановым². Это была критика или лучше послание к сочинителю „ასტრა“ Прекрасно! Только, кажется, оно не достигнет цели, то есть, ты не узнаешь, кто это неведомое ასტრა. Это тайна сочинителя. Он писал ни для тебя, ни для света; писал для нее одной; О н а его понимает и он этим доволен. Чтоже ему больше? Нужды нет, понял ли ты его или нет? Мы все знаем только, что предмет украшает стихи. А если хочешь знать одно только значение слова „ასტრა“, то это очень просто: оно взято с французского *astre*, которое по нашему, ძმარ თავყანა, значит: „მთიები“. _ ასე, ჩემო ბატონო!

Скажу тебе новость, თუ არ გაჯავრდები. Я еду сегодня вечером в д. Мцкнети. _ зачем? _ А затем, что о н а там. Мать ее просила меня провесть с ними несколько дней. Каковы должны быть эти дни? Ах? მაშ, მოკვდი, ბზ!

¹ ამ წერაღს გუვიდან მ. თუმანიშვილის ხელით მიწერილი აქვს მიღების თარიღი: [10 აგვისტო, დედოფლის წყარო].

Однакож кончим беседу, а то прозеваю на почту. Ты знаешь, я не люблю заготовлять заранее письма.

Прощай, пустынный Алазанской долины! Поведай мне что нибудь о деве твоей долины.

Весь твой Н. Баратов.

P. S. Не успел написать особо к Варламову. Если увидишься с ним, скажи ему, что дело его обработано, как он хотел, и представлен к чину. Пусть теперь при мирится с светом.*

საყვარელო მეგობარო! ნუ გამაჯერდები ღუშღოსობათვის. მართალი ვიფიქრებ, ჩვენს ქალაქში, რომელიც სიძველესაგან მოსაწყვენი გამაზღარა, ხილი მტერისაგან – სულის შემუშოველი, საყურადღებო არაფერია. მხოლოდ გამოიყოფილდები სიღმე მთავრიან საღამოს, რომელიც ასე მშვენიერია თბილისში. ვუწმის, ერთ-ერთ ამგვარ საღამოს წავედი სახეგაილოდ მსხვილს საღარაჯოსკენ და მოულოდნელად თავი სასაფლაოზე ამოვიყავი. უნდა გამოვიგვედე, ცოცხა შევეშოთოდი, როდესაც თვალს მამოვიყავი ამ შექდროებას: დამის II ხაოთია. არც ერთი სული! გარშემო მარადიული ხიქალღერე; მთავარე მკრთილად ანათებს საფლავებს, როგორც მიყვებულს მიმქრალი ბაშმა. ჩემად და ნელად მოვლევა მტკიარი, თითქოს უმინია დაარღვიოს ამ სველიანი ქვეყნისა შექდროება... შენ ახლა არხენადა ხარ და მე არ მინდა შეგამოყოთი მჭმუნვარე უაქრებით, რომლებიც გამოიწვია ჩემში ამ შეყიურ-ქვეყნიურმა ხანახაობამ! გეგვევი კი, რომ სახაფლად მშვენიერი გამოვიგინებია; ის აუცილებელია, რათა მოკვდები დროგამოშვებით იმამი თავის ცხოვრებას კითხვლიდეს! ბუღკრულს ნუგვემისცემა – დახასრული ბედნიერებისა!

აბა, ახლა შენ მოვამართავ. გვადლობ, ძმობილო, წერილისა და საამოუნებობათვის. უკანახკნელი წერილი ჩვენ მაქარია ორბელიანიან ერთად წავიკითხეთ. ეს იყო კრიტიკა, ანუ უკეთ ებსტოლე „ახგრას“ ავტორისადმი. ჩინებულა! მხოლოდ, მეონია, მიზანი მიღწეული არ იქნება, ესე იგი, შენ ვერ გავიგებ, ვინაა ეს უცნობი ახგრა. ეს ავტორის საიდუმლოებაა. იგი არც შენთვის წერდა, არც ქვეყნისთვის; მხოლოდ ი მ ი ს თ ე ი ს, ერთობისთვის წერდა. ი მ ა ს ესმის მისი და ის ამით ემაკიფილია. სხვა რაღა უნდა მას? სჭარო არაა, გაგვე თუ არა მას. ჩვენ ვეკლამ მხოლოდ ის ვიყით, რომ საგანი ლექტებს ამშვეურებს და, თუ გინდა იყოლე მნიშვნელობა თვით სიგვეცხა „ახგრა“, ეს სულ ადვილია: ესაა ფრანგული „astre“, რაც ჩვენებურად, ძმობო, თავყანას ნიშნავს: „შთიფი“. – ასე, ჩემო ბაგაონო!

ერთი ახალ ამბავს გეგვევი, თუ არ გაჯაურდები. ამ საღამოს მივიღარე წყნეთში. რისთვის? იმიგომ, რომ ი მ ი ქ არის. ღღამისმა მხოთია, გაეგარო მათთან რამდენიმე დღე. როგორი იქნება ეს ღღევი? ახ? მამ მოკვლი, ბმ!

დროა საუბარი გაგათავი, თორემ ფოსტა გამასწრებს. შენ იგი, რომ შე არ მივევარს წინასწარ წერილებს დაძმადება.

მშვიდობით, ალაშნის ველის მუკდამნიოე! შამამე ხილმე რამე შენი ველის ქ ა ლ წ უ ღ ი ს შეხახე.

შოლიანად შენი ნ. ბ ა რ ა თ ი თ ვ ი

P.S. ვერ მოვასწარი საგანგებოდ მამეწერა ვარლამოვიხათვის. თუ ნახო, უობარი, რომ მისი საქმე მოვეარებულა ისე, როგორც თავად სურდა და ჩინმე წარღვენილია. ახლა მინიე შეურსიფელს ქვეყანას.

IV. ბრიტოლ ორბელიანისაჲმ

საყვარელო ძმაო გრიგოლ, დამნაშავე ვარ შენთან დიდი, მაგრამ შენ რომ ჩემს ადგილს იყო, აღარ გამამტყუნებ. დიმიტრევსკის ლექსები¹ გეთხოვნა, მთელი ქალაქი სულ შევაჯერე და ვერსად ვერ ვიშოვნე. ნოტები ხომ თავის დღეშიაც არ ყოფილა! შევიტყუეთ, რომ თურმე ფრანციცულს სწავლობ. ერთმა ქალმა შემოგითვალა: „სპარსულად ნათქვამიაო: ოც და ათ წელიწადს უკან კაცი რომ ჩონგურს ისწავლის, საიქოს დაუკრავსო“. „რაზლოვოს“ და „ღრამმატიკას“ დამპირდა ერთი ჩემი ნაცნობი, ჯერ არ მოუტანია, ამას ვუცდი თვარემ აქამდისინ გამოგიგზავნიდი. თუ ქალაქის ამბავი გინდა, სწორე გითხრა, ბევრი ჭორიანობაა და ჭირიანობა. ორივე ერთია, მაგრამ ჭირი, / ტყუელია ამ / ხელად და ჭორი კი მართალი. დიდი დაძვერებაებია ქალებისა, დიდი აყალ-მაყალი, დიდი / ტირილი, დიდი ლამის თევები, დიდი წვეულებები ერთმანერთის ჯავრით. დანჯილღებით მოგწერდი ყოველს-ფერს, მაგრამ კვლავ იყოს, როცა მოცლით ვიქნები. ამ ამბავს დიდი / აწერა უნდა. ამ წიგნსაც საჩქაროდა ვწერ პალატაში. ჩვენც / ახალს სახლებში გადავედით, აწიხსხატის უბანში, უწინ რომ აფხაზი² იდგა.

ჩვენმა ლიტერატურამ ორი კარგი თარგმანი იშოვა: ყიფიანმა³ გარდმოთარგმნა *Ромео и Джулиетта** — შექსპირის⁴ ტრალედია, და მე ვთარგმნე *Юлий Тарентский*** — ტრალედია ლეიზევიცისა⁵, თუ წაგიკითხავს, „ბიბლიოტეკაში“⁶ იყო დაბეჭდილი; მე ძალიან მომეწონა და ჩვენმა განათლებულმა ქალებმაც, ასე გასინჯე, იტირეს.

მაიკო⁷ ძალიან გწყევლის. არ ვიცი რა მოგიწერია. ბალაშოვის სიკვდილს აქ ა ს ე გ ლ ო ვ ო ბ ე ნ, რომ ეს არის შავები არ აცვიდით, თორემ სხვა აღარა აკლიათ რა.

სხვა? — სხვა ამ ხელად ეს იყოს. — ნუ კი შემომწერები!
შენი მარად და მარადის იქითაც ნ ი კ ო ლ ა ო ზ.

წელსა 1841-სა,
მაისის 28-სა დღესა,
ქ. ტფილისი

[მისამართი, დაწერილი მეოთხე გვერდზე]

Его Сиятельству, Милостивому Государю Григорию Дмитриевичу, Князю Орбелиану, Г-ну Капитану Грузинского гренадерского полка и Кавалеру. В Горин.***

* რომეო და ჯულიეტა

** იულიუს გარანტელი

*** მის ბრწყინვალეობას, მოწყალე ხელმწიფეს გრიგოლ დიმიტრის ძეს, თავად ორბელიანს, ქართველ გრენადერთა პოლკის კაპიტანსა და კავალერს. გორში

5 ასწავლობ. 8 უკი. 9 ასწორე. 15 საჩქაროთა. 17 აბხაზი. 18 კიპიანმა. 21 მაჭყონა. 22 გაწინჯე

საყვარელო ძმაო გრიგოლ, შენი წიგნი მომიტანა დიმიტრი ჯორჯაძემ¹. დიდად მაამა ამ წიგნმა², მეტადრე ქართველების ქებაში. მაინთ თქვენ და იქით ანდრონიკოვი³ მილიციამ, როგორც იტყვიან, სახელა თავის სახელი და ზღაპრული გმირობის ხმა დაიგდო მრთელს მხედრობაში, თვარემ შენ თვითონ შეიტყობ დაწვლილებით. — მითამ როდის და რაში არა ვყოფილ-ვართ კარგნი, მაგრამ ჩ ი მ ი - ქ უ ნ ი მ!

მჯერა ს ა რ დ ლ ო ბ ა არღუთინისკისა⁴, საგინოვისა⁵ და გურამოვისა⁶, რადგანაც შენ აქებ, მაგრამ მინდა ერთი ჩაგისველოთ; შენი დიპლომატობა ხომ ადრევე ვიცოდით! ხუმრობა არ არის, რომ ქართველმა კაცმა გურულებს შეაგონოს ყოველივე უ ბ ე დ უ რ ე - ბ ა, რომელიც შეუდგების აღშფოთებას. შაბაშ, მკლავთა და განკარგულებათა თქვენთა!

ძმაო გრიგოლ, ტფილისის ამბავი მაგთენი არაფერია. ცოტას ხანს დაჰყვეს აქ ადღერბერლის⁷ შვილეთა და, რაღა განგიმარტო, შენ მიჰხვდები, რაც ადღერბერლის შვილები აქ იქნებოდნენ. პოლკის კამანდერი გამოგიცვალეს, მაგრამ ეს განკარგულება მოხდა უწინარეს, ვიდრე გამოიძიებდნენ ჩილაევის სიმართლეს, რომელიც ვჰგონებ არ დადუმდეს. ყაფლანს ვაჟი ჰყავს, დიდს ნათლობას აპირებს ხანურად, თუმცა ხანებმა ნათლობა არ იციან. — ჩვენს დ ი დ ს პლატონს ძილში კატა დასწოლოდა ბაკენბარდზედ და ასე გაეთელა, რომ ვეღარას გზით ვერ გაუსწორებია. ეს ერთი ბაკენბარდი ასე გათელილი დარჩა; ვურჩევთ, რომ მოიპარსოს, მაგრამ არ გვიჯერებს. ეს აკლდა ამის ფილოსოფიურს სახეს! სხვა ტფილისი ისევ ის ქალაქა, უსარგებლო გონებისა და გულისათვის. ერთი ნუგეში ეს არის, რომ მშვენიერი დარებია.

ლიტერატურა ჩვენი ღვითთ დღე და დღე შოულობს ახალთა მოყვარეთა. მრავალნი ყმანვილნი კაცნი, მოცლილნი სამსახურითგან, მყუდროებაში და მარტოობაში შეეწევიან მამეულს ენას, რაოდენიცა ძალ-უძთ. ესე საზოგადო სული ბუნებითის ენის ტრფიალებისა ყმანვილთ კაცთ შორის აღმოაჩენს, რომ ქართველთ არა სძინავთ გონებით!

ამ მცირე ხანში ერთი ლექსი დაწვერე, რომელსაც ამასთანავე გიგზავნი. შენი ჰაზრი ჩემ თვის მარადის სასიამოვნოა.

[მოყვანილია მთლიანად ლექსი „ვბოვე ტაძარი“]

¹ ვკუთილ-ვართ. ² ხარღლობა [ხარღლობა (მეორე ხეცევა წამილია)]. ³ მხვდები. ⁴ დასწოლოდა. ⁵ მძინავთ.

გიორგი¹² მომიკითხე, ვასილ¹³ და სხვანი ჩვენნი ნაცნობნი. მამა
ეგნატიმ¹⁴ შემოგითვალა: „ქრისტემ გა-კურ-თხოს!“ ჩვენთანებმა ყველამ
მოგიკითხეს. მშვიდობით. ძალიან მინდა შენი ნახვა.

შენი ნ. ბ ა რ ა თ ო ვ ი

წელსა 1841-სა,
ოკტონბრის 18-სა,
ქ. ტფილისი.

საყვარელო ძმაო გრიგოლ! ილია! მართლა ტყვედ არის შამილთან¹ ეს ამბავი ადრევე მიხდოდა მომენერა შენთვის, მაგრამ ჯერ კიდევ ყველას იმედი გვქონდა, რომ ან ეს ხმა ტყუილი იქნებოდა, ან ყაზიყუმბელები² შეინახავდნენ დამშვიდებამდე. По официальному донесению Фезе³ известно только то, что адъютант и его, князь Орбелиани, 20-го марта был послан в Андалал⁴ с поручением и что его взяли там в плен.* ხოლო ლეკმა, რომელმაც ეს ამბავი მოიტანა და რომელიც დამსრე ყოფილა ილიას დაჭერაში, აი, რა ილაპარაკა: ილიკო რომ დაუჭერიათ, სინაქსაროვი⁵ და ყაზიყუმბეს ხანი⁷ დაჭერილები ყოფილან. მეორეს დღეს შემოსულა ანდალალში თვითონ შამილ. ტყვეები წარუდგენიათ. ილიკოს თანა ჰყოლია ოცი, სულ დანკეპილი ყმანვილი ბიჭები, ავარელები⁸, ახმეტ ხანისაგან⁹ გამოტანებულები; შამილს ოცისავესთვის ილიას თვალთ ნინ თავები დაუყრევინებია; ახტელები¹⁰ კი, რომელნიც სინაქსაროვს მოჰყოლიან, დაუშვებია და ისე გამოუყრია. შამილ ახმეტ ხანზედ ძალიან გაბრაზებული თურმეა და ასე უწყალოდ იმიტომ მოქჰცევია ავარელებს. აი, ილიკოს რა უთქვამს შამილისათვის: „შამილ! როგორ ეკადრება შენს სახელს მაგისტანა უწყალობა! თუ გინდა მაგათ შეაშინო ვინმე, ვინ უნდა შეაშინო? ყველანი სიკვდილის შვილები ვართ. ჭეშმარიტად ახლა მეც სიკვდილი მიჩვენებია შენს ხელში ყოფნას!“ ვითომც შამილს სდომებია ილიას გამოშვება, მაგრამ, ესე ყოჩაღად რომ უნახავს და ამის გვარის შვილობაც შეუტყვია, უფიქრია, რომ ეს კარგი ოფიცერი უნდა იყოსო და იქნება რუსებმა ჩემს შვილში¹¹ გამიცვალონო. მაშინ შამილს უთქვამს ტყვეებისათვის, ილიასა და სინაქსაროვისათვის, რომ თქვენ ნუ რა გეფიქრებათო, მაგრამ თქვენს მამულს ვერა ნახავთ, ვიდრე ხელმწიფე ჩემს შვილს არ მომცემსო. ახლა ილიკო დარლოშია¹², სადაც შამილის ცოლ-შვილია და სიმაგრე, და კარგადაც თურმე ინახავს. ასე გასინჯე, გოლოვინის ცოლმაც¹³ კი თქვა, რომ: მე ყოველთვის იმედი მქონდა, რომ ქართველი მაგისტანა პასუხს მისცემდაო, ვითომც ილიას რომ უთქვამს სიკვდილი მიჩვენებია შენს ხელში ყოფნასო. მახლას, ილიკო¹⁴ ყოჩაღად ყოფილა. Он теперь предметом разных анекдотов**. ზოგჯერ ამისთანა შემთხვევაც კარგია კაცის სიცოცხლეში. ეს არის, რომ იქნება ჩვენ დაგვიგვიანდეს ილიას ნახვა, თვარემ იმას ამ ტყვეობით არა უშავს რა.

* ახ ანდრანა ანკლიკო საგანია. ** ითხო სერაქიანი პოეტის მიერ წამლილია. გეჭვის მოლიანდ წაიხივა ვერ ხერხება, მაგრამ შინარის გათვალისწინება შეიძლება. აი, ამოთქრული ნაწილი: ადრუნება, თუ ჰქუა მოსისმარა) მამ მხედ (?) არის, თუკ გვევობა გაუკრძალა), მაშ, ვინ იყის, ვ-კ უ...ბა გაუქვბუ) (?) ვ-კ...? პოეტს ლაისა დაბრუნების სქედი აქვს, მაგრამ მოსობს - ვაი თუ გვევობა გაუკრძალეს და დღეულის, ან თვის მამლმა საეროდ არ მოსიერვის მისი განთავისუფლება. მას უნდა, თავისი შიში და ეჭვები ეროვალ ორბელიანს გააკეთების, მაგრამ შერბე, ჩანს, შორიდებია ბიძაძისის მღვმეგად ელმინანებას და 21 სიკვებისაგან შემდგარი გეჭვის საეულდაეულად წაუშლია (წრელად თ. ა. ლლაშელაი, დამატებანი და გასწორებანი..., მხათობი, 1969, № 7, გვ. 156-157).

* ფუტის ოფიციალური მოხსენებებიდან ენობილია მხოლოდ ის, რომ მასი ადიუტანტი, თავადი ორბელიანი, 20 მარტს გაგზავნილი იყო მხოლოდობით ანდალალში და ის იქ გვევ ჩაიფეს.

1 გვევ. 16 მოქცევა. 29 მდომება. 32 აფიქრო. 1 მამეყსო. 3 გამინჯე, ეალაქანის.

Вот что поэт думает за Илико:

„მირბის, მიმაფრენს უგზო-უკვლოდ ჩემი მერანი“
მოყვანილია მთელი ლექსი

არ ვიცი, ეს ლექსები როგორ მოგეწონება. აქ კი ბევრი ცრემლი, ტყუილი და მართალი, დაინთხა ამის წაკითხვაზე, რასაკვირველია იმიტომ, რომ ამას ამბობს ილია ტყვეობაში და არა მე. ილიას დაჭერა რომ შევიტყვე, სწორე გითხრა, ძალიან შევწუხდი, ასე, რომ სამი დღე გაბრუებული ვიყავ ათასის სხვა და სხვა უცნაურის ფიქრებით და სურვილით და, რომ ეკითხათ კი ჩემთვის, მეც არ ვიცოდი, რა მინდოდა. ბოლოს მესამეს დღეს ეს ლექსები დავწერე და თითქოს ამან რაღაც შევება მომცაო. ვცდილობ, რომ ილიკოს როგორმე მივანოდო; ვიცი, გულში ჩაიციინებს და არ იქნება, მით არა ენუგეშოს რა.¹⁵

ზაქარია¹⁶ ახტას არის, სინაქსაროვის ადგილს; იასეც¹⁶ იქ არის ელისოს მილიციით და იმედებს იწერებიან ილიას გამოყვანისას, მაგრამ მე ჯერ ასე ჩქარა ვერა მგონია, მეტადრე ახლა, როდესაც შამილ ჯერ არსად მოიბს და ილიაც თავის სახლში ჰყავს. ძმაო გრიგოლ, ყოველივე სოფელში ღვთის ნებაა და მწუხარებით, თვითონ იცი, ვერას ვუშველით ილიკოს. ჩვენი საფიქრებელი ეს არის, რომ ვიღონოთ რამ იმის გამოხსნისათვის.

ძლივს საქართველოს მოუვიდა რუსი, რომელსაც ეყურება აქაურობისა. იმედი¹⁹ რომ პოზინი¹⁸ კეთილად წარმართავს ჩვენ გარემოებას. მინისტრს¹⁹ შეიძეს მაისის მოველით ერევანზედ. სხვებრ ჩვენიანები ყველანი კარგად არიან, მხოლოდ ფეფოს²⁰ მწუხარება გვანუხებს ყველას. ხომ იცი, ტყვეობა და სიკვდილი ჩვენს დედაკაცებს ერთი ჰგონიათ, მეტადრე ლეკის ტყვეობა.

მარად შენი ერთგული ნ. ბ ა რ ა თ ო ვ ი.
მაისის 2-სა დღესა,
1842 წელსა.

ელიზბარს ვმადლობ მოკითხვისათვის, მაგრამ ვწუხვარ, რომ მაგის საქმეს ყოველთვის ნავსი სდევს, ჯერ კიდევ არ უქნია მაგისკენ პირი ბედსა. ოცენკა დააბრუნეს для исправления некоторых недостатков против формы.^{***} ვიცი, როგორც გაჯაგრდები! მაგრამ მაგ გაჯაგრებულს გულზე, გთხოვ, მიიღო მოკითხვა შენი მტერ-მოყვარე ქალეზისაგან.

აი, რას ფიქრობს პოეტი ილიკოს მაგიერად.

** აქედან წერილის გეჰტი გრძელდება ოთხივე გვერდის არმიებზე.

*** ფორმალური ხახიათის მოვიერითი ნაკლის გამოსასწორებლად.

5 რახაკურელია. 7 მსწორე. 18 უშველით. 23 კარგათ. 30 მადეც.

ნელსა 1842-სა,
ოკტომბრის 31-სა,
ქ. ტფილისით.

საყვარელო დაო მაიკო¹, მადლობელი ვარ, რომ რახაელს² წიგნი დაჰსტყუე, გუშინ იასემ³ მომიტანა. ამიტომ უფრო მიამა, რომ წინა-დღეს ამ წიგნზედ ლაპარაკი იყო და მეორეს დღეს უნდა მიმეტანა მანანასათვის⁴. ასე ეგონა, რომ მე მაქვს. მაშ, რადგანაც ეს ჰირობა აღასრულე, იმედი მაქვს ახლა, რომ მეორეც არ დაგაკინყდება.

გოლოვინის ცოლი წავიდა და დარჩენენ ჩვენი ქალები მოწყენილნი. ხანდისხან ოხვრით მოიგონებენ იმის სახლში განტარებულს დროებს, თუმცა ოხვრის მიზეზი ყველასი ერთი არ არის. მხოლოდ გუშინსწინ იყო ვეჩერი შინაური, მაგრამ ძალიან მხიარული. ტასოს დღეობა იყო და ელენეს⁵ სახლში გარდაიხადეს. მე, სწორე გითხრა, მეტად გაემხიარულდი, სრულიად უმიზეზოდ, უანგარიშოდ, ისე, მეც არ მოველოდი. — ბევრჯერ მოგიგონე, დიდად მინდოდი, რომ იმ დროს აქ ყოფილიყავ...

მაგრამ სულ ამაოა ჩემთვის. ეს ლამეც წავიდა, ვითარცა სიზმარი. კიდევ მომნახა ჩემმა ჩვეულებრივმა მოწყინებამ. ვისაც საგანი აქვს, ჯერ იმის სიამოვნება რა არის ამ საძაგელს ქვეყანაში, რომ ჩემი რა იყოს, რომელიც, შენც იცი, დიდი ხანია ობოლი ვარ. არ დაიჯერებ, მაიკო! სიცოცხლე მომძულეობა ამდენი მარტოობით. შენ წარმოიდგინე, მაიკო, სიმწარე იმ კაცის მდგომარეობისა, რომელსაც მამაცა ჰყავს, დედაც, დებიც, მრავალნი მონათესავენი და მაინც კიდევ ვერავის მიჰკარებია, მაინც კიდევ ობოლია ამ სავსე და ვრცელს სოფელში! ვინც მაღალის გრძნობის მექონი მეგონა, იგი ვნახე უგულო; ვისიც სული განვითარებული მეგონა, მას სული არა ჰქონია; ვისიც გონება მრწამდა ზეგარდმო ნიჭად, მას არცა თუ თუ განსჯა ჰქონია; ვისიცა ცრემლნი მეგონებოდენ ცრემლად სიბრალულისა, გამომეტყველად მშვენიერის სულისა, თურმე ყოფილან ნიშანნი ცბიერებისა, წვეთნი საშინელის საწამლავისა! სად განისვენოს სულმა, სად მიიდრიკო თავი? ვიცი, გაიცინებ, ასე გეგონება, დამწვარი ვლპარაკობ. ჭეშმარიტად, მაიკო, ასე გულცივად, ჯერ განსჯა არა მქონია. ასეთი თავისუფალი ფიქრი მაქვს და ასეთი მტკიცე გული, რომ სამოცი წლის მოხუციც ვერ იქნება ჩემისთანა უსყიდელი მსაჯული. მოიგონე ცოტას ხანს დრონი წარსულნი და მაშინ შემიბრალებს. ყმანვილბითვე შეჩვეული რაზედმე სული ძნელადღა გარდაიცივლის ჩვეულებას, და ვიდრემდის სრულიად გარდაეჩვევა, მწარეა ტანჯვა და ბრძოლა მისი.

5 მამიგანა. 9 ვალაქისი. 11 გუშინსწინ. 13 სწორე. 14 უმიზეზოდ. 18 მამნახა. 21 მამძულეობა. 27 განსჯა.
2 მებერებისა. 5 განსჯა. 14 სწორისა

ძნელი არის მარტოობა სულისა:
მას ელტვიან სიამენი სოფლისა,
მარად ახსოვს მას დაკარგვა სწორისა,
ოხვრა არის შვება უბედურისა!

შენი ავადმყოფობა შევიტყვე, რა დაგემართა? თუ ფიქრობ, ასეთს რას იფიქრებ, რომ ბოლო არა ჰქონდეს, ასეთს რას მიიღებ, რომ არ დაკარგო? მიჩვენე კაცი, რომ მაღლიერი იყოს ამ წუთის-სოფლისა. დაიმარხე მშვენიერება სულისა, უმანკოება გულისა! აი, ჭეშმარიტი ბედნიერება, უმაღლესი სიამე, რომელსაც კი კაცი წაიღებს ამ სოფლისაგან. სხვათა ბედნიერებათა სოფლისათა უყურე გულგრილად, ამაყად და გრწამდეს, რომ იგინი შეურჩენელი არიან! თუმცა აქიმბაში არა ვარ, მაგრამ ეს წამალი სიზმარში მაქვს ნასწავლი და, თუ დამიჯერებ, იმედი მაქვს, რომ გარგოს.

გემდურები, რომ წიგნს არა მწერ; ხომ იცი, მიაშვება, თუ მეტადრე ბევრ ამბებსაც მომწერ. თუ ნინუცას⁷, ანუ (რადგანაც ჯაფრობენ ზოგიერთი ქალები) ანნა ივანოვნას წიგნი მისწერო ან შენ თითონ ნახო, ჩემ მაგიერ მოიკითხე და უთხარ: დიდად ვნუხვარ, რომ აღარ გაციებს-თქო. ილიას მალე ვნახავთ.

შენი მარად ერთგული ძმა ნ ი კ ო ლ ო ო ზ ბ ა რ ა თ ა -
მ ვ ი ლ ი

[პირველი გვერდის არშიაზე მიწერილია:]

შენს გაზრდას, მაიკო, თუ გლუხარჩი⁹ ნახო, ჩემ მაგიერ მოიკითხე და უთხარ: რა ღმერთი გაგინწრა, რომ აგრე ფეხი აიკვეთე ქალაქისაკენ-თქო? როგორ აღარ აგონდება რა სასიამოვნო შენს პოეტურს სულსა-თქო?

საყვარელო ძმაო გრიგოლ, არა, უკაცრავად, მთავარო ავარი-საო, ემირ-ავარო, ატილას ტახტზედ მჯდომარეო!

ჭეშმარიტად, არ ვიცი, მე ვარ დამნაშავე შენთან მოუნერლობისა თუ არა? ვისთანაც შენგან მონერილი წიგნი წავიკითხე, ყველასთან ხუმრობისა და ლანძღვის მეტი არა იყო რა; ჩემთან რომ ფარატირი გამოგეგზავნა, ისიც დაპირების მეტი არა იყო რა. მე ბინიანად მინდა შენთან ლაპარაკი და ხომ იცი, რომ სანყინოა ამისთანა ლაპარაკის გაცრუება. საკვირველია, რომ ქართველს კაცს, რაოდენიც დიდებული და ძლიერი უნდა შეიქმნეს, არა აქვს ეს შორსმხედველობა, რომ, როდესაც დაატყოს თავის თავს ვებრდებო, ჰპოვოს თავის მემკვიდრედ ვინმე, მოამზადოს, მისცეს გზა სოფელში, გამოიყვანოს კაცად და, როდესაც თვითონ დაეცეს (საბოლოო არა არის რა ამ სანუთროში), მაშინ მაინც კიდევ ჰქონდეს შემძლებლობა და ხმა ერსა შორის თავის მემკვიდრის შუამავლობით! ახლა მე იმას ვამბობ, რომ მე შინაგანი ხმა მიწვევს საუკეთესოს ხვედრისაკენ. გული მეუბნება, რომ შენ არა ხარ ახლანდელის მდგომარეობისათვის დაბადებულიო! ნუ გძინავსო! მე არა მძინავს, მაგრამ კაცი მინდა, რომ ამ პატარა ღრე-კლდეს გამიყვანოს და დავდგე გაშლილს ადგილს. ოჰ, რა თავისუფლად ამოვისუნთქავ მაშინ, რა ხემწიფურად გარდავხედავ ჩემს ასპარეზსა! ჩემი ფიქრი მანდეთ მოჰქრის, ეცადე, რომა რენენკამფთან⁵ დამანიშვინო. ხომ ამ პირობით წახველ, რომ ეს მოგეხდინა ჩემთვის? ვიცი, დაგავიწყდა, მაგრამ, არა, არ დაგვიწყებია. ეს იმ სნეულების ბრალია, რომლისა გამოც ქართველი თავისიანს არ გამოადგება... მე ახლავ მიტყობს გული, რომ ამ ჩემს მხურვალეს განსჯას გამიტრიზავებ: ემირობა მასხარად აიგდე და მომავალის დიდების ფიქრს რას უზავ? სხვებრ შენ იცი.

ახლა ქალაქის ამბავს მოგწერ.

გუშინ შაჰის ელჩი შემოვიდა, თუ გახსოვს, მირზა-სალი⁴, ევროპის ენებზედ მოლაპარაკე, განვითარებული კაცი. მაზეგ რომ სამშაბათია, დიდს ბალს უკეთებს მთავარმართებელი. მაგრამ ვინც შენ გეგულება, არც ერთი ჩვენი ქართველი ქალი აქ არ არის და გაიხარე, რომ ბალში არ იქნებიან. Но и тут оно выигривают; будь вместо Мирза-Сали граф Шичероне, оне тотчас бы приехали на бал*. ბალის ამბავს შე-გატყობინებ.

ჩ ვ ე ნ ი ლევან⁷ ქუთაისში გააგდეს პორუჩენით. მე და შენში დარჩეს (ისე კი არა, ბაკლანას⁸ რომ ხომალდი დაელუჰა)... გრიგოლ

* მაგრამ ისინი აქც მოგებულნი არიან: აბა, მირზა-სალის ადგილას გრაფი ჩიჩერონე იყო, ისინი მამსხვე შობრძან-ღუბონენ ბალზე.

⁸ საკურეელია. 11 მოსკოვს. 21 რეეკამთან. 25 განსჯას. 31 სამშაბათია.

მთავარმმართველმა ლევან გაუგზავნა, ასი ოქრო გზის მძღველი და დაიბარა. იმასაც ეს უნდოდა. რასაკვირველია, რომ უარი აღარა სთქვა. დახე, ქვეყნის ოხრობას! შენი უკანასკნელი ნიგნი ლევანთან¹⁰ მე გაგვხსენ და წავიკითხე. ბევრი ვიცინე.

ილია კარგად არის, პარუჩიკობა გაიკრა, ას თუმნამდინ თავისი ჯამბაგირი გამოუვიდა და წარდგენილია არმიამში. ამისწერეთელი ინაზებოდა, არ უნდოდა მილიციის მიღება და საქმე თავში ბოსტანია, გულში სიყვარული. დაიჯერე, ხუმრობა არ გეგონოს.

არ ვიცი ბუმაჟნიკი და ქუდი მოგივიდა თუ არა. ეს კი ვიცი, რომ გიმზადებდენ.

კნიაზი ჭავჭავაძე¹² თავისი კნეინათი¹³ მარტყოფს იყენენ ჯვარობას. ამათ დასტაში იყენენ სავარსამიძის ცოლი, სივრიჩის ცოლი. და ბეზაკის ცოლი, ეს კი მუხროვანიდგან გადმოვიდა, ამ ზაფხულს იქ იდგა უქმროდ. არ გინდა, რომ ერთს საათს მაგ მთებში გამოიმძვრალიყავ და მუხროვანში, იმის ოთახში შუალამისას დაბადებულიყავ? იქიდან კალასკაში კნიაზი და სივრიჩის ცოლი ერთად ისხდნენ წინ და კნეინა და სავარსამიძის ცოლი — ერთად უკან. Довольно подробно!*

მამა ეგნატიმ²⁰ თავი დაგიკრა იმიერ-სოფლიდთგან. ერთი თვეა, რაც გარდაიცვალა. სანყალი! Вот человек, который, по своему положению в свете, более всех страдал. Минувшее проходило перед ним и вольновалось, как море-океан.**

სხვა რაღა მოგნერო, მეც სამსახურში მივეშურები, и вообще здесь „И грустно, и скучно, и некому руку подать в минуту душевной невзгоды.“***

ჩემი ახალი ლექსი ეს არის:

[მოყვანილია მთლიანად ლექსი „ს უ ლ ო ბ ო რ ო ტ ო“]

ამით გავათაოთ ეს ნიგნი, დრო აღარა მაქვს, და შემდეგ ბევრს მოვიწერები. ერთს ცუდა დროს ჩავიგდებ და, რაც ვიცი და არ ვიცი, სულ გავაჭრელებ. ახლა ფაცაფუცით არა მაგონდება რა. ახლა ვნახოთ, რასაც შენ მოინერები.

სირცხვილია, რომ მაგ საშინელებაებში პოეზიამ არ გაიღვიძოს, და, თუ ემირს ლექსის წერა აღარ ეკადრება, ავარიის ისტორია და სტატისტიკა მაინც უბრძანე, რომ დაწერონ.

შენი მარადის ნ. ბ ა რ ა თ ო ვ ი

21 августа, 1843

Тифлис.****

* საკმაოდ დაწვრილებით.

** აი აღამაინ, რომელიც თავისი მდგომარეობით საზოგადოებაში ექვლაზე მეტად იგანჯებოდა. წარსული მდიოდა მის წინაშე და ლუღავდა, როგორც ზღვა-ოკეანე.

*** სავროთოდ, აქ „ნაღვლიანობა და მოწყენილობა, სულიერი აფორიაქების ეპოს ხელს ევრავის გაწვდ“.

**** 21 აგვისტო 1843. თბილისი.

2 რასაკვირველია, მსთქვა. 11 მარტყოფს. 13 მუხროვანიდგან. 15 მუხროვანში.

[პირველი გვერდის არშიაზე სწერია:]

მამამ, ფეფომ²², კატომ²³, ბაბალემ²⁴, ნინუცამ²⁵ და აპლიპუტი-
ლამ²⁶ მოგიკითხეს.

არ გებრალეზა, რომ მაია²⁷ ქვეშაგებად ჩავარდა? გიორგი²⁸
ზაქათალას გაგზავნეს ბატალიონის კამანდერზედ გამოსაძიებლად
და ბატალიონსაც პირველს ამას აძლევენ.

Любезный брат Захарий! Отчего мы не переписываемся? Признаюсь, вопрос этот заставил задуматься. Что я тебя люблю, это аксиома, что и нелень писать, это доказывают занятия мои по службе. Какая же причина? А вот наконец напал: беспечность, врожденная слабость вообще грузин. სხვა, ძმარ, მიზეზი მე არ ვიცი და შენ განმიმარტე... ესეც კი არის, რომ რა მოგწერო?

Письмо твое, исполненное грусти и томления от бурного потока жизни, глубоко отозвалось в душе моей, хотя причины у нас к тому разные. Я был болен сильно, чуть не переселился в Елисейские поля. Незная до того времени никакой болезни, я почувствовал странное влияние ее, быть может, на всю мою жизнь. Непостижимость цели нашего назначения, безграничность желаний человеческих и суета всего подлунного наполнили мне душу ужасною пустотою. Дай мне маленькое независимое состояние, я бы сейчас оставил и свет и людей с их ненасытностью и мирно и покойно провел бы патриархальную жизнь в лоне простой природы, столь величественной и прекрасной в нашем отечестве. При этих грустных думах застало твое письмо меня, только что выздоравливающегося. Вот почему я сочувствовал к тебе.

Дух человеческий, достигнув полного своего развития, совершив дела, ему свыше определенные склоняется наконец, утомленный к покою в тихой семейной жизни. Я бы отнес причину твоей скуки к этой гипотезе, если бы знал, что поприще твое совершилось. Но для тебя не наступало еще этого периода жизни. Управление Самурским округом сделалось для тебя уже вещью обыкновенною, однажды заведенным механизмом. Душа твоя ищет пищи новой, дух твой стремится к большей деятельности, сценам более сильным, более патетическим. И пока он достигнет своего назначения, ему скучно, грустно! Согласись, Захарий, что еще один случай, подобный Ричинскому³, и ты снова в волнений приятном, снова забудешь мир и покой семьянина. Углубись в себя и тогда, уверившись, что гром славы и звук оружия не имеют уже для твоего слуха магического значения, оставь службу, займись именем И это другая слава _ сделать счастливыми своих крестьян, оставленных досих пор безгосподина _ попечителя. Иначе, Захарий, помни, что и в жизни счастливого земледельца нет для тебя покою. Затрубят в военную трубу и снова ты не земледелец. Может быть, я ошибаюсь в причине твоей грусти, но я все таки ожидаю от тебя деяний громких!

კატო⁴ დავნიშნეთ წარსულს კვირას რევან ერისთავზედ⁵ და ქორწილსაც საამაღლებოდ ვაპირებთ. დიდად მიხარიან. ბიჭიც კარგია და ოჯახიც კარგი აქვს. ათასი რომ ვიჩანჩალოთ, ისეც საქართველოში უნდა დავაბოლოოთ ჩვენი ცხოვრება და ამისთვის ჩემი აზრი ეს არის, რომ: რაც უნდა ვიფრანცუცოთ, მაინც ძველი ოჯახი და კარგი დამოკიდებულება რაც უნდა წახდეს, ახალთან კიდევ მოვა! დავით ერისთავმა⁶ სამაჭანკლოში ქორი გთხოვა და იმედი მაქვს, რომ ახალს მოყვრობას პატივსა სცემ.

35 ვიფრანცუცოდ. 38 სცემ.

Прошу передать это известие Георгию⁷. Я хотел писать к нему, но побоялся, что может быть письмо не дойдет до него по теперешнему движению войск. А это очень неприятно.

Жал, что я не знаю статистики Самурского округа, а то бы я попросил тебя какой нибудь знак памяти. Предоставляю твоему выбору.

სხვა ამ ხელად არა ვიცი რა და საქმეებიც ბევრი მაქვს, სასამართლოში ვნერ ამ ნიგნს.

შენი მარად და მარად ნ. ბ ა რ ა თ ო ვ ი.

წელსა 1844-სა
აპრილსა 15-სა
ქ. ტფილისით.

[წერილის პირველი გვერდის არშიაზე სწერია]:

Я получил от Григолия⁸ письмиц вслед за твоим. რას მოიწერებოდა? Дай ему престол Августа⁹, он бы всю римскую империю обратил в комическую шутку.* — ხუმრობა და ხუმრობა! უთუოდ ჯერ თავისი პოდპოლკოზნიკობა არ იცის¹⁰.

* საყვარლო მშაო მაქარა! რაგომ ერთმანეთს წერილებს არ ვწერ? უნდა გამოვიგვედ, ამ საკითხს დამაფიქრა. აქიომია, რომ შენ შეყვარებარ, წერა რომ არ შეხარება, ამას ამტკიცებს ჩემი სამხატვრობრივი საქმიანობა. მაშ, რა შინება? ჰო, პოლის მთებელ: დაუღვევრობა, საერთოდ ქართუელთა თანდაყოლილი სისუსტე. სხვა, მშაო, შიშები შე არ ვიცი და შენ განმხარბე— ვიყი კი არის, რომ მუ მომწყრო?

შინმა წერილმა, რომელიც აღსაკისვა სველითა და დაღლილობის გრძნობით ცხოვრების ამერთიბული ნაკადისაგან, ღრმა გამოხმარება ჰოვა ჩემს სულში, თუმცა ჩვენ ამისათვის სხვადასხვა შიშები გვაქვს. შე ძალიან ავად ვიყავი; იცავ დაკლდა ილხისათვის მინღერებში არ გაღაფსახლდი. აქამდის არავითარი ავადმყოფობა არ ვიცილი, ამიგომ მან რაღაც უჩანური გაუღუნა მოახდინა, შეიძლება, მიიღეს ჩემს სიყოსელზე. ჩვენი არსებობის მიზნის მიუწვდომელობამ, აღამაინის სურველითა უსაშღერობებამ და ყოველივე ამქვეყნიურის ამბობებამ საშინელი სიყარულით ადაფეს ჩემი სული. შე რომ პაგრა დამოკიდებელი შეძლება შეიხნდეს, ახლავე შვიგათუებდი ქვეყანასაც და აღამაინებსაც მათი გაუმძღრობით და შედიად და მოსვენებით ვავაგრებდი პაგრირაქალურ ცხოვრებას სადა ბუნების წიაღში, რომელიც ვეზომ დაიდა და წარმგაკაუა ჩვენს სამშობლოში. გამომითელეობისას ასეთი მწარე ფიქრებით ვიყავი შეპყრობილი, როდესაც შენი წერილი მივიღე. აი, რაგომ თანაგერწნობიდი შენ!

აღამაინის სული, რომელმაც მაღწია სრულ განვითარებას და აღასრულა შევითი მისთვის შინელი საქმენი, დაქანეუ-ლი ეძიებს განსვენებას მეკლრო თახხურ ცხოვრებაში. რომ ვიცილი, შენი ასპარეზი ვანელილია, შენი მოწყველილობის შიშებს ამ პილითინთი აფსნელი. მაგრამ შენთვის ჯერ არ დამღვარა ცხოვრების ასეთი პერიოდი. სამურის ოლქის გამგებლობა შენთვის ჩვეულებრივ საქმედ და ურობით მომართულ შექანისმად იქცა. სული შენი ეძიებს ახალ საზრდოს, აზრა შენი ვერვის უფრო დიდ საქმიანობას, უფრო ძლიერსა და პოთენციკურ სენებს. და სანამ ის თავის დანიშნულებას მაღაწვევს, მოწყენილი და ნაღვლიანია. დამითანსი, მაქარია, რომ კიდეც ერთი, რძისებური შემთხვევა და შენ, კლავე სხიამოქონილ აღუღებუდი. კიდეც დაიფიქრე შეოჯახე კოყის სიმშედლესა და მეკლროებას. ღრმად ჩაიხველ შენს გულში და მაშინ, როდესაც დარწმუნდები, რომ დიდების ქუჩისა და ადრადის კლარებს შენი ყურისათვის მაჯიური მნიშვნელობა აღარ აქვს, თავი დაანახე ხაზსახურს, ხელი მოკლე მეურნეობას. ეს იქნება მეორე დიდება — გააბენდრო შენი გლეგება, რომელნიც ამდენი ხანა მიგოვებუდი არიან უბაგონოდ — უშრესეკლოდ. სხვაფორე იცილი, მაქარია, ბედნიერი შიწისმუშაკის ცხოვრებაშიც ვერ ითიენი მოსვენებას. დაიყენე სამხედრო ნადარბს და შენ უკვე აღარ ხარ შიწისმუშაკი. იქნებ ვერ ვსწვდები შენი სულის მამეშს, მაგრამ მასიც მოვილი შენგან სახელოვან საქმეებს...

გთხოვ, გადასიყ ეს ამაგი ვიორგის. მინდოდა ამისთვის მიმეწერა, მაგრამ მემეშინდა, რომ წერილი ვერ მაღაწვედა დანიშნულებისამებრ ჯარების ახნადელი მოძრობის გამო. ეს კი ძალიან არასასიამოვნოა.

ვეწუვარ, რომ არ ვიცი სამურის ოლქის სიტაგისტიკა, თორემ გთხოვდი რაიმეს სამახსოვრედ. ვენლობა შენს არჩევანს.

შენი წერილის შემდეგ მივიღე გრიგოლის წერილიც. რას მოიწერებოდა? მივიც მას თუკინდ აუგუგუგის ტახტი, ის მიიღეს რომის იმპერიის კომიკურ ხუმრობის სახედ აქვეყდა.

Любезный брат Захарий. С восторгом поздравляю тебя с победою, совершением дела блистательного. Меня радует в особенности то, что мои ожидания начинают уже оправдываться. Я часто сказывал тебе, что я вижу на челе твоём печать величия и славы.

Благодарю за ружье. Оно стоит называться подарком Начальника Самурского округа. Но для меня оно значит более, как подарок от уважаемого и любимого брата.

Письма твоего, отправленного по почте, я еще не получал. Ожидаю с нетерпением.* ჩვენი ყმანვილი კაცები ილია², ლევან³, დავით⁴, ბაკლანა⁵ (მითომ ესეც ყმანვილებშია), ზაქარიან და ალექსანდრე ერისთავი სულ წამოვიდნენ შამილის დასაჭერად. ესენი სულ სარდლები არიან ქართველთა ჯარისა. ყაფლან ხომ ასე ამბობს, რომ ესენი სულ ჩამომავლობით გიჟები არიანო.

ეს შენი ლევი სადილად დაევატიჟე კარგად და ერთი ოქროც ვაჩუქე დუშალიკში.

კატოს ქორნილი საპეტრეპუგლობოდ გვექნება. არღუთინსკის ლენერალ-ადუტანტობას ამბობენ, თუმცა გამოცხადებით არ არის, მაგრამ წიგნი მოსულა პეტერბურლიდგან. საკვირველიც არ არის. ვინც რამ უნდა ილაპარაკოს და აცა, თუ ეგ მართლა მონტიეკუკული არ გახდეს ამ ცნობას ხანში.

გიორგი თუ მანდ იყოს, კარგის სიყვარულით მომიკითხე.

სხვებზე ღმერთსა ვთხოვ შენს მარად და მარად მშვიდობას და გამარჯვებას ყოველს საქმეში.

შენი ერთგული ნ. ბ ა რ ა თ ო ვ ი

წელსა 1844-სა,
მაისის 10-სა,
ქ. ტფილისით.

[დამატებულია ბოლოში]

მამამ, ფეფომ პირს გაკოცეს. კატომ მოგიკითხა: ისეც შენ, თორემ სხვანი ჩუსუმები არიანო.

დავით ერისთავმა, სიძის ძმამ, სამაჭანკლოში ქორი გთხოვა. ზაქარიავ, ხომ იცი, ამათ მაგისტანები დიდად მიაჩნიათ.

შენი გამარჯვება ქეთევანს¹² აქ გადავახდევინეთ. ხომ არ დაიჯერებ და შამპანსკებს თვლა აღარა ჰქონდა. ამისთანა წუნკმა ხანდისხან ასეც იცის.

* საყვარლო ძმად ზაქარიას აღგაყვებული მოგილოცე გამარჯვებას, ბრწყინვალე საქმის შესრულებას. განსაკუთრებით მახარებს ის, რომ ჩემი მოლოდინი უკვე მართლდება. აკი ხშირად გეუბნებოდა, რომ შენს შუბლზე დიდებისა და სახელის ბეჭედი ვხედავ-მეთქი.

გამაღლოთ თოფისათვის. მას შემუშავების სახელი სამურის ოლქის გამგის ხანუქრისა. მაგრამ ჩემთვის ის უფრო მეტს ნიშნავს, როგორც პატივცემულისა და საყვარელი ძმის ხანუქარს.

შენი წერალი, რომელიც ფოსტით გამოგიგზავნია, ჯერ არ მიმიაღია. მოუთმუნლად ევლოდებ.

11 ხაღღაო. 18 ივთ.

საყვარელო ძმაო, გრიგოლ! სიზარმაცეში ანუ უნდომლობაში ნუ ჩამომართმევ ამდენს ხანს წიგნის მოუნერლობას. დრო არა მქონდა. შენ გაიცინებ, რასაკვირველია, იტყვი: „შენ, ჭიანჭველავ, რა საქმე გაქვსო?“ — კიდევ ამისთვის არა მცალიან, რომ ჭიანჭველავ: ყოველთვის ჩემზედ მეტი და დიდი უნდა ავიკიდო. ესეც კი არის მიზეზი, რომ რა მოგწერო? დედაკაცები ისევ ისინი; ჩვენი ყმანვილები და ხახვების ფრანტები სულ შამილის დასაჭერად წამოვიდნენ, ქალაქი მე დამრჩა. მოუსვი ბიჭო! ამისთანა ფართე ოკეანე არც ერთს ხომალდს არ შეჰხვედრია.

ვიცი გენყინება, ქ[აიხოსრო] ყ[იფიანის] ცოლი¹ ჭკუაზე შესცდა, სანყალი! ტირილი მოგივიდოდა ამის ნახვაზედ. მგონია ვერ იცოცხლოს.

ვიცი გეიამება, კ[ატო]² დაგნიშნეთ რ[ევაზ] ე[რისთავე]ზედ³. რუსულად არის ნათქვამი (იქნება ქართულადაც იყოს და მე კი არ ვიცი): суженного конем не обьедешь.* ქორწილი საპეტრევაგლობოდ გვექნება. იქნება არც კი იცოდე, როდის არის ეს დღე. — ექვს კვირას უკან, то-есть. 29 июня.**

ზ[აქარ]იას⁴ და გ[იორ]გის⁵ კარგი საქორწილო გამოეგზავნათ. ზ[აქარ]ია იწერება, რომ გ[რიგო]ლმა სულ ბლუჯეულად იცისო. — კ[ატო]მ შემოგიტვალა: ახლა შენ იციო, ეგებ დიდკაცობა, ესეც შემთხვევა გამოდგომისაო, თუმცა კი სულ ერთია: თუნდ შენსა ჯიბეში და თუნდ ჩემსა ჯიბეშიო. მე კი ეს ვიცი, რომ ე[რისთვი]ანთ⁶ რძალთან არა დაგვეკარგება-რა: კარგს ქიზგას გვაჩუქებენ. მაინც საჭიროა, ორმოც წელიწადს იქით ცოლი აღარ ვარგა.

ეს წიგნები სულთანს გამოეგზავნა შენთან. რასაკვირველია, რიცხვზედ შეატყობ, რომ დიდი ხნისაა. ამაში კი ჩემი უზრუნველობაა მიზეზი, მაგრამ უფრო გულმავინყობა: ვერა დროს ვერ დავეწვიე, რომ სამშაბათობით მოდიოდა შენთან ფოჩტა.

ეგ ბატონი ქართველთ სარდლები რომ წამობრძანდნენ, ყაფლან მგათზედ იცინის, ასე ამბობს: სულ ჩამომავლობით ჭირვეულნი არიანო.

ახალი ამბავი ანუ ჭორი ხომ გიყვარს: ამხელად ეს არის, რომ წ[ინო] ალ[ექსანდროვ]ნა ოდესაში მიდის 9 ივნისს. შენ მანდ გაჯავრდი. სხვებრ ვეცდები, რომ საკვლაოდ კარგი გატენილი წიგნი გამოგიგზავნო.

* საბელს ცხენითაც ვერ აუვლი გვერდს.

** ე.ა. 29 ივნისს.

¹⁰ შეასიდა. 29 წამობრძანდნენ.

შენი მარად ნ. ბ ა რ ა თ ა შ ვ ი ლ ი
წელსა 1844.
მაისის 23-სა,
ქ. ტფილისით.

ფ[ეფო]მ და მ[აშო]მ¹¹ მოგიკითხეს. ამათ შენი ხანობა¹² არად ეპიტნავებათ. — გამდიდრდი თუ არაო? — ესენი ამას მკითხავენ. შენს მაგივრად მე ვეტყვი: ვაი, შენს მტერსა-მეთქი!

უსაყვარლესო ძმაო ზაქარიავ! მომილოცავს პოლკოვნიკობა! შენი წიგნი რომ მომივიდა, იმის მეორეს დღეს „ინვალიდებში“² ეწერა. მე ახლა ჩქარად ლენარლობის იმედიცა მაქვს. მაგრამ ამისთვის უთუოდ უნდა დაღესტანში იმსახურო, თუნდ მაგ ადგილშიაც არა... და მერმე იცი, რა ვიფიქრე შენთვის? — კასპის ობლასტის ნაჩალნიკობა! ვინ იცის! მე კი კარგადა მაქვს დაცდილი წინასწართქმა! Это будет гораздо существеннее.*

კატოს ერთი თვეც არის ჯვარი დავწერეთ. — კარგი ქორწილი გარდვიხადეთ. მეორეს დღესვე ნაიყვანეს კატო. ერთი ღამე და მეორე დღეს სადილად ქაიხოსრო მუხრანსკისას წავედით. — ოძისს რომ მივახლოვდით, სადაც ბიძინა ერისთავი⁴ დგას, ლევან ერისთავი თავადებით, აზნაურებით, და იმერეთის მგალობლებით მოგვეგვება; ჩვენთან იყვნენ მანანა თავის ქალით, მაიკო, ყაფლან, მიხაკო, ალექსანდრე სუმბათოვი — მეჯვარე. რა დაბინდდა — შევედით ახალგორს. სასახლე ჭრატებით იყო გაჩახჩახებული, მეიდან — მაშხალებით; ამ დროს ახალი არქიერი წულუკიძე, კატოს დედამთილის ძმა, აქ იყო და მგალობლები იმისნი იყვნენ. დეკანოზი შემოსილი და ჯვართ მოგვეგება გალავნის კარებში, დაჰკრეს ზურნას, სათარას¹¹ სიმღერა (თანა გვეყვანდა), თოფის სროლა და ხალხის ქვედა და ყვირილი საუცხოვო სანახავს წარმოადგენდა. ამასთან მთვარიანი ღამე და მშვენიერი მდებარეობა. — სასახლეში რომ შევედით და ყაფლანმა ქუდი მოიხადა და შეხედა ზალას, ერთი გულით წამოიძახა: ფუ... это дворец?*** ბევრი გვიცინია.

რასაკვირველია, მეორე დღეს, პატარძლის ჩვეულებისამებრ, კატო ქვეშაგებში იწვა. მესამე დღეს ადგა. მზითვეი გაშინჯეს, მაგრამ, ზაქარიავ, მრთელს ქართლში გაითქვა; თვარემ მანანა გეტყვის, როცა ნახავ. მეოთხე დღეს ნიშნები მოართვეს დედამთილმა, მაზლებმა, მულებმა და რძალმა, კარგი ნიშნებიც იყო. არქიერი ეზოში იდგა, კარავში ჭადრებს ქვეშ. იმ დღეს ამობრძანდა კატოს სანახავად, დალოცა და ერთი ოქროთ მოჭედილი ღვთისმშობლის¹² ხატი აჩუქა. ხუთი დღე და ღამე სულ შექცევაში ვიყავით. მამუკაც აქ იყო და ძალიანაც გამხიარულდა. მერმე მე და მამუკა გორს გადავედით, იქ დაგვხვდნენ ელენე⁴, მანანა, რომელიც ორის დღის წინათ ჩვენზედ წავიდა, მელანია და ბევრნი სხვანი. ნათლობა ჰქონდათ ელიზბარის სახლებში, ესტატე ერისთავის შვილისა. იქადგან ატენში გადავედით. კნიაზი ძალიან კარგად დაგვიხვდა; სულ შუშურები გვასვა. ერთის ლექსით, კარგად გავატარეთ დროება, მრთელი ორი კვირა.

მე და მამა ალევობას, რომ ამ თთვის თხუთმეტს იყო, ვენვივნით

*ეს უფრო არსებითი იქნება.

** ფუ — ეს სასახლეა?

3 ლენარლობის. 4 იმსახურე. 6 წინასწარ. 10 ხალილით, კარგით. 24 რასაკვირველია. 29 ამობრძანდა. 31 შევეყვებით.

კატოს. მანანა და ელენეც გარდმოვიდნენ სალოცავად. საუცხველად გვეწვე-
რობა იყო. ახალგორიდგან თორმეტი ვერსტია, მაღალს მთაზედ. ქალები
ცხენებით, სანვიმრებით, ქოლგებით, დიდის ამალით, ოსურის სიმღერით
ავედით სალოცავად. ის ღამე და მეორე დღეც იყო მშვენიერი. ძალიან
მხიარულება იყო. ცოტა წამოსვლის დროს მანანა ავად გახდა და იმან
ცოტად დაგვიშალა მხიარულება. ზაქარიავ, სწორეს გულით გეტყვი,
რომ კატო თავის მოსაწონს, ეხლანდელს დროში, სანატრელს ოჯახშია.
ძმების უმაგალითობა, თანხმობა, სიმდიდრე სახლისა და უვალობა! ამასთან
რევან ზედ აკვდება; ლევანისა ხომ სულია კატო და დავით ხომ იმის
ნებივრობაშია! მე ეს მიამა, რომ მტერი ვერ გაიხარებს. თუ ღმერთი
გვადირსებს ერთად შეყრას, შენ, გრიგოლ, ილია, გიორგი, მამუკა, უნდა
ვენვივნეთ ამ შემოდგომაზედ, რომ ღაზათი გავნიოთ. მართალია სანა-
დღირო არ არის ყოვლის გვარისა.

ბეჭვი ვიცივით გრიგოლის წიგნზედ; მანანას წაუკითხე. ილიას წიგ-
ნი მოვიდა. ჩერვლონში¹⁷ არიან სულ ყველანი და ამ თთვის გასვლამდინ,
მგონ¹⁹, მოვიდენ. მთავარ-მართებელსაც²⁰ ამ სამ დღეზედ მოელიან! ლუარსა-
ბის¹⁹ ცოლი ანნა²⁰ ძალიან ავად არის, საწყალი! სხვა ამბავი აქ ახალი და
საშენო არა არის რა.

მშვიდობით, ღმერთსა ვთხოვ შენს კვალად და კვალად ბედნიე-
რებას.

შენი მარადის ერთგული თ. ნ. ბ ა რ ა თ ო ვ ი

P. S. ზაქარიავ! ამ შენ გამოგზავნილს თოფსა თავის შესაფერი ერთი
წყვილი დამბაჩაც უნდა, თვარემ ობოლსავით დარჩენილია და ამისათ-
ვის კაბინეტში ვერ გამიმართავს.

დამავინწყდა: ივან კარლიჩი გარდაიცვალა. სალომე²² კარგი ქერი-
ვი დარჩა. სულ ყოველი თავის საცხოვრებელი ამას უანდერძა *законным
актом**. თუ გიორგი ნახო, ჩემ მაგიერად დიდი მოკითხვა.

[მესამე გვერდის არშიაზე მიწერილია]

იაკიტემ ამ წიგნის წერაში ასე მითხრა: ჩემ მაგიერ მოკითხვა მის-
წერეო და ასე შეუთვალე, რომ ცალკე წიგნისათვის არა მცალიან, ბეჭვი
საქმეები მაქვსო. აქ არის სასამართლოში სოვეტნიკის თანამდებობაში
დროებით დანიშნული.

[პირველ გვერდზე ჩამატებულია სხვა ხელით]

მეც მომილოცავს პოლკოვნიკობა. შენი ე ლ ი ს [..]

* კანონიერა აქტით.

6 მსწორებს. 10 გახიარებს. 14 წაუკითხე. 30 მასწავროს. 34 ხელმოწერა გავრკვეველია.

XIII. მაიკო ორბელიანისადმი

9-ს თებერვალს, 1845,

ქ. ნახიჩევანით.

საყვარელო დაო, მაიკო! შენი წიგნი მომივიდა. დიდად მადლობელი ვარ. ვიცი, რომ გიყვარ-ვარ, მაგრამ, შენმა გაზრდამ, არც შენ ჩემსავით უყვარხარ ვისმე (ერთის მეტს). ნეტა, ვის ნათესავეებს ემდურნი? თითქოს არავის იცნობდე! განა ქართველებში არის მეგობრული და ნათესავებრი გრძნობა? — არა, რომ მეპატიჟები მანდ, რას მეპატიჟები? ახლა ყველანი კარგად გიცანით: აი სამი თთვეა აქა ვარ და ძალღად არავინ მახსენა! ეჰ! მაგის დარდსაც გაეუძლებ! აღარც მე მცალიან ვისთვისმე. ახლა მე ჩემი თავი ხელმწიფობას და საზოგადოობას შევესძლევნ: სულ ხომ ყმანვილობა არ იქნება? დრო არის რიგანის სამსახურისა. თქვენც გეყოფათ ბუზების სოცვა. დიახ, ნურავის მოვაგონდები! იმისი არ იყოს, როგორც ერთ ქალს უბრძანებია, რომ აქ მოგვეყინდნენ და გაეყარეთო, ეგეც აგრე იყოს. მაგრამ მე ეს ვიცი, რომ ჩვენ წელს ოც და ექვსისა შევესრულდით და წინაც ჯერ ბევრი ნუგეში და სიამოვნება გვიძევეს! ვაი, იმის ბრალი, ვინც ოცდა რვა წლისა და აღარც არას ამ სოფლის კმაყოფილებას მოეღის!..

კრიანოსნები გეთხოვნათ: მე დიდიხანია თაჯრიზიდან ხუთი კრიანოსანი დავიბარე, აქამდისინ კიდეც უნდა იყოს მოსული კარანტინში (ოც და ათი ვერსია აქედგან). მაგრამ ჯერ კი არ გამოგიგზავნით, სანამ ტასოს ნება არ გექნებათ, ამიტომ, რომ მაგისთანა კრიანოსანი ერთი უნდა იყოს და რაკი გამრავლდება, ლაზათი წაერთმევა. ხომ გაგიგონათ:

*რაკი ტურფა გაიაფდეს, აღარა ღირს აღარც ჩირად!*²

და რადგანაც პირველად ტასოს გამოვეუგზავნე, ამისათვის, რომ არ ეწყინოს, მაგის თანხმობით უნდა იქონიოთ მაგისთანა კრიანოსანი; თუმცა გაჯაჯრდებით ამაზედ, მაგრამ მაინც მე კიდეც ასე მოგახსენებთ.

ილაჯი წაიღეს მაგ ჯაფარას³ ქებით. ვისიც წიგნი მოგვივიდა, მაგის ქება ეწერა. ნეტა ყველასათვის აგრე მალე როგორ გაგიყუდებით? მაგის ამბავი ჩვენა გკვითხოთ: ეგ სულეიმან ხანმა⁴ გარდმოიყვანა სპარსეთიდგან, ორი დღე და ღამე აქ ჩვენთან იდგნენ; რაც პუნარები ჰქონდა, სულ აქ დაასრულა.

ეგ რომელი ამბობს, რომ სათარასა სჯობსო? ეტყობა, კარგი სმენა ჰქონია! მე გეტყვით: ეგ უფრო ნაკითხია სათარაზედ, მაგრამ სათარასათვის ღმერთს ხმა მიუცია და თანაც დაუტანებია, რომ მაგისთანა ხმა, აღარავის ექნებაო. ერთი, ორივეს სახე ნახეთ: ერთი

3 მამიდა. 4 გაზამ. 11 შეეპსძლევნ. 13 უბრძანებია. 26 გამოუგზავნე. 35 მსჯობსო.

კაცია, მეორე — ჯოჯოხეთის მაშხალა.

ახლა ნახჩევანში ერთი ახალი ლექსია, თვრამეტის წლის ქალის ნათქვამი, რომელსაც სახელად გონჩა-ბეგუმ ჰქვია; ხანის ქალია, ძალიან ლამაზი და მარილიანია; ბევრში წარმოგიდგენ ორლოვის ცოლს. საცოდავი დამწვარია თავის ქმრისაგან და ახლა იმასთან აღარ არის და ცდილობს, რომ გაუშოს. სანყალი თორმეტის წლისა ყოფილა, რომ ძალად გაუთხოვებიათ. ამათი ამბავი რომ იცოდეთ, ერთი კარგი რომანია! ამ ლექსში თავის თავს სტირის: ერთს ადგილას ამბობს: „ჩემო მშვენიერო ბახჩაო, მინდა მოვიდე, ვიმუსაიფო შენს შადრევანთან, შენს ყვავილებთან, მაგრამ მეშინიან, რომ ჩემი ქმარი იქ არ იყოსო“. ამ ლექსს დავანერინებ და თავის თარგმანით გამოგიგზავნით. მგონია, სათარამ ეს ხმა უნდა იცოდეს, კარგი ხმა არის! ერთი ხმა არის კიდევ ძალიან სასიამოვნო, ჯაფარამაც იცის და სათარამაც, როცა შეგხვდეთ, ასე უთხარით, რომ „ე. ი., მ უ ს ე ლ მ ა ნ ა მ ა რ ი ხ ა ნ ჯ ა ლ ზ ა ნ ი“ იმღეროს.

ერთი შემატყობინე, რატომ ეგ შენი ქაჩალი ძმა წიგნს არა მწერს? ივანეს კიდევ არ დავემდურები, ამიტომ, შენის ძმის წყალობით, რაც ტვინი ჰქონდა, ისიც ყაბახზედ დააბნია! მაგრამ ეს მაკვირვებს: არ ვიცი, რა მიზეზია, რომ მანანა მოკითხვითაც არა მკითხულობს? მაგრამ, ერთის მხრით, არც კი უნდა დავემდურო. ახლა ჩვენ ვილას მოვაგონდებით, ვილაც ორი ტლუ ბიჭი გდია ნახჩევანში! ახლა ცა ახალია, ქვეყანა ახალია და მოდაში ოთხმოცის წლის კაცები არიან!

ტასო მოიკითხე და მადლობა უთხარ მოგონებისათვის. კატო მომიკითხე, მეტად ბევრს თურმე ლაპარაკობს! ეგ ხომ წიგნს ვერ მომწერს და? ქართული იცოდა, ისიც დავინწყებია; რუსულიც ვერ უსწავლია, და არ ვიცი, რომელს ენაზედ დასწერს?

მაიკო, ეს რისაგან არის: რაკი შენ მაგ ქალაქში ჩამოხვალ ქართლითგან, მაშინვე ჭორობა უნდა გაჩნდეს?

სხვებრ ღმერთსა ვთხოვ შენს ბედნიერებას. ნუ დამივინყებ. შენი მარადის ერთგული:

თ. ნ. ბ ა რ ა თ ა შ ვ ი ლ ი

[პირველი გვერდის არშიაზედ მიწერილია პოეტის ხელით:]

აი ამ ქართულს ლექსს გიგზავნი, მდაბიურულად დანერილს, როგორღაც ფიქრში მომივიდა. „მ ე ვ ა რ დ ა ჩ ე მ ი ნ ა ბ ა დ ი“, იმის ხმაზედ.

[მეოთხე გვერდის არშიაზე მინერილია ნ. ბარათაშვილის ხელით:]

არა, ის რა ფერი ლაქით დაგებუჭდა შენი წიგნი? იქნება ახლა მაგ ფერიც მოდა იყოს და მოსწონდეს ვისმე?

[მეორე და მესამე გვერდის არშიებზე ლევან მელიქიშვილის ხელით მინერილია:]

უფალმა ნაჩაღნიკმა¹² მოკითხვა შემოგიტვალათ.

ტატო დღე და ღამე იხვეწება: თუ ღმერთი გწამს, გააშეებინე ქმარიო. მე, როგორც დამჯდარი კაცი, არა ვშვრები.

საყვარელო დაო, მაიკო! დიდად ვწუხვარ, რომ ვერ გამოიცან ჩვენი მოქმედება. მე კიდეც შევარგიე ცოლ-ქმარნი და! კრიანოსნები ჯერ არ მომსვლია და. როცა მომივა, უთუოდ გამოგიგზავნი, თქმა აღარ მინდა. ჩვენი აქ ცხოვრება, სწორე გითხრა, ტანჯვისა და უსიამოვნობის მეტი არა არის რა! ლევანიც ავად გამიხდა და თავად ბლუ იყო, უფრო დაბლუვდა სიცხისაგან. რასაც ეს ნეიდგარდს³ სწყევლის, აქ გამოგზავნისათვის, არ ვიცი თუ რა მოუვიდეს. ეს ერთი კაცი გვყვანდა პოლკოვნიკი ფორსტენი⁴, ეს წამოვიდა და შენი მტერი, რომ ჩვენ მარტო დაფრჩით!

მაიკო, რაცა გაქვს სათქმელი, რატომ არა მწერ? სულ ერთია, თუ პირად გითქვამს და თუნდ წიგნში მოგიწერია: თუ შენი ამბავია, ხომ იცი, შევინახავ საიდუმლოდ და, თუ ჩემი კარგი ამბავია და, რატომ არ მანუგებებ ამ დაობლებულს გულზედ?

ვისაც ვახსოვდე, მომიკითხე, და ვისაც არა... რაც მოუვიდეთ, მოუვიდეთ!

შენი მარადის უცვალელებელი ძმა ტ ა ტ ო.

[მეოთხე გვერდზე პოეტის ხელით აღნიშნულია ადრესატის ვინაობა:]

მაიკო ორბელიანს.

3 მამსელია, მამსია. 4 ასწორე. 6 ასწყველის. 14 [მამიკითხე, არა...] ლედანში მრავალწერგილია.

საყვარელო დაო, მაიკო! მართლა, თუ შენ თვითონ ავი ენა არა გაქვს, აბა, რა მოგაგონდება ჩემგან ასეთი წყენა, რომ დასანახავად აღარ გინდევარ? ზედ გეტყობა, რომ სტყუო, თვარემ, თუ მართალი იყოს, შორიდგანაც არ გენდომები. აი, ახლაც მინდა ერთი მართალი სიტყვა ვსთქვა და შენ კი მაშინვე გაჯავრდები. ჩემი რა ბრაღია? აი, ახლა ვსთქვით: ჩვენს ყმანვილებს რომ ჯვრები მოუვიდათ, რამ დამავინყა იმათი სახელი? მაგრამ შენ მოიგონე, რად მოუვიდათ?.. აი, აკი გითხარ, გაჯავრდები-მეთქი. არა, შენ რა გაჯავრებს. ეგ სწორეთ იმასა ჰგავს, რომ კაცს ღვთისწყალობა უთხრან და გაჯავრდეს. შენ რა? აგრე განითლება? იქნება? მანანას ეგონება, სიანჩხლით განითლდი, ივანე კი ჩაიცინებს. აბა, ნახე, შენვე აძლევ მიზეზს და მე კი მბბრალე, მე რა ვსთქვი? ჯვრები ტყუილად მიიღეს მეთქი იმათ... რამ დამავინყა?.. ოჰ, მამაგონდა: ილიამ, ალექსანდრე ერისთავმა და ლევანმა. ყველას მსარჩველი შენა ხარ! აბა ჩემზედ თქვას ვინმემ რამ ცუდი, თუ წამომესარჩლო?

კარგი, შევრიგდეთ! ხელთ-საქმეს თურმე მიკეთებთ, მაგრამ ვაი შენს მტერს, რაც თქვენ ვერა შეასრულოთ რა! (პატივისცემა კი არ გგონოს, მრავლობითად რომ გეუბნები). რადგანაც ორნი მოსაქმენი ბრძანდებით, იმისთვის მოგახსენებთ. მე კი არა გთხოვთ და, თუ გამოგიგზავნით, ის მე ვიცი და ხელმწიფე იმპერატორმა და, თუ არა და, ის თქვენ იცით და პაპუა ორჯონიკიძემ.

აბა რა გამოგიგზავნო? — ბრონეული, ყურძენი, ატამი, ხობობი, დურეჯი, ჯეირანი, აბრეშუმი, თუ სულ ყველა ერთად? აქაურ ფაბრიკებში და მაღაზიებში ამის მეტი არა არის რა.

ახალ-დანიშნულს თუ პატარძალს სოფიოს მოახსენე, თუ შეგხვდეს: ჩემი ზონარი რა უყო? ქმარი არას დაუშლის. მეორე სოფიოსაც უთხარ ჩქარა გამიკეთოს, ვინც მე ზონარს მომიქსოვს, აგრე ჩქარა გათხოვდება.

ნიკოლაი ალაბიჩი⁷ და კატო⁸ ქალაქშივე არიან თუ ნავიდნენ? ამ თთვის გასულს მეც ვაპირებ ყაზახში წასვლას და თამართან შევალ დილიჯანში რამდენიმე დღე. კარგად არ ვიცი, რომ დასევდიანებულნი [იქნება].

კარგი, დავილალე ამდენი ლაპარაკით! არა [მცალიან].

შენი მარადის ერთგული [თუნდ ტ ა ტ ო და თუნდ ნ ი კ ო ლ-ო ო ზ].

4 მკყუი. 5 ეპიქოქით. 6 ეპიქოქით. 9 მსწორეთ. 13 მთქვი. 14 მამაგონდა. 17 ვარ. 28 მამიქსოვს. 33-36 კვადრაგულ ურჩხილემს ჩამოული ხეცყვიბი ღელნის ღმწახების გამო ახლა აღარ იკითხება (აღდგენილია პირველნაბეჭდი გექსიდან).

XVI. ბაბაღე საბინაშვილისაჲში
23 აგვისტოს, მურუტი.

საყვარელო დაო ბაბაღე! შენ თვითონ მწერ, რომ ახლა ჩამოხველ ბორჯომიდან. და არ ვიცი, ვისთან მომწერა აქამდისინ წიგნი. ნუ ხარ აყვია, სულ მაგას გიშლი და არ იქნა, ვერ დაგაშლევინე. აბა, ვისთვის მომიწერია წიგნი, რაც წამოვსულვარ? თქვენმა მზემ, თქვენ რომ ნათესავეები მყევხართ! განა არა, მოგაგონდებით! მე მაგისთანა მოკლე წიგნებისა არა ვიცი რა: თუ მწერ, რაც იცი და არ იცი, სულ მამწერე. ხომ იცი აქ ძნელად შევიტყობ მანდაურს ჭორებს. თუმცა შენ ჭორი არ გიყვარს, მაგრამ ჩემის გულისთვის, ვიცი, რომ გაიგონებ განგებ და მასიამოვნებ ამ უდაბურს ადგილს.

მე აქაური რა მოგწერო? აქაური პირველი ფრანტისა ჯორაკის ქალი ბარბარე² ბრძანდება. ამით წარმოიდგინე ჩემი მდგომარეობა: თუ ღმერთი არ შემენია, გავსულელდები ამდენს თარაქამებში.

ახლა შენ იცი, როგორც წიგნებს და ამბებს არ დამაკლებ! მერმე მე ვიცი და მისს იმპერატორების დიდებულებამ. ამ ოთხი დღის წინათ თამართან³ ვიყავ დილიჯანში; ჰრინცს⁴ მოველოდი გატეხილს ხიდზედ, აღარ მოვიდა და იქ შევბრუნდი. გასულელებულა, სულ იცინის! მართლად, ოწი დღე ვიყავ, ძალიან მხიარულად გავატარეთ დრო. ძალუა ნინო მომიკითხე და უთხარ სენკოვსკი უკეთ არის.

ბატონ ძალუას ელისაბედს⁷ მოკითხვას მოვახსენებ. შენმა მზემ, ბეჭრი რამ მაქვს მოსანწერი, მაგრამ ერთს სიტყვასაც არ მოვწერ, მინამ საკუთრად წიგნი არ მომივა ჭორა-ჭურაებზეთ სავსე.

შენს გაზრდას, ბაბაღე! ნინა ალექსანდროვნა ჩემ მაგიერ მოიკითხე და ასე უთხარ: მატუხოვის ცოლმა მოგიკითხა-თქო. ჩვენი დროს გამტარებელი ეს არის, მაგრამ ძნელი ეს არის, რომ ამისი ენა ჯერ არ მესმის.

მაგ სულელ მაიკოს უთხარ: რა ხანია თავის წიგნის პასუხი გამოვუგზავნე.

შენი მარადის თ. ნ. ბარა[თაშვილი].

23 აგვისტოს,
მურუტი.

3 მამწერა. 8 მამწერე. 12 ბრძანდება. 23 მამიყა. 25 გაზდას. 29 გამოვუგზავნე.

XVII. ალექსანდრე საბინაშვილისაჲმ

ძმავ ალექსანდრე!¹ რომ მემდური, არ ვიცი კი; აქ რა არის, რა მოგწერო? შენ უნდა მომწერო წიგნი, რომ ტფილისი გატენილია ამბებით. მამუკა აქ არ იყო და ჩქარა ნახავ შენ თითონ ქალაქში. რასაკვირველია, რომ შენ მაიორობა არ მოგივა: ყოველ წელიწადს ბორჯომში შეექცევი, ცივს ნიავს არ მიიდენ! მე რომ ბაბალესი ვიყო, ძალად გაგაგდებ დალესტანში! სანყალს მაიორობა არ ეღირსა, არ იქნა. ქალაქიდან განჯა ორასი ვერსია, თუნდ გაჯავრდეთ, რას შეგე-
პუებით.

მაგრამ ტყუილად ვხუმრობ; Скучно, грустно*.

შენი მარადის თ .ნ. ბ ა რ ა თ [ა შ ვ ი ლ ი]

* მოწყენილობა და ნაღვლიანობა.

⁴ რასაკვირველია.

[ნანყვეტი წერილისა, უთარილოა]

... აი, ჩემი უკანასკნელი ლექსი, რომელიც კნიაზ ბარათაევს¹ ალბომში ჩავუწერე მისის თხოვნით. ისიც ამ ორ დღეს უკან მიდის პეტერბურღში с большим запасом сведений об исторической Грузии*.

საფლავი ივერიისა

გრიგოლ, რა იქნება, რომ ერთი კიდეც დაანკარუნო ამდენი ხნის დადუმებული შენი სანთური?***

[1842 წ.]

* ისტორიული საქართველოს ცნობათა დიდი მარაგით.

** ეს წერილი თარიღდება 1842 წლით და ამიტომ შეიძლება იგი ამ წლის წერილთა რიგში მოგვექცია (მღრ. ნ. ბარათაშვილი, თსზ., 1968, გვ. 181), მაგრამ რაკი იგი ფრაგმენტია, წერილთა კანონიკური რიგი არ დაეარღვიეთ და ისევე ბოლოში დაეგოეთ. 3 ჩაუწერე.

ტექსტისათვის

I. ლექსების ავტობიოგრაფია და ნუსხები

ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსების ძირითადი დედნები, რომელთაც ანგარიში უნდა გაენიოს კრიტიკული ტექსტის მოსამზადებლად, დაცულია ზემოთ დასახელებულ კოლექციებში 14 დასახელებით. მათი შიგნები და აღწერილობა ასეთია:

1. A ავტობიოგრაფი (S 2516) ცნობილია ე. თაყაიშვილის ვარიანტის სახელწოდებით; შეიცავს 88 გვერდს (ზომით 15,5X11,5სმ); ჩასმულია მუყაოს მაგარ ყდაში; გადაწერილია წვრილი მხედრული 1843 წელს (დაუნერელია 55-88 გვერდები); აღწერილია რამდენჯერმე.

კრებული იხსნება თავფურცლით, რომელსაც აქვს წარწერა: „ლექსნი, თქმულნი თავადის ნიკოლოზ ბარათოვისაგან. 1843“. მოთავსებულია ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით 26 ლექსი: „ბულბული ვარდზედ“, „ქეთევან“, „შემოღამება მთანმინდაზედ“, „ხმა იღუმალი“, „ფიქრნი მტკვრის პირას“, „ჩონგურს“, „თავადის ჭ.ის ასულს ეკ.ნას“, „ჩემს ვარსკვლავს“, „ნაპოლეონ“, „საყურე“, „ჩჩვილი“, „სული ობოლი“, „სატრფოვ, მახსოვს“, „ჩემი ლოცვა“, „ჩემთ მეგობართ“, „აღმოჰხდა მნათი აღმოსავალს“, „არ უკიჟინო, სატრფოო“, „ვჰპოვე ტაძარი“, „მიყვარს თვალები“, „სუმბული და მწირი“, „შენი დაღალნი“, „რად ჰყვედრი კაცსა“, „მერანი“, „საფლავი მეფის ირაკლისა“, „ქნაზ ბარათაივის აზარფეშაზედ“ და „სულო ბოროტო“.

პალეოგრაფიულ მხარეზე დაკვირვებიდან ჩანს, რომ კრებული პოეტს გადაუწერია ვიღაც ახლობელი და ძლიერ პატივსაცემი პირისათვის, ხელნაწერს აქვს ერთადერთი მინაწერი: „ვიყიდე 1887 წელს პეტერბურგში ბუკინისტ პ. ი. ვორონინისაგან ნევის პროსპექტზე №54. ე. თაყაიშვილი“. ალბათ, კრებულის მფლობელთა ვინაობა ბუკინისტმა არ იცოდა, თორემ ე. თაყაიშვილი ამაზე სადმე რაიმე ცნობას მოგვანოდებდა. მაგრამ ერთი რამ დამაფიქრებელია: როგორ მოხვდა ხელნაწერი პეტერბურგში? მისი თავდაპირველი მფლობელი ხომ არ იყო ეკატერინე ჭავჭავაძე? ცნობილია, რომ 1858 წელს ი. ჭავჭავაძე ნიკოლოზ ბარათაშვილის დაუბეჭდავ ნეროლებს გაეცნო ცარსკოე სელოში, სადაც ეკატერინე ჭავჭავაძე ცხოვრობდა. აბა, გავიხსენოთ კოხტა აფხაზის მოგონება: „მახსოვს, ერთხელ, პავლოვსკიდან ცარსკოე სელოში წავედი და იქ ვენციეთ ქალბ. დადიანისას, სამეგრელოს მთავრის ასულს. ქ. დადიანისამ გამოიჩანა და მოგვცა ბარათაშვილის ლექსები, რამდენადაც მახსოვს, ბ ა რ ა თ ა შ ვ ი ლ ი ს ა კ უ თ ა რ ი ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ი. ეს ლექსები იყო: „ქართლის ბედი“ და „მერანი“. ვერ წარმოიდგენთ, რა შთაბეჭდილება მოახდინეს ამ ლექსებმა ილიაზედ. თითქმის მთელი ერთი კვირა ყმანვილი ჰბოდავდა ბარათაშვილით. კითხვა ისმის: რა ხელნაწერი გააცნო ეკატერინემ ილიას?

გადავხედოთ ჩვენამდე მოღწეულ ცნობებს.

1882 წელს ი. მეუნარგიამ ეკატერინეს არქივში აღმოაჩინა ნი-

კოლოზ ბარათაშვილის ავტობიოგრაფიული კრებული. დანერგული ყოფილა „ერთ პატარა რვეულში ფერად ქალაღზე“. ეს რვეული პოეტს გადაუწერია 1841 წელს. იგი თავის შემადგენლობით ჰგავს მაიკო ორბელიანისეულ კრებულს (C), როლნდ იმ განსხვავებით, რომ პირველ პოეტს შეუტანია ერთი ახალი ლექსი — „ნა... ფორტიპიანოზედ მომღერალი“. ბარათაშვილის ლექსებს ილია ამ კრებულით ვერ გაეცნობოდა, რადგანაც მასში შეტანილი ყოფილა „მერანი“, რომელიც 1842 წელს დაინერა. ი. მეუნარგიას მიერ აღმოჩენილ „ლექსთა კრებულში“ კი შეუძლებელია „მერანი“ არსებულებიყო, ვინაიდან ის კრებული გადანერვილი ყოფილა 1841 წელს. მაშასადამე, რჩება ვარაუდი, რომელსაც გამოთქვამენ პ. ინგოროყვა და სხვა მკვლევარები: 1858 წელს ილიას და კოხტა აფხაზს ცარსკოე სელოში უნდა ენახათ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ის ავტოგრაფული კრებული, რომელიც 1887 წელს პეტერბურგში შეიძინა ე. თაყაიშვილიმა.

ამას მხარს უჭერს ისიც, რომ ხელნაწერი დიდი მონინებითაა გადანერვილი და მასში შეტანილია ლექსები, რომელთაც ღრმა კვალი დაატყვევს ილიას პირველი პერიოდის პოეტურ შემოქმედებას.

ნ. ბარათაშვილის ლექსებს დიდად ეტანებოდნენ 60-იანი წლების ქართველი პეტერბურგელი სტუდენტები. 1865 წლის 9 მარტს ნიკოლოზ ყიფიანი პეტერბურგიდან სწერდა თავის მამას — დიმიტრი ყიფიანს: „ნიკოლოზ ბარათაშვილის „მერანი“, „ქართლის ბედი“, „მტკვრის პირზედ“, „ფანტაზია“, „სულო ბოროტო“ და სხვა. ათასჯერ გადავიკითხე და კიდეც არ მეყო. ყოველს ამის სიტყვაში, ყოველს ლექსში აზრსა ჰხედავს კაცი, გრძნობასა და ისეთი ძალა აქვს ამისს ლექსსა, რომ არ შეიძლება არ დალონდეს კაცი, როცა ის თავისს ტანჯვას გამოსთქვამს. მისი ლექსების პოპულარიზაციის პეტერბურგში უეჭველია დიდად შეუნყო ხელი ეკატერინე ჭავჭავაძის სალონმა, რომელიც ქართველ სტუდენტთა საკრებულოს წარმოადგენდა.

2. **B** ავტოგრაფი (H 2033) ცნობილია ბარბარე ვეზირიშვილისეული ვარიანტის სახელწოდებით; მისი თავდაპირველი მფლობელი ყოფილა გრ. ორბელიანის რძალი, ზაქარეას მეუღლე, ქეთევან ორბელიანი. კრებული შეიცავს ფურცელს (ზომით 19,5X12, 3სმ); ჩასმულია მუყაოს ყდაში; გადანერვილია წვრილი მხედრული 1843 წელს (დაუწერელია 33-58-ე ფურცლები); შემოსულია ე. თაყაიშვილის წიგნსაცავიდან; აღწერილია რამდენჯერმე.

რვეული იხსნება თავფურცლით, რომელსაც აქვს წარწერა: „ლექსნი, თქმულნი თავადის ნ. ბარათოვისაგან“. შემდეგ მოთავსებულია ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით 27 ლექსი, დაწერილი 1834-1843 წლებში. ესენია: „ბულბული ვარდზედ“, „ქეთევან“, „შემოღამება მთანმინდაზედ“, „სხმა იდუმალი“, „ფიქრნი მტკვრის პირზედ“, „ჩონგურს“, „თავადის ჭავ...ის ასულს ეკ...ნას“, „ჩემს ვარსკვლავს“, „ნაპოლეონ“, „საყურე“, „ჩჩვილი“, „სული ობოლი“, „სატრფოვ, მასსოვს“, „ჩემი ლოცვა“, „ჩემთ

მეგობართ“, „აღმოჰსდა მნათი“, „არ უკიჟინო, სატრფოო“, „ვპოვე ტაძარი“, „სუმბული და მნირი“, „მერანი“ („მაისის 9-სა, 1842“), „რად ჰყვედრი კაცსა“, „საფლავი მეფის ირაკლისა“, „მიყვარს თვალები“, „შენი დაღალნი“, „კნიაზ ბარათაევის აზარფეშაზედ“ და „სულო ბოროტო“ (უთარილოა), „შევიშრობ ცრემლსა“ (უთარილოა).

ხელნაწერის დასასრულს (31v-32r) სხვა ხელით ჩანწერილია გ. დვანაძის ლექსი „დილა“, რომელსაც შეცდომით აწერია „თ. გ. ორბელიანისა“. გრ. ორბელიანს ეს მინაწერი ფანქრით გადაუშლია და მიუწერია ქვეშ: „ტყუილია“.

ხელნაწერის პირველ ფურცელზე მოთავსებულია ე. თაყაიშვილის წარწერა „კნ. ბარბარე ვეზირიშვილისა“. ეს ბარბარე ასულია მელიტონ ბარათაშვილისა, დაი ჩვენი პოეტისა; დაიბადა 1826 წელს, გათხოვდა 1852 წელს პოლკოვნიკ დიმიტრი ვეზირიშვილზე.

3. C ავტოგრაფი (S 2701) ცნობილია მაიკო ორბელიანისეულ (გუნიასეულ) ვარიანტად; შეიცავს 17 ფურცელს (ზომით 17X12სმ); გადანწერილია წვრილი მხედრულით (დაუწერელია 14t-17v გვერდები); ყდა არა აქვს; აკლია ფურცლები; აღწერილია რამდენჯერმე.

კრებულს აქვს თავფურცელი წარწერით: „1841 წელი, ტფილისი“ (tr); მის მეორე გვერდზე მინწერილია: „დაო მაიკო!“ ეს ლექსები იქონიე ჩემულად. ვიცი, რომ ნამკითხველი მათი მოიგონებ ბევრთა საამოთა დღეთა ყმანვილობისათა და შემობრალებ შენსა ყარობსა ძმასა. თ. - ნ. ბარათოვისაგან“ (tr). ამ მინაწერის ადრესატი არის მაიკო ორბელიანი, პოეტის მეგობარი და ნათესავი, რომელთანაც მას მიმწერა ჰქონდა.

მეორე ფურცლიდან იწყება ლექსები: „ბულბული ვარდზედ“ („იენისის 18-სა, 1833“), „ქეთევან“, „ძია გ.სთან“, „ღამე ყაბახზედ“, „შემოღამება მთანმინდაზედ“, „ფიქრნი მტკვრის პირას“, „ჩონგურს“, „ჩემს ვარსკვლავს“, „ნაპოლეონ“, „საყურე“, „ჩჩვილი“ (წყდება ტაეპით „ამუნათებს თვისთა მშობელთ პირიქით“), „ჩემი ლოცვა“ (იწყება მე-9 ტაეპიდან „ცხოვრების წყაროვ“), დასაწყისი აკლია). სულ 12 ლექსია. მას უნდა აკლდეს კიდევ ორი ლექსი — „სული ობოლი“ და „სატრფოვ, მახსოვს“, შეიძლება მესამეც — „ნა... ფორტეპიანოზედ მომღერალი“, რომელიც პოეტს ეკ. ჭავჭავაძისათვის იმავე წელს გადანწერილ კრებულში შეუტანია. ერთის გარდა ყველა ლექსი უთარილოა.

C ავტოგრაფი აღმოჩნდა 1891 წელს. იგი მოქალაქე არეშიძეს ზ. ჭიჭინაძისათვის მიუტანია გასაცნობად, ხოლო უკანასკნელმა გაზ. „ივერიაში“ (1891, №79-80) დაბეჭდა ვრცელი წერილი „ბარათაშვილის ლექსების რვეული“, სადაც შეეხო კრებულში შეტანილ, რედაქციულად განსხვავებულ ლექსებს (ზოგიერთი მათგანის ვარიანტებიც გამოაქვეყნა). შემდეგ ეს კრებული ხელთ ჩავარდნია წიგნებით მოვაჭრე ვინმე ლაზარევს, ხოლო 1895 წლის ახლო ხანში შეუძენია ვალერიან გუნიას. ამ უკანასკნელს ხელნაწერი დროებით უთხოვებია ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა მესუთე გამოცემის რედაქტორები-

სთვის. გამომცემლები (ე. თაყაიშვილი და დ. კარიჭაშვილი) — მინიშნავენ: „სამსუხაროდ ჩვენდა, სხოლიოებში ვერ ვუჩვენეთ განსხვავებული ვ. გუნიას ვარიანტისა, რადგანაც ეს ვარიანტი მაშინ მივიღეთ, როდესაც უმეტესი ნაწილები ლექსებისა დაბეჭდილი იყო“ (გვ. XIV). 1916 წელს ვა. საქართველოს რედაქტორს ს. შანშიაშვილს შეკითხვით მიუმართავს ვ. გუნიასთვის, თუ როგორ აღმოაჩინა მან ნ. ბარათაშვილის ავტოგრაფული კრებული. ვ. გუნიას დაუწერია პატარა მოგონება — „როგორ შევიძინე ნიკ. ბარათაშვილის ხელთნაწერი“, რომელიც 1916 წელსვე გამოქვეყნდა ვა. „საქართველოში“ (№260). ვ. გუნიას წერილი საინტერესოა და რამდენადმე მივიწყებულიც. ამიტომ მცირეოდენი შემოკლებით აქვე მოვიყვანთ:

„ეს იყო დაახლოებით ამ ოცდარვა წლის წინეთ... ერთს ჩემს „ბაზრად ყოფნის“ დროს ჩვეულებრივ ვენჯივ ჩვენს დაუცხრომელს მნიგნობარს ზაქარია ჭიჭინაძეს, რომელიც იმ ხანებში გარეთ ვაჭრობდა წიგნებით, ალექსანდრეს ბაღის კუთხეში ხაზინის გვერდით ქუჩის ქვეშ გამართული — ნოტიო სარდაფი რომ არის... ზაქარიამ თავისებურის თავაზიანობით გამაცნო მის გვერდით მყოფი ვიღაც ლაზარევი, უკვე ხანში შესული კაცი, მაღალის ტანისა და ძლიერ გამხდარი. ლაზარევის ეტყობოდა ან ძველი ნაჩინოვნიკარი უნდა ყოფილიყო, ანდა ძველი ყაიდის აზნაური, რადგან მოძველებულ ტანსაცმელზე ახლად შეკერილი წითელი „ოკოლიშკიანი“ ქუდი ჰქონდა თავზედ კოსტად ჩამოფხატული შესაფერის „კოკარდით“. შემოდგომა იყო და უკვე ციოდა.

— ვალიკო ჩემო, მომმართა ზაქარიამ, შენ რომ საინტერესო წიგნებს დაეძებ, აი საინტერესო და უკეთესებზე უკეთესებიც ამას აქვს ხოლმე. ესეც წიგნებით ვაჭრობს; ხოლო ცოტა კრიჟანგი და მეძვირება. ან რა საკვირველია: არ უჭირს და ამიტომ ხელს აჭერს! — იოხუნჯა ზაქარიამ.

— მაშ, თქვენსავით ორგროშიან წიგნებს ხომ არ შევინახამ! თუ იყოს, საინტერესო და ანტიკა რამ უნდა იყოს! აი, ყმანვილო, თუ გინდა ანტიკა რამე, — და ამ სიტყვებით პალტოს ჯიბის უბიდან ამოიღო ქალაქადში გახვეული პანია რვეული — აი ინტერესი ამაშია! Сам князь Николай Баратов — ი გახლავთ. Извольте, полюбуитесь и погордитесь, молодой человек! — და თან გადმომცა რვეული.

— შენ ფასი თქვი, ფასი! — უთხრა ზაქარიამ — თორემ ეგ, რაც რვეულია, შენზედ უკეთ ვიცით. შე დალოცვილო, ისე აფასებ, რომ კაცი ახლოს ვერ მოგიდგება!..

— ჰა, როგორია?! — თავმომწონედ დამეკითხა ლაზარევი, როცა შემატყო, რომ სიხარულითა და მოზღვავებული ალტაცების გრძნობით ვიყავი გაბრუებული. მე ხელთ მეჭირა ნიკოლოზ ბარათაშვილის ხელთნაწერი.

— იყიდე, ვალიკო, გირჩევ იყიდო! მშვენიერი ხელთნაწერია, — მარიგებდა ზაქარია, — მე, რაცა ხანია, ველიჭინები, მაგრამ არ იქნა მაგის მორჯულება: 25 მანეთზე ნაკლებ ფებს არ უცვლის! — ოხ-

ვრით და უიმედოდ წამოიძახა ზაქარია.

— გროშ კაპიკსაც ვერ დავაკლებ! — გამაფრთხილა მოხუცმა.

— მე მოგარიგებთ, — ჩალიჩობს ზაქარია, — ვალიკო, მოდი შეიდი მანეთი მიეცი!

— დამაცადეთ, ბატონებო, — ძლივს ამოვიღე ხმა. — მე ორჯერ შეიდი მანეთს მივცემ, მაგრამ ესლა სამი მანეთის მეტი თან არა მაქვს. ამ კვირია 12 მან. მოგართმევთ. თუ თანახმა ხართ, აი, ინებეთ, ეს სამი მან. და ხელთნანერიც თქვენთან დარჩეს.

— ჰო და კარგი სიტყვაა, მე და ჩემმა ღმერთმა! — შემომნება ზაქარია.

ლაზარევს ბევრი არ უფიქრია. მყისვე გამომტაცა ხელიდან სამი მანეთი, ფული და რვეული ჯიბეში გააქანა და მოფერებულად დამირუსულა:

— Вы благородный, молодой человек, настоящий дворянин... კვირას მოხვალ და თორმეტ მანეთს მომცემ, მეც რვეულს ჩაგაბარებ. ზაქარია შუა კაცი იყო, ესლა თავდებიც იქნება.

ერთი კვირის შემდეგ ხელნანერი უბეში მედო. მთელი წელიწადი დამქონდა როგორც სასოება, როგორც წმინდა ნაწილი. ჩემი თავი უბედნიერეს კაცად მიმაჩნდა მთელს დუნიაზე. ბევრჯერ გამჭირვებია, ბევრჯერ სიმწარე და სუსხი კარზე მომდგომია და მუქარით კბილები დაუკრაჭუნებია, მაგრამ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ხელთნანერიც გამჭირვებიდან თავის დაძვრენა აზრადაც არასდროს მომსვლია, თუმცა ბევრი ფულიც უძლევიათ — ათი, ოცი და ოცდაათი თუმანიც.

ამ ქვეყნად ისე არ მყვარებია კაცი — ადამიანი და ისეთის თაყვანისცემით შემიმოსავს ვინმე, როგორც ილია ჭავჭავაძე, მაგრამ იმასაც უარი ვუთხარი ნიკოლოზ ბარათაშვილის ხელთნანერის დათმობაზე. ბოლოს, როცა ხელთნანერის პატრონობით ჭაბუკური გული ვიჯერე, დათიკო კარიჭაშვილის რჩევით, ეს განძი ძღვნად მივართვი ჩვენთა ეროვნულ განძთა მფარველს და მზრუნველს ქართველთა შორის ნ. კ. გამაფრცვლებელ საზოგადოებას. ვალერ. გუნია“.

ხელნანერი შედგენილობითა და რედაქციულად ფრიად მნიშვნელოვანია. მისი ორი ლექსი — „ძია გ...სთან“ და „ღამე ყაბახზედ“ ჩვენამდე მიღწეულია მხოლოდ ამ C ავტოგრაფითა და იონა მეუნარგიას პუბლიკაციით.

4. D ავტოგრაფი (S2484) წარმოადგენს სხვადასხვა ზომის ქალღმრთელ დანერილ 5 ლექსს, რომლებიც პოეტს წერილებთან ერთად გაუგზავნია მაიკო ორბელიანისათვის. ამჟამად ეს ლექსები და წერილები აკინძულია მაგარ, კოლენკორგადაკრულ მუყაოს ყდაში. ლექსები მოთავსებულია 2r-9v გვერდებზე. აღწერილია რამდენჯერმე. ადრე ფურცლები ჩადებული ყოფილა ორადმოკვეცილი ქალღმრთელს ყდაში, რომელიც ახლა თავფურცლის მოვალეობას ასრულებს. მას აწერია ალექს. ჭყონიას ხელით: „ქართ. შ. წერა-კითხვის საზოგა-

დოებას შემოსწირა ელისაბედ გრიგოლის ასულმა საგინაშვილისა (ილია ჭავჭავაძის დამ, ი. ლ.). ავტოგრაფები თ. ნიკოლოზ ბარათაშვილისა“. იქვე იკითხება სარჩევი. ყდაში დაცულია ხუთი ლექსი: „სატრფოვ, მახსოვს“, „ვპოვე ტაძარი“, „დამქროლა ქარმან“, „არ უკიჟინო, სატრფოო“, „ქლის ყვავილი და მწირი (სუმბული და მწირი)“. ყველა ეს ლექსი უთარიღოა.

5. E ავტოგრაფი (H 1115) ცნობილია ერისთავისეულ ვარიანტად; შეიცავს 14 ფურცელს (ზომით 30,5X22,5სმ); ჩასმულია მუყაოს კოლენკორგადაკრულ ყდაში; დაზიანებული ფურცლები აღდგენილია; გადანერილია მხედრულად გვერდის მარჯვენა მხარეს 1842 წელს; აღწერილია რამდენჯერმე.

კრებულს უძღვის თავფურცელი, რომელსაც აქვს წარწერა, შესრულებული ე. თაყაიშვილის ხელით: „ნ. ბარათაშვილის ლექსები ავტოგრაფები“ (Iv). იმავე გვერდის თავკიდურზე ს. ფირცხალავას მიუწერია: „ბარბარე იაკობის ასულის ერისთავის ვარიანტი“. მეორე (V) გვერდზე მოთავსებულია ზანდუკი:

„1. ბულბული და ვარდი, 2. ქეთევან, 3. შემოლამება მთანმინდაზედ, 4. ხმა იდუმალი, 5. ფიქრნი მტკვრის პირზე, 6. ჩონგური, 7. ჩემს ვარსკვლავს, 8. ეკატერინეს, 9. ნაპოლეონ, 10. საყურე, 11. ჩწვილი, 12. სული ობოლი, 13. სატრფოვ, მახსოვს, 14. ჩემი ლოცვა, 15. ჩემთ მეგობართ, 16. აღმოჰხდა მნათი, 17. არ უკიჟინო, 18. ვპოვე ტაძარი, 19. სუმბული და მწირი, 20. მირბის, მიმადრენს, 21. რად ჰყვედრო კაცსა, 22. საფლავი მეფის ირაკლისა, 23. მიყვარს თვალები, 24. შენნი დაღალნი, 25. ბარათაევის აზარფეშაზედ, 26. სულო ბოროტო, 27. შევიშრობ ცრემლსა“.

ამას მოსდევს ლექსები შემდეგი თანმიმდევრობით:

1. „ბულბული ვარდზედ“ („1834“), 2. „ქეთევან“ (უთარილო), 3. „ხმა იდუმალი“ („1836“), 4. „შემოლამება მთანმინდაზედ“ („1836“), 5. „ფიქრნი მტკვრის პირას“ („1837“), 6. „ჩემს ვარსკვლავს“ („1837“), 7. „ჩწვილი“ („1839“), 8. „სული ობოლი“ („1839“), 9. „სატრფოვ, მახსოვს“ („1840“), 10. „ჩონგურს“ („1837“), 11. „თავადის ჭავ...ის ასულს ეკა...ნას“ („1839“), 12. „საყურე“ („1839“), 13. „ნაპოლეონ“ („1838“), 14. „ჩემი ლოცვა“ („1840“), 15. „ჩემთ მეგობართ“ („1841“), 16. „აღმოჰხდა მნათი აღმოსავალს“ („1840“), 17. „არ უკიჟინო, სატრფოო“ („1841“), 18. „ვპოვე ტაძარი“ („1841“), 19. „ქლის ყვავილი და მწირი“ (ანუ სუმბული და მწირი) („1842“), 20. „თავგანწირული მხედარი“ (მერანი) („მაისის 9-სა 1842“), 21. „რად ჰყვედრი კაცსა“ („1842“).

ზანდუკსა და კრებულში მოთავსებული ლექსების დასათაურება, თანმიმდევრობა და რაოდენობა ერთმანეთს არ ემთხვევა. კრებულში არ არის ზანდუკის ექვსი უკანასკნელი ლექსი, რომელთაგან „სულო ბოროტო“ და „შევიშრობ ცრემლსა“ 1843 წელსაა დანერილი. აქედან ირკვევა, რომ თუ კრებული შედგენილია 1842 წელს, ზანდუკი გაკეთებული აქვს მას 1843 წელს. დამაფიქრებელია ლექსე-

ბის თარიღებიც: ყველა ადრინდელი თარიღ
პოეტს აღდგენილი აქვს მეხსიერებით.
ამასთან ეს თარიღები მიწერილია გაკრული ხელით ერთდროულად
1842 (თუ 1843) წელს. C ავტოგრაფში, რომელიც გადანერილია 1841
წელს მაიკო ორბელიანისათვის, თარიღი უწერია მხოლოდ ერთ ლექსს
„ბულბული ვარდზედ“, II ლექსი კი უთარილოა. საყურადღებოა რომ
იმ ერთ ლექსსაც C-სა და E-ში სხვადასხვა თარიღი უზის: „ივნისის
18-სა, 1833“ (C) და „1834“ (E). ეს გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ ნ.
ბარათაშვილს E-ს ყველა ლექსი ერთდრო-
ულად დაუთარიღებია. საერთოდ წარმოადგენს შავ
ცალს და ფრიად მნიშვნელოვანია პოეტის შემოქმედებითი ისტორიის
გასათვალისწინებლად. მისგანვე ირკვევა, თუ რომელი კრებულია
პოეტის უკანასკნელი რედაქცია.

ხელნაწერის ბოლო ფურცლის r გვერდზე აქვს უხეშად შეს-
რულებული მინანქრი:

*რა მშვენივრად გიხდება ეგ ჟუჟუნა თვალები,
დაუჭულიც მენახოს, მე თუ არ გებრალევი.
ილარიონ ივანოვ-ჯაფარიძე.*

მასვე შემოუნახავს ნ. ბარათაშვილის ორტაეპიანი ფრაგ-
მენტი (1r):

*მოახლებულა აღსასრული შენიც, კავკასო,
თვალხარბო გმირო, გულ-უმბძღროვ, ბერო კაპასო,*

— რომელიც შეიძლება „ძრწოდე კავკასოს“ ადრინდელი რე-
დაქციის ნაწყვეტს წარმოადგენდეს, თუმცა ამ ვარაუდს ზოგი
მკვლევარი უარყოფს. ფაქტია, რომ დამონშებული ფრაგმენტი ემთხ-
ვევა ლექსის ტაეპს „ძრწოდე კავკასო! ახლო არს დღე შენის
აღსასრულისა“. ჩანს, პოეტს განზრახული ჰქონდა 14-მარცვლო-
ვანი საზომით დაენერა ლექსი „ომი“, მაგრამ შემდეგ ეს განზრახ-
ვა შეუცვლია.

6.F დედანი წარმოადგენს ნ. ბარათაშვილის ლექსთა კრებულის
პირველ ბეჭდურ გამოცემას, რომელიც მოამზადეს დასაბეჭდად პ.
უმიკაშვილის ხელმძღვანელობით ახალგაზრდა ლიტერატორთა წრემ
1876 წელს. პ. უმიკაშვილის ცნობით, კრებულის რედაქციის წევრები
იყვნენ კ. ლორთქიფანიძე, გ. თუმანიშვილი და ბ. ჯაფარიძე. გამოცე-
მას საფუძვლად უდევს პ. უმიკაშვილის მიერ ავტოგრაფიდან გადა-
წერილი პირო, რომელიც დაცული ყოფილა კავკასიის საცენზურო
კომიტეტის არქივში. რაკი გამოცემის თარიღი ნაპოვნია და გარკვეულია
იმ სხვაობის წყაროც, რომელიც შეინიშნება ავტოგრაფსა და 1876
წლის გამოცემას შორის, ცხადია, ამ გამოცემას ნ. ბარათაშვილის

ლექსთა ტექსტის დასადგენად მნიშვნელობა აღარ აქვს, ოღონდ მისი ვარიანტების მითითება საჭიროა საკითხის ისტორიისა და პირველ გამოცემელთა ტექსტოლოგიური მუშაობის გასათვალისწინებლად.

7. **G** ავტოგრაფი, რომელიც ეკატერინე ჭავჭავაძის საკუთრება ყოფილა, დაკარგულია, მაგრამ შემონახულია მისი ხუთი ლექსის ბექდური პირი, რომლებიც ეკატერინეს პირად ქალაქებში აღმოაჩინა ი. მეუნარგიამ. გამოქვეყნდა ჟურნ. „ივერიაში“ 1882 წელს სათაურით: „ხუთი, ჯერეთ არ დაბექდილი ლექსი ნ. ბარათაშვილისა“ (№IV-V, გვ. 55-61). ესენია: „ძია გ...რს“, „ღამე ყაბახზედ“, „ნა... ფორტეპიანოზედ მომღერალი“, „როს ბედნიერ ვარ“, „ცისა ფერს“. ლექსებს ერთვის რედაქციის შენიშვნა:

„ეს ძვირფასი ლექსები ნ. ბარათაშვილისა მოგვივიდა ჩვენ ბ. იონა მეუნარგისაგან, რომელსაც სამეგრელოს დედოფლის უგანათლებ. კნ. ეკატერინეს ქალაქებში უპოვნია. ხუთივე ლექსი ნ. ბარათაშვილის ხელით არის თურმე დანერილი და მათს სინამდვილეს დედოფალიც ამტკიცებს. თითონ ლექსის კილოზედ ეტყობა, რომ სწორედ ნ. ბარათაშვილის კალამს უნდა ეკუთვნოდნენ“...

პირველი სამი ლექსი, ი. მეუნარგიას ცნობით, „არის დანერილი ბარათაშვილის ხელით მის ლექსთა კრებაში, ერთს პატარა რვეულში ფერად ქალაქზედ, რვეული არის გადანერილი 1841 წ.“ ორივე უკანასკნელი ლექსიც ბარათაშვილის ხელით არის დანერილი 1/4 ფურცელ ქალაქზე. მისგან ხელმონერილი არ არის. სინამდვილეს ხელს გარდა თვითონ დედოფალიც ამტკიცებს“ დღეს ეს დედნები სად ინახება, არ ვიცით.

8. **H** ავტოგრაფი (**H** 2417) შეიცავს ერთ ფურცელს (ზომით 35X22სმ), ჩასმულია ლიდერინგადაკრულ ყდაში და შეიცავს ერთ ლექსს: „ომი საქართველოს თავად-აზნაურ-გლეხთა“, რომელიც დათარიღებულია ასე: „სენტებრის 23-სა, წელსა 1844-სა, ტფილისს“. აქვს ხელმონერაც: „თ-ის ნ. ბარათოვის მიერ“. აღწერილია **H** ფონდის „ხელნაწერთა აღწერილობაში“ (1949, ტ. V, გვ. 284). ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა 1945 და 1968 წლების გამოცემებში არ არის აღნიშნული, რომ ეს ხელნაწერი წარმოადგენს ავტოგრაფს.

9. **H¹** ავტოგრაფი დაცულია საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურის მუზეუმში 16398 №-ით (ძველი ნომერია 60/4), შეიცავს ორ ფურცელს (ზომით 27X20სმ); დანერილია გასანთლულ ქალაქზე ნვრილად, შავი მელნით (I-r-v). შუა ადგილად ქალაქი ამოხეულია და ტექსტი დაზიანებული. მუზეუმმა შეიძინა 1933 წელს არტემ გაბუნასაგან. მისი ადრინდელი მფლობელი ყოფილა მიხეუღ ბირთველის ძე თუმანიშვილი. წარმოადგენს ლექსს „ომი საქართველოს თავად-აზნაურ-გლეხთა“, რომელიც დათარიღებულია ასე: „სენტებრის 23-სა, 1844 წელსა, ტფილისი“. ერთვის ხელმონერაც: „თ-ის ნ. ბარათაშვილის მიერ“ (Iv). მასვე მოეპოვება მინაწერი მკრთალად შავი ფანქრით: „კნ. ნ. ბარათოვი“. ტექსტში შეტანილია რედაქციული ცვ-

ლილება, რომელიც თვით ავტორს ეკუთვნის. აღწერილია ჩემ მიერ

10. **H²** ავტოგრაფი (**H 572**) შეიცავს ორ ფურცელს (ზომით 21X17სმ). მოთავსებულია ლექსი „ომი საქართველოს თავად-აზნაურ-გლეხთა“. ერთვის მას თარიღი და ხელმოწერა. საქართველოს საისტორიო — საეთნოგრაფიო საზოგადოებისათვის შეუწირავს ლეონარდ იანეს ძე ზუბალაშვილს. აღწერილია **H** ფონდის „ხელნაწერთა აღწერილობაში“ (II, გვ. 36)

11. **I** დედანი წარმოადგენს პირველნაბეჭდს ლექსისას „ვლოცავ დღეს ჩემის გაჩენის“. ავტოგრაფი დაკარგულია; ტექსტი გამოაქვეყნა ნინო ორბელიანმა 1886 წელს ჟურნ. „თეატრში“ (№30, გვ. 337); ერთვის სარედაქციო შენიშვნა: „ეს ლექსი დაწერილია თავ. ნიკოლოზ ბარათაშვილისაგან კნენა მართა ერისთავის თასზედ და ჯერ არსად დაბეჭდილა. ჩვენ დიდს მადლობას ვუცხადებთ კნ. ნინო ორბელიანისას და ვუსურვებთ, რომ სხვებმაც მიჰბადონ პატივცემულ კნენას და ყველა ამისთანა ძველი დაუბეჭდავი ლექსები ჩვენ წარჩინებულ მწერალთა გახადონ მკითხველ საზოგადოებათა საკუთრებად“. **ნ.** ბარათაშვილის 1939 და 1945 წლების გამოცემებში დაშვებულია შეცდომა, თითქოს ეს ლექსი პირველად **ზ.** ჭიჭინაძეს დაებეჭდოს 1890 წელს.

12. **J** დედანიც წარმოადგენს პირველნაბეჭდს ლექსისას „ჩინარი“; დაიბეჭდა ჟურნ. „ცისკარში“ 1862 წელს (№10, გვ. 144-145), საფიქრებელია, პ. უმიკაშვილის მიერ გადაწერილი კრებულიდან.

13. **K** დედანი (**S 5190**) წარმოადგენს სხვადასხვა ავტორთა ლექსების ალბომს (15 ფ., 21,5X13,5სმ, XIX საუკ. II ნახევარი). **ნ.** ბარათაშვილის ლექსებიდან მასში მოთავსებულია: „სატრფოვ მახსოვს“, „დამქროლა ქარმან“, „ეკპოვე ტაძარი“, „არ უკიჟინო, სატრფოო“, „ქლის ყვავილი და მწირო“, „მიყვარს თვალები“, „სულო ბოროტო“, „რად ჰყვედრი კაცსა“ და სახუმარო ეპიგრამა „ელენეს და მარიამს“. უკანასკნელი ლექსის ტექსტი ცნობილია მხოლოდ ამ ერთადერთი ნუსხით, რომელიც აღმოაჩინა **დ.** კარიჭაშვილმა (იხ. ლექსის კომენტარი აქვე, გვ. 218-219).

14. **L** დედანი (**H 2684**) წარმოადგენს XIX საუკუნის 30-იანი წლების პოეტურ თხზულებათა ანთოლოგიას. მასში მოთავსებულია გრ. ორბელიანის, **ნ.** ბარათაშვილისა და სხვათა ლექსები. კრებული შედგენილია და გადაწერილია 1833-1834 წლებში მ. თუმანიშვილის მიერ. ქალაქის ჭვირნიშანია — 1833(წ.4). მასში შეტანილია **ნ.** ბარათაშვილის მიერ ყრმობისდროინდელი ლექსები: „ვარდი და ია“ (1r-2v), „ნარგიზი და ყაყაჩო“ (3r-v), „ვარდი და ბულბული“ (6r-v), „კავკასიური მოთხრობა“ (13v-14v) და „შემოლამება მთაწმინდაზე“ (18r-19r). ხელნაწერი აღმოაჩინა **ს.** გორგაძემ 1924 წელს.

აი, ყოველივე ის, რაც ვიცით **ნ.** ბარათაშვილის ლექსთა დედნების (ავტოგრაფებისა და ძირითადი ნუსხების) შესახებ.

ახლა გავარკვევით საკითხი: რა მიმართებაში არიან ეს დედნები ერთმანეთთან და რომელი მათგანია ყველაზე გვიანდელი რედაქციისა?

ხელნაწერების შედგენილობისა და ქრონოლოგიური მაჩვენებლების მიხედვით ირკვევა, რომ ყველაზე ადრინდელი კრებულია L, რომელიც შეუდგენია მ. თუმანიშვილს 1833-1834 წლებში, 1841 წლით თარიღდება ორი კრებული: C და G ავტოგრაფები. ამათგან პირველი ჩვენამდე მოღწეულია, მეორე კი დაკარგულია, მაგრამ ირკვევა, ეს ორივე ავტოგრაფი თითქმის ერთნაირი შედგენილობის ყოფილა. E ავტოგრაფი გადაწერილია 1842 წელს და წარმოადგენს პოეტის შავ ცალს, რომელშიც შეტანილია მრავალი რედაქციული ხასიათის შესწორება. აქედანაა გადაწერილი A და B ავტოგრაფები, რომლებიც შემდეგში საფუძვლად დაედო ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა გამოცემებს. A ავტოგრაფის თარიღია 1843 წელი, B ავტოგრაფიც მის ახლო ხანშია გადაწერილი, მაგრამ ამ ორიდან რომელია ადრინდელი და რომელია უკანასკნელი, ჯერ კიდევ დადგენილი არ არის. პ. ინგოროყვა წერს:

„ბარათაშვილის ლექსების ხელნაწერი კრებულები, რომლებიც ავტორს საზოგადოებაში გასავრცელებლად შეუდგენია, ეკუთვნის სხვადასხვა დროს 1841 წლიდან 1844 წლის დამდეგამდე. ყველაზე გვიანი დროის კრებულია ეგრეთ წოდებული ვეზირიშვილისეული ხელნაწერი ავტოგრაფი (იგულისხმება B, ი. ლ.), რომელიც 1843 წლის ბოლოს ეკუთვნის, და სარდიონ მესხიშვილისეული პირი, 1844 წლის დასაწყისის ავტოგრაფიდან მომდინარე“ (თხზ., I, გვ. 343).

ამ მოსაზრებას სხვაგან უფრო გარკვევით აყალიბებს: „ეს კრებული (B ავტოგრაფი, ი. ლ.), რიგით მეექვსე ხელნაწერი გამოცემა, ყველაზე გვიანია და ყველაზე სრული ჩვენ დრომდე მოღწეულ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნაწარმოებთა ხელნაწერ ავტოგრაფულ გამოცემათა შორის. ამ მეექვსე გამოცემაში წარმოდგენილია ბოლო რედაქცია ნიკოლოზ ბარათაშვილის თხზულებათა“ (ნიკოლოზ ბარათაშვილი, თხზულებანი, 1968, გვ. 230). ან კიდევ: „საკითხის კვლევის შედეგად აშუაბად დადგენილად უნდა ჩაითვალოს, რომ ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა ბოლო რედაქცია ჩვენ გვაქვს ავტოგრაფულ კრებულში, რომელიც მეექვსე ხელნაწერ გამოცემას წარმოადგენს და რომელიც დამზადებულია 1843 წლის დასასრულს. ეს კრებული ქრონოლოგიურად ყველაზე გვიანდელია ნ. ბარათაშვილის ჩვენს დრომდე მოღწეულ ავტოგრაფულ კრებულთა შორის და იმავე დროს ყველაზე სრულია შედგენილობის მხრივ“ (ნ. ბარათაშვილის ავტოგრაფები, 1968, გვ. 143).

სამწუხაროდ, პ. ინგოროყვას რაც „დადგენილად“ ან „ზუსტად

დადგენილად“ მიაჩნია, ის არ არის მეცნიერულად დასაბუთებული და რჩება მხოლოდ ლიტონ განცხადებად. შედგენილობით ყველაზე სრულია B ავტოგრაფი (პ. ინგოროყვათი — მეექვსე ხელნაწერი გამოცემა), მაგრამ ის გადაწერილია A-ზე (პ. ინგოროყვათი — მეოთხე ხელნაწერ გამოცემაზე) ადრე. ამასთან B და სარდიონ მესხიშვილისეული პირი (S1555) ერთმანეთს ემთხვევა უმნიშვნელო ვარიანტული სხვაობით და, რაკი ავტოგრაფი მოგვეპოვება, მის პირს მეცნიერული მნიშვნელობა ეკარგება. ნათქვამის დასადასტურებლად დავიმონმოთ რამდენიმე ფაქტი:

1. ლექსი „ჩემთ მეგობართ“ E ავტოგრაფში დაცულია ორი რედაქციით. პოეტს პირველი რედაქცია რომ დაუნუნებია, იქვე, მარცხენა მხარეზე, დაუნერია მეორე რედაქცია, რომელიც რამდენჯერმე გაუსწორებია. მისი სწორების საფეხურები ასახულია არა მარტო E-ში, არამედ მისგან გადაწერილ AB კრებულებში. ასე მაგ.:

ყოფილა:
მაშინცა კმარა შ ე კ ა ვ ე ბ ა გ უ ლ ი ს ა თ ქ მ ა თ ა (II)
გაუსწორებია:
მაშინცა კმარა და დ უ მ ე ბ ა გ უ ლ ი ს ვ ნ ე ბ ა თ ა.

ამათგან B ავტოგრაფში იკითხება პირველი ვარიანტი — „შეკავება გულისა თქმათა“, ხოლო A-ში — გასწორებული ვარიანტი „დადუმება გულის ვნებათა“.

უფრო საყურადღებოა მე-16 ტაეპის ვარიანტთა შედარება. თავდაპირველად ყოფილა:

მერწმუნეთ, ჩ ე მ ს გ უ ლ ს ნაცადი აქვს ე ს გ უ ლ ი ს
ჭ ი რ ი.

პოეტს არ მოსწონებია ერთი სიტყვის გამეორება („გულის“ და „გულის ჭირი“), ამიტომ ტაეპი შეუსწორებია ასე:

მერწმუნეთ, ძ მ ა ნ ო, ნაცადი მ ა ქ ვ ს ეს გულის ჭირი,

მაგრამ მას არც ეს ვარიანტი მოსწონებია, იქვე გადაუხაზავს მელნით „მაქვს ეს გულის ჭირი“ და ტაეპი გაუმართავს ამნაირად:

მერწმუნეთ, ძმანო, ნაცადი ა ქ ვ ს ჩ ე მ ს გ უ ლ ს ე ს
ჭ ი რ ი.

ამ ორი გასწორებიდან პირველი („ძმანო... მაქვს ეს გულის ჭირი“) იკითხება B ავტოგრაფში და სიტყვები „ჩემს გულს“ და „აქვს“ E-ში წაშლილი და გასწორებულია იმავე მელნით, რომლითაც გადაწერილია კრებული, ხოლო ბოლო წაკითხვა („ძმანო... აქვს ჩემს ეს ჭირი“) დაცულია A-ში, ამასთან E-ში „აქვს ჩემს გულს ეს ჭირი“ ჩანერილია იმავე მელნით, რომლითაც გადაწერილია A კრებული.

2. ლექსი „შემოღამება მთანმინდაზედ“ შემონახულია სამინისტრო-
დაქციით BCE ავტოგრაფებსა და მ. თუმანიშვილის მიერ შედგენილ
ანთოლოგიაში (L). მათი შედარებიდან ჩანს, რომ პოეტს ამ ლექსზე
დიდხანს (დაახლოებით ათი წელი) უმუშავნია. ამჯერად ჩვენს საკ-
ითხთან დაკავშირებით დავიმონმებთ მხოლოდ მე-7 ტაეპს. იგი L
ნუსხაში იკითხება ასე:

ძირს გაშლილს ა ლ მ ა დ ველსა ყვავილნი
მოჰფენენ რ ე ც ა ტაბლასა წმიდას.

პოეტს სიტყვა „ალმად“ არ მოსწონებია და შეუცვლია სხვა
გასაგები სიტყვით („ლამაზს“):

ძირს გაშლილს ლ ა მ ა ზ ს ველსა ყვავილნი

მოჰფენენ რ ე ც ა ტაბლასა წმიდას (CE).

E-დან ამ სახით შეუტანია იგი B ავტოგრაფში, მაგრამ მერმე
მას არც „რეცა“ მოსწონებია და შეუცვლია სიტყვით „ვითა“:

ძირს გაშლილს ლამაზს ველსა ყვავილნი
მოჰფენენ, ვ ი თ ა ტაბლასა წმიდას.

ეს უკანასკნელი ვარიანტი დაცულია ავტოგრაფში.

3. ლექსი „არ უკიჟინო, სატრფოო“ ცნობილია ხუთი (ABDE)
ავტოგრაფით. მისი მეთორმეტე ტაეპი DE ავტოგრაფებში იკითხება
ასე:

მზისა ციაგნი „ერთად შესხივებულნი“

იყვნენ მარადის, მ ა რ ა დ ი ს, სოფლისა განსათავებლად.

ეს ორი „მარადის“ E-დან გადასულა B კრებულში, მაგრამ პო-
ეტს მერმე ერთი „მარადის“ შეუცვლია ახალი სიტყვით „უხსნელად“
და A-ში ტაეპი შენახულა საბოლოო რედაქციით:

იყვნენ მარადის, უხსნელად (ე. ი. „ერთად შესხივებულნი“) სოფ-
ლისა განსათავსებლად.

აი, ამ სამი ფაქტიდან უდავოდ ირკვევა, რომ A ავტოგრაფული
კრებული წარმოადგენს დღემდე ცნობილ კრებულებს შორის ყვე-
ლაზე გვიანდელ რედაქციას. ამიტომაც, ნ. ბარათაშვილის იმ ლექსე-
ბის ტექსტისა და ვარიანტების დასადგენად, რომლებიც მოთავსებუ-
ლი არიან A-ში, უპირატესობა სწორედ ამ ბოლოდროინდელ კრე-
ბულს მივეციტ, ხოლო შედარებისათვის გამოვიყენებთ BCE კრებულები,
ცალ-ცალად მოღწეული ავტოგრაფები და ძირითადი ნუსხები.

6. ბარათაშვილის ლექსების აღწერილი დედნების გარდა ჩვენს სიძველეთსაცავებში ინახება გადანაწერი პირებიც, რომელთაც, მართალია, ტექსტის დადგენისათვის არა აქვთ მნიშვნელობა, მაგრამ ისინი ყურადღებას იპყრობენ პოეტის ლიტერატურული მემკვიდრეობის პოპულარიზაციის თვალსაზრისით. შეიძლებოდა ასეთ ნუსხებზე ზოგადად თქმულიყო ორიოდ სიტყვა, მაგრამ, რაკი მათი ტექსტობრივი ღირებულება მკვლევართათვის ნათელი არ არის, აქვე წარმოვადგენთ თვითოეული მათგანის მოკლე დახასიათებას.

1. დავით რექტორის ანთოლოგიის მეორე ტომში (S1512) ჩართულია 28 ლექსი, „თქმულნი თავადის ნ. ბარათოვისაგან“ (ფ 191, 318-333). ერთ-ერთი მათგანი („ძრწოდე კავკასო“), ე. თაყაიშვილის მოსაზრებით, ავტოგრაფს უნდა წარმოადგენდეს (Опис., II, გვ. 25), მაგრამ იგი უცნობი პირის ჩანაწერია ისევე, როგორც სხვა დანარჩენი ლექსები: „ბულბული ვარდზედ“, „ქეთევან“ (ხელნაწერშია „ქ...“), „შემოღამება მთანმინდაზედ“ (აქვს მინაწერი: „მირიან ივერისა მიერ“), „ქიაზ ბარათაევის აზარფეშაზედ“ (ხელნაწერშია — „აზარფეშაზედ დასაწერი“) „ხმა იდუმალი“, „ფიქრნი მტკვრის პირზედ“, „ჩონგურს“, „თავადის ქ...ის ასულს, ეკ...ნას“ (ხელნაწერშია — „ეკ...ნას“), „ჩემს ვარსკვლავს“, „ნაპოლეონ“ (აქვს მინაწერი: „მირიან ივერის მიერ“), „საყურე“ („მირიან ივერის მიერ“), „ჩჩვილი“, „სული ობოლი“, „სატრფოვ, მახსოვს“, „ჩემი ლოცვა“, „ჩემთ მეგობართ“, „აღმოჰხდა მნათი აღმოსავალს“, „არ უკიჟინო, სატრფოო“, „ეჰპოვე ტაძარი“, „მიყვარს თვალები“, „სუმბული და მნირი“, „შენნი დაღალნი“, „რად ჰყვედრი კაცსა“, „მერანი“, „საფლავი მეფის ირაკლისა“, და „სულო ბოროტო“. ყველა ლექსი უთარილოა. მინაწერი „მირიან ივერისა მიერ“, რომელსაც მკვლევარები ნ. ბარათაშვილის ფსევდონიმად ვარაუდობენ, სამივეგან მიუწერია ტექსტისაგან განსახვავებული მელნით სხვა დროს მიხეილ თუმანიშვილს. ლექსის „შევიშრობ ცრემლსა“-ს შემდეგ 333-ე გვერდზე ჩანწერილია ლექსი „ეჰა, ჩემო ოცნებავ“, რომელიც ეკუთვნის ლუკა ისარლოვს, ნ. ბარათაშვილის სკოლის მეგობარს. იგი დაიბეჭდა ჟურნ. „ცისკარში“ 1852 წელს (№5, გვ. 6-7). აქვს მას ხელმოწერა — „ლ...ი...“ (ლუკა ისარლოვი). იქვე არშიაზე პ. უმიკაშვილის მიერ მიწერილია ფანქრით: „ლუკა ისარლოვისა. ნახე „ცისკარი“, 1852-1853 წ.“ ნ. ბარათაშვილის ლექსებიდან „ძრწოდე კავკასო“ იმეორებს HH^1H^2 ავტოგრაფების ტექსტს, ხოლო დანარჩენი 27 ლექსი ემთხვევა უმნიშვნელო ვარიანტული სხვაობით ვეზირიშვილისეულ (B) ავტოგრაფს, ოღონდ გაუგებარია ლექსებს რატომ არ უწერიათ თარიღები (E. Такашвили, Опис., II, გვ. 225-226; შდრ. აფონდის ხელნაწერთა აღწერილობა“, ტ. II, გვ. 294).

2. დავით რექტორის ანთოლოგიიდან მომდინარეობს H772 ხელნაწერი კრებული, რომელშიც მოთავსებულია ნ. ბარათაშვილის 27 ლექსი. გადამწერს მექანიკურად გამორჩენია ერთი ლექსი „შენნი

დალაღნი“. სამ ლექსს („შემოღამება მთანმინდაზედ“, „ნაპრღღინ“ და „საყურე“) ერთვის მინაწერი „მირიან ივერის მიერ“. ამასთან გადამწერი ზუსტად იცავს იმ სათაურებს და თანმიმდევრობას, რომლებიც მოეპოვებათ დავით რექტორის ანთოლოგიაში მოთავსებულ ლექსებს. ხელნაწერს ატყვია სტამბის მური; გადანეროლია გამოცემის მიზნით (H ფონდის „ხელნაწერთა აღწერილობა“, II, გვ. 153-155).

3. ლექსთა კრებული S1555 გადანეროლია სარდიონ ალექსიმექსიშვილის მიერ. უძღვის სათაური „ლექსები თავადის ნიკოლას მელიტონის ძის ბარათოვისა“ და ზანდუკი (I-r-v):

„1. ქეთევან (რომანსი) 2. შემოღამება მთანმინდაზედ (ელეგია), 3. ხმა იდუმალი, 4. ფიქრნი მტკვრის პირზე, 5. ჩონგურს, 6. თავადის ჭ...ის ასულს ეკ...ნას, 7. ჩემს ვარსკვლავს, 8. ნაპოლეონ, 9. საყურე, 10. ჩჩვილი 11. სული ობოლი, 12. XXX [„სატრფოვ, მასხოვს“], 13. ჩემი ლოცვა, 14. XXX [„აღმობხდა მნათი“] 15. ჩემთ მეგობართა, 16. XXX [„არ უკიჟინო, სატრფოო“], 17. ფანტაზია [„ვპოვე ტაძარი“], 18. სუმბული და მწირი, 19. თვალები [„მიყვარს თვალები“], 20. ლამაზ ბანოვანს [„რად ჰყვედრო კაცსა“], 21. კნიაზ ბარათაივის აზარფე-შაზედ, 22. XXX [„შენნი დალაღნი“], 23. ჩემი მერანი, 24. საფლავი მეფის ირაკლისა, 25. XXX [„შევიშრობ ცრემლსა“], 26. სული ბოროტო, 27. ჩინარი.

სათაურსა და ზანდუკს შორის მინერილია: „ეს ხელნაწერი სარდიონ ალექსიევ-მესხიევისას ჰგავს. პეტრე უმიკაშვილი“ (I-r). კრებულში მოთავსებულია 24 ლექსი. ზანდუკში წარმოდგენილი რიგის მიხედვით აკლია მე-13 („ჩემი ლოცვა“), მე-20 („ლამაზ ბანოვანს“) და მე-26 („სულო ბოროტო“) ლექსები. მათ მაგიერ სწერია: „ამის შემდეგ უნდა დაინეროს „ჩემი ლოცვა“, რომელიც დაბეჭდილია „ცისკარში“ (II-v), „აქ უნდა დაინეროს „ლამაზ ბანოვანს“, რომელიც დაბეჭდილია ცისკარში“ (20f). ეს მინაწერები მოწმობენ, რომ როცა სარდიონ ალექსი-მესხიშვილის ნ. ბარათაშვილის ლექსთა კრებულს ადგენდა, დასახელებული სამი ლექსი და აგერთვე „ბულბული ვარდზედ“, რომლებიც დაიბეჭდა 1852 წელს ჟურნ. „ცისკარში“ (№4), მას ხელთ არა ჰქონია, თორემ მათ კრებულში უეჭველად შეიტანდა. ამიტომ პ. ინგოროყვას მოსაზრება, რომ „სარდიონ მესხიშვილისეული პირი 1844 წლის დასაწყისის ავტოგრაფიდან მომდინარეა“ (თხზ., I, 343), საეჭვოა. 1843 წლის ავტოგრაფებით ეს სამივე ლექსი ცნობილია (იხ. AB ავტოგრაფები) და სათუოა „1844 წლის დასაწყისის ავტოგრაფში“ ისინი არ ყოფილიყო მოთავსებული. პ. ინგოროყვას მოსაზრებას ეწინააღმდეგება ზოგიერთი ლექსის სათაურიც („ფანტაზია“, „ჩემი მერანი“, „თვალები“), რომლებიც ავტოგრაფებში არ მოეპოვებათ მათ ქვეშ ნავარაუდევ ლექსებს. ტექსტები უმნიშვნელო ვარიანტული სხვაობით ემთხვევა ავტოგრაფს. კრებული შედგენილი უნდა იყოს 1852-1860 წლებში. 23v გვერდზე მინერილიცაა: „ეს ლექსები 1860 წელსა არის დაწერილი გგონი სარდიონ მესხიევისაგანა“ (შდრ. S ფონდის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, III, გვ. 8-10).

4. ხელნაწერი Q439 შეიცავს ნ. ბარათაშვილის 27 ლექსს, წარმოადგენს სარდიონ ალექსი-მესხიშვილის კრებულის პირს, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ უკანასკნელში შეტანილია ზემოთ დასახელებული 24 ლექსის გარდა ის სამი ლექსიც, რომლებიც სარდიონ ალექსი-მესხიშვილს ხელთ არა ჰქონდა S1555 კრებულის შედგენისას. ლექსები მოთავსებულია I და II რვეულებში; შემოსულია მიხეილ თუმანიშვილის არქივიდან (Q ფონდის „ხელნაწერთა აღწერილობა“, I, გვ. 464-465).

5. ნ. ბარათაშვილის თითო-ოროლა ლექსი დაცულია საოჯახო ალბომებსა და კრებულებშიც, რომლებიც გადანერვილი (თუ შედგენილი) არიან XIX საუკუნის 60-90-იან წლებში. ამ ნუსხებს ტექსტოლოგიური თვალსაზრისით მნიშვნელობა არა აქვთ, მაგრამ სისრულისათვის აქვე ჩამოვთვლით მათ.

ა. H101 — ქართული სიმღერების კრებული, გადანერვილი 1858 წელს; შეიცავს სასიმღერო ლექსებს, მათ შორის „სულო ბოროტოს“ (გვ. 11-12) (შდრ.: ამავე ფონდის „ხელნაწერთა აღწერილობა“, I, 1946, გვ. 75).

ბ. H1494 — აკაკის ავტოგრაფი, გადანერვილია ლექსი „საყურე“ (18 r) (შდრ.: ამავე ფონდის „ხელნაწერთა აღწერილობა“, III, გვ. 438).

გ. H2398 — ლექსთა კრებული, მოთავსებულია ნ. ბარათაშვილის რვა ლექსი: „ნაპოლეონ“, „ჩემს სატრფიალოს“, „არ უკიჟინო სატრფოო“, „შემოღამება მთანმინდაზედ“, „ზვირთები მოდუდუნებენ“ (ქეთევან), „ხმა იღუმალი“ (ნაკლული); გადანერვილია XIX საუკ. II ნახევარში. ლექსებს „ნაპოლეონ“, „არ უკიჟინო, სატრფოო“, „შემოღამება მთანმინდაზედ“ და „საყურე“ აქვს მიწერილი პოეტის ფსევდონიმი „მირიან ივერის მიერ“ (იხ. ამავე ფონდის „ხელნაწერთა აღწერილობა“, VI, გვ. 275; ი. ბალახაშვილი, ბარათაშვილის ცხოვრება, 1966, გვ. 164-165).

დ. H2733 — სხვადასხვა ზომის ფურცელთაგან შემდგარი კრებული. მეოთხე ფურცელი შეიცავს ლექსს „ჩემს სატრფიალოს“ („არ უკიჟინო, სატრფოო“), რომელსაც ერთვის მიწანერი — „მირიან ივერის მიერ“ (შდრ. H ფონდის „ხელნაწერთა აღწერილობა“, VI, 1953, გვ. 152).

ე. S2531 — ლექსთა კრებული, გადანერვილი გიორგი კირვალაძის მიერ. მოთავსებულია ლექსი „სულო ბოროტო“ და ერთი სტროფი ლექსისა „ჩემს ვარსკვლავს“ (S ფონდის „ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა“, IV, გვ. 32, 34).

ვ. S3723 — ლექსთა კრებული, შეიცავს ნ. ბარათაშვილის 5 ლექსს: „არაგვი“ (ბედი ქართლისადან“), „ჩემი ლოცვა“, „მერანი“, „სულო ბოროტო“, „საყურე“ (ნაკლული) (შდრ. E. Такашвили, Опис., II, გვ. 325).

ზ. Q27 — ლექსების კრებული, გადანერვილი 1868 წელს. 17 r გვერდზე მოთავსებულია „სულო ბოროტო“ (შდრ. ამავე ფონდის

„ხელნაწერთა აღწერილობა, I, 1957, გვ. 25).

ა. Q 30-ბ — ლექსების ალბომი მარიამ ანდრონიკაშვილისა. მოთავსებულია ოთხი ლექსი: „არაგვი“ („ბედი ქართლისადან“), „სულო ბოროტო“, „ბულბული ვარდზედ“, „ჩონგურს“ (4r-6v) (შდრ. ამავე ფონდის „ხელნაწერთა აღწერილობა“, I, გვ. 33-34).

თ. Q 438-ა — ლექსთა კრებული. 20 გვერდზე მოთავსებულია „ჩემს ვარსკვლავს“ (შდრ. ამავე ფონდის „ხელნაწერთა აღწერილობა“, I, გვ. 461).

ი. Q 347 — ლექსთა კრებული, გადანერილი 1896 წელს. მოთავსებულია ნ. ბარათაშვილის 5 ლექსი: „ვჰპოვე ტაძარი“, „საყურე“, „მერანი“, „ფიქრნი მტკვრის პირას“, „ჩემს ვარსკვლავს“ (შდრ. ამავე ფონდის „ხელნაწერთა აღწერილობა“, I, გვ. 379) ხელნაწერს ამჩნევია სტამბის მური. იგი უნდა იყოს 1896 წელს დაბეჭდილი „ქნარის“ დედანი.

ია. საქართველოს ცენტრარქივის ქართულ ხელნაწერთა კოლექციას №57 ხელნაწერი, გადანერილი 1871 წელს. 15r გვერდზე მოთავსებულია ლექსი „თავადის ჭავჭავაძის ასულს ეკა...ნას“ (15r) (შდრ. ამ კოლექციის აღწერილობა, I, 1949, გვ. 56).

იბ. ლიტ. მუზეუმის ხელნაწერი №12624, გადანერილი 80-იან წლებში. 13r-19v გვერდებზე მოთავსებულია „ლექსები, თქმული თ. ნ. ბარათაშვილისაგან“ ყველა გადანერილია ნაბეჭდი გამოცემიდან.

დასასრულ, ერთი სადაო ლექსის შესახებ.

ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა ავტოგრაფებსა და ნუსხებში არ არის მოთავსებული ლექსი „კ. დ. ჩ.“, რომელიც დაბეჭდილია 1862 წლის „ცისკარში“ (№2, გვ. 189-190) ხელმოწერით „თ. ნ. ბ.“. 1936 წელს ი. ბალახაშვილმა სათაურისა და ხელმოწერის ინიციალები დაშიფრა ასე: „კენინა დარია ჩოლოყაშვილი“, „თავადი ნიკოლოზ ბარათაშვილი“ — და იქვე შენიშნა: „როგორც ჩანს, ლექსი „კ. დ. ჩ.“ რედაქციას რომელიღაც ხელნაწერიდან გადმოიღვია ჟურნალის მასალის შესავსებად და ლექსზე მონწერილი ინიციალებისათვის კი არავითარი ყურადღება არ მიუქცევია“ (ლიტერატურული საქართველო, 1936, №2). 1939 წელს ეს ლექსი შეიტანეს ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა კრებულში (გვ. 44), ხოლო 1945 წელს იგი საიუბილეო გამოცემის სარედაქციო კოლეგიამ არ სცნო ნ. ბარათაშვილის კუთვნილებად (გვ. 168). უკანასკნელ ხანს ლექსის ავტორის ვინაობას კვლავ შეეხო ი. ბალახაშვილი და განავითარა შეხედულება, თითქოს „კ. დ. ჩ.“ დაეწეროს ნ. ბარათაშვილს დელფინა ლაბიელის სიყვარულთან დაკავშირებით (ბარათაშვილის ცხოვრება, გვ. 192-205). მისი მოსაზრება გაიზარა გ. ჯიბლაძემ: „რომ ეს ნაწარმოები უთუოდ ბარათაშვილის კალამს ეკუთვნის, დამტკიცებასაც არ საჭიროებსო“ (ბარათაშვილის პოეტური გენია, 1968, გვ. 219).

ჩვენ საგანგებოდ შევისწავლეთ „კ. დ. ჩ.“-ს ავტორობის საკითხი და გადაჭრით უნდა ითქვას, რომ ამ ლექსს ვერა ცნობთ ნ. ბარათაშვილის კალმის ნაყოფად. ამის წინამძღვრება შემდეგი:

1. 1860 წლიდან აურნ. „ცისკარში“ ნ. ბარათაშვილის ლექსები იბეჭდებოდა პ. უმიკაშვილის მიერ გადანერვილი კრებულიდან. პ. უმიკაშვილისეული კრებული კი გადმონერვილია სარდიონ ალექსიმესხიშვილის ნუსხის პირიდან, რომელიც გადმოღებული ყოფილა ა. ჩიქოვანის მიერ. როგორც აღვნიშნეთ, სარდიონ ალექსიმესხიშვილის ნუსხა (S1555) გადანერვილია 1852-1860 წლებში. მისგან მომდინარეობს Q 439 ხელნაწერი (რომელიც შეიცავს 27 ლექსს), მაგრამ ეს ორივე კრებული არ იცნობს „კ. დ. ჩ.“-ს მამასადამე, იგი არ ეკუთვნის ნ. ბარათაშვილს.

2. ლექსი „კ. დ. ჩ.“ ხელმონერით „თ. ნ. ბ.“ დაბეჭდილია 1862 წლის „ცისკარში“ (№2, გვ. 189-190) მსხვილი შრიფტით. მას მოსდევს წინასაგან განსხვავებული შრიფტით ლექსი „ნაპოლეონი“, რომელსაც აქვს ფრჩხილებში ჩასმული დეშიფრაცია „თ. ნ. ბარათოვის ლექსებიდან“ (გვ. 190-191). „კ. დ. ჩ.“ რომ ნ. ბარათაშვილისა იყოს, მაშინ იგი და „ნაპოლეონი“ ერთნაირი შრიფტით იქნებოდა დაბეჭდილი და მასაც ექნებოდა დეშიფრაცია „თ. ნ. ბარათოვის ლექსებიდან“ (ან ეს დეშიფრაცია ორივეს საერთო ექნებოდა).

3. ნ. ბარათაშვილის ავტოგრაფებსა და ნუსხებში ეს ლექსი არ არის შეტანილი. არც არავინ იძლევა ცნობას მის ავტორობაზე. არ არის დაშიფრული „კ. დ. ჩ.“ პოეტის მეგობარ ქალთა შორის არც ერთი ქალი არ არის ცნობილი ასეთი ინიციალებით.

4. ლექსის პოეტური ფაქტურა საგრძნობლად განსხვავდება ნ. ბარათაშვილის წერის მანერისაგან. ნ. ბარათაშვილის არც ერთი ლექსი არ იცნობს ასეთ გაცვეთილ თქმას: „შენსა მიჯნურსა ახლა მრწამს ნათლისა ხელოვანება“.

ასე რომ, „კ. დ. ჩ.“-ს ვერ მივაკუთვნებთ ნ. ბარათაშვილს. მისი ავტორია ნ. იანი წლების ვილაც ეპიგონი პოეტი, რომლის პატივსაცემად რედაქციას ლექსი მსხვილი შრიფტით დაუბეჭდავს.

II. „აქლი ქართლისას“ ტექსტი ლა მისი მსტორია

პოემა „ბედი ქართლისა“ ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების შედეგია. პოეტს დიდხანს უმუშავნია ამ პოემაზე. თანამედროვეთა გადმოცემით, მას სამშობლოს კეთილდღეობის პრობლემა მთელი მოღვაწეობის მანძილზე აწვალებდა. ზ. ჭიჭინაძე იუწყება: ნ. ბარათაშვილს ბევრჯერ უთქვამს მეგობრებისათვის, რომ „ბედი ქართლისას“ შინაარსი სკოლაში ყოფნის დროს დამებადა თავში, იქვე განვიზრახე ამისი დაწერა, რამდენიმეჯერ დაწერე კიდეც, მაგრამ არ ვაჩენდი, ვიდრე გვარიანად არ შევიმუშავებდიო“. სხვათა გადმოცემით, როდესაც ნ. ბარათაშვილს პოემა დაუსრულებია, ჭავჭავაძიანთ ბანზე წაუ-

კითხავს საჯაროდ და მსმენელებს დიდად მოსწონებიათ. ჩვენ არ ვიცით, რამდენად სწორია ეს ცნობები, მაგრამ დოკუმენტურად მტკიცდება, რომ 1839 წლიდან 1844 წლამდე ავტორის პოემა რამდენჯერმე გადაუშუშავებია. ეს შემოქმედებითი ისტორია თავისთავად მეტყველებს, რომ თხზულება პოეტის ხელიდან დიდი ჯაფის შემდეგ გამოსულა.

ჩვენს სიძველეთსაცავებში დაცულია პოემის ორი, ერთმანეთისაგან რედაქციულად განსხვავებული ავტოგრაფი, თერთმეტი ხელნაწერი პირი და ერთიც პირველნაბეჭდი. სულ 14 დედანი. მათი მოკლე აღწერილობა ასეთია:

1. **A** ავტოგრაფს (S2517) ეწოდება თაყაიშვილისეული ვარიანტი; შეიცავს III+38 გვერდს (ზომით 13,5X19სმ); გადანერილია 1843—1844 წლებში შავი მელნით მხედრულად; ჩასმულია მონითალო მუყაოს ყდაში. აღწერილია რამდენჯერმე.

პოემა მოთავსებულია 3-32-ე გვერდებზე, უძღვის სამსტროფიანი შესავალი „კახთა მიმართ“, რომელსაც აქვს ხელმოწერა: „თ-ი ნ. ბ.“ თავფურცელს აწერია: „ბედი ქართლისა, თქმული წელსა 1839-სა, ტფილისს“ (IIIr). სათაური „ბედი ქართლისა“ შესრულებულია ხვეული ასოებით.

ხელნაწერს აქვს ერთადერთი მინაწერი (IIv): „ვიყიდე 1887 წელს პეტერბურგში ბუკინისტ პ. ი. ვორონინისაგან, ნევის პროსპექტზე №54. ე. თაყაიშვილი“. აქედან ჩანს, რომ ეს ავტოგრაფი წარმოშობით დაკავშირებულია ლექსების A კრებულთან. მისი ადრინდელი მფლობელიც ეკატერინე ჭავჭავაძე უნდა ყოფილიყო. ილია ჭავჭავაძეს „ბედი ქართლისა“ ამ ავტოგრაფის მიხედვით უნდა გაეცნო 1858 წლის ზაფხულში, როდესაც იგი, სტუდენტი, ეკატერინეს ეწვია სტუმრად ცარსკოე სელოში.

2. **B** ავტოგრაფი (H 2034), ე. წ. ვეზირიშვილისეული ხელნაწერი, რომელიც საკუთრება ყოფილა ქეთევან ორბელიანისა, შეიცავს 42 ფურცელს (ზომით 16,5X11სმ); გადანერილია 1843 წელს მოლურჯო ქალაღდზე მხედრულად; ჩასმულია მუყაოს ყდაში; აღწერილია რამდენჯერმე. გამოცემულია ლითოგრაფიულად 1916 წელს, ხოლო მისი ფოტოპირი გამოქვეყნდა 1968 წელს „ნ. ბარათაშვილის ავტოგრაფებში“ (გვ. 81-135).

პოემა მოთავსებულია 4r-29r გვერდებზე; უძღვის შესავალი „კახთა მიმართ“ (3r-v), რომელსაც აქვს ხელმოწერა „XXX“ და თავფურცელი: „ბედი ქართლისა“ შესრულებულია ხვეული ასოებით. 1r გვერდზე ე. თაყაიშვილის ხელით მიწერილია: „კნ. ბარბარე ვეზირიშვილისა“, საიდანაც ირკვევა, იგი პოეტს გადაუწერია თავისი დისთვის.

3. **C** დედანი წარმოადგენს ავტოგრაფის უცვლელ პირს; ბეჭდურადაა გამოქვეყნებული ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა 1876 წლის გამოცემაში (გვ. 20-41).

4. **D** ხელნაწერი (S4911-ბ) შეიცავს 12 ფურცელს (ზომით 20X13 სმ), გადანერილია გასანთლულ ქალაღდზე; დაშლილია და უყდო,

ადგილ-ადგილ ფურცლები დაზიანებული ყოფილა (10-11 ფ.), მაგრამ ახლა ისინი რესტავრირებულია, ოღონდ იმ ადგილებში ტექსტი ბუნდოვნად იკითხება. ერთ-ორგან გადამწერს თავისი მცდარი ნაწერი წაუშლია და ზევიდან სწორი დედნისეული ნაკითხვა მიუწერია (10r). იგი ორ შემთხვევაში დედანსაც ასწორებს (მახვრალმან-მაშვრალმან, ეზდენ-ესდენ), მაგრამ იქვე შენიშნავს: „დედანში არის მახვრალმან“ (6v), ან: „ესდენ უნდა იყოს“ (7v). აქედან ჩანს, გადამწერს დედანი ზუსტად გადაუწერია. ტექსტს ერთვის ერთსტროფიანი ანბანთქება, „თქმული მეფის ვახტანგის მიერ“ (12v).

5. **E** ხელნაწერი (A1258) შეიცავს 12 ფურცელს (ზომით 21X13სმ), დაშლილია და უყდო (პირველი და ბოლო ფურცელი მოცილებულია); აღწერილია ქრ. შარაშიძის მიერ A ფონდის „ხელნაწერთა აღწერილობაში“ (ტ. IV, 1954, გვ. 305). აღმწერი შენიშნავს: „მართლწერისა და სხვა ნიშნების მიხედვით ეს ნუსხა ავტოგრაფთან ახლოს მდგომი ჩანს“. ტექსტს არ უძღვის შესავლად „კახთა მიმართ“. 1-ელ ფურცელზე მ. ჯანაშვილს მიუწერია „ბედი ქართლისა“. ხელმოწერილია ასე: „თ. ..ნ. ..ბარათოვი“ (12r). 11v გვერდზე 390-ე ტაეპის ნაცვლად მრავალწერტილია; მრავალწერტილია დასმული 405-ე ტაეპის შემდეგაც; ჩანს, აქაც პოეტს რაღაც სათქმელი ჰქონდა, მაგრამ თქმას მორიდებია.

6. **F** ხელნაწერი (Q439) წარმოადგენს ერთ რვეულს (ფ. 25r-36v), დაცული ყოფილა თუმანიშვილის არქივში; გადანერილია წვრილად, მოსქელო ქალაღზე, რომელსაც აქვს ფირმა: «Аристархова №фабрика». აღწერილია Q ფონდის „ხელნაწერთა აღწერილობაში“ (ტ. I, 1957, გვ. 464-465). ტექსტს არ უძღვის შესავალი „კახთა მიმართ“.

7. **G** ხელნაწერი (Fr. 111) შეიცავს 12 ფურცელს (ზომით 21X13სმ); დაშლილია და უყდო; გადანერილია XIX საუკუნის II ნახევარში მხედრულად და არ უძღვის შესავალი „კახთა მიმართ“.

8. **H** დედანი პირველნაბეჭდი პოემაა, რომელიც გამოქვეყნდა 1858 წლის სექტემბერს ჟურნ. „ცისკარში“ (გვ. 1-14). ხელნაწერი რედაქციისათვის გადაუცია დიმიტრი ბერიევს. ტექსტი ცენზორს ძლიერ შეუშოკლებია: ამოუღია 61 ტაეპი (217-237, 311-324, 369-389, 400-405). გამოცემას სპეციალური ნარკვევი უძღვნა ს. ხუციშვილმა: „ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოემის „ბედი ქართლისა“-ს პირველნაბეჭდი“. იგი წერს: „პირველნაბეჭდის ტექსტი საკმაოდ დაუმახინჯებია ცენზურას: პოემიდან მას ამოუღია ისეთი ნაწილები, რაც ნაწარმოების აზრის გაგებისათვის აუცილებელია. სიტყვა „თავისუფლების“ ხსენება, მეფის უფლებების განქიქება, სამშობლოში თავისუფლად სურვილის გამოთქმა და ზერელე ადამიანთა მხილება — აუკრძალია“ (გვ. 858).

9. **I** ხელნაწერი (S5074) შეიცავს 12 ფურცელს (ზომით 17,5X11სმ), დაშლილია და უყდო; გადანერილია XIX საუკუნის II ნახევარში.

10. **J** ხელნაწერი (S1540) წარმოადგენს ლექსთა კრებულს. „ბედი ქართლისა“ მოთავსებულია 28r-37v გვერდებზე. უძღვის შესავალი

„კახთა მიმართ“, რომელიც ხელმოწერილია ასე: „თ. ნ. ბარათაშვილი“ (28 r). გადანერილია 1860 წელს.

11. **K** ხელნაწერი (**H** 1430) შეიცავს 37 ფურცელს (ზომით 32,5X21სმ); გადანერილია 1847 წელს მოსქელო ქალაქში (ჭვირნიშანი — „1818“; აღწერილია ფონდის „ხელნაწერთა აღწერილობაში“ (ტ. III, გვ. 369-370). წარმოადგენს დ. ყიფიანის ნაწერების კრებულს; მასში შეტანილია ნ. ბარათაშვილის პოემა სათაურით: „ბედი ქართლისა, თქმული თავადის ნიკოლოზ მელიტონის ძის ბარათოვის მიერ“ (24r-28r), რომელსაც უზის გადანერის თარიღი — „1847“ (28r).

12. **L** ხელნაწერი (**H**1304) გამოცემის მიზნითაა გადანერილი **A** ავტოგრაფიდან, ადგილ-ადგილ ტაეპებს შორის ჩანერილია განსხვავებული ნაკითხვები **B** ავტოგრაფისა (4r-16v).

13. **M** ხელნაწერი (ილიას არქ. №6, ყოფ. **A** 1280) წარმოადგენს ფრაგმენტს (12v-13v). ამოწერილია ის ტაეპები, რომლებიც „ცისკრის“ პირველ ნაბეჭდს აკლია (217-237, 311-324, 369-389, 400-405).

14. **N** ხელნაწერი (**S**4911-ბ), 13-14, ფ., ზომა 17X11სმ. შეიცავს იმავე ფრაგმენტებს, რომელთაც ხელნაწერი (დაცულია პ. უმიკაშვილის ხელნაწერებში).

ამ თოთხმეტი დედნიდან პოემის ტექსტის ისტორიის შესასწავლად მნიშვნელოვანია მხოლოდ ექვსი ხელნაწერი **ABEFGH**, დანარჩენი შვიდი (**DIJKLMN**) ნუსხა გადანერილია ძირითადი დედნებიდან. **D** იმეორებს **A**-ს; **B**-ს ემთხვევა **ILK** ხელნაწერები. **A** და **B** ავტოგრაფების ნარეკ რედაქციას წარმოადგენს **L** ნუსხა, რომელიც გადანერილია გამოცემის მიზნით, ხოლო **M** და **N** ფრაგმენტები მომდინარეობენ **A**-დან. თვით ძირითადი ხელნაწერები კი ასე შეიძლება დავაჯგუფოთ: პოემის პირველი რედაქცია დაცულია დედნებში, მეორე რედაქცია — **B** ავტოგრაფებში, ხოლო მესამე რედაქცია **A** ავტოგრაფში. ეს რედაქციები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან ტაეპობრივი შედგენილობითა და წანაკითხებით.

მაშ, განვიხილოთ ისინი ცალ-ცალკე.

პირველი რედაქციის (**EFGH**) ავტოგრაფი არ შენახულა, არც მისი შავი ცალი მოგვეპოვება. იგი დაცულია ნუსხებისა და პირველნაბეჭდის სახით. ეს უკანასკნელი (**H**), მართალია, ცენზორს დაუმახინჯებია, მაგრამ მიღწეული ნუსხების (**EFG**) საშუალებით შეიძლება მისი სრულად აღდგენა. პირველი რედაქცია ამჟამად შეიცავს 419 ტაეპს. ნუსხებსა და პირველნაბეჭდში მექანიკურად ამოვარდნილია 259-ე ტაეპი —

რომ ქრისტიანთ ხმა მარად ისმოდეს, —

რის გამოც კონტექსტით გაუგებარია მისი წინა და მომდევნო ტაეპთა შინაარსი; დარღვეულია რითმაც. ამიტომ უნდა ვივარაუდოთ, რომ 259-ე ტაეპი ავტორისეულ დედანში დაცულია იქნებოდა

და პირველი რედაქცია შეიცავდა 420 ტაეპს.

მეორე-მესამე რედაქციებთან შედარებით პირველს აკლია სამ-სტროფიანი შესავალი „კახთა მიმართ“, რომელიც პოეტს მოგვიანებით დაუნერია (1839 წელს პოემა დანერილი ყოფილა უშესავლოდ, იმ სახით, როგორადაც შემონახულია EFG ნუსხებში). პირველი რედაქცია მომდევნო რედაქციებისაგან სხვა მხრივაც განსხვავდება: 101-ე ტაეპის შემდეგ ტექსტში ჩართულია ორი ტაეპი, რომლებიც ავტორს მერე უარუყვია:

ხამს, ვერაგობაც სარდარსა ჰქონდეს,
დროზე იგიცა არრას წარუხდენს.

ზოგი ტაეპის პოეტური ფაქტურა არსებითად განსხვავებულია მეორე-მესამე რედაქციებისაგან. ისინი აქ ვერ ბრწყინავენ ისე, როგორც მომდევნო რედაქციებში. ირკვევა, რომ პოეტს დიდხანს უსწორებია ტექსტი, სანამ იგი საბოლოო სახეს მიიღებდა. აი, რედაქციულად განსხვავებული ტაეპები (შედარებისათვის გამოყენებულია წინამდებარე გამოცემა):

27-28. მუნ განრისხებულს ალა-მაჰმად-ხანს
პატარა კახი უპირებს შებმას...

48-49. მტერი რა მტერი, ოდეს ქართველი
ბატონს ირაკლის ნუგეშად ჰყავდეს...

56-59. ხმა ნალარისა, ხმა ეს ბრძოლისა
ვით არ აღგვანთებს, ჰოა გმირნო ქართლის!
განგაღვიძებს, მხნევ, მხდალო, განგამხნევს
და შენც, მიჯნურო, სულს შეგიშფოთებს...

62-63. ეკვეთნეს სპარსთა ივერთ მხედარნი
და მტკვარს ერთვიან სისხლისა ღვარნი...

97. თორემ სიმხნითა ვერრა გავანყოთ...

127-128. და მოევლინა ქართლისა ჯართა,
გაშფოთებული ეძიებდა მას...

146-147. თვალს მოაბყუებს, ცხენს მოაძოვებს
და ნამძინარევს შუბლს განიგრილებს...

187. იგი სარგებლობს კარგის უამითა...

190-191. და მტერნი ძლიერ მაშინ მოგვაბყენდენ,
როს ძენი ჩემნი ურთიერთს ბძარვენ...

198-199. ჰოა ღმერთო, ვმადლობ შენს სამართალსა!
ჰგავს, ღირსად შევხვდი ამა სასჯელსა...

211. ნახევდა ესრეთ ის შეშფოთებულს...

274. და დავიდუმებ ჩემთ გულის-თქმათა...

281. ამ დროს აღმოჩნდა ბადრი მთოვარე...

291. როს ჯერ არ ედვა ტვირთი მეფობის...

300. მინდა, რომ ვნახო კიდეც კახეთი...

316. კამათლებითა ვითა იმღერდეს...

386. და ვჰყევართ შვილებრ ზედ შეჩვეულნი...

388. მის მშობლიურის ზრუნვის სანაცვლოდ

მეორე რედაქცია (B) არსებითად განსხვავდება პირველისაგან. ამას უძღვის შესავალი „კახთა მიმართ“, რომელიც შედგება თხუთმეტმარცვლოვანი სამი სტროფისაგან და ძირითად ტექსტში ჩართულია ხუთი ახალი ტაეპი:

101 ტაეპის შემდეგ —

ძველთაგან ასე ნაამბობია,
რომ ზოგჯერ ხერხი ღონეს სჯობია. (101¹-101²).

280 ტაეპის შემდეგ —

ხოლო ქართველნი მამულს ჰგლოვობდნენ (280¹)

და 308 ტაეპის შემდეგ —

და მომავალმან ან ქალაქსკენ
გამოიარა თავის სახლისკენ. (308¹-308²).

აქ პოემა შედგება 434 ტაეპისაგან. ზოგიერთ ტაეპში შეტანილია შინაარსობრივი ხასიათის ცვლილებაც. აი, ეს რედაქციულად განსხვავებული საკითხები (აქ შედარებისათვის ვიყენებთ წინამდებარე გამოცემას):

10. ... წარსულსა დროებს მოიგონებდეთ...

25-26. ქართველთა ჯართა კრწანისის მინდვრად
დაებანაკათ სპარსთა საომრად...

58-59. მსდालო, განგამხნევს, მხნევ, განგალვიძებს
და შენ, მიჯნურო, სულს შეგიშფოთებს...

66-68. სომხითის გმირნი ყაფლანისშვილნი
და მათ მომარცხნედ ბარათაშვილნი

განუმტკიცებენ მკლავთა ქართველთა...

85-86. და ჟამთ მოწამე სადამე ძეგლი
არ გვიქადაგებს მათთა საქმეთა...

120-122. ჰსცნა რა ირაკლიმ ესე სიმუხთლე,
მოყმეთა თვისთა ეზდენ სიმდაბლე,

მყისვე აღენთო ხელმწიფე-გული...

127. და მოევლინა ქართველთა ჯართა...

138. ჰოი ადგილნო, არაგვის პირნო...

159. კრიელესონის ართობს ქარვათა...

164-165. სადღა არიან ან ესე კაცნი,
რომ არ გვალხენენ სულით მამაცნი...

182-183. აი, მის ნაცვლად მე რა მამაპყრეს
ჩემმა შვილებმა და ვინ ახარეს...

185-186. მაჰმად-ხანისა მოსისხლე სული
არ დაგვანყნარებს ამაყობითა...

189-191. ოსმალი მხოლოდ დროს შემოჰყურებს,
და მტერი ძლიერ მაშინ მოგვატყდნენ,

როს ყმანი ჩემნი ერთმანეთსა ჰკვლენ...

194-199. შენი ირაკლი ის არღარა ვარ,

პატარა კახად რაც გინახივარ,
 მარქვი, რომელს შვილს ჰხედავ ღირსეულს,
 რომ ექმნას კვერთხად მამულს დარღვეულს.
 ღმერთო, ამაზედ მეტთა სატანჯველთ
 ნულარ მოუვლენ სანყალთა ქართველთ!..
 206. მას მინდა მივსცე მემკვიდრეობა...
 220-222. სახელმწიფოსა სჯულის ერთობა
 არარას არგებს, ოდეს თვისება
 ერთა მის შორის სხვადასხვაობდეს...
 234-235. და მერმე ქართლი ვინც ვერ განაგოს.
 მაშინ მან უწყის, რაც მოაგვაროს...
 300. მინდა ვიხილო კვალად კახეთი...
 324. მეფის გულის-თქმა ერსა ეკუთვნის...
 331. მაშ, რამ უცვალა მას გული მყარი...
 428-429. დიდი ხანია გულს ირაკლისა
 გარდუნყვეტია ბედი ქართლისა.

მეორე რედაქცია უფრო სრულყოფილია შინაარსობრივად და მხატვრულად. ამასთან იგი ტაეპობრივი შედგენილობით ყველაზე ფრცვლია. მაგრამ პოეტი არც ამ რედაქციაზე შეჩერებულა. მესამედ გადამუშავებისას ზოგი ნაკითხვა უარუყვია და მათი ახალი ვარიანტები მოუცია, ზოგან აღუდგენია პირველი რედაქციის ნანაკითხები.

მესამე რედაქცია (A) ბეჭდურად გამოაქვეყნეს 1922 წელს ს. ფირცხალავამ და 1939 წელს ი. გრიშაშვილმა. იგი უფრო დამუშავებულია, ვიდრე წინა ორი რედაქცია. პოეტს ტექსტიდან ამოუღია ტაეპები 101¹-101², 280¹, 308¹-308² და შეუცვლია ზოგიერთი ტაეპის პოეტური ფაქტურაც. ტექსტი გაუსწორებია სტილისტურად, დაუზუსტებია რითმები და ლექსისათვის საერთოდ არქაული მხატვრული სახე მიუცია. მესამე რედაქცია შედგება 429 ტაეპისაგან. მკითხველს რომ ნათელი წარმოდგენა ჰქონოდა, რა ცვლილებაა შეტანილი მეორისაგან განსხვავებით მესამე რედაქციაში, შესწორებულ ტაეპებს აქვე მოვიყვანთ:

10. ... წარსულსა დროებს მოიხსენებდეთ...
 25-26. ბატონს თვის ჯარი კრწანისის მინდვრად
 დაებანაკა სპარსთთან საომრად...
 58-59. მხდალსა განამხნევს, მხნეს განაღვიძებს
 და მიჯნურსაცა სულს შეუშფოთებს...
 66-68. თამაზ, ენისელთ მოურავის ძე,
 და იოანე, კახთ აბაშიძე,
 განუმტკიცებენ მკლავთა ქართველთა...
 85-86. და არსად უამთა მოწამე ძეგლი
 არ გვიქადაგებს მათთა საქმეთა...
 120-122. სცნა რა ირაკლიმ ესე მუხთლობა,
 მოყმეთა თვისთა ეზდენ დამცრობა,

მეისვე აღენთო ხელმწიფე-გული...

127. და მოველინა მსწრაფლ ქართველთ ჯართა...

138. ჰოი ნაპირნო, არაგვის პირნო...

159. გა-ცა-ართობდა ქარვის მარცვალთა...

165. რომ არ გვალხენენ თათბირნი მათნი...

182-183. აი, მის ნაცვლად რაი მომაპყრეს

მე ჩემთა ძეთა და ვინ ახარეს...

185-186. მაჰმად-ხანისა მოსისხლე გული

არ დაგვანყნარებს სიამაყითა...

189-191. ოსმალი მხოლოდ დროსა უყურებს

და მტერნი ძლიერ მაშინ მოგვატყდნენ,

როს ყმანი ჩემნი ურთიერთს ჰბძარვენ...

194-199. შენი ირაკლი ის აღარა ვარ,

პატარა კახად რომ გინახივარ.

აბა, რომელს შვილს ვხედავ ღირსეულს,

რომ ექმნას კვერთხად მამულს დარღვეულს?

ჰო, ღმერთო, ღმერთო, ამაზედ მეტად,

ნულარ გასწირავ, ქართველთა ტანჯვად...

206. მას, მსურს, რომ მივცე მემკვიდრეობა...

220-222. სახელმწიფოსა ერთობა სჯულის

არარას არგებს, ოდეს მის შორის

თვისება ერთა სხვადასხვაობდეს...

234-235. და მერმე ვინც ვერ განაგოს ქართლი,

მაშინ მან უწყის, რაც ჰყოს კეთილი...

300. მინდა ვიხილო კიდეც კახეთი...

324. ერსა ეკუთვნის გულის-თქმა მეფის...

331. მაშ, რამ შეშფოთნა მას გული მყარი...

428-429. დიდი ხანია, რომ ბედი ქართლის

გარდაიწყვიტა გულმან ირაკლის.

კითხვა ისმის: რომელი ხელნაწერი შეიცავს უკანასკნელ რედაქციას: A ავტოგრაფი თუ B ავტოგრაფი? ამ კითხვის გარკვევა აუცილებელი წინაპირობაა იმისათვის, თუ რომელი ხელნაწერი უნდა დაედოს საფუძვლად პოემის კანონიკურ ტექსტს. ძველ რედაქტორ-გამომცემლებს არ უცდიათ ამის გარკვევა. მეტსაც ვიტყვი: ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა 1945 წლის საიუბილეო გამოცემის რედაქციამ ავტორიტეტული მეცნიერის — კ. კეკელიძის ენით განაცხადა: პოემის „რომელ რედაქციას მიეცეს უპირატესობა, ავტოგრაფები ვერ გადანიყვებიან, რადგანაც მათი უმცროს-უფროსობა არ ირკვევა“ (გვ. 167) ამიტომ ს. ფირცხალავასა და ი. გრიშაშვილის გარდა ყველა რედაქტორი დაადგა იოლ გზას — ნარევი რედაქციის შემუშავებას.

1895, 1904, 1910, 1919 წლების გამოცემათა რედაქტორებმა მესამე რედაქცია შეავსეს მეორე რედაქციის ზედმეტი (101¹-101², 280¹, 308¹-308²) ტაეპებით და A ავტოგრაფი ადგილ-ადგილ შეასწორეს BC ავტოგრაფების წანაკითხებით ასე:

1895 წლის გამოცემაში B-ს მიხედვით გაასწორეს 220-222 და 234-235 ტაეპები; 1904 წლის გამოცემაში — 25, 66-67, 220-222, 234-235 და 331 ტაეპები; 1910 წლის გამოცემაში — 58-59, 138, 220-222, 234-235, 331, 428-429 ტაეპები; 1919 წლის გამოცემაში — 127, 220-222, 234-235, 331 და 428-429 ტაეპები.

მეტი სითამამე გამოიჩინა 1930 წლის გამოცემის რედაქტორმა. მან პოემას საფუძვლად დაუდო B ავტოგრაფი (ე. ი. მეორე რედაქცია) და ზოგიერთი ნაკითხვა მესამე რედაქციის მიხედვით გაასწორა. ამიტომაც მისი ტექსტი ყველა გამოცემაზე ვრცელია; შეიცავს 436 ტაეპს: B-ს ხუთ ტაეპს და 66-67-ე ტაეპების ორივე ვარიანტს. ამას გარდა A-ს წანაკითხები დატოვებულია 25-26-ე და 300-ე ტაეპებში.

უცნაური ვითარებაა 1945 წლის გამოცემაში. აქ პოემა ტაეპობრივი შედგენილობით მიჰყვება B ავტოგრაფს (ე. ი. ტექსტი შეიცავს 434 ტაეპს), წანაკითხებს კი საფუძვლად უდევს ავტოგრაფი, რომელიც ხუთი ტაეპით ნაკლებს შეიცავს. ამასთან B-დან A-ში შეტანილია 189, 206, 220-222, 234-235, 331 და 428-429 ტაეპების წანაკითხები. აქვე ვხვდებით ერთ კუროოზულ ფაქტსაც. 66-68-ე ტაეპები პირველ და მესამე რედაქციებში იკითხება ასე (AEFGH):

თამაზ, ენისენტ მოურავისძე,
და იოანე, კახთ აბაშიძე,
განუმტკიცებდენ მკლავთა ქართველთა.

მეორე რედაქციაში (B) დაცულია მათი სხვაგვარი ნაკითხვა:
სომხითის გამირნი ყაფლანისშვილნი
და მათ მომარცხნედ ბარათაშვილნი
განუმტკიცებდენ მკლავთა ქართველთა.
თითქმის ანალოგიური სურათია 1968 წლის გამოცემაშიც.
რომელია მათგან მისაღები რედაქცია?

ამასთან დაკავშირებით, 1945 წლის გამოცემის სარედაქციო კოლეგია კ. კეკელიძის სიტყვებით აცხადებდა: „აზრის მიხედვით ერთიც შეიძლება გამართლებულ იქნეს და მეორეც. მართლაც, მოულოდნელი არაა, რომ პოეტს აღენიშნოს ამ საბედისწერო ომში მამაცობრივი მონაწილეობა თავისი მეგვარეებისა და ახლო ნათესავებისა (ორბელიან-ყაფლანიშვილები), მაგრამ უფრო მოსალოდნელია, რომ ნაწარმოებში, რომელიც საგანგებოდ კახელებისადმი მიმართული, განსაკუთრებით აღნიშნული ყოფილიყო კახთა გამირების მამაცობა. ამიტომ გამოცემაში მიღებულია პირველი ვარიანტი“ (გვ. 167-168). ეს ასეც არის: მასში შეტანილია A ავტოგრაფის ნაკითხვა (გვ. 54), მაგრამ „მთავარი შეცდომების გასწორებაში“ ნათქვამია: „გვ. 54-67 ტაეპის შემდეგ უნდა დამატოს ორი ტაეპი: სომხითის გამირნი“ და ა. შ. მართლაც, შემდგომ გამოცემებში ეს ორი ტაეპი აღდგენილია. აღნიშნული გასწორებით კი უარყოფილია ის, რასაც 167-168-ე გვერდებზე იცავს სარედაქციო კოლეგიის აზრთა სხვადასხვაობით, მეცნიერულად გაუმართლებელია. ჩანს, გამომცემლებმა ვერ გარკვეეს, თუ რომელი ტექსტია პოეტის საბოლოო ნება.

A და B ავტოგრაფთა წანაკითხების არჩევისას რედაქციონებმა იჩინენ სუბიექტურობას. ხშირად ერთი და იგივე გამომცემელი ხან ერთ წაკითხვას ამჯობინებს და ხან მეორეს. არჩევის საზომია ამ-რჩევის მხატვრული გემოვნება. მაგ., დ. კარიჭაშვილს 1910 წელს პოემა დაუბეჭდავს ამგვარი წანაკითხებით:

- 58-59. მხდალო, განგამხნევს, მხნევ, განგალვიძებს და შენ, მიჯნურო, სულს შეგიშფოთებს (B)
- 127. და მოევლინა მსწრაფლ ქართველთ ჯართა (A).
- 138. ჰოი ადგილნო, არაგვის პირნო (B) —

ხოლო 1919 წელს ეს ტაეპები საპირისპირო ვარიანტებით შეუცვ-ლია:

- 58-59. მხდალსა განგამხნევს, მხნეს განალვიძებს, და მიჯნურსაცა სულს შეუშფოთებს (A).
- 127. და მოევლინა ქართველთა ჯართა (B).
- 138. ჰოი ნაპირნო, არაგვის პირნო (A).

მსგავს მოვლენასთან გვაქვს საქმე 1930 და 1968 წლების გამოცემაშიც. პ. ინგოროყვამ 1930 წელს უპირატესობა მისცა ამგვარ წანაკითხებს:

- 10... წარსულსა დროებს მოიგონებდეთ (B).
 - 25-26. ბატონს თვით ჯარი კრწანისის მინდვრად დაებანაკა სპარსთთან საომრად (B).
 - 131. და მოევლინა ქართველთა ჯართა (B).
 - 195. როს ყმანი ჩემნი ერთმანეთსა ჰკვლენ (B).
 - 278. და დავიდუმებ მე ჩემს გულის-თქმას (B) —
- ხოლო 1968 წელს ისინი შეცვალა ამგვარად:
- 10... წარსულსა დროებს მოიხსენებდეთ (A).
 - 25-26. ქართველთა ჯართა კრწანისის მინდვრად დაებანაკათ სპარსთა საომრად (B).
 - 131. და მოევლინა მსწრაფლ ქართველთ ჯართა (A).
 - 195. როს ყმანი ჩემნი ურთიერთს ჰბძარვენ (A).
 - 278. და დავიდუმებ ჩემსა გულის-თქმას (A).

ასეთი მერყეობა დაუშვებელია: უდავოა, აქ ტექსტის დადგენის პრინციპებია დარღვეული და სათანადოდ არ არის შესწავლილი პოემის რედაქციები და მათი ურთიერთმიმართება.

ზევით აღვნიშნეთ, რომ არსებობს პოემის სამი რედაქცია. ამათ-გან პირველი რომ მეორე-მესამე რედაქციებზე აღრინდელია, ეჭვს არ იწვევს. მაგრამ რაკი პ. ინგოროყვას მოსაზრებით B ავტოგრაფი შეიცავს პოემის ყველაზე გვიანდელ რედაქციას, ხოლო კ. კეკელიძის განცხადებით არ ირკვევა A და B ავტოგრაფების უმცროს-უფროსო-ბა, საჭიროა დადგინდეს, რომელი რედაქციაა გვიანდელი — მეორე თუ მესამე? პასუხი ერთია: ავტოგრაფი შეიცავს პოემის საბოლოო რედაქციას და კანონიკურ ტექსტად მისი წაკითხვები უნდა ვცნოთ.

ეს ირკვევა შემდეგიდან:

1. მეორე რედაქციაში შესავლის მესამე სტროფი (9-12-ე ტაეპე-ბი) იკითხება ამგვარად:

როს თქვენებურად მამულის ღვინით გულს ახარებდეთ,
ხელთ ჯამის მპყრობნი წარსულსა დროებს მოიგონებდეთ
და მორიგისად სმიდეთ წინაპართ შესანდობარსა,
მოიგონებდეთ ყარიბს მგოსანსაც, თქვენდა მბობარსა (B).

პოეტს უგრძობია, რომ ამ სტროფში ორჯერ უხმარია სიტყვა „მოიგონებდეთ“. ამიტომ პირველი „მოიგონებდეთ“ შეუცვლია სინონიმიური ცნებით „მოიხსენებდეთ“ (A). ეს ფაქტი უტყუარი მონობაა იმისა, რომ A ავტოგრაფი B-ს შემდეგაა გადანერილი. მხატვრული სიტყვის ისეთი დიდოსტატი, როგორც ნ. ბარათაშვილია, არავითარ შემთხვევაში სიტყვას „მოიხსენებდეთ“ არ შეცვლიდა ტავტოლოგიური ცნებით „მოიგონებდეთ“, რომ B ავტოგრაფი გადანერილი იყოს A-ს შემდეგ.

2. როდესაც ერეკლე თბილისის ციხეში გამაგრდა, იმედოვნებდა, რომ მტერი საფარში მყოფ ქართველთ ვერაფერს დააკლებდა, მაგრამ მოღალატეებმა მტერს გზა ასწავლეს და ციხის კარებიც გაუხსნეს. ამასთან დაკავშირებით პოეტი წერს (120-122):

ჰსცნა რა ირაკლიმ ესე სიმუხთლე,
მოყმეთა თვისთა ეზდენ სიმდაბლე,
მყისვე აღენთო ხელმწიფე-გული... (B).

მას ამ კონტექსტში სიტყვა „სიმდაბლე“ შეუსაბამოდ მიუჩნევია, ამიტომ იგი შეუცვლია სიტყვით „დამცრობა“ და ტაეპი გაუმართავს ამგვარად:

სცნა რა ირაკლიმ ესე მუხთლობა,
მოყმეთა თვისთა ეზდენ დამცრობა,
მყისვე აღენთო ხელმწიფე-გული... (A).

აქ „დამცრობა“ უფრო ექსპრესიულია მოღალატის დასახასიათებლად, ვიდრე „სიმდაბლე“, რომელსაც ამპარტავნების საპიროსპირო მნიშვნელობა აქვს და არცთუ ისე სათაკილო ცნებაა.

3. ქართლის ბედით შეწუხებული ერეკლე სოლომონს გულისტკივილით შესჩივის, რომ აღარ არიან ღირსეული შვილები, რომელნიც კვერთხად ექმნიან „მამულს დარღვეულს“, და მერმე ღმერთს მიმართავს (198-199):

ჰოა, ღმერთო, ვმადლობ შენს სამართალსა!
ჰგავს, ღირსად შევხვდი ამა სასჯელსა (EFG).

პოეტს არ მოსწონებია ღვთაებისადმი ერეკლეს მონური მორჩილება და ტექსტი ვედრებით შეუცვლია:

ღმერთო, ამაზედ მეტთა სატანჯველთ
წულარ მოუვლენ საწყალთა ქართველთ!.. (B).

მას არც ეს რედაქცია მოსწონებია (ქართველთა აღიარება საწყალად, საჩოთიროდ მიუჩნევია) და სიტყვა „საწყალთ“ მთლიანად ამოუღია:

ჰოპ ლმერთო, ლმერთო, ამაზედ მეტად
ნულარ განსწირავ ქართველთა ტანჯვად!... (A).

აქ უკვე ტაეპებს საბოლოო სახე და ძლიერი აღქმითი ძალა აქვთ მიღებული, ვიდრე პირველი და მეორე რედაქციების შესატყვის სტრიქონებს.

4. პოეტი ერეკლე მეფისა და სოლომონ მსაჯულის დიალოგს ამთაფრებს ამგვარად (278-280).

ასე ირაკლი და მის მსაჯული
მამულისათვის გულმტკიცენული
ქართლისა ბედსა განსამართლებდნენ (EFGH).

მეორე რედაქციაში მას ამ ტექსტისათვის წაუმატებია ახალი ტაეპი (280), „ხოლო ქართველნი მამულს ჰგლოვობდენ“ (B) — მაგრამ საბოლოოდ პირველი რედაქციის ტექსტი მიუღია, ე. ი. B-ში 280-ე ტაეპი ამოუღია. კითხვა ისმის: რატომ მოიქცა ასე ავტორი? — იმიტომ, რომ ეს ტაეპი უპირისპირდება ტექსტის შინაარსს და მხატვრულ მხარეს. მეორე რედაქციაში ერეკლე და სოლომონი დაპირისპირებულნი არიან ქართველებთან: გამოდის, რომ ქართველები მამულს გლოვობდნენ, ერეკლე და სოლომონი კი იყვნენ არაქართველები და ქართველთა მოქმედებას სჯიდნენ. თუ სიტყვა „ქართველი“ ქართულს ნიშნავს და პოეტი მათ უპირისპირებს კახელებს, რა აზრი აქვს ასეთ დაპირისპირებას? ქართლები თუ გლოვობდნენ აოხრებული მამულისათვის, კახელები განა გულხელდაკრეფილი შესცქეროდნენ მათ? განა აოხრებული თბილისი არ იყო პატარა კახის სამეფო რეზიდენცია?!

ამ ლოგიკურ შეუსაბამობასთან ერთად B ავტოგრაფში შეინიშნება სიტყვათა გამეორებაც: „მამულისათვის გულმტკიცენული“ და „მამულს ჰგლოვობდნენ“, რაც სტროფს მხატვრულ სილამაზეს უკარგავს. ყოველივე ეს კარგად უგრძენია ნ. ბარათაშვილს და ამიტომაც უარუყვია ტაეპი — „ხოლო ქართველნი მამულს ჰგლოვობდნენ“.

5. დილით მეფე და მსაჯული გაიყარნენ. ერეკლე კახეთში გაემგზავრა, სოლომონი კი ქსნის ხეობისაკენ გაემშურა. პოეტი ასე აღწერს (305-308):

დილაზე ადრე მოვალს მსაჯული
ქსნის ხეობაში დაფიქრებული;
ვიდრემდის იყო შიშიანობა,
მას აქეთ ესახლა თავის სახლობა.

მერმე B ავტოგრაფში იკითხება:

და მომავალმან ან ქალაქსკენ
გამოიარა თავის სახლისკენ.

1945 წლის გამოცემის რედაქცია იუნყებოდა: „ქსნის ხეობაში მომავალი მსაჯულისათვის, რომლის ოჯახობა აქ ესახლა, ბუნებრივი იყო გამოეარა თავის სახლში. ეს გამოვლა აუცილებელიცაა,

რადგანაც პოეტმა მსაჯული უნდა შეხვედროს თავის ცოლს სოფი-ოს და გააჩალოს მათ შორის ცნობილი დიალოგი. ამ მოსაზრებით წინამდებარე გამოცემაში შემოტანილია ეს ტაეპები, მით უმეტეს, რომ მათ ადგილი აქვთ ექვს ხელნაწერში, რომელთაგან ერთი ავტოგრაფია“ (გვ. 168). სოლომონი რომ ცოლს უნდა შეხვედეს, 308¹-308² ტაეპების გარეშეც გასაგებია: მსაჯული დაფიქრებული მოდის ქსნის ხეობაში, სადაც შიშიანობის გამო „ესახლა თავის სახლობა“. იგულისხმება, რომ იგი უეჭველად შეივლის თავის სახლში ცოლის სანახავად, რაკი ქსნის ხეობაში იმყოფება. მას არსად ეჩქარება. აკი ასეც მოხდა. ფიქრში გართული სოლომონი თავის სახლს მიადგა (337-340):

ამ ფიქრში იყო მსაჯული, ოდეს
მოადგა თავის სახლისა არეს.
წინ მოეგება მას თავის ცოლი,
სათნო სოფიო, სულისა ტოლი.

ამის შემდეგ რალა საჭიროა 308¹-308² ტაეპები?

6. ერეკლე მეფე ერთგან სოლომონს ეუბნება (273-274):

აი, მივიღებ მე შენთ რჩევათა

და დავიდუმებ მე ჩემს გულის თქმას (BC).

პოეტს შეუნიშნავს, რომ ამ ტაეპებში გამეორებულია ნაცვალ-სახელი „მე“. მესამე რედაქციაში 274-ე ტაეპი შეუცვლელია ამგვარად: „და დავიდუმებ ჩემსა გულის-თქმას“ (A).

7. დასასრულ, ერთი ენობრივი ლაფსუსიც. პოემის ბოლოს (416-417 ტაეპებში) პოეტი ამბობს:

აღივსო კვალად ერთთ ტფილისი,

რა მობრძანება ჰსცნეს ირაკლისი (B).

აქ დარღვეულია ქვემდებარისა და შემასმენლის შეთანხმება რიცხვში: „ერთ... ჰსცნეს“. უნდა იყოს: „ერმან... სცნა“. ასეა გასწორებული ავტოგრაფში. ამ გასწორების შემდეგ პოეტი კვლავ უსწორო ფორმას აღარ იხმარდა, რომ B გადაწერილი იყოს A-ს შემდეგ:

ყოველივე ამის საფუძველზე უნდა დავასკვნათ:

ა. A ავტოგრაფში შენახულია პოემის უკანასკნელი (მესამე) რედაქცია. ბ. კანონიკური ტექსტისათვის უპირატესობა მხოლოდ ხელნაწერს უნდა მიენიჭოს. გ. B ავტოგრაფი წარმოადგენს პოემის მეორე რედაქციას, რომლის სხვაობა ვარიანტებში უნდა აღინიშნოს.

„ბედი ქართლისას“ ტექსტის ისტორია არის ბრწყინვალე დადასტურება, თუ ნ. ბარათაშვილი როგორი გულისყურით მუშაობდა სიტყვაზე და როგორი მონდომებით ცდილობდა აზრის (შინაარსის) მაღალმხატვრული ფორმით გამოხატვას. ეს ისტორია ააშკარავებს ბიოგრაფიული ცნობების სინამდვილესაც, რომ პოეტს „ბედი ქართლისა“ რამდენჯერმე დაუწერია და დიდხანს უფიქრია მის სრულყოფილ დამუშავებაზე.

III. წერილების ავტორბრაშები და ნუსხები

6. ბარათაშვილის ეპისტოლარული მემკვიდრეობა თვრამეტ წერილს შეიცავს. ამათგან რვა (I, II, IV, V, VI, VIII, XI და XVIII) წერილის ადრესატია გრიგოლ ორბელიანი, ერთისა (III) — მიხეილ თუმანიშვილი, სამისა (IX, X და XII) — ზაქარია ორბელიანი I, ოთხისა (VII, XIII, XIV და XV) — მაიკო ორბელიანი და ორისაც (XVI-XVII) — ბაბაღე და ალექსანდრე საგინაშვილები. ეს წერილები დაცულია ხელნაწერთა ინსტიტუტში, ლიტერატურულ მუზეუმსა და ცენტრალურ არქივში. მათი ნომრები და აღწერილობა ასეთია:

1. ავტოგრაფები V, VI, VII და XVIII წერილებისა დაცულია საქართველოს სახელმწიფო ცენტრარქივის ქართულ ხელნაწერთა კოლექციაში (ფონდი 1446, №736), ძველად ინახებოდა განსაკუთრებული მნიშვნელობის საქმეთა ფონდში (საქმე №9264). ყდა იხსნება დ. კარიჭაშვილის მიერ შედგენილი სით:

1. ბარათაშვილის ლექსები, კ. უმიკაშვილის გადაწერილი 95 გვერდზე და პირველ ფურცელზედ უმიკაშვილის შენიშვნებით. სულ 96 პირია ოცდარვა ფურცელზედ, წიგნად არის შეკრული;

2. ბარათაშვილის წერილი გრიგოლ ორბელიანთან მაისის 28, 1841 წ. ტფილისითან (ორი ფურცელია ფოშტის პატარა თაბახზე);

3. მასთანვე ოქტომბრის 18, 1841წ. ტფილისით (დიდი ფოშტის თაბახის ორ ფურცელი);

4. მასთანვე მაისის 2-ს, 1842 წ. (ორი ფურცელი ფოშტის თაბახი);

5. მასთანვე 21 ავგუსტა 1843, Тифлис (ფოშტის დიდი თაბახის ორ ფურცელზე).

6. ნახევარი ქალაღი დიდი ფოშტის ქალაღისა, ერთი ფურცელი, წერილის ბოლოა ლექსით „საფლავი ივერისა“, გრიგოლ ორბელიანთან მიწერილია.

7. ბარათაშვილის წერილი ზაქარია ორბელიანთან რუსულად, პატარა ფოშტის ქალაღდზედ; 1844 წ. აპრილის 15, ტფილისით.

8. მასთანვე, რუსულად და ქართულად ფოშტის პატარა ქალაღდზე, ორ ფურცელზე. 1844, მაისის 10, ტფილისით (ყვითელ ქალაღდზე).

9. წერილი მასთანვე ფოშტის პატარა თაბახზედ, ორ ფურცელზე ქართულად (უნდა იყოს აგვისტოს 1844 წლისა).

10. წერილი ბარათაშვილისა მიხეილ თუმანიშვილთან რუსულად 6 ავგუსტა, 1838 г. из Тифлиса, კოპოა გადაწერილი, ნამდვილი აქვს გიორგი თუმანიშვილს (მიხეილ ბირთველინის შვილს). ჩემი ნაწერი კოპოა, საწერ ქალაღდის ნახევარ თაბახზე; სამ პირზეა.

11. წერილი ლევან მელიქიშვილისა გრიგოლ ორბელიანთან ბარათაშვილის სიკვდილზე ფოშტის დიდ თაბახზე, ორივე ფურცელზე რუსულად, «19 января, 1846 года, г. Тифлис».

ამ სიის მიხედვით, ამჟამად ნ. ბარათაშვილის ლექსების უმიკაშვილისეული კრებული გამოყოფილია ცალკე ერთეულად (ცა ფ. 1446, №820), წერილები (2, 7, 8, 9) გრიგოლ და ზაქარია ორბელიანებისადმი დაცულია საქართველოს ლიტერატურულ მუზეუმში (მათი აღწერილობა იხ. ქვემოთ), ლევან მელიქიშვილის წერილი კი — ხელნაწერთა ინსტიტუტში, გრ. ორბელიანის არქივში №124. სხვა

დანარჩენი ავტოგრაფები ინახება საქმეში. ესენია:

ა. წერილი გრიგოლ ორბელიანისადმი „წელსა 1841, ოკტონბრის 18-სა, ქ. ტფილისით“, ავტოგრაფი (2ფ. 22X17 სმ, ფ. 3r-4r).

ბ. მასვე „მაისის 2-სა დღესა, 1842 წელსა“, ავტოგრაფი (2ფ. 22X17,5 სმ, ფ. 5r-5r).

დედანი ნასწორებია პოეტის მიერ. ერთგან წერებულა: „Онтеперь предметом всеобщих только и рассказов“, აქედან უკანასკნელი სამი სიტყვა ნაშლილი და გასწორებულია არსებული წაკითხვით. ამას გარდა, აქვე ფრაზის — „თვარემ იმას ამ ტყვეობით არა უშავს რა“-ს შემდეგ ჯვარედინი ხაზებით საგულდაგულოდაა ნაშლილი ოთხი სტრიქონი. პირველნაბეჭდსა და ყველა გამოცემაში ნაშლილი სტრიქონები წყვეტილი ხაზებითაა დაბეჭდილი. პ. ინგოროყვა ფიქრობს, რომ აქ ცენზორის მიერ უნდა იყოს ამოღებული რაღაც პოლიტიკურად მიუღებელი ტექსტი (ნ. ბარათაშვილის, თხზულებანი, 1968, გვ. 177 და 244-247), მაგრამ ეს მოსაზრება არ მართლდება. სიტყვები ავტოგრაფშივეა ნაშლილი თვით პოეტის მიერ წერის დროს. ნაშლილი ტექსტი ნან-ილობრივ იკითხება (იხ. აქვე, გვ. 116).

გ. მასვე „21 августа, 1843, Тифлис“, ავტოგრაფი (2 ფ. 25X19,5სმ, ფ. 7r-8v).

დ. მასვე წერილის ფრაგმენტი ლექსით „საფლავი მეფის ირაკლისა“, ავტოგრაფი (1 ფ. 21X19სმ, ფ. 9r-v). დაწერილია 1842 წელს.

აქვეა დაცული: 1. ნ. ბარათაშვილის წერილი მიხეილ თუმანიშვილისადმი „6-20 августа, 1838 г. Тифлис“, ორი ასლი — ერთი გადანწერილია დ. კარიჭაშვილის მიერ (ფ. 10r-11v), მეორე — პ. უმიკაშვილის მიერ (12r-13r). 2. ილია ორბელიანის წერილი გრ. ორბელიანისადმი „1845 წელსა, ნოემბრის 29-ს დღესა, ტფილისი“, ავტოგრაფი (14r-15v) და ასლი (16r-v), 3. პოეტის დედის ეფემიას წერილი გრ. ორბელიანისადმი, ავტოგრაფი (18r-19v) და ასლი (20r-v), 4. მელიტონ ბარათაშვილის წერილი გრიგოლ ორბელიანისადმი „წელსა 1837-სა, მარტის 1-სა, ქ. ტფილისით“, დაწერილი ნ. ბარათაშვილის ხელით (21r) და ეფემიას წერილი გრ. ორბელიანისადმი, ავტოგრაფი (21v) და ასლები (23r-v).

აღწერილი ავტოგრაფები ხელთ ჰქონდათ ე. თაყაიშვილსა და დ. კარიჭაშვილს 1895 წელს, როდესაც ისინი ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა გამოცემას ამზადებდნენ, მაგრამ მერმე დაიკარგა. ისინი 1945 წელს გამოავლინა შ. ჩხეტიამ. მათი შემცველი ტექსტები 1922, 1939, 1945 და 1968 წლების გამოცემებში დაბეჭდილა პ. უმიკაშვილის მიერ გადანწერილი პირების მიხედვით (S4911). პ. ინგოროყვა ამ ავტოგრაფებს დაკარგულად თვლის.

2. პოეტ-აკადემიკოს გ. ლეონიძის სახელობის სახელმწიფო ლიტერატურულ მუზეუმში დაცულია იმ ოთხი (IV, IX, X და XII) წერილის ავტოგრაფები, რომლებიც დასახელებული აქვს დ. კარიჭაშვილს ზემოთ დამონმებულ სიაში. ესენია:

ე. წერილი გრიგოლ ორბელიანისადმი „წელსა 1841-სა, მაისის

28-სა დღესა, ქ. ტფილისი“ (№16399, 2 ფ. 21,5X12,5).

ვ. ნერილი ზაქარია ორბელიანისადმი, „ნელსა 1844-სა, აპრილსა 15-სა, ქ. ტფილისით“ (№16400, 2 ფ. 20X13სმ).

ზ. მასვე „ნელსა 1844-სა, მაისის 10-სა, ქ. ტფილისით“ (№16401, 2 ფ. 21,5X13სმ).

ა. მასვე უთარილო ნერილი, რომელიც დანერილი უნდა იყოს 1844 წლის სექტემბრის დასაწყისში (№ 16402, 2ფ. 21,5X13,5სმ). პოეტი ახალი შთაბეჭდილებით მოუთხრობს ზაქარიას კატოს გათხოვების ამბავს, რომელიც მოხდა იმავე წლის აგვისტოში, პეტრე-პავლობას.

ეს ოთხივე ნერილი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 1945 წელს აღმოაჩინა ქუთაისში ვ. მეძველიამ. 1968 წლის 12 თებერვალს მკვლევარმა ნერილობით მაცნობა შემდეგი:

„ამ საუკუნის 30-იან წლებში ქუთაისში ცხოვრობდა ცნობილი პედაგოგი, ლათინური ენის მასწავლებელი მიხეილ ჩინჩალაძე. მის ოჯახში, გაზ. „ცნობის ფურცელის“ აკინძულ ნომრებში იყო ჩადებული ეს ნერილები. შემდეგ მისი ვაჟისაგან — მიხეილ მიხეილის ძე ჩინჩალაძისაგან (რომელსაც უსწავლია ლენინგრადის უნივერსიტეტში ნ. მართან) შევიძინე. რაკი ეს დედნები იყო, შევადარე დაბეჭდილ ტექსტს და კომენტარებით დავბეჭდე 1945 წლის 23-ე ნომერ „ლიტერატურა და ხელოვნებაში“. ამის შემდეგ, როგორც ძვირფასი უნიკალური დოკუმენტი გადავეცი ლიტერატურულ მუზეუმს, რომლის დირექტორი იყო მაშინ დიდი ქართველი პოეტი გიორგი ლეონიძე. ვერ წარმოიდგენთ, რა სიხარულით შემხვდა ასეთი მნიშვნელოვანი დოკუმენტების წარდგენისათვის“.

ეს ნერილები აღწერილია ჩემ მიერ 1949 წელს.

3. ავტოგრაფები III, VII, XIII, XIV და XV ნერილებისა დაცულია ხელნაწერთა ინსტიტუტში S2484-ით. სულ 9 ფურცელია; სხვადასხვა ზომისა და ფერის ქაღალდები ერთადაა შეკინძული კოლენკორ-გადაკრულ მუყაოს ყდაში. წერა-კითხვის გამაფრცველებელ საზოგადოებას შესწირა III ნერილი გ. თუმანიშვილმა, დანარჩენი ოთხი კი — ელისაბედ გრიგოლის ასულმა საგინაშვილმა (ილია ჭავჭავაძის დამ) (1რ). ყდაში ინახება:

თ. ნერილი მაიკო ორბელიანისადმი „ნელსა 1842-სა, ოქტომბრის 31-სა, ქ. ტფილისით“ (10r-11v).

ი. მასვე „9-სა თებერვალს, 1845, ქ. ნახეჩევანით“ (12r-13v). ამ ნერილის თარიღზე იხ. ჩემს წიგნში „ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობა“ (1968, გვ. 87-90).

ია. მასვე „10-სა აგვისტოს, 1845, მურუტს“ (14r-v).

იბ. მასვე უთარილო ნერილი (მოცისფრო ქაღალდი, ფ. 15r-v). პირველად დაიბეჭდა „კრებულში“ (1873, №1). ამ პირველნაბეჭდს მიწერილი აქვს მცდარი თარიღი: „9-ს დეკემბერს 1845 წ.“. პოეტის თხზულებათა მესამე (1886 წ.) და მეოთხე (1890წ.) გამოცემებშიც იგი ამავე არასწორი თარიღით გამოქვეყნდა. შეცდომა გაასწორეს 1895 წელს, როდესაც ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა კრებული დაიბეჭ-

და ე. თაყაიშვილისა და დ. კარიჭაშვილის რედაქციით. გამოცემის შინაშენებში ნათქვამია: ეს წერილი უთარიღოა, მაგრამ „იგი როგორც ჩანს შინაარსითგან, დაწერილია ნახჩევანში 1845 წ. 9 თებერვლის შემდეგ პოეტის ტფილისს დაბრუნებამდე“ (გვ. 120). ესვე შინაშენა იკითხება 1910 წლის გამოცემაშიც (გვ. XIV). საყურადღებოა, რომ საბჭოთა პერიოდის სამი დიდი გამოცემის რედაქტორ-კომენტატორები (ს. ფირცხალავა და ა. განწერელია) იზარებენ ამ ბარათის კარიჭაშვილისეულ დათარიღებას (1922, გვ. 164; 1939, გვ. 107; 1945, გვ. 114).

ივ. წერილი მიხეილ თუმანიშვილისადმი „6 августа, 1838 г. Тифлис“ (17r-v).

ამ ავტოგრაფებთან დაცული ყოფილა ლევან მელიქიშვილის წერილი გრ. ორბელიანისადმი, დათარიღებულია 1846 წლის 19 იანვრით, მაგრამ ახლა იგი გადატანილია გრიგოლ ორბელიანის პირად საარქივო ფონდში (№124).

4. იმავე ინსტიტუტის ფონდში 419 №-ით დაცულია ორი ავტოგრაფი XVI-XVII წერილებისა, რომლებიც ადრე ინახებოდა A ფონდში 1718-ით ილია ჭავჭავაძის მიმონერასთან ერთად. წერილების აღმომჩენი — გრ. აბაშიძე სამართლიანად ფიქრობს, რომ რაკი „ილიას და საგინაშვილის მეუღლე იყო, ამიტომ საფიქრებელია წერილი საგინაშვილების ოჯახიდან გადაეცა ილიას, რომლის პირად არქივშიაც იგი დღეს ინახება“. წერილები დაწერილია მხატვრულ არშიან ქალაღზე (2 ფ. 20X12სმ); პირველს უჭირავს სამი გვერდი, მეორეს — მეოთხე გვერდი.

ივ. წერილი ბაბაღე საგინაშვილისადმი „23 აგვისტოს, მურუტი“ (1r-2v).

იე. წერილი ალექსანდრე საგინაშვილისადმი იმავე 23 აგვისტოს (2ვ).

პოეტი 1845 წლის 21 იენისიდან სიკვდილამდე იმყოფებოდა განჯასა და მურუთში. რაკი ეს ორივე წერილი დაწერილია 23 აგვისტოს მურუთში, ცხადია, მათი თარიღია 1845 წლის 23 აგვისტო.

5. საქართველოს ცენტრარქივის განსაკუთრებულ საქმეთა ფონდში (№171, 85 რ) 1832 წლის შეთქმულთა მასალებს შორის 1935 წელს ა. განწერელიამ აღმოაჩინა ნ. ბარათაშვილის რუსულად დაწერილი წერილი გრ. ორბელიანისადმი. ავტოგრაფი შეიცავს 2 ფურცელს; ტექსტი დაწერილია პირველ გვერდზე, მეორე-მესამე ცარიელია, მეოთხეზე აწერია მისამართი.

ივ. წერილი გრ. ორბელიანისადმი, დაწერილი 1831 წლის 3 სექტემბერს (ფ. 79-80).

ბარათს თარიღი არა აქვს. დაწერის დრო ირკვევა მელიტონ ბარათაშვილის წერილიდან, რომელიც დათარიღებულია 1831 წლის 3 სექტემბრით (ა. განწერელია, რჩეული ნაწერები, I, გვ. 545-548).

6. ავტოგრაფები II და XI წერილებისა დაკარგულია. ქვეყნდება პირველნაბეჭდის მიხედვით („დროება“, 1885, №114).

იზ. წერილი გრიგოლ ორბელიანისადმი, „ტფილისი, გარეთუ-

ბანი, 1837-სა წელსა, თებერვლის“...

იწ. მასვე „წელსა 1844, მაისის 23-სა, ქ. ტფილისით“.

7. ამ ძირითად დედნებს გარდა ხელნაწერთა ინსტიტუტში S4911-ით დაცულია პ. უმიკაშვილის მიერ გადანერვილი ასლები წერილებ-ისა: IV (ფ. 16r-v), V (ფ. 17 r-18r), VI (ფ. 18v-19v), VIII (ფ. 20r-22v), IX (ფ. 27r-28r), X (28r-v), XII (ფ. 25r-26r), XVIII (ფ. 24). მათ უძღვის სათაურ: „სალიტერატურო ისტორიის მასალა. ბარათაშვილის წიგნები“. ხელნაწერს ატყვია სტამბის ლაქები. ორ ადგილას მიწერილია: „პირველი კორექტურა მაჩვენე“ (26r, 34r). ჩანს, ასლები დამზადებულია პუბლიკაციის მიზნით, ოღონდ სხვადასხვა დროს: IV, V, VI, VII და XVIII წერილებისა — 1873 წლის თებერვალ-მარტში (მათს დაბეჭდვამდე), ხოლო IX, X და XII წერილებისა თარგმანებითურთ 1893 წლის დსასანყისში.

წლების განმავლობაში, როდესაც ამ წერილების დედნების ადგილსამყოფელი არ იყო ცნობილი, მათი ტექსტები ქვეყნდებოდა პ. უმიკაშვილის გადანაწერი პირების მიხედვით, მაგრამ ახლა მათ მხოლოდ ბიბლიოგრაფიული მნიშვნელობაღა შერჩათ, რადგანაც ყველა მითითებული წერილის დედნები უკვე აღმოჩენილია და, ცხადია, ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა პუბლიკაციის დროს ამ უკანასკნელთ მივანიჭეთ უპირატესობა. სამაგიეროდ, ფრიად მნიშვნელოვანია პ. უმიკაშვილის შენიშვნები, რომლებიც დართული აქვთ წერილების პირებს. მაგ., XVIII წერილში ჩართულია ძვირფასი ცნობა ნ. ბარათაშვილის ლექსების პირველნაბეჭდთა წყაროების შესახებ. ასევე საყურადღებოა კომენტარები წერილებში მოხსენიებულ ისტორიულ პირთა და გეოგრაფიულ სახელთათვის და სხვა. ერთი კომენტარი („სენატორს გიორგი ერისთავს ქართლში გიორგი კნაზს ანუ უფრო შემოკლებით „კნაზს“ უწოდებდნენ. მისი ასული ქეთევანი მამუჯა ორბელიანის მეუღლე“), რომელიც ერთვის XII წერილის ფრაზას „კნაზი ძალიან კარგად დაგვიხვდა“ (25r), 1945 წლის გამოცემაში შეცდომით მიეწერება ნ. ბარათაშვილს (გვ. 90), მაშინ როდესაც ხელნაწერსა და ნაბეჭდ გამოცემაში აღნიშნულია, რომ იგი პ. უმიკაშვილს ეკუთვნის.

კომენტარები მოკლეა, მაგრამ საყურადღებოა, რამდენადაც მათში თავმოყრილი ცნობები სწორი და სანდოა. პ. უმიკაშვილი ცდილობდა ბუნდოვან საკითხთა გარკვევას. მაგ., XVIII წერილის თაობაზე იგი შენიშნავს: „ეს ცალ ფურცელზე იყო ნაწერი. წელიწადი არა არის დანიშნული (უნდა ვიკითხო გრიგ. ორბელიანთან)“. ასეთი მინაწერის შემდეგ გასაგები უნდა იყოს, რომ პ. უმიკაშვილი საკომენტარო ცნობებს ჰკრეფდა ნ. ბარათაშვილის მეგობარ-ნათესავებისაგან.

IV. თარგმანება

ნ. ბარათაშვილს კალამი მთარგმნელობით ლიტერატურაშიც უცდია. მთარგმნელობა მას დაუწყია გიმნაზიის სკამიდან, როდესაც იგი ხელნაწერი ჟურნალის „თბილისის გიმნაზიის ყვავილის“ თანამშრომელი

გამხდარა. ამ ყურნალის მიზანდასახულობას შეადგენდა „развитие умственных способности учащихся“. ამიტომაც გამოცემაში მონაწილეობას იღებდნენ სამწერლო ნიჭით დაჯილდოებული მონაწევები, რომელთა შორის თავი გამოუჩენია ნ. ბარათაშვილს. პოეტი ვარჯიშობდა რუსულ-იდან ქართულად და ქართულიდან რუსულზე თარგმნაში. ამ საქმეში იგი ისე განაფულა, რომ 1841 წელს რუსულიდან გადმოუქართულებია გერმანელი მწერლის იოჰან ლაიზევიცის (1752-1806წწ.) დრამა „იულიუს ტარენტელი“, რომელიც დაბეჭდილა „Библиотека для чтения“-ს 43-ე ტომში (გვ. 1-66). პოეტი 1841 წლის 28 მაისს გრიგოლ ორბელიანს სწერდა: „ჩვენმა ლიტერატურამ ორი კარგი თარგმანი იშოვნა: ყიფიანმა გადმოთარგმნა Ромеои Джулиетта — შექსპირის ტრაგედია, და მე ვთარგმნე Юлий Тарентский — ტრაგედია ლეიზევიცისა. თუ ნაგიკითხავს, ბიბლიოტეკაში იყო დაბეჭდილი. მე ძალიან მომეწონა და ჩვენმა განათლებულმა ქალებმაც, ასე გასინჯე, იტორეს“. ეს თარგმანი დაკარგულია, რის გამოც მის ღირსებაზე არაფრის თქმა არ შეგვიძლია. სამაგიეროდ, ჩვენს სიძველეთსაცავებს შეუნახავს ნ. ბარათაშვილის ორი ყრმობისდროინდელი თარგმანი: „შესხმა აგრიკოლასი“ და „Плач Шахро по Виси“. პირველი თარგმნილია რუსულიდან, მეორე — ქართულიდან. განვიხილოთ ორივე ცალ-ცალკე:

1. „შესხმა აგრიკოლასი“ დაცულია ავტოგრაფის სახით აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის H ფონდში, №3157 (I ფ. 22X13,5სმ). ხელნაწერი შავი ეგზემპლარია (ნასწორებია აქა-იქ); აქვს ვრცელი სათაური „შესხმა აგრიკოლასი სპასუტისა რომელთაჲსა მხედართადმი თვისთა უწინარეს ომისა ბრიტანთა თანა“, რომლის ქვეშ ზ. ჭიჭინაძის მიერ მიწერილია: „ნ. ბარათაშვილის ნაწერი დამრჩა ლ. ისარლოვისაგან. მონაფეობის დროს დაუწერია და სხვაც ამგვარნი მრავლად. ზ. ჭ.“.

ქართული თარგმანი წარმოადგენს ფრაგმენტს რომაელი ისტორიკოსის ტაციტუსის თხზულებისას „ცხოვრება აგრიკოლასი“; შეიცავს ცნობილი მხედართმთავრის აგრიკოლას (37-93 წწ.) მიერ მხედართა წინაშე წარმოთქმულ სიტყვას. აგრიკოლა დიდი ორატორობით ამხნევებს ლაშქარს ბრძოლის წინ და მხედრებს მოუწოდებს თავდაბრუნებული ბრძოლისაკენ. ტექსტი თარგმნილია რუსულიდან.

ნ. ბარათაშვილის დროს „აგრიკოლას ცხოვრება“ რუსულად უკვე თარგმნილი იყო და ცალკე წიგნადაც გამოცემული, იგი ჯერ ფრანგულიდან უთარგმნია ივანე გორინს, ხოლო რამდენიმე წლის შემდეგ — ლათინურიდან თევდორე პოსპელოვს. რუსულად არსებული „Речь Галкала к Британцам перед сражением, которое они намерены были дать Римлянам под предводительством Агриколы“, რომელიც ამოღებულია ტაციტუსის დასახელებული თხზულებიდან. უნდა ვიფიქროთ, რომ აგრიკოლას სიტყვაც, რომელიც ნ. ბარათაშვილს უთარგმნია რუსულიდან, ჰალკალას სიტყვის მსგავსად, ალბათ, ცალკე იყო დაბეჭდილი. ყოველ შემთხვევაში „შესხმა“ პოეტს შეეძლო ნაეკითხა „აგრიკოლას ცხოვრების“ ზემოთ დასახელებულ ორ თარგმანში.

2. „Плач Шахро по Виси“ დაცულია ხელნაწერად იმავე ინსტიტუტის ხელნაწერთა ფონდში — მიხეილ თუმანიშვილის არქივში 34№-ით (ძველი №572). ეს ხელნაწერი შეიცავს ჟურნალს „Цветок Тифлисской гимназии“ (№2, 1836 წლისა). თარგმანი მოთავსებულია „საზღვარგარეთული ლიტერატურის“ განყოფილებაში (ფ. 34r-36r). ტექსტი წარმოადგენს ქართული „ვისრამიანის“ 36-ე თავის შემოკლებულ თარგმანს, რომელიც წყდება სიტყვებით: „ვაი, ჩემო ვისო, დედის იმედო, რად გშობე მზე ჟამსა სიბერისასა“...

თარგმანი ხელმოუწერელია. მხოლოდ ტექსტის ბოლოს ქართულად მიწერილია „თხზულება სერგის თმოგველისა“, რომელიც ეკუთვნის მ. თუმანიშვილს. რვეულის ყდაზე სათაურის ქვეშ კალიგრაფიულად წერია:

„Цветок опыты в стихах и прозе учеников VII класса Тифл. гимназии кн. И. И. Андроникова, кн. М. А. Бебутова, Е. М. Вилемса, Графа Горского (მ. თუმანიშვილი, ი. ლ.), А. К. Монастирского, И. А. Титкова и М. Ш. Чкониева“ (14r).

ამ გვარებს შორის ნ. ბარათაშვილი არ არის დასახელებული, რის გამოც მეორე რვეულის მიხედვით გაურკვეველია, თუ ვინ უნდა იყოს „ვისრამიანის“ ნაწყვეტის მთარგმნელი. ამის შესახებ არაფერია ნათქვამი თარგმანის ზედწარწერილშიც. მაშ, რა ვიცი მთარგმნელის ვინაობის შესახებ?

1937 წელს მოყვანილ თარგმანს საგანგებო ყურადღება მიაქცია მკვლევარმა ა. განერელიამ. მან გამოაქვეყნა ნარკვევი „ნიკოლოზ ბარათაშვილი — თბილისის გიმნაზიის ჟურნალის თანამშრომელი“ და გამოავლინა უცნობი მასალები ნ. ბარათაშვილის ყრმობისდროინდელ ნაწერებზე. კერძოდ, ის დაინტერესდა „თბილისის გიმნაზიის ყვავილის“ მეხუთე ნომრის ბოლოს დართული, ხუთივე რვეულის ზანდუკით. იქ მან ამოიკითხა შემდეგი:

1. „«Письмо из деревни», кн. Николая Баратова“ (129v),
2. „Отрывок из грузинского романа «Висрамиани», кн. Николая Баратова. Еще отрывок из «Висрамиани», Графа Горского“ (130r),
3. „О Папской власти: 1. О возвышении папизма, 2. О падении его, кн. Николая Баратова“ (130v).

ამის მიხედვით ა. განერელიამ დაასკვნა, რომ ნ. ბარათაშვილის კორექსონდენცია „Письмо из деревни“ და ისტორიული ნარკვევი „О папской власти“ დაკარგულია, ხოლო „Цветок“-ის მეორე რვეულში დაცული ნაწყვეტი „Плач Шахро по Виси“ თარგმნილია ნ. ბარათაშვილის მიერ (გვ. 555-557).

ეს მოსაზრება სადაო გახადა მ. თუმანიშვილმა (ხელთუბნელმა) წერილში „თბილისის ახალგაზრდობის ლიტერატურული წრე ასი წლის წინათ“ (1937წ.). მან „ვისრამიანის“ თარგმანის მოღწეული ფრაგმენტი მიაკუთვნა გრაფ გორსკის (მიხეილ თუმანიშვილს), ბარათაშვილის თარგმანი კი დაკარგულად სცნო იმ მოტივით, რომ თარგმანი ხელმოუწერელია და ამასთან მეორე ნომრის გარეკანზე ნ. ბარათაშვილი

მოხსენიებული არააო. ეს მართლაც თითქოს მისაღები დებულებებია, უნდა იყოს, მაგრამ მ. თუმანიშვილს ავიწყდება ერთი გარემოება, რომ ნ. ბარათაშვილი არ შეიძლება „ვისრამიანის“ ავტორად გამოცხადებულიყო, რადგანაც ნანყვეტის სათაურში აღნიშნულია „Соч. С. Тмогвели“. ამასთან, რაკი თარგმანი დაუმთავრებელია, სავარაუდოა რედაქტორს მთარგმნელის ვინაობა არ მიეწერა წყვეტილი ხაზების შემდეგ, მაგრამ როდესაც მან „Цветок“-ის ხუთივე ნომერს საერთო ზანდუკი გაუკეთა, მაშინ აღნიშნა, თუ პირველი ნანყვეტის მთარგმნელი ვინ იყო. ყოველივე ამას რომ თავი დავანებოთ, ერთი რამ ცხადია: პირველი ნანყვეტის მთარგმნელი ყოფილა ნ. ბარათაშვილი, მეორისა კი — მ. თუმანიშვილი. ა. განწერელია, ა. ბარამიძე და დ. რამიშვილი სამართლიანად ფიქრობენ, რომ „Плач Шахро по Виси“ არის სწორედ პირველი ნანყვეტი. ამას ადასტურებს ტექსტისა და ზანდუკის სათაურთა სიტყვა-სიტყვითი დამთხვევა (ორივეგან წერია: „Отрывок из грузинского романа «Висрамини»“). რაკი ტექსტს ბოლოზე წყვეტილი ხაზები აქვს მინერილი, ივარაუდება, რომ მოსალოდნელია მისი გაგრძელება, რომელიც ზანდუკში აღნიშნულია „еще отрывок“-ით.

განხილული ორივე თარგმანი („შესხმა აგრიკოლასი“ და „Плач Шахро“) მნიშვნელოვანია ნ. ბარათაშვილის ყრმობისდროინდელი სამწერლო საქმიანობის შესახსნავლად. მთარგმნელი დედნებს რამდენადმე თავისუფლად ეუყრობა: ძნელოვან ფრაზებს ამოკლებს ან ასხვაფერებს და ტექსტში პრთავს ორიგინალისათვის უცხო ფრაზებსა და ტერმინებს, მაგრამ თარგმანებში ნაპოვნია ორატორული მეტყველებისათვის დამახასიათებელი სტილი, რომელიც მაღალმხატვრულ სახეს ანიჭებს ორიგინალებს.

V. წინამდებარე ბამწეწმისამთხობ

ნიკოლოზ ბარათაშვილის თხზულებათა პირველი აკადემიური გამოცემა გამოიცა 1922 წელს. ამ გამოცემის ჩათვლით, დღემდე გამოქვეყნდა ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა ხუთი კრიტიკული გამოცემა, მათ შორის სამი აკადემიური ხასიათისა.

ჯერ კიდევ 1915 წელს პოეტის დაბადების ასი წლისთავის საიუბილეო მზადების პერიოდში ქართველ მოღვაწეთა შორის წარმოიშვა აზრი, რომ მომზადებულიყო მისი თხზულებების აკადემიური გამოცემა. საამისოდ შედგა სარედაქციო კოლეგია, რომელმაც შეიმუშავა გამოცემის პროექტი. 1916 წელს პრესაში გამოცხადდა ასეთი შინაარსის უწყება:

მზადდება დასაბეჭდად ნ. ბარათაშვილის ლექსებისა და წერილების სრული აკადემიური გამოცემა სურათებით. გამოცემაში დაიბეჭდა სრული ტექსტი ერთის ვარიანტისა და აღნიშნული იქნება ყოველი სულ მცირე განსხვავებაც დანარჩენი ვარიანტებისა. წიგნს დართული ექნება ვრცელი ბიოგრაფია და წერილები ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების შესახებ ს. გორგაძის, ნ. დუბროვსკის, ი. მეუნარ-

გიას, დ. უზნაძის. გარდა ამისა თითოეულს ლექსს იქნება დაწერილ-
 ლებითი ისტორიული და ბიბლიოგრაფიული განმარტება. წიგნი შემ-
 კული იქნება სამოცზე მეტი სურათით (იმ ადგილებისა და პირების,
 რომელნიც მოხსენებულნი არიან ნ. ბარათაშვილის ლექსებსა და
 წერილებში) და პოეტის მრავალს ავტოგრაფით. სარედაქციო კო-
 ლეგიაში მონაწილეობას იღებენ: კ. აბაშიძე, ი. გრიშაშვილი, ი. გედე-
 ვანიშვილი, გრ. დიასამიძე, გ. ვეზირიშვილი, ნ. ერისთავი, გ. ლასხიშ-
 ვილი, ი. ნიკოლაძე, გ. ჟურული, დ. შვეარდნაძე, ს. ფირცხალავა.
 წიგნი გამოვა დაახლოებით (1917 წლის) თებერვლის დამლევს. ხელის
 მოწერა დაიწყება დეკემბრის პირველიდან“ („სახალხო ფურცელი“,
 1916, №729).

წიგნი დათქმული დროისათვის ვერ გამოქვეყნდა. მას დაუგვი-
 ანდა ხუთი წელი. ბოლოს, 1922 წელს ს. ფირცხალავას რედაქციით
 მკითხველმა მიიღო ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა პირველი აკადე-
 მიური გამოცემა, რომელიც თავისი მეცნიერული ღირებულებით დღესაც
 კი სანამუშოდ შეიძლება ვცნოთ. თხზულებათა ტექსტს საფუძვლად
 უდევს ნ. ბარათაშვილის ის ავტოგრაფები, რომლებიც 1887 წელს
 აღმოაჩინა პეტერბურგში ე. თაყაიშვილმა. სხვა ავტოგრაფების ნა-
 კითხვები ნაწვენებია ვარიანტებში. ტექსტს უძღვის ი. მეუნარგიას
 ნარკვევი „ცხოვრება ნიკოლოზ ბარათაშვილისა“ და ერთვის ე. თაყა-
 იშვილის „ნ. ბარათაშვილის ავტოგრაფები“, ს. ფირცხალავას „ვარი-
 ანტების განსხვავება და განმარტებანი“, გ. ჯავახიშვილის „ნ. ბარა-
 თაშვილის წინამორბედი ჩვენს მწერლობაში“, გ. ქიქოძის „ნიკოლოზ
 ბარათაშვილი“, დ. უზნაძის „ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების განვი-
 თარება“, ს. გორგაძის „ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსის ფორმა
 (საზომი, მუხლი, მახვილი, რითმა)“, ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა
 გამოცემების ბიბლიოგრაფია, პოეტის პორტრეტისათვის და ბიოგ-
 რაფიული მასალები. წიგნი შემკულია ილუსტრაციებითა და ფაქსი-
 მილეთა ლითოგრაფიული ნაბეჭდებით.

1930 წელს გამოქვეყნდა ნ. ბარათაშვილის სრული ნაწერების
 მორიგი კრიტიკული გამოცემა პ. ინგოროყვას რედაქციით. მას წამ-
 ძღვარებული აქვს ცნობა: „ნ. ბარათაშვილის ნაწერების ტექსტი,
 მოთავსებული წინამდებარე გამოცემაში, შედარებულია და დადგე-
 ნილი ყველა არსებული ხელნაწერი მასალის მიხედვით“, ხოლო ერ-
 თვის რედაქციულად განსხვავებული ვარიანტები, ყრმობისდროინ-
 დელი ლექსები და სახუმარო გაკამათება ბარათაშვილის, მიხ. ორ-
 ბელიანის, ელენე ერისთავისა და მარიამ ფალავანდიშვილისა. ძირ-
 თად ტექსტს საფუძვლად უდევს ის ავტოგრაფები, რომლებიც ცნო-
 ბილია ვეზირიშვილისეული ვარიანტით, მაგრამ ნაწაკითხები ადგილ-
 ადგილ ნასწორებია სხვა ვარიანტებით (თუმცა ამის შესახებ გამო-
 ცემაში არაფერია ნათქვამი).

1939 წელს დაიბეჭდა პოეტის თხზულებათა მეორე აკადემიური
 გამოცემა, რომლის ტექსტი მეცნიერული ღირებულებებით ყველა
 გამოცემაზე მაღლა დგას. ლექსები მომზადებულია დასაბეჭდად ი.

გროშაშვილის მიერ. მას საფუძვლად უდევს თაყაიშვილისეული (A) ვარიანტი. უძღვის პ. ინგოროყვას ბიოგრაფიული ნარკვევი „ნ. ბარათაშვილი“ და ერთვის ა. განერელიას კომენტარები წერილებისა, ი. ბალახაშვილის შენიშვნები „ტექსტისათვის“, ს. ჯანაშიას „ბარათაშვილთა გენეალოგიისათვის“, ლ. ასათიანის „ნ. ბარათაშვილი და პოლონელი პოეტი ზაბლოცკი“, ა. შანიძის „ბარათაშვილის ენა“, გ. ნადირაძის „ნიკოლოზ ბარათაშვილი და იოჰან ლაიზევიცი“, ი. გროშაშვილის „ნიკოლოზ ბარათაშვილის მშობლების წერილები“.

1945 წელს მკითხველმა მიიღო ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა ახალი კრიტიკული ტექსტი, რომელიც გამოსაცემად მომზადდა შ. რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტში. სარედაქციო კოლეგიაში შედიოდნენ: ი. გროშაშვილი, პ. ინგოროყვა, კ. კეკელიძე, გ. ლეონიძე, გ. ქუჩუძე, ს. ჩიქოვანი და ს. ჯანაშია. ტექსტს საფუძვლად უდევს ვეზირიშვილისეული და გროშელიანისეული ავტოგრაფების დედნები, ხოლო ზოგიერთი ტაეპი ნასწორებია სხვა ვარიანტების მიხედვით. მას უძღვის პ. ინგოროყვას ნარკვევი, ერთვის გ. აბზიანიძისა და ა. განერელიას კომენტარები, ს. ყუბანიშვილის „ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა ხელნაწერები და გამოცემები“; ს. ყუბანიშვილის, გ. იმედაშვილისა და თ. ჭყონიას მიერ ამონერული ვარიანტები, ვ. ბერიძისა და ს. იორდანიშვილის „ლექსიკონი“ და კ. კეკელიძის განმარტება „გამოცემისათვის“. წიგნის რედაქტორია კ. კეკელიძე.

ოთხზე აღწერილი გამოცემის წყაროა ნ. ბარათაშვილის ხელნაწერი მემკვიდრეობა (ავტოგრაფები და ნუსხები). თუ წინა სამი გამოცემა ნაწილობრივ ეყრდნობა ავტოგრაფებიდან გადაწერილ ნუსხებს, უკანასკნელი ასახავს არაავტოგრაფიული კრებულების პალეოგრაფიულსა და ტექსტოლოგიურ სურათსაც. გამოცემის ბოლოსიტყვაში კ. კეკელიძე წერს: „ტექსტზე მუშაობას საფუძვლად უნდა დადებოდა, თავისთავად იგულისხმება, პოეტის ნაწარმოებთა ხელნაწერების უშუალოდ შესწავლა, არა მარტო ავტოგრაფებისა, არამედ სხვების მიერ სხვადასხვა დროს სადმოღებული ნუსხებისაც. უკანასკნელთა შესწავლა და წაკითხვა საჭიროდ იქნა მიჩნეული იმიტომ, რომ ჩვენ ვერ ვიტყვით, რომ ეს თუ ის ნუსხა არ მომდინარეობს, პირდაპირ თუ არაპირდაპირ, რომელიმე დღემდე არმოღწეული ავტოგრაფიდან“ (გვ. 165). მიუხედავად ამ სწორი პრინციპისა, 1945 წლის გამოცემის რედაქციამ ვერ გამოარჩია თხზულებათა ტექსტის დასადგენად ძირითადი ავტოგრაფები და ნუსხები, რის გამოც გამოცემას ხარვეზი დაჰყვა. ამასთან კომისიამ ტექსტში შეიტანა ისეთი გასწორებანი, რომელნიც უპირისპირდებიან „თვით ავტორის მიერ სანქციონირებულ რედაქციას ამა თუ იმ ნაწარმოებისას“.

1968 წელს გამოქვეყნდა ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა ახალი კრიტიკული გამოცემა. ტიტულის მეორე გვერდზე მას აწერია: „ნიკოლოზ ბარათაშვილის თხზულებათა ტექსტი დადგენილია პავლე ინგოროყვას მიერ“. წიგნი მიძღვნილია პოეტის დაბადების 150 წლის-

თავისადმი და გაფორმებულია მდიდრულად. მისი შედგენილობა ასეთია: 1. რედაქციისაგან (გვ. 5-7), 2. პ. ინგოროყვა — „ნიკოლოზ ბარათაშვილის (ნარკვევი)“ (გვ. 11-80). 3. ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა ტექსტი — ლექსები, „ბედი ქართლისა“, წერილები (გვ. 81-198), 4. „კომენტარები“, რომელიც დაწერილია გ. ლეონიძის მიერ (გვ. 201-218), 5. ფილოლოგიური აპარატი — პ. ინგოროყვას „ნიკოლოზ ბარათაშვილის ხელნაწერებთან“ (გვ. 221-250) და „ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა ტექსტის ისტორია“ (გვ. 251-284). გამოცემა აკადემიური ხასიათისაა და მის ამოცანას წარმოადგენს „დადგენა ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნაწარმოებთა კანონიკური ტექსტისა“ (გვ. 252). ეს ამოცანა პ. ინგოროყვას გადაჭრილადაც მიაჩნია. იგი აღნიშნავს: „აქ დადგენილია ნიკოლოზ ბარათაშვილის თხზულებათა კანონიკური ტექსტი ყველა არსებული ხელნაწერი მასალების გათვალისწინებით, დაზუსტებულია აგრეთვე ნიკოლოზ ბარათაშვილის თხზულებათა ქრონოლოგია“ (გვ. 282).

ისმის კითხვა: ხსენებული გამოცემა მართლაც შეიცავს ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა კანონიკურ ტექსტს, ან მასში გათვალისწინებულია „ყველა არსებული ხელნაწერი მასალა“, ან კიდევ დაზუსტებულია თხზულებათა ქრონოლოგია? ჩვენ ვერ გავიზიარებთ გამოცემლის მოსაზრებას. ჯერ ე რ თ ი, ტექსტის დადგენისას არ არის გათვალისწინებული (გამომცემლისთვის უცნობია) ხუთი ლექსისა და ექვსი წერილის ავტოგრაფი (ხელნაწერთა ინსტიტუტის H 2417 და H 572 — „ომი საქართველოს თავად-აზნაურ-გლეხთა“, Q 419- XVI-XVII წერილები ბაბაღე და ალექსანდრე საგინაშვილებისადმი — და ცენტრარქივის ფ. 1446, №736 — V, VI, VIII და XVIII წერილები გრ. ორბელიანისადმი და ლექსები — „ვპოვე ტაძარი“, „მერანი“, „საფლავი მეფის ირაკლისა“ და „სულო ბოროტო“); მ ე ო რ ე, კრებულში არ არის შეტანილი „შესხმა აგრიკოლასი“, რომელიც დაუცავს H 3157 ავტოგრაფულ ხელნაწერს, რუსული წერილი გრიგოლ ორბელიანისადმი, რომელიც ა. განერელიამ აღმოაჩინა და 1939 წლიდან 1968 წლამდე ნ. ბარათაშვილის თხზულებებში იბეჭდებოდა, და ფრაგმენტი ლექსისა „კავკასი“; მ ე ს ა მ ე, რედაქტორს ვერ გამოუჩვენია ტექსტის დასადგენად საჭირო ძირითადი ავტოგრაფები და ნუსხები და, რაც მთავარია, ვერ გაურკვევია, თუ რომელ ხელნაწერებშია წარმოდგენილი ზოგიერთი ლექსისა და პოემის საბოლოო რედაქციები; მ ე ო თ ხ ე, იგი ხშირად გვერდს უვლის მის მიერ საბოლოო რედაქციად მიჩნეულ ავტოგრაფებს და უპირატესობას ანიჭებს სხვა ავტოგრაფთა წანაკითხებს, ზოგჯერ ის აღადგენს ხოლმე პოეტის მიერ უარყოფილ ვარიანტსაც კი. აი, რამდენიმე ნიმუში:

1968 წლის გამოცემაშია:

გვ. 92: თუმც უცხო და შორს თემად იარე.

გვ. 95: თვითონ მეფენიც მებრძოლენი...

გვ. 98: როს მიბჟუტვით ნისლით გამომინათებ.

გვ. 117: მერნმუნეთ, ძმანო, ნაცადი მაქვს ეს გულის ქირი.
უნდა იყოს:

გვ. 92: თუმც უცხო-უცხო თემად იარე (II წ.)

გვ. 95: თვითონ მეფენიც უძლეველნი... (ABC)

გვ. 98: როს მიბჟუტვით ნისლით გამო მონათებ (AB).

გვ. 117: მერნმუნეთ, ძმანო, ნაცადი აქვს ჩემს გულს ეს ქირი (A).

გამომცემელი არაერთგზის აღნიშნავს, რომ „ბედი ქართლისას“

ბოლო რედაქცია დაცულია ბაბალე ვეზირიშვილისეულ (B) ავტოგრაფში, ხოლო სხვა რედაქტორებს უკიჟინებს, როგორც „სამწუხარო ფაქტს“, რომ „გამოცემათა დიდ უმრავლესობაში“ (მათ შორის საიუბილეო გამოცემაში 1945 წლისა) პოემა იბეჭდებოდა უპირატესად ადრინდელი რედაქციის მიდევნებით და არა ბოლო რედაქციაზე დამყარებით“ (გვ. 272), მაგრამ მას დაუნუნებული A ავტოგრაფიდან გამოცემაში რამდენიმე წანაკითხი შემოაქვს და გვაძლევს ერთგვარ ნარევ რედაქციას, რაც ტექსტოლოგიურად გაუმართლებელია. ამიტომაც 1968 წლის საიუბილეო გამოცემაში დაბეჭდილ ტექსტს ვერ ვცნობთ კანონიკურად. ნ. ბარათაშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობა, რაც ცნობილია ჩვენთვის ავტოგრაფებით, ნუსხებითა და პირველნაბეჭდებით, ისე კარგადაა დაცული, რომ დღეს შეიძლება იგი მკითხველს კანონიკური სახით მივანოდოთ, მაგრამ ამის მიღწევა დაუშვებელია ტექსტის თვითნებური სწორებით.

ასე რომ, ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა ახალი, მეცნიერულ-კრიტიკული გამოცემა აუცილებელია. აი, ამ აუცილებლობამ განაპირობა წინამდებარე ნიგნოც, რომელიც მიზნად ისახავს მკითხველს მიანოდოს ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობა სრული ფილოლოგიური აპარატით, რომ მან თვითონ განსაზღვროს გამოცემის კანონიკურობა.

იმთავითვე ტექსტოლოგ-გამომცემელთა წინაშე დადგა უმთავრესი საკითხი: როგორ გამოიცეს ნ. ბარათაშვილის თხზულებანი? 1895 წელს პოეტის მემკვიდრეობა დაიბეჭდა ავტოგრაფების მიხედვით უცვლელად. დ. კარიჭაშვილი და ე. თაყაიშვილი წერდნენ: „ამ ნიგნის გამოცემა საზოგადოების გამგეობისაგან მონდობილი გვექონდა ჩვენ, ქვემორე ხელის მომწერელთა. გამგეობის სურვილი იყო, რომ დაბეჭდილიყვნენ ნ. ბარათაშვილის ნაწერები, როგორც უწერია თვით ავტორს, ისე, რომ იოტის ოდენი ცვლილება არ ყოფილიყო შეტანილი... შესაძლებელია ზოგი სიტყვა და ფრაზა ისე არ ჰქონდეს ბარათაშვილს ნახმარი, როგორც ახლა ხმარობენ ჩვენი მწერლები, მაგრამ მაინც არავის აქვს უფლება, მისი ნაწერები გადააკეთოს, გადაასწოროს, და მით უმეტეს, გადაამახინჯოს. ამას მოითხოვს, სხვათა შორის, ენათმეცნიერების ინტერესი და თვით დიდებული პოეტის პატივისცემა. ამ დედა-აზრის საფუძვლად ბარათაშვილის

ლექსები დაიბეჭდა სისრულით და თანხმობით პოეტის ხელნაწილით. თან. არც ერთი სიტყვა, არც ერთი ასო, არც ერთი წერტილი არ არის შეცვლილი“ („კვალი“, 1895, №47, გვ. 14).

ეს თვალსაზრისი არ გაიზარა კრიტიკოსმა რომანოზ ფანცხავამ („ფხა“-მ). ის პოლემიკური წერილით დაესხა თავს ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა გამომცემლებს და აღნიშნა, რომ რედაქცია მოვალე იყო შეესწორებინა პოეტის მიერ ნახმარი უსწორო გრამატიკული ფორმები და ბრმად არ მინდობოდა ავტოგრაფებს („კვალი“, 1895, №45, გვ. 17-19): „პოეტი ჰ-ს შეცდომით ხმარობს. ამ შემთხვევაში საზოგადოებას სრული უფლება ჰქონდა და მოვალეც იყო შეცდომა გაესწორებინა, მაგ. ჰსთქვას, მჰსწრაფლ და სხვა. აქ ჰ ყოვლად უადგილოა“ და ა.შ.

რ. ფანცხავას კრიტიკა დარჩა „ხმად მლალადებლისა უდაბნოსა შინა“. ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა გამოცემის პრაქტიკაში დამკვიდრდა ავტოგრაფთა უცვლელი ბეჭდვა. 1915 წელს შემდგარმა საგანგებო კომისიამაც დაადგინა, რომ „პოეტის ნაწერების ტექსტი უნდა აღდგენილიყო დედნების მიხედვით და მკაცრად დაცულიყო ნ. ბარათაშვილის მართლწერა“. ამავე კომისიას გადაუწყვეტია ისიც, რომ პოეტის ლექსები გამოეცათ ერთი ვარიანტის მიხედვით უცვლელად, სხვა ვარიანტების ცვლილება კი ეჩვენებინათ სქოლიოში. ძირითადად ეს პრინციპი უდევს საფუძვლად 1922 და 1939 წლების გამოცემებს; 1930, 1945 და 1968 წლების გამოცემები კი, როგორც ზევით აღვნიშნეთ, ვერ ასახავენ ავტოგრაფთა სწორ სურათს. მათში წარმოდგენილია „ბედი ქართლისას“ ახალი, A და B ავტოგრაფების წანაკითხთა ნარევი რედაქცია. ამასთან ზოგიერთი ლექსი (მაგ., „ფიქრნი მტკვრის პირას“, „ჩემთ მეგობართ“ და სხვა) ავტორისეული სხვადასხვა წანაკითხის კომბინირებულ ტექსტს შეიცავს. მაგ., მე-11 ტაეზი ლექსისა „ჩემთ მეგობართ“ E ავტოგრაფში იკითხება ორი ვარიანტით:

ა. მაშინცა კმარა შეკავება გულისა თქმათა (E).

ბ. მაშინცა კმარა დადუმება გულის ვნებათა (ABE).

ა ვარიანტი პირველადია, ბ კი — მეორადი. მაშასადამე უპირატესობა უნდა მიეცეს მეორე ნაკითხვას, მაგრამ პ. ინგოროყვა 1930 წელს გვთავაზობდა ახალ ვარიანტს: „მაშინცა კმარა დადუმება გულისა თქმათა“ (1930, გვ. 27), რომელიც ნ. ბარათაშვილის ავტოგრაფებში არ გვხვდება (1968 წლის გამოცემაში აღადგინა ABE ავტოგრაფების წანაკითხი). ცხადია, ამგვარი კომბინაცია ტექსტოლოგიურად გაუმართლებელია.

ასევე მიუღებელია პოეტის ნაწერების ორთოგრაფიულად გაღარბება. 1945-1968 წლების გამოცემებში ნ. ბარათაშვილის ენას დაკარგული აქვს ქართლ-კახური დიალექტებისათვის დამახასიათებელი თავისებურება ჰ-ს ხმარებისა. ჰ პოეტის შემოქმედებაში არა მარტო მხატვრული სამკაულია სიტყვისა, არამედ მას მორფოლოგიური ფუნქციაც აკისრია და მთლიანად მისი განდევნა შეცდომა იქნებოდა. იგი შეიძლება ამოვიღოთ იმ სიტყვებიდან, რომლებშიც ხე-

ლონურად არის ჩასმული ანტონ I კათალიკოსის ორთოგრაფიული გავლენით. (მაგ.: „გაჰსნი“, „ჰსთქვა“, „მჰსწრაფლ“, „ჰსწორი“, „ჰსჯული“ და მისთ.). სხვა დანარჩენ შემთხვევაში კი, როგორც ნიშანი სუბიექტური მეორე პირისა და ობიექტური მესამე პირისა, უნდა დარჩეს, ხოლო იქ, სადაც იგი აკლია, სასურველია აღდგეს კიდევ (მაგ., არის „შევფრფინვიდი კოკრობას“ უნდა იყოს — „შევჰფრფინვიდი კოკრობას“, ან არის — „დახსნას გულსა ვაება“, უნდა იყოს — „დაჰხსნას გულსა ვაება“ და ა.შ.). საჭიროა აღდგეს ყველგან პირველი პირის ნიშანი ვ-ც იქ, სადაც ხშირად იკარგება (მაგ., არის — დაუმონე, განუმზადებდი, დაუმორჩილდი, გაუგზავნი, უნდა იყოს დავუმონე, განვუმზადებდი, დავუმორჩილდი, გავუგზავნი და ა.შ.), რადგანაც ვ-ინის აღდგენა დაკავშირებულია ტექსტის შინაარსის სწორად გაგებასთან. პოეტი ხმარობს ზმნისნიშების პარალელურ ფორმებს — მო-(მომაყარე, მომაგებ, გამომიდარე) და მა-(მამაყარ, შთამამავლობა, მამივიდა). საჭიროა მათი უნიფიცირება ლიტერატურული ნორმის სასარგებლოდ.

მოსაგვარებელია პუნქტუაცია, განსაკუთრებით წერილებში. ნ. ბარათაშვილის დროს სასვენ ნიშანთა ხმარების წესები არ იყო დამუშავებული ჯეროვნად, ამიტომ შეცდომა იქნება, თუ პოეტის პუნქტუაციას უცვლელად დავტოვებთ. თანამედროვე ტექსტოლოგიაში ასეთი გზა დაგმობილია. საჭიროა ძველ ტექსტებში დავიცვათ ახალი პუნქტუაცია, რათა თანამედროვე მკითხველს იოლად გავაგებინოთ გადმოსაცემი თხზულების შინაარსი.

დასასრულ, აუცილებელია სრულად დაინეროს საკუთარ სახელთა არაავტორისეული შემოკლებანი. მაგ., XI წერილში კვითხულობთ:

„ვიცი გიამება, კ. დავნიშნეთ რ. ე-ზედ... ზ-იას და გ-ის კარგი საქორნილო გამოეგზავნათ. ზ-ია ინერება, რომ გ-ლმა სულ ბლუჯეულად იცისო“ და ა.შ. (გვ.89).

ტექსტი ამგვარად შეამოკლა გაზეთ „დროების“ რედაქციამ, როდესაც იგი გამოაქვეყნა (1885, №114). ახლა ასეთი შემოკლება აღარაფრით არის გამართლებული, მით უფრო იმიტომ, რომ დღეს ამ წერილში მოხსენებული ყველა პირის ვინაობა ცნობილია. რაკი მისი ავტოგრაფი არ მოგვეპოვება, დამონმებული ტექსტი ამგვარად უნდა გამოქვეყნდეს:

„ვიცი გიამება, კატო დავნიშნეთ რევაზ ერისთავზედ... ზაქარიას და გიორგის კარგი საქორნილო გამოეგზავნათ. ზაქარია ინერება, რომ გრიგოლმა სულ ბლუჯეულად იცისო“.

მაგრამ დაუშვებელია ხელის შეხება პოეტის მორფოლოგიურ, სინტაქსურ და ლექსიკურ მხარეზე. მხოლოდ უნდა მონესრიგდეს ლექსები ორთოგრაფიულად. ტექსტოლოგიური სიზუსტე მოითხოვს, დედნის საწინააღმდეგო ყველა აუცილებელი გასწორება აღინიშნოს ვარიანტებსა და შენიშვნებში, რომ მკითხველს ნათელი წარმოდგენა ჰქონდეს პოეტის ენაზე.

წინამდებარე გამოცემა აკადემიურია თავისი აღნაგობითა და დანიშნულებით; შედგენილობით კი იგი ყველა ადრინდელ კრებულზე სრულია (მასში პირველად შევიდა პროზაული თარგმანები — „შესხმა აგრიკოლასი“ და სადავო თხზულება „Плач Шачхро по Виси“ აგრეთვე ფრაგმენტი ლექსისა „კავკასი“). პოეტის თხზულებათა ტექსტები აქ დადგენილია ავტოგრაფების, ძირითადი ნუსხებისა და პირველნაბეჭდთა კრიტიკული შესწავლის შედეგად. ლექსებს საფუძვლად უდევს თხუთმეტი დედანი (ABCDEFGHIH1H2JKLM), პოემას — ორი ავტოგრაფი (AB), სამი ნუსხა (EFG) და ორი ნაბეჭდი გამოცემა (CH), პროზაულ თარგმანებს — M ავტოგრაფი და N ხელნაწერი ურუნალი, ხოლო ნერილებს — თექვსმეტი ავტოგრაფი (ც/ა ფ. 171; ც/ა ფ. 1446, №736, S2484, Q419; ლიტ. მუზ. №16399-16402) და ორი პირველნაბეჭდი („დროება“, 1885, №114). ვარიანტები ამოკრებილია მხოლოდ ამ დასახელებული დედნებიდან.

თხზულებათა ტაეპობრივი შედგენილობისა და წანაკითხების დადგენისას უპირატესობა მიეცა პოეტის საბოლოო რედაქციას. შინაარსობრივი ხასიათის ყველა გასწორება დასაბუთებულია დოკუმენტურად ავტოგრაფთა წანაკითხების მიხედვით. დედნის სანინაღმდეგო ორთოგრაფიული ცვლილება მოხდენილია ნ. ბარათაშვილის ენის თავისებურებათა გათვალისწინების შედეგად. უფუნქციო (თუ ფუნქციადაკარგული) ჰ-აე, რომლითაც დატვირთულია ზმნები (გაჰსნი, ჰზი, ვჰსცან, ჰსძინავს, განვჰსნესდი...) და ზოგჯერ სახელებიც (ჰსწორი, ჰსჯული, მჰსწრაფლ...), ყველგან ამოვიღეთ. იგი დავტოვეთ მხოლოდ ისეთ ზმნებში, რომელთაც ისტორიულად ობიექტი ჰქონდათ, მაგრამ მერმე დაეკარგათ (ჰშფოთვენ, ვჰხტი...), აგრეთვე ბრძანებითის ფორმებში (მაგ., გაჰკვეთე...). ამასთან ერთპირიან და სამპირიან ზმნებში, თუკი მათ აკლიათ მესამე ობიექტური პირის ნიშანი ჰ-აე, იგი ყველგან აღვადგინეთ (შევჰფრფინვიდი, შეჰბლავლა, შეჰრთეს...). აღვადგინეთ აგრეთვე პირველი სუბიექტური პირის ნიშანი ვ-ინი იმ ზმნებში, რომლებშიც ჩვეულებრივ იკარგება ხოლმე (ხმოვნებს შორის ან უ-ს წინ). გავასწორეთ კალმისმიერი შეცდომებიც (უკედ, ვიფრანცუცოდ, შეგცევაში, მარტყობს, ვიმუსაიბო...), ზოგიერთი თვალშისაცემი კუთხური თქმა თუ ფორმა (ბევრ მოვინერები, რასაკურველია, გაზდამ, ბძანდება, მამენონა, მამიქსოვა, მადრიელი...), რომელთაც ნ. ბარათაშვილი სხვა შემთხვევებში სწორად ხმარობს, რუსული ენის გავლენით შეცვლილი სახელები (მუხრავანი, გალავინი, რამანია...) და სხვ. მაგრამ ყველა დედნისმიერი წაკითხვა, რომლებიც კი კრიტიკულ ტექსტში გასწორებული სახით შევიდა, აღწუსხეთ და თავ-თავის ადგილას ჩაერთეთ ვარიანტებში, რათა მკითხველს გარკვეული წარმოდგენა ჰქონდეს პოეტის ენასა და ავ-

ტოგრაფთა პალეოგრაფიულ მხარეზე. ნაწილობრივ შევცვალეთ ავტორის მიერ პუნქტუაცია და საერთოდ ყველა ტექსტი გავმართეთ სასვენ ნიშანთა ხმარების თანამედროვე წესებით. ციტატები ჩავსვით ბრჭყალებში. წერილების რუსულ ტექსტებს დავურთეთ ქართული თარგმანები, რომლებიც ეკუთვნით პ. უმიკაშვილსა და 1945 წლის გამოცემის რედაქციას. ეს თარგმანები ხელახლა შევუდარეთ დედნებს და დაზუსტების მიზნით მათში ენობრივი და შინაარსობრივი ცვლილება მოვახდინეთ (გავითვალისწინეთ 1968 წლის გამოცემის თარგმანიც). დასასრულ, გამოცემა აღვჭურვეთ ფილოლოგიური აპარატით (ლექსებისა და წერილების კომენტარებით, ლექსიკონითა და სახელთა საძიებელით).

ივანე ლოლაშვილი

აუღბული პარღველ

ლექსი მოღწეულია ორი ვარიანტით. პირველი დაწერილია 1833 წლის 18 ივნისს (ეს ირკვევა L ხელნაწერის ჭვირნიშნისა და C ავტოგრაფის მინაწერით). ამავე დროს ABE ავტოგრაფებით იგივე ლექსი დათარღვებულია „1834“-ით. პ. ინგოროყვა წერს, რომ „მეორე თარიღი — 1834 წელი — უნდა აღნიშნავდეს ამ ლექსის მეორე ვარიანტის დამუშავების დროს“, მაგრამ ეს არსაიდან არ ირკვევა. თარიღი „1834“ ჩნდება ლექსის ბოლოს 1842 წლიდან (E), როდესაც პოეტმა მესხიერებით აღადგინა ადრე დაწერილი ლექსების თარიღები. მაშინ მან არცერთ ლექსს გადაამუშავების თარიღი არ მიაწერა. ამიტომ „1834“ შეცდომით მიუთითებს მხოლოდ დაწერის დროს, ლექსი კი პოეტს გადაუმუშავებია 1841 წლამდე (C), ხოლო მისთვის ოდნავი სტილისტური ჩაღხი გაუკრავს 1841-1842 წლებშიც. ამ დროს გაუსწორებია პირველი ტაეპი: „ვარდზედ შეჯდა და იტყოდა მსტვინავი“ (C) — „ვარდზედ მჯდარი ეტყოდა მას მსტვინავი“ (E).

ქეთევან

ჩვენამდე მოღწეულია ორი ვარიანტით. პირველი დაცულია CE ავტოგრაფებში, მეორე — ABE დედნებში. დაწერილია 1835 წელს, ხოლო გადაამუშავებულია — 1842-1843 წლებში. ლექსის ობიექტია ქეთევან შალვას ასული ერისთავი (1819-1907წწ.) „შეშლილის“ მთარგმნელის — რევაზ ერისთავის დაი. „ამიღბარი“ (რესპ. „ელიზბარი“) ქეთევანის მეუღლეა, ელიზბარ შაბშეს ძე ერისთავი (1808-1871წწ.), 1832 წლის შეთქმულების ერთ-ერთი მოთავეთაგანი. 1835 წელს, როცა ლექსი იწერებოდა, ელიზბარი გადასახლებაში იყო. იქიდან რომ დაბრუნებულა, ქეთევანი მაშინ შეურთავს ცოლად. მათი შვილი ნინო ქობულაშვილი გადმოგვცემს, რომ „დედას არ უნდოდა მამაჩვენის, ელიზბარ ერისთავის შერთვა; მდიდარი კაცი ყოფილა და მშობლებს ძალად გაუტანებიათ“-ო. ამიტომ გაუგებარია: ქეთევან ლექსში ვის სიყვარულს დასტირის?

ფიქრობენ, ნიკოლოზსა და ქეთევანს უყვარდათ ერთმანეთით. ეს დაუჯერებელია, რადგანაც ისინი ნათესავები იყვნენ (ქეთევანი არის ყაფლან ორბელიანის დისწული). ის კი ფაქტია, რომ მათ ძლიერ ახლო მეგობრობა ჰქონიათ. პოეტს ქეთევანისათვის უსახსოვრებია თავისი ლექსების ხელნაწერი და საკუთარი ხელით გადაწერილი „ვეფხისტყაოსანი“. ეს ორივე ხელნაწერი 1876 წელს ელიზბარ ერისთავის სახლში დამწვარა (გ. აბზიანიძე, ნ. ბარათაშვილის ერთი

ლექსის გენეზისი, ლიტ. მატრიანე, № 1-2, 1940, გვ. 379-381; მარიამ
ორბელიანის მოგონებანი, ჩემი პუბლიკაციით, ლიტ. მატრიანე, ნიგ. 5,
ნაკვ. I, 1949, გვ. 110; ლ. ნანიტაშვილი, ნ. ბარათაშვილის გადანერვილი
„ვეფხისტყაოსანი“, ლიტ. საქართველო, 1966, №6).

შემოღობვა მოაწმინდაველ

ავტოგრაფებში დაცულია სამი ვარიანტი. ისინი ერთმანეთისაგან
მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან. მათი შედარება საინტერესო მასა-
ლას იძლევა პოეტის შემოქმედებითი პროცესის შესასწავლად. აი,
ერთი ნიმუში:

ა. მქრქალთ ღრუბელთ შორის სრიალებს მთვარე, მოსდევს,
ვით ნუკრო, მისი ამარას,
ვარსკვლავი მარტო, მოციმციმარე, მისი ლიბრი არს მინაზებუ-
ლი,
მაგრამ მით უფრო უსატრფოე არს, ვით დამაშვრალი ლოც-
ვით ქალწული (L).

ბ. ვითა უბინო და შვენიერი სული ლოცვითა მიიქანცება
და სახე მისი ამქვეყნიური, მით უფრო მშვენი გაციურდება,
მას ჰგავნდა მთვარე შუქმიბინდული, დისკო-გავსილი, მინაზე-
ბული (CG).

გ. გინახავთ სული ჯერეთ უმანკო, მხურვალე ლოცვით მიქან-
ცებული?

მას ჰგავდა მთვარე, ნაზად მოარე, დისკო-გადახრით შუქმი-
ბინდული (AB).

მესამე ვარიანტს ბოლოზე მიწერილი აქვს „1836“, მაგრამ ამ დროს
იგი პოეტს არც დაუნერია და არც დაუმუშავებია. C და E ავროგრა-
ფების ანალიზი გვაძლევს საბუთს დავასკვნათ, რომ ნ. ბარათაშვილს
საბოლოო რედაქცია შეუქმნია პოეტური აღმავლობის პერიოდში,
მაშინ, როცა მან დაწერა „მერანი“.

ხმა იღუპალი

დაწერილია 1836 წელს, ხოლო მისი 23-24-ე ტაეპები საბოლოოდ
გაუმართავს 1842-1843 წლებში.

შესავალი ლექსისა „ღამე ყაბახზედ“. იგი გაუგზავნია 1837 წლის თებერვალს გადასახლებაში მყოფი გრ. ორბელიანისათვის. პოეტი გრძნობს, რომ მისი ბიძა გახდა მოღალატური გამცემლობის მსხვერპლი, და ამიტომაც მიმართავს:

ძიავ, ყაბახი, სამშობლო შენი
წაგართო ავის ენისა გესლმან.

ცნობილია, რომ იასე და ნიკოლოზ ფალავანდიშვილებმა გასცეს 1832 წლის შეთქმულება. „ავის ენის გესლმა“ მაშინ ბევრი პატრიოტი იმსხვერპლა და ახალგაზრდა ბარათაშვილი ამას ძლიერ განიცდიდა. შეიძლება ამ განცდის ანარეკლი იყოს ქეთევანისადმი მიმართული სიტყვებიც:

ავ-ენანო, ოდეს დასცხრეთ,
მოასვენონ ეზდენ სული?
რა გარგოთ, რომ შეიშურეთ
უბინოო სიყვარული?

ყაბახი არის სპოტრული სახეობა და აგრეთვე ადგილი, სადაც თვით ყაბახი იმართებოდა. გრ. ორბელიანის ცნობით, „ყაბახის თავსა და ბოლოს იდგნენ ორნი ქვანი, რომელთა ზედაც დაჰსმიდნენ თასსა და ესროდნენ ჯირითს. და ვინც მოარტყამდა, თასი იმისი იყო ჯილდოდ გამარჯვებისა“. თეიმურაზ მეორე საგანგებოდ აღწერს, თუ ყაბახში მონანილეს ნიშნის ჩამოსაგდებად როგორ უნდა ესროლა ისარი (სარკვე თქმულთა, სტრ. 587, 589-590)

ყაბახზედ ოქროს ვაშლს შესმენ ძვირფასის, იყოს ვარგო;
კარგა დაკაზმულს ცხენს ისხდენ, ზედ არ ეკიდოს ბარგო;
კურტაკიანთა ვაჟთა თქვან: „სროლაში, მკლავო, მარგო!“

ასე უნდა მას დღე კაცმან ამ გზით სროლას ეცადოსა:
მკლავზედ მშვილდი შემოიცვას, წელს ყოდალი გაირჭოსა,
ცხენი შეძრას, პირველ მშვილდსა ხელით ფეშრი მან უყოსა,
მერმე ყოდალს ხელი მიჰყოს, კილოს მაგრად დაზიდოსა.
უნდა მშვილდი დახეული ცოტა ხანი გაატაროს,
ჩქარად მიდგეს ყაბახზედა, ცხენი უნდა გარდიხაროს,
ესროლოს; თუ ჩამოაგდოს, თავის გული გაახაროს.

ზოგიერთი სპორტსმენი დიდად იყო გატაცებული ყაბახით. მაგ. ნ. ბარათაშვილის მამიდაშვილს — დარისპან ამირეჯიბს ყაბახში მო-

წინააღმდეგობის მისაღებად უყვიდა ყარაბაღული თეთრი ცხენი, რომელმაც მიუცია 200 დესეტინა მიწა სალოლაშენიდან მტკვრამდე, მაგრამ ჯირითის ტყორცის დროს ამ ცხენს ფეხი მიწის ნახეთქში ჩავარდნია და მოსტეხია. ამიტომ დარისპანს პირველი ადგილი ველარ აულია, გამარჯვება მოუპოვებია კონა ერისთავს (ი. ლოლაშვილი, გიორგი ლეონიძე ორი ჩანაწერი ნ. ბარათაშვილზე). თავის დროზე ამ სანახაობის ძლიერ მოყვარული ყოფილა გრ. ორბელიანიც (იხ. ლექსი „იარაღის“). ამას ადასტურებს ნ. ბარათაშვილის სიტყვებიც „გიყვარს ყაბახის კარგიც და ავიც“.

ღამე ყაბახზე

პოეტს დაუწერია 1836 წლის ზაფხულში და 1837 წლის თებერვალს გაუგზავნია ბიძისათვის. იგი 1841 წლის ახლო ხანში გადაუშუშავებია და შეუტანია ლექსთა კრებულში (წ. II, CG).

„ძია გ...სთან“ მთავრდება სიტყვებით „აჰა, ის ღამე“ და ა. შ. იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოს ეს ლექსი დაუმთავრებელია. ამიტომ ი. მეუნარგიამ მისი პუბლიკაციისას მე-12 ტაეპის შემდეგ დაუსვა მრავალწერტილი და თან შენიშნა: „ეს წერილები დედანში არ არის, მე დავსვი იმისათვის, რომ როგორც აზრით ეტყობა, ისე რვეულიდანაც ჩანს, რომ ლექსი არ არის გათავებული“ („ივერია“, 1882, №IV-V, გვ. 56, სქოლიო). ამ ფაქტს ყურადღება მიაქცია მ. კეკელიძემ წერილში „ნ. ბარათაშვილის „ღამე ყაბახზედ“ („კომუნისტური აღზრდისათვის“, 1956, №7). მან აღნიშნა: „ეს ლექსი (იგულისხმება „ძია გ...სთან“, ი. ლ.) გააზრებულია არა როგორც დამოუკიდებელი ნაწარმოები, არამედ როგორც შესავალი ლექსისა „ღამე ყაბახზედ“. ლექსი წარმოადგენს მიძღვნას გრ. ორბელიანისადმი და მასში ახსნილია, თუ რატომ ეძღვნება „ღამე ყაბახზედ“ გადასახლებაში მყოფ პოეტს. ხოლო „აჰა ის ღამე“ გახლავთ — „ღამე ყაბახზედ“... ჩვენს უნიჭიერეს მგოსანს ეს ორი ლექსი გათიშულად არა ჰქონია წარმოდგენილი. ისინი ერთმანეთს ავსებენ და პირველი ყოველთვის დაუსრულებელ შთაბეჭდილებას დატოვებს, თუ მეორესაგან იზოლირებულად დავბეჭდავთ და განვიხილავთ. ამიტომ მომავალში მათი პუბლიკაციის ფორმა უნდა შეიცვალოს: ისინი ერთმანეთს გამოუტალკევებლად უნდა მოსდევდეს და საერთო სათაურად მიეცეს „ღამე ყაბახზედ“.

მართლაც, ეს ორივე ლექსი ერთმანეთთან შინაარსობრივად ისე მჭიდროდაა დაკავშირებული, რომ მათი დაცილება არ შეიძლება. ამ მხრივ ჩვენ მ. კეკელიძეს ვეთანხმებით, მაგრამ ეს როდი ნიშნავს, რომ ისინი გამოვაქვეყნოთ ერთ ლექსად საერთო სათაურით! ცავტოგრაფში „ძია გ...სთან“ დანერილია რვეულის ერთ გვერდზე იწყება „ღამე ყაბახზედ“. ავტოგრაფის მიხედვით ეს ორივე ლექსი ცალ-

ცალკე უნდა დაიბეჭდოს (და არა ისე როგორც დაბეჭდილია 1968 წლების გამოცემებში). მათი პუბლიკაციის ტრადიციული ფორმა პოეტისმიერია და მისი შეცვლა დაუშვებელია.

მკვლევარები ფიქრობენ, რომ ლექსში „ღამე ყაბახზედ“ ასახულია პოეტის პირველი სიყვარული ნინოსადმი. 1846 წელს, 19 იანვარს ღ. მელიქიშვილი სწერდა გრ. ორბელიანს: „არ ვიცი, იცი თუ არა, პირველი სიყვარული საწყლისა (ნ. ბარათაშვილი) იყო ნინო“ („მნათობი“, 1938, №12, გვ. 169, სქ.) ი. მეუნარგია ერთგან ამ ნინოს მოიხსენიებს ორბელიანად („ქართველი მწერლები“, სოლ. ცაიშვილის რედაქციით, ტ. 1, 1954, გვ. 217). პოეტი ამ ნინოს სახელდებით არ იხსენებს, მაგრამ რაკი პოეტის პირველ სიყვარულს ნინო რქმევია, შეიძლება მართლაც მკვლევართა მოსაზრება გაზიარებულ იქნეს, რომ „ღამე ყაბახზედ“ დაწერილია ამ ნინოს ტრფობის შედეგად.

აქა-იქ ქალნი პირად-პირადად სეირნობდნენ, კეკლუცმოსილნი (10) — აქა-იქ მრავალფერად და კეკლუცად მოსილი ქალები სეირნობდნენ. „პირად-პირადად... კეკლუც-მოსილნი“ შეიძლება დაწერილი იყოს შავთელის შთაგონებით: „ვაქებდეთ ერნო, ... ქრისტეს მხედარსა, მხნე ახოვანსა, პირად-პირადად განმშვენებულსა“.

ყაფლან — ასლანის ძე ორბელიანი (1813-1878), ნ. ბარათაშვილის დედის ეფემიას ბიძაშვილი).

„თავსა უფლად“ — ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსი „თავსა უფლად ვერვინ ჰგონებთ“.

შიქრნი მბჰპრის პირას

ლექსი ცნობილია ABCE ავტოგრაფიული დედნებით. მან ჩვენამდე მოაღწია სამი ვარიანტით: პირველი თარიღდება 1837-1842 წლებით (CE). მეორე და მესამე — 1843 წლით (ABF). პოეტს ამ ლექსზე დაახლოებით ექვსი წელი უმუშავნია, სანამ მას საბოლოო სახეს მისცემდა. მაგ., E ავტოგრაფს შემოუნახავს ერთი და იგივე ტაეპი (6) სამი ვარიანტით:

- ა. ფერ-მკრთალად მონათობს მისთა ზვირთთა ცისა კამარა.
- ბ. მშვენიერებით ჰკრთის ლაჟვარდი ცისა კამარა.
- გ. და მის ზვირთებში ჰკრთის ლაჟვარდი ცისა კამარა.

ეს კითხვა-სხვაობა პოეტის რთული შემოქმედებითი პროცესის მაჩვენებელია, ამიტომ რედაქტორს ნ. ბარათაშვილის ლექსების გამოცემისას მართებს სიფრთხილე, რათა უშეცდომოთ გამოიყოს საბოლოო რედაქცია და ბეჭდვისას მას მიანიჭოს უპირატესობა. მაგრამ ზოგი-

ერთ რედაქტორს ეს სიფრთხილე ვერ გამოუჩენია, რის გამოც ზოგადად გამოცემაში „ეჭირნი მტკვრის პირას“ შეზავებულია მეორე და მესამე რედაქციების ვარიანტებით.

ლექსის მე-17-19 ტაეების ტრადიციული ნაკითხვა ასეთია (ABE)

თვითონ მეფენიც უძლეველნი, რომელთ უმაღლეს
ამაო სოფლად არღა არის სხვა რამ დიდება,
შვფოთვენ და დრტვინვენ და ა.შ.

Fდედანში (აგრეთვე სარდიონ ალექსი-მესხიშვილის, მ. თუმანიშვილის, დავით რექტორის კრებულისეულ ასლებსა და პირველნაბეჭდ-ში) მე-18 ტაეპის („ამაო სოფლად“) მაგიერ იკითხება ორტაეპიანი ტექსტი:

არც ვინღა არის და წინაშე ვერც ვინ აღუდგეს,
რომელთ ხელთ ეყრასთ უმაღლესი სოფლის დიდება...,

რომელიც თითქოს ლექსში „ტაეპთა ნაკლულოვნებასაც ავსებს სტროფში და რითმის საკითხსაც უკეთ აგვარებს“. ამიტომ 1945 წლის გამოცემის კოლეგიამ ტრადიციული ტექსტი გამოაქვეყნა ასეთი რედაქციით:

თვითონ მეფენიც უძლეველნი, რომელთ უმაღლესს
არც ვინღა არის და წინაშე ვერც ვინ აღუდგეს,
რომელთ ხელთ ეყრასთ უმაღლესი სოფლის დიდება,
შვფოთვენ და დრტვინვენ და ა.შ.

ამ ტაეებში სტილი დამძიმებულია ორი „რომელიც“ კავშირით („რომელთ უმაღლესს“ და „რომელთ ხელთ ეყრასთ“), ამასთან სიტყვა „უმაღლესი“ გამეორებულია. ეს პოეტს უგრძძვნია და ამიტომაც საბოლოოდ მიუღია ნაკითხვა „რომელთ უმაღლესს, ამაო სოფლად არღა არის სხვა რამ დიდება“. აქ აზრიც გამართულია, სტილიც — დახვეწილი და პოეტის საბოლოო ნებაც განხორციელებული.

1945 წლის გამოცემის რედაქტორების მოსაზრებით, ამ ლექსში „ყოველი ორი ტაეპი ერთიდაიმავე რითმითაა დაბოლოებული“, ხოლო ტრადიციულ ნაკითხვაში ორტაეპიანობა დარღვეულიაო. თითქმის ეს მსჯელობა მისაღები უნდა იყოს, მაგრამ არც ასეა საქმე. თუ F-ის ნაკითხვას მივიღებთ, მაინც კენტად გვრჩება 26-ე ტაეპი — „არ მისცეს წყევით თვისი სახელი შთამომავლობას“, რომელსაც მეორე სართმომ ტაეპი არ მოეპოვება. გარდა ამისა, რა ვუყოთ ლექსის ბოლო ორ სტრიქონს:

არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს,
იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნოს,

რომელიც F ხელნაწერში სხვა ვარიანტითაა წარმოდგენილი? აქ
ვიკითხულობთ:

არც კაცი ვარგა, თუ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს,
იყოს სოფელში და სოფელს კი არარა არგოს.

კითხვა ისმის: სარედაქციო კოლეგიამ რატომ ეს ტაეპიც F-ის მიხედ-
ვით არ გაასწორა? თუ ერთ შემთხვევაში F დედანს მიეცემოდა უპი-
რატესობა, მეორე შემთხვევაშიც მისი წაკითხვა უნდა აღიარებული-
ყო კანონიკურად. ცხადია, არჩევანი სუბიექტურია.

ლექსი „ფიქრნი მტკვრის პირას“ გასწორდა AB ავტოგრაფების სა-
ფუძველზე. უკანასკნელი რედაქცია სწორედ ამ ხელნაწერებშია
შემონახული. დაზუსტდა ამავე ლექსის ორთოგრაფიული და პუნ-
ქტუაციური მხარეც: ასე მაგ., არის „ყურს ვუგდებ მე“ (7), „რას
ჰბუტბუტებ“ (9), „და რაც მიეღოს ერთხელ ნატვრით ისი ეკმაროს“
(16), „თვისს მამულსა“ (25), „შთამომავლობას“ (26), „სოფელსაც
უნდ ბოლო მოეღოს“ (27), „მისდით“ (30) ნაკვლად ასეთი ფორ-
მებისა: „უგდებ მე; რა ბუტბუტებ; და რაც მიეღოს ერთხელ ნატ-
ვრით ისი ეკმაროს; თავის მამულსა; შთამომავლობას; უნდა სო-
ფელს; მივდიოთ;

ჩონჩხის

შდრ. მესამე ტაეპი „წარსულთა დროთა მოგონებითა“ და „ბედი
ქართლისას“ მეორე რედაქციის მე-10 ტაეპი — წარსულსა დროებს
მოიგონებდეთ“ (ABC).

ჩამს პარსკვლავს

მიძღვნილია დელფინა ლაბიელისადმი. ლუკა ისარლოვი იგონებს:
„უყვარდა ფრანცუზის ბამბაჩნიკის ქალი დელფინე. ძალიან უყვარდა
ეს ქალი. ერთხელ გაებუტა და მაშინ დაწერა: „რად მრისხანებ“... თუ
ამგვარი ლექსი“ (ქართველი მწერლები, I, გვ. 482. შდრ. იქვე, გვ.
204).

1945 წლის გამოცემაში ამ ლექსის მე-7-8 ტაეპები იკითხება ასე:

შენ არ იცი, რა სიამეს მომაგებ,

როს მიბჟუტვით ნსლით გამომინათებ.
ვარიანტი „გამომინათებ“ დაცულია F დედანში. ABCE ავტოგრაფებში იკითხება: „როს მიბჟუტვით ნსლით-გამო მონათებ“.

„ნსლით-გამო“ ძველი ქართული გრამატიკული ფორმაა, ნიშნავს — „ნსლიდან“. თანდებული „გამო“ (-დან) ზოგ შემთხვევაში ძველად მოითხოვდა მოქმედებით ბრუნვას. მაგ.: „და აჰა ჰმა“ იყო ღრუბლით გამო [ღრუბლიდან, ი. ლ.] და თქუა: ესე არს ძე ჩემი საყუარელი“ (მათე 17, 5) „შევიდა ერთსა მას ნავსა, რომელი იყო სჰმონისი,„ და დაჯდა და ასწავებდა ნავით გამო [ნავიდან, ი. ლ.] ერსა მას“ (ლუკა 5, 3) და სხვა. ტაეპი გასწორდა ისე, როგორც იკითხება ABCE ავტოგრაფებში.

ნაპოლეონ

ლექსი ეძღვნება საფრანგეთის იმპერატორ ნაპოლეონ ბონაპარტეს (1769-1821წწ.).

თაპალოს (ალექსანდრე) ჭავჭავაძის ასულის ეპიტომისას

მიძღვნილია ეკატერინე ჭავჭავაძისადმი (1816-1882წწ.), 1839 წელს ცოლად გაჰყვა სამეგრელოს მთავარს დავით დადიანს.

ვარდა და ბულბულს მოელხინარე – იგულისხმება ალ. ჭავჭავაძის მიერ რუსულიდან თარგმნილი ლექსი „ვარდი და ბულბული“, რომელსაც ეკატერინე „ტკბილის ხმით“ მღეროდა.

საყურე

იონა მეუნარგიას ცნობით, „ბარათაშვილი იყო თურმე მინვეული საგინაშვილის სიდედრთან სალამოზე და იქიდან შემოვარდა ყაფლან ორბელიანთან, სადაც დაუხვდა იმას ლევან მელიქიშვილი. — „ლევან, ლევან! გავგიჟდი, მეტი აღარ ვარ! ეკატერინა იქ არის და მისმა საყურეს თამაშმა გადაძროა. ღვთის განაჩენი კაცი ვერ ნახავს ვერაფერს უკეთესს“ (ქართველი მწერლები, I, 1954, გვ. 217). პოეტს იმავე სალამოს „საყურე“ დაუნერია.

6630ლი

შდრ.: „არ გიცვნია სოფელი მომღერალი“ (16) და „აჰყევით სოფელს შუემწნეველს და მომღერალსა“ (ჩემთ მეგობართ, 5).

„სული ობოლი“ და „საბრწოვ, მახსოვს“

პ. ინგოროყვას მოსაზრებით, ამ ლექსებში ასახულია სატრფოს და კარგვის გამო გამოწვეული სულიერი ობლობა: მეორე ლექსის ტაეპები „თურმე ცრემლი უცნაური მოელოდა ჩემს ობლობას“ ერთგვარი ეპიგრავი ყოფილა ლექსისა „სული ობოლი“ (თხზ. I, გვ. 312-313, 315), მაგრამ აქ ყურადღება არ ეწევა იმას, რომ „სატრფოვ, მახსოვს“ დაწერილია 1840 წელს, „სული ობოლი“ კი — 1839 წელს.

ჩემი ლექსი

დაწერილია ლუკას სახარებაში მოთხრობილი იგავის შეგონებით. „ძე ცთომილი“ და „განსაცდელში შემცოდე შვილი“ არის იგივე უძღები შვილი, რომელმაც მამამისს ქონება გაუყო, განაბნია მეძავთ თანა და სამკვიდრებელში უკანდაბრუნებულმა, გაღატაკებულმა და მშიერმა, შეინანა თავისი ცოდვები. შემდეგ პოეტს აგონდება ადამის შეცოდება, სამოთხის მშვენიერება რომ ემსხვერპლა წადილს და იხილა სასუფეველის ნეტარება.

ცხოვრების წყარო — ეპიტავია ღვთაებისა.

მაშა დუმილიც მიმითვალე — წარმოადგენს შავთელის „აბდულმესიანის“ ბოლოს დართული ტაეპის გამეორებას: „ჩემგან დუმილი თვით მიითვალეთ“.

„აღმოსლა მნათი აღმოსავლეთს“, „ჩემი მკობარო“, „არ უკიჟინო საბრწოვ“, „კოვე ტაბარო“

სიყვარულის თემაზე დაწერილი ლექსებია და მათში ზოგადად გააზრებულია ამ დიდი გრძნობის სიამოვნებისა და მწუხარების მომგვრელი ბუნება. ზოგი მკვლევარი ვარაუდობს, თითქოს ეს ლექსები მიძღვნილია ეკატერინე ჭავჭავაძისადმი. ფიქრობენ, რომ ტაეპში „არ შეემსჭვალთ მოკისკასეს კეკელა ქალსა“ (ლექსიდან „ჩემს მეგობართ“) „საუბარია „კეკელა“ ქალზე ზოგადად“. მაგრამ ამავე დროს ეკატერინეზეც, რადგანაც მისი „შინაური სახელი იყო „კეკელა“-ო“ (პ. ინგოროყვა, თხზ. გვ. 317). მაგრამ ეს ვარაუდი დასაბუთებას საჭიროებს.

...ნა ზორბაქიანოვს მომღერალი

ზოგი მკვლევარი ფიქრობს, რომ იგი მიძღვნილია ნინა ჭავჭავაძისადმი (ნ. ბარათაშვილი, თხზ., 1939, გვ. 124), მაგრამ მკვლევართა უმეტესობა ლექსის ადრესატად ვარაუდობს ეკატერინე ჭავჭავაძეს, რომელიც მშვენივრად მღეროდა ფორტეპიანოზე; ამასთან ისინი „ნა...“-ს შიფრავენ ასე: „(ეკატერი)ნა“. ეს მოსაზრება უფრო ახლოა ჭეშმარიტებასთან, რადგანაც ლექსი ი. მეუნარგიამ ეკატერინეს პირად არქივში აღმოაჩინა და, მისი ავტორი რომ ნ. ბარათაშვილი იყო, თვით ეკატერინემ დაუდასტურა პუბლიკატორს.

თმანი ნაშალნი, მკერდზედ დაყრილნი ემუქმებოდნენ — მკერდზე დაშლილად დაყრილი (შავი) თმები (ეკატერინეს) მუქჩრდილს აფენდნენ და ამკობდნენ. ასე გაუზიარებია პოეტს სიტყვა „ემუქმებოდნენ“, რომელიც წარმოადგენს ჩახრუხაძის ერთი ტაეპის (I, 7) გამოძახილს (ეს ლიტერატურული პარალელი პირველად შენიშნა ა. განერელიამ. იხ. მისი რჩეული ნაწერები“, I, გვ. 78). ჩახრუხაძე წერს:

შუქნი კრთებიან, ემუქვებიან,
ზუალ იჩინებს დაქადებულად.

ზმნა „ემუქვებიან“ (სამაგიეროს უზღავენ) ნაწარმოებთა სიტყვიდან „მუქაფა“ (სანაცვლო, სამაგიერო): მუქვება-ემუქვებიან. XIX საუკუნის გადამწერებს ეს სიტყვა ვერ გაუგიათ და ძველი ძველი ხელნაწერებიდან ამოუკითხავთ ამგვარად: „ემუქმებებიან“ (დაშვებულია გრაფიკული შეცდომა ფ-მკ). ნ. ბარათაშვილს ნაუკითხავს „თამარიანი“ ისეთ ხელნაწერში, სადაც ეს დამახინჯებული სიტყვა წერებულა, მაგრამ მას იგი თავისებურად გაუაზრებია და ასე შეუქმნია ახალი სიტყვა ახალი შინაარსით (შდრ. ი. ლოლაშვილი, „ძველი ქართველი მესობტენი“, I, 1957, გვ. 92-93).

მიჰვარს თვალები

დათარიღებულია 1842 წლით, მაგრამ იგი არ არის შეტანილი ავტოგრაფში. სათაური იკითხება ამ ხელნაწერის ზანდუკში.

სუბჰული ღა მწირი

პოეტი წერს, თუ მაისი როგორ „აყვავებს ტურფად ბუნებას“ და მერმე დასძენს: „მოვა ბუღბული და დაუშტვენს სიყვარულის ხმას“ (BDEF). ეს ტაეპი ასეა დაბეჭდილი 1945 წლის გამოცემაშიც, მაგრამ აქ მხედველობიდან გამოჩენილია, რომ A ავტოგრაფში „სიყვარუ-

ლის ხმა“ გასწორებულია „სიცოცხლისა ხმად“. პოეტს ვერცხვით ველთაოდ ცნობილი მოტივი — ვარდისა და ბულბულის სიყვარული გაუხსენებია და ბულბული სიყვარულის ხმის მსტვენავად წარმოუ-სახავს, მაგრამ შემდეგ ეს ცნება ფართო ასპექტში გაუაზრებია: აი მოდის მაისი, აყვავებს იგი ბუნებას, ზამთრის სუსხისაგან გამხმარ მცენარეულთ აცოცხლებს და ბუნების გაცოცხლებას მოსდევს ბულ-ბულის სტვენა, რომელსაც პოეტი სახავს სიცოცხლის ხმად. ეს მხატ-ვრული სახე უფრო გრანდიოზულია, ვიდრე სიყვარულის ხმით სტვენა, რომელიც ეხება მხოლოდ ვარდს. სუმბულისათვის კი ეს სტვენა სიცოცხლის მაუნყებელია. ამიტომაც ტაეპი გასწორდა A ავტოგრა-ფის მიხედვით — „სიცოცხლისა ხმას“, მიუხედავად იმისა, რომ „სიყ-ვარულის ხმას“ ოთხ ავტოგრაფშია დაცული. ამავე ლექსში გასწორ-და მე-10 და მე-20 ტაეპებიც ასე: „ტკბილს მგოსანსა“ და „მიწრდი-ლებს“ ნაცვლად ნაკითხვებისა: „ტკბილ მგოსანსა“ და „უწრდილებს“.

„შენნი ღალალნი“ და „რაღ ჰყველნი კასისა“

ეხება სიყვარულის თემას ზოგადად და ორივე დაწერილია 1842 წელს, მაგრამ მათი ზუსტი თარიღების დადგენა არ ხერხდება.

მერანი

პოეტს დაუწერია ილია ორბელიანის ტყვეობასთან დაკავშირებით 1842 წლის აპრილში. ამაზე თვით იგი გვიყვება 1842 წლის 2 მაისს გრ. ორბელიანისადმი გაგზავნილ წერილში (VI). ლექსიც იქვეა ჩარ-თული. B ავტოგრაფში კი მას თარიღად უწერია „მაისის 9-სა, 1842“. პ. ინგოროყვა ფიქრობს, რომ ეს მინანური ლექსის რედაქტირების თარიღია. დაწერის შემდეგ ლექსს მხოლოდ უმნიშვნელო სტილისტურ ი ცვლილება განუცდია. შდრ.: წერილის ტექსტი AB ავტოგრაფებ-თან:

ა. ნუ დავიმარხო მშობელ მინაში, ჩემთა წინაპართ საფლა-
ვებს შორის,
ნუ დამიტირებს სატრფო სულისა, ნუ დამეცემის ცრემლი მწუ-
ხარის...

ცუდად ხომ მაინც არ ჩაივლის ჩემი სულის ესე კვეთება (წ)

ბ. ნუ დავიმარხო ჩემსა მამულში, ჩემთა წინაპართ საფლავეს
შორის,
ნუ დამიტიროს სატრფომ გულისა, ნულა დამეცეს ცრემლი
მწუხარის...

ცუდად ხომ მაინც არ ჩაივლის ესე განწირულის სულის-კვე-
თება (AB)

(ცუდად ხომ მაინც არ ჩაივლის ესე განწირვა, სულის-კვეთება) (E).

ამ ავტოგრაფებიდან ირკვევა, რომ პოეტს ცვლილება მოუხდენია 1842-1843 წლებში. ამიტომ თარიღი „მაისის 9-სა, 1842“ პოეტისმიერი შეცდომა უნდა იყოს.

სათაური „მერანი“ (ან „ჩემს მერანს“) პირობითია. E ავტოგრაფში მისი სათაურია „თავგანწირული მხედარი“, სხვა ავტოგრაფებში კი ლექსი უსათაუროა.

კნიაზ ბარათაიშის აგარაჟაგაჟ

თავად აზარფეშა დაკარგულია. მისი მფლობელი კნიაზი ბარათაევი არის პოეტის ნათესავი, ცნობილი ნუმიზმატიკოსი მიხეილ პეტრეს ძე ბარათაშვილი (1784-1856), ავტორი შრომისა „Нумизматические факты Грузинского царства“. პოეტს მის ალბომში ჩაუნერია ლექსი „საფლავი მეფის ირაკლისა“. იმ ხანებში ბარათაევი წასულა პეტერბურგში „с большим запасом сведения об исторической Грузии“ (იხ. ნერილი XVIII).

საულაპი მუჟის მრამოსა

ქდღვნება ქართ-კახეთის მეფე ერეკლე მეორე თეიმურაზის ძეს (1720-1798).

„სულო ბორბო“ და „მეპიშრობ მრამოსა“

პირველი ლექსი დაწერილია 1843 წლის 2 აგვისტოს ახლო ხანში, მეორის ზუსტი თარიღი კი უცნობია.

ღმთი საქარმთიველს თამაღ-აგნაურ-ბღმთა პირის-პირ ღაღმსტნისა და ჩაჩნელ-თა, წაღსა 1844-ს-სა

ამ ლექსში იგულისხმება ქართველთა მილიციის გალაშქრება და-ღმსტნელთა წინააღმდეგ, რომელიც მოხდა 1844 წელს თავად-აზნაურთა წინამძღოლის — დიმიტრი თამაზის ძე ორბელიანის (1798-1868) სარდლობით. გრ. ორბელიანი სწერდა კონსტანტინე თარხნიშვილს: „ქართველების მილიცია მოდის 1700 ქვეითი და ცხენოსანი; სარდალთან დანიშნულან 50-ნი თავად-აზნაურნი პაჩოტნის კანკოი-ად. დიმიტრი მარშალი მოსდევს ნაჩაღნიკად მილიციასა“ (გრ. ორბელიანის „ნერილები“, I, გვ. 112).

ძველი მოღვაწენი ერთხანს ამ ლექსს ბარათაშვილის ნაწერად არ თვლიდნენ. მაგრამ იმის შემდეგ, რაც ზ. ჭიჭინაძემ იგი პოეტის ლექსთა კრებულში შეიტანა და დაასაბუთა მისი ორიგინალობა,

ავტორის ვინაობაში ექვი აღარავის შეუტანია.

ლექსში დავას იწვევს 30-ე ტაეპი, რომელიც ჩვენამდე მოღწეულია ორი რედაქციით:

- ა. მეფესა თავი შესწირეთ, ვაგლახი იცით წარმართთა,
- ბ. იმპერატორსა ემსხვერპლეთ, ვაი დამართეთ წარმართთა.

ეს წანაკითხები დაცულია H¹ავტოგრაფში. 1935 წელს გ. ლეონიძემ „ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში“ (I, გვ. 639-640), დაბეჭდა მისი ფოტოპირი და გამოთქვა მოსაზრება, რომ საჭიროა ლექსში აღვადგინოთ პირველი რედაქცია („მეფესა თავი შესწირეთ“), რადგანაც „პოეტი მიჰმართავს პატრიოტულ რომანტიკას, — „წინაპართა“ „მამათა“ ეროვნულ აჩრდილებს. თავდადება ეროვნული სახელმწიფოებრიობისათვის და არა აღიარება დიდმპყრობელობისა, ანუ შერიგება საქართველოს სამეფოს დამოუკიდებლობის დაკარგვასთან. ასეთ გაუგებრობას გვიფანტავს სტრიქონის აღდგენა თავდაპირველი სახით. ცხადია, ლექსი დამახინჯებულია გამძვინვარებული ცენზურის იძულებით“.

გ. ლეონიძის მოსაზრება მკვლევარებმა გაიზიარეს. ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა შემდგომ გამოცემებში რედაქტორებმა არადგინეს პირველი წაკითხვა: „მეფესა თავი შესწირეთ“... მაგრამ პოეტის საბოლოო რედაქციაა „იმპერატორსა ემსხვერპლეთ, ვაი დამართეთ წარმართთა“ (HH¹H²). ლექსში მოხდენილი ცვლილება გამოწვეული ჩანს ისტორიული ანაქრონიზმის თავიდან აცილებისა (1844 წელს საქართველოს მეფე აღარ ჰყავდა) და ცენზურისათვის თვალის ახვევის მიზნით (შდრ. ა. განერელია, რჩეული ნაწერები, II, 1965, გვ. 144-145).

წინ ერისთავი მიუძღვის — იგულისხმება „დიდი კნაზი“, სენატორი გიორგი ერისთავი, რომელსაც პოეტი იხსენებს XII წერილში (გვ. 130). მას მეტსახელად უწოდებდნენ „ერიჰა“-ს.

ქართლოსი — თარგამოსის ძე; ძველი გადმოცემით, ქართველთა ტომის ბინადარი (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 4-5, 8-11).

კავკასო, ქართლოსს საფლავზედ არიან გაფიცებულნი — იგულისხმება ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“-დან შემდეგი ადგილი: ქართველთა „მტკიცე და უფროსი საფიცარი იყო საფლავი ქართლოსისი“ (იქვე, გვ. 11).

სომხითი — ქვემო ქართლის მხარე, სადაც ცხოვრობდნენ ბარათაშვილები და ორბელიანები.

დავით სარდალი — რევაზის ძე ორბელიანი (1720-1795), ერეკლე მეფის სიძე, ასპინძის ომის გმირი.

მან თავი დასდვა სპათათვის, სახელითა ჰქმნა სახელი — დაწერილია ვახტანგ VI-ის ლექსის („სულხან-საბა ორბელიანზედ“) შთაგონებით. შდრ.: „ორბელიანსა საბამან სახელითა ქნა სახელი“ (ვახტანგ VI, ლექსები და პოემები. 1947, გვ. 62). ეს ლიტერატურული პარალელი პირველად შენიშნა ა. ბარამიძემ (იხ. მისი წერილი ნიგნში „ნიკოლოზ ბარათაშვილის საიუბილეო კრებული“, 1968).

ჩინარი

ავტოგრაფი არ შემონახულა.

მრწამს, რომ არს ენა რამ საიდუმლო უასაკოთაც და სულთ შორის — მწამს, რომ უსულო არსებათა შორის არსებობს რაღაც საიდუმლო ენა. „უასაკო“ და „უსულო“ სინონიმური ცნებებია, „უასაკო“ ნიშნავს „უხორცოს“, „უსულოს“, „გონის არმქონეს“. პოეტი ამ შემთხვევაში შთაგონებულია „ვეფხისტყაოსნის“ ანალოგიური გამოთქმებით:

რადგან ვარდი ამას იტყვის, უსულო და უასაკო (879, 1),

სამხრე გაბია ოქროსი, ოქრომჭედლისა დნობილი.

უასაკო და უსულო, არ სიტყვიერი, ცნობილი (898, 1-2).

ამ ტერმინების შესახებ იხ. კ. დანელიას წერილი „ზოგი რამ „ვეფხისტყაოსნის“ ლექსიკაზე“ (სკოლა და ცხოვრება, 1964, №10, გვ. 77-79).

მაღლი შესს ბამჩანს

ავტოგრაფი დაკარგულია.

ღამქროლა ქარმან სასტომჰან

მკვლევართა მოსაზრებით, დაწერილი უნდა იყოს 1845 წლის 9 თებერვლის ახლო დროს ნახიჭევანში. XIII წერილში ნ. ბარათაშვილი მაიკო ორბელიანსა სწერს: „აი, ამ ქართულს ლექსს გიგზავნი, მდაბიურულად დაწერილს, როგორღაც ფიქრში მომივიდა „მე ვარ და ჩემი ნაბადი“ — იმის ხმაზედ“. პოეტი ლექსის სათაურს არ ასახელებს, მაგრამ მასში უნდა გულისხმობდეს „ღამქროლა ქარმან სასტიკმან“. რადგანაც მაიკო ორბელიანის წერილებს შორის არსებულ ლექსთაგან „მე ვარ და ჩემი ნაბადის“ მოტივზე სწორედ ეს ლექსი იმღერება.

„როს ბეწვიერ მარ“ ლა „მისა ფერს“

უთარილო ლექსებია. დამწერის თარიღები დაუდგენელია; ორივე შეთხზულია ეკატერინე ქავჭავაძისათვის რუსული სასიმღერო ლექსების მიბაძვით. მათი წარმოშობის შესახებ პირველი ცნობა ეკუთვნის რაფიელ ერისთავს (დროება, 1882, №121). მათვე სპეციალური წერილები უძღვნეს გ. ლეონიძემ „ბარათაშვილის ერთი ლექსის ირგვლივ“ (ლიტ. მატრიანე, ნ. 1-2, გვ. 415-418) და ი. გრიშაშვილმა ნიკოლოზ ბარათაშვილის „ცისა ფერს“ და ალექსანდრე ქავჭავაძის „ფერსა ბნელს“ (ლიტერატურული ნარკვევი. 1952, გვ. 108-113).

ვლონავ ღღას ჩემის ბანენის

წარწერა მართა ერისთავის თასზე. როდისაა დაწერილი არ ვიცით, თუმცა პ. ინგოროყვა ფიქრობს, რომ „ჩანს დაწერილია 1844 წლის აგვისტოში, როდესაც ნ. ბარათაშვილი ერისთავიანთსა იყო“ (იქვე) მისი ტექსტი გამოაქვეყნა ნინო ორბელიანმა, მაგრამ მასაც არაფერი სცოდნია ლექსის დაწერის თარიღზე. მართა ერისთავი იყო ივანე სოლოლაშვილის ქალიშვილი. მას, როგორც ულამაზეს ქალს, სატრფიალო ლექსებს უძღვნიდნენ.

ქაქაძის ლა მარიაშ

ავტოგრაფი არ შენახულა. ლექსი აღმოაჩინა და გამოაქვეყნა დ. კარიჭაშვილმა („საქართველო“, 1916, №260; „სახალხო ფურცელი“, 1916, №728; მისი სურათებიანი დამატება №130), მიმართულია ლუარსაბ ორბელიანის ასულების — ელენე ერისთავისა და მარიამ ფალავანდიშვილის საპასუხოდ. მათ ხშირად იხსენებს გრ. ორბელიანი თავის წერილებში. ლექსი დაწერილია მაშინ, როდესაც ნ. ბარათაშვილი სასამართლო პალატაში მუშაობდა. ამიტომაც არის ის, რომ პოეტს ხუმრობით უწერენ: „პალატაში ჯდომითა ხანი მოგმატებია“. შდრ.: ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა 1930 და 1039 წლების გამოცემათა დამატებანი; აგრეთვე ი. „ბალახაშვილის ცხოვრება“ (გვ. 260-278), ი. სოლოლაშვილის „ნ. ბარათაშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობა“ (1968, გვ. 91-92).

პოემა „აქლი მართლისა“

ზ. ჭიჭინაძე იუწყება: ნ. ბარათაშვილს ბევრჯერ უთქვამს მეგობრე-

ბისათვის, რომ „ბედი ქართლისას“ შინაარსი სკოლაში ყოფნის დროს დამებადა თავში, იქვე განვიზრახე ამისი დაწერა, რამდენიმეჯერ დაწერე კიდეც, მაგრამ არ ვაჩენდი, ვიდრე გვარიანად არ შევიმუშავებდიო“. სხვათა გადმოცემით, როდესაც ნ. ბარათაშვილს პოემა დაუწრულეპია, ჭავჭავაძიანთ ბანზე წაუკითხავს საჯაროდ და მსმენელებს დიდად მოსწონებიათო (იქვე). ჩვენ არ ვიცით, რამდენად სწორია ეს ცნობები, მაგრამ დოკუმენტურად მტკიცდება, რომ 1839 წლიდან 1844 წლამდე ავტორს პოემა რამდენჯერმე გადაუმუშავებია. ეს შემოქმედებითი ისტორია თავისთავად მეტყველებს, რომ თხზულება პოეტის ხელიდან დიდი ჯაფის შემდეგ გამოსულა. ჩვენს სიძველთსაცავებში დაცულია პოემის ორი, ერთმანეთისაგან რედაქციულად განსხვავებული ავტოგრაფი, თერთმეტი ხელნაწერი პირი და ერთიც პირველნაბეჭდი. სულ 14 დედანი.

რეპაქტორისაგან

ქართული ლიტერატურის ისტორიის მკვლევარნი დაკარგულად მიიჩნევენ ნიკოლოზ ბარათაშვილის საუკეთესო ნაწარმოებს — პოემას „ივერიელი“. ჩვენი ღრმა რწმენით, რომლის გამყარებასაც შესაბამისი არგუმენტაციით შევეცდებით, პოემა არსად დაკარგულა და ეს შეხედულება ოდენ გაუგებრობის შედეგია.

ერთადერთი ცნობა პოეტის თანამედროვეთაგან პოემა „ივერიელის“ არსებობის შესახებ, 1881 წლის 4 ოქტომბრის გაზეთ „დროებაში“ დაბეჭდილი წერილია სათაურით „ნიკოლოზ ბარათაშვილი (მასალა ბიოგრაფიისთვის)“. მისი ავტორი გახლავთ პოეტის მეგობარი კონსტანტინე მამაცაშვილი. წერილი დათარიღებულია 1881 წლის 29 სექტემბრით, ე. ი. ის სწორედ „დროებისთვის“ არის დაწერილი. მიუხედავად იმისა, რომ კონსტანტინე მამაცაშვილი სიყრმიდანვე პოეტის ერთ-ერთი ახლო მეგობარი იყო, ვფიქრობთ, ცნობა სანდო არ უნდა იყოს. უფრო ზუსტად, კ. მამაცაშვილი იცნობდა ნაწარმოებს ასეთი სათაურით და ის მას პოემად მოიხსენიებს. ამავე დროს იქვე შენიშნავს „... აგრეთვე პატარა პოემა „მირბის, მიმადრენს უგზო-უკვლოდ ჩემი მერანი“ და სხვა პატარა ლექსები იმავე აზრისა და მიდრეკილებისა არიან, როგორც „ბედი ქართლისა“. ვფიქრობთ, პოეტის მეგობრის ამგვარი განურჩევლობა პოეტურ ჟანრებთან მიმართებაში, სულ მცირე ეჭვის შეტანის საბაბი მაინც არის. ე. ი. რომ არა ციტირებისას გამოჩენილი სიზუსტე, ჩვენ უნდა გვეფიქრა, რომ დაკარგულია კიდეც ერთი პატარა პოემა!

კ. მამაცაშვილის მიხედვით, „პოემაში აღწერილი იყო ჩვენი აპყვავებული ცხოვრება მე-10, მე-11 და მე-12 საუკუნეებისა. ავტორს ამ ლექსების გადაკეთება უნდოდა, რომელნიც ისეც მშვენიერი იყო“.

გაუგებარია „ივერიელი“ პოემა, ლექსი, თუ ე. წ. „ლექსები“? და სავსებით ცხადი, რომ ეს „პოემა“ თუ „ლექსები“ დაუმთავრებელი ყოფილა და პოეტს მისი გასრულება ენადა.

ნიკოლოზ ბარათაშვილმა მოახერხა, ისტორიული კონტექსტის გათვალისწინებით უმწვავესი თემის — საქართველო-რუსეთის შეერთების განხილვა და „ბედი ქართლისას“ ხელნაწერ გამოცემებში შეტანა. განა ისეთი რა უნდა აღენერა პოეტს მე-10 — მე-12 საუკუნის საქართველოს ისტორიიდან, რომ მისი გაგრძელება ავტორისთვის საფრთხის შემცველი ყოფილიყო? რატომ ვერ შეიტანა „ივერიელი“ ვერცერთ ხელნაწერ გამოცემაში? ვფიქრობთ, მიზეზი მხოლოდ ორი შეიძლება იყოს:

1. პოემა არ იყო დასრულებული და ის პოეტს არ მოსწონდა.
2. ეს იყო თავდაპირველი ვარიანტი პოემისა „ბედი ქართლისა“. ჩვენი ვარაუდი ამ უკანასკნელისკენ იხრება. მკითხველი იცნობს პოეტის ლექსს „საფლავი მეფის ირაკლისა“. არსებობს ამ ლექსის ადრინდელი ვარიანტი სათაურით „საფლავი ივერიისა“. რატომ არ შეიძლება, რომ პოემის წინარე რედაქციასაც რქმეოდა „ბედი ივერიისა“ ან სულაც „ივერიელი“? მითუმეტეს, რომ პოემაში რამდენჯერმეა მოხსენიებული „ივერი“: მაგ.

„ბედმა გაჰყარა მებრძოლნი მტერნი,
გამარჯვებულნი დარჩნენ ივერნი!“

ან

„იცი მეფეო, რომე ივერნი
იქმნებიან რუსთ ხელთ ბედნიერნი?“

მაშ რატომ დაარქვა პოეტმა საბოლოოდ პოემას „ბედი ქართლისა“? ვფიქრობთ, პოეტმა იცოდა, რომ სათაური „ბედი ქართლისა“ პოლიტიკური კონოტაციის შემცველი იყო. ამიტომ მას კითხულობდა სათაურით „ივერიელი“. ასევე გასათვალისწინებელია, რომ პოეტი თავიდან თავს არიდებდა ხელნაწერი სახით გაგრძელებასაც: პოემის არცერთი დედანი არ არის პოეტის მიერ ხელმოწერილი! 1841-43 წლებში პოეტის მიერ გაგრძელებული 6 ხელნაწერი გამოცემიდან სამს არ ახლავს პოემა „ბედი ქართლისა“. ეს კრებულები მხოლოდ ლექსებს შეიცავენ, ხოლო მეოთხე ხელნაწერი გამოცემა უკვე ორ ნაწილად მზადდება და შეიცავს ცალკე „ლექსს“ და ცალკე „ბედი ქართლისას“. ასევეა მე-5 და მე-6 გამოცემებშიც. ვიმეორებთ: არცერთ ხელნაწერ გამოცემაში ავტორი არ არის მითითებული და მას არ ახლავს პოეტის ხელრთვა! რატომ გაუჭირდებოდა ავტორს ფაქტიურად ანონიმური „ბედი ქართლისას“ ანალოგიით ანონიმური „ივერიელის“ გამოცემაც?

ასე, რომ ვფიქრობთ, პოემა „ივერიელის“ ძიება უსარგებლო საქმეა. მართლაც საფიქრალი და საძიებო უფრო სხვა რამ უნდა იყოს: ჩვენ არ გავგაჩნია 1844-45 წლების პოეტური კრებული (კრებულები). ამ პერიოდიდან მხოლოდ 5 ლექსი შემოგვრჩა. არადა ეს „მერანის“ პერიოდი!

I.

ბარათაშვილის ეს წერილი აღმოჩნდა არქივის №171-ში, სადაც დაცულია გრ. ორბელიანის (1800-1883) ქაღალდები და 1832 წლის შეთქმულთა (სოლ. რაზმაძის, ს. დოდაშვილის და სხვების) წერილები. ამ დროს გრ. ორბელიანი მსახურობდა ქ. ნოვგოროდში დაბანაკებულ „საგანგებო ქვეით პოლკში“ (ი. მეუნარგია, ცხოვრება და ღვაწლი თ. გრ. ორბელიანისა, ტფილისის, 1905, გვ. 24)

ბარათს თარიღი არ უზის, მაგრამ მასთან ინახება მელიტონ ბარათაშვილის (პოეტის მამის) წერილი გრ. ორბელიანისადმი 1831 წლის 3 სექტემბრის თარიღით. მელიტონი სწერს გრიგოლს: „ვისთვისაც მოკითხვა მოგენერა, ყველამ მადლობა და მოკითხვა მოგახსენეს. ჩემმა ტატომ კი წიგნი მოგწერა. მერწმუნეთ თითონ დანერა, არავის უსწავლებია“. ცხადია აქ იგულისხმება ნ. ბარათაშვილის დასახელებული წერილი, რომელსაც აშკარად ეტყობა რუსულ ენაში ჯერ კიდევ გაუწავფავი შეგირდის ხელი. საფიქრებელია, ნ. ბარათაშვილმა იგი დანერა იმ დღეს, როცა მელიტონი აგზავნიდა ბარათს გრიგოლ ორბელიანთან (ეი. 1831 წლის 3 სექტემბერს)

1. ინსტრუმენტები — როგორც ჩანს, ბარათაშვილი სთხოვს ბიძას სასწავლო ხელსაწყოების გამოგზავნას.

II.

1. ნიკ. ბარათაშვილმა გიმნაზია დაასრულა 1835 წლის შემოდგომაზე და შევიდა მოხელედ „სასამართლოსა და განჩინების ექსპედიციაში“ 1835 წლის ბოლოს.

2. ეს ტაეპი ამოღებულია გრ. ორბელიანის ლექსიდან „იარალის“. ნ. ბარათაშვილს ოდნავი შეცვლით მოჰყავს პოეტის სიტყვები (შდრ. გ. ორბელიანი: „გაცხელებულთა ღვინისგან შუბლთა კოჯრის ნიავი განგვიგრილებდეს“)

3. „არ ვინ იცის, რა გამოვა რისაგან“ თავისებურად შეცვლილი რეფრენია საიათნოვას ლექსისა: „შე საწყალო ჩემო თავო, რა იქენ“ (ი. გრიშაშვილი, საიათნოვა, ტფილისის, 1918, გვ. 107)...

6. ბარათაშვილი ამ ბარათს წერს 1837 წ. (თებერვალი), როცა გრ. ორბელიანი პოლონეთში „ნევის საზღვაო პოლკში“ მსახურობდა. ეს პოლკი 1833-1837 წწ. ვილნოს გუბერნიაში იდგა. მაშინ მიიღო გრ. ორბელიანი შტაბს-კაპიტნის ხარისხი.

III.

1. მიხეილ თუმანიშვილი — გიორგი XII მდივნის ბირთველის ძე (1818-1875), ნ. ბარათაშვილის ახლო მეგობარი. თბილისის გიმნაზია

დაასრულა 1836 წ. 1964 წ. მუშაობდა „გლახთა განთავისუფლების“ კანცელარიის უფროსად. 1874 წ. მეფის მოადგილის საბჭოს წევრი.

მის. თუმანიშვილი ქართულ პრესაშიც იღებდა მონაწილეობას. მის კალამს ეკუთვნის ორიგინალური ლექსები. თარგმნა პუშკინის „ბახჩისარაის შადრევანი“ და ჟურნალ „ცისკარში“ მოათავსა რამდენიმე ფელეტონი „სალაყბო ფურცელი“-ს ხელმოწერით. მასვე ეკუთვნის წერილები ქართული თეატრის შესახებ რუსულ ენაზე (იხ. მის. თუმანიშვილის თხზულებანი. ზ. ჭიჭინაძის გამოცემა. ტფილისი, 1881 წ.; შდრ. მონოგრაფია: მის. ხელთუბნელი. წარსულიდან. ტფილისი, 1937 წ. და სხვ.).

2. ზაქარია ორბელიანი — ნ. ბარათაშვილის ბიძა, გრ. ორბელიანის ძმა (1806-1847). სამხედრო სამსახურში შევიდა 1824 წ. 1826 წელს გადაიყვანეს ლეიბგვარდიაში. 1828 წ. მონაწილეობას იღებდა ომში თურქეთის წინააღმდეგ. არზრუმთან ბრძოლაში გამირობისათვის ებოძა ანას მე-4 ხარისხის ორდენი. 1831 წელს მონაწილეობდა პოლონეთის „დანყნარებაში“. 1837წ. — პორუჩიკი, 1838 წ. მიიღო შტაბ-კაპიტნის ხარისხი. 1842 წ. მსახურობდა სამხრეთ დაღისტანში (სამურში) გენერალ მ.ზ. არღუთინსკისთან. 1844წ. გახდა პოლკოვნიკი; გარდ. 1847 წელს ხოჯალმაქში (დაღისტანი) ხოლერისაგან (დანჯრ. იხ. გრ. ორბელიანი, „წერილები“ აკ. განერელიას რედაქციითა და შენიშვნებით, ტ. I, გვ. 220-221).

3. ვარლამოვი — გარსევან ვარლამოვი, თბილისელი კათოლიკი, ნ. ბარათაშვილის სკოლის ამხანაგი. გ. ვარლამოვისთვის უცხო არ ყოფილა ლიტერატურული ინტერესები. მას გიმნაზიაში პუშკინის „ევგენი ონეგინის“ რამდენიმე თავი უთარგმნია ქართულად, მაგრამ უხეიროდ. რამდენიმე ლექსი აქვს მოთავსებული „თბილისის გიმნაზიის ყვავილში“ („Цветок Тифлисской Гимназии“). გ. ვარლამოვი 40-იანი წლებში ნ. ბარათაშვილთან ერთად იხსენიება მ. თუმანიშვილის, ლ. ისარლოვის და პოლონელი პოეტის თადეოზ ლადი-ზაბლოცკის წერილებში. „მერანის“ ავტორთან მას ახლო ურთიერთობა ჰქონია გიმნაზიის დამთავრების შემდეგაც. საქართველოს ცენტრალურ არქივში აღმოჩენილი მასალებით დასტურდება, რომ გარსევან ვარლამოვი ნ. ბარათაშვილთან ერთად მსახურობდა მაგიდის უფროსად „საქართველო-იმერეთის სამოქალაქო და სისხლის სამართლის პალატაში“, რომელიც დაარსდა 1840 წელს, სენატორ განის რეფორმის შემდეგ „სამართლისა და განჩინების“ ექსპედიციის ნაცვლად. შეიძლება ამ უკანასკნელ დანესებულებასთან იყო დაკავშირებული ვარლამოვის „ჩინზე“ წარდგენის საქმე, რაზედაც ლაპარაკია ნ. ბარათაშვილის წერილში.

IV.

1. „დიმიტრიევსკის ლექსები“ იგულისხმება პოეტი დ. დიმიტრიევსკი, რომელიც დაახლოებული ყოფილა პუშკინთან და ლერმონტოვთან.

ეს უკანასკნელი აღფრთოვანებულიც კი ყოფილა მისი სატრფიალო ლექსებით. დიმიტრიევსკის უცხოვრია კავკასიაში, კერძოდ თბილისში. იყო კავკასიის მხარის ვიცე-გუბერნატორი. ადრე გარდაცვლილა.

2. აფხაზი — ივანე ნიკოლოზის ძე. 1826 წ. — საქ. გრენდ. პოლკის უფროსი, ცნობილია თავისი ლაშქრობით ოსეთში 1830 წელს.

ი. მეუნარგიას ცნობით, „მელიტონი (ბარათაშვილი) ჯერ მუხრანთან ხიდის ახლო იდგა და შემდეგ ანჩისხატის უბანში, იქ, საცა აფხაზი იდგა, დეკანოზის დიმიტრი მესხიშვილის სახლის პირდაპირ“ (1922 წ. გამოც., გვ. 8).

3. ყიფიანი — დიმიტრი ყიფიანი, ქართველი მწერალი, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე (1814-1887); სწავლობდა თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელში; წ. ბარათაშვილის ახლო მეგობარი სასწავლებლიდან; 1830-1859 წწ. მსახურობდა მეფის მოადგილის კანცელარიაში; 1856 წელს, გენერალ მურავიოვის დროს, მართავდა კანცელარიას; 1859 წ. იყო მეფის მოადგილის საბჭოს წევრი, 1864-1870 წწ. — თბილ. გუბ. თავადაზნაურობის წინამძღოლი, 1876-1879 წწ. — თბილისის ქალაქის თავი, 1885 — 1886 წწ. — ქუთაისის თავადაზნაურობის წინამძღოლი, 1887 წელს მოკლეს ქ. სტაფროპოლში.

დიმიტრი ყიფიანმა გამოსცა ქართული გრამატიკა, თარგმნა რამდენიმე პიესა შექაბრიისა და მოლიერისა (დაწვრ. იხ. მისი „მემუარები“, ტფილ. 1930).

4. შექაბირი (უილიამ) — უდიდესი ინგლისელი დრამატურგი (1564-1616).

5. ლაიზევიცი (იოჰან ანტონ) — გერმანული დრამატურგი (1752-1806). რომლის ხუთმოქმედებიანი ტრაგედია „იულიუს ტარანტელი“ რუსულიდან უთარგმნია ნიკ. ბარათაშვილს. ეს თარგმანი ამჟამად უცნობია.

6. „ბიბლიოტეკა“ — იგულისხმება ჟურნალი „Библиотека для чтения“, რომელიც გამოდიოდა ორიენტალისტის და ჟურნალისტიკის სენკოვსკის (ბარონ ბრამბეუსი) რედაქტორობით; დაარსდა 1834 წ. ლაიზევიცის ტრაგედიის რუსული თარგმანი ამ ჟურნალშია დაბეჭდილი (1840 წ. 43 ტომის დეკემბრის ნიგნში).

7. მაიკო — ქაიხოსრო ორბელიანის ასული, დაი მისიელ ორბელიანისა, ლევან მელიქიშვილის დანიშნული, წ. ბარათაშვილის უახლოესი მეგობარი და ნათესავი. გარდაიცვალა 1849 წ.

8. ბალაშოვი?

1841 წლის მაისში, როცა წ. ბარათაშვილი სწერს ბარათს გრ. ორბელიანს, ეს უკანასკნელი საქართველოში იმყოფებოდა (მსახურობდა ქართველ გრენადერთა პოლკში, რომლის შტაბი ქ. გორში იდგა).

V.

1. დიმიტრი ჯორჯაძე (დავითის ძე) — საზოგადო მოღვაწე

(1822-1888) მსახურობდა დაღესტანში (ქ. თემირხანშურაში) კანცელარიის გამგედ; გრ. ორბელიანის ახლო მეგობარი; 70-იან წლებში დაღესტნიდან გადმოიყვანეს თბილისში და მონაწილეობა მიიღო საკანონმდებლო პროექტების შედგენაში. მეფის მოადგილის საბჭოს წევრი. გრ. ორბელიანი მას თავის „ბურიენად“ (ნაპოლეონის მდივნის სახელია) სთვლიდა.

2. ანდრონიკოვი — ივანე მალხაზის ძე ანდრონიკაშვილი (1798-1868), 1829 წ. მიიღო პოლკოვნიკის ხარისხი. 1840 წ. ჩააქრო ოსეთის ამბოხება. 40-იან წლებში მონაწილეობს მთიელებთან ომში დაღესტანს.

ივ. ანდრონიკაშვილი 1841 წლის აგვისტო-სექტემბერში მონაწილეობდა გურიის აჯანყების ჩაქრობაში. როგორც ცნობილია, გურიის გლეხობის გამოსვლა მთაწრობისა და მემამულეთა წინააღმდეგ მოხდა 1841 წ. მაის-სექტემბერს. „ნესრიგის აღსადგენად“ გურიაში გაიგზავნა დამსჯელი რაზმი, რომელმაც მკაცრი რეპრესიებით ჩააქრო ამბოხება. აჯანყების მრავალი მონაწილე გაროზგეს, ზოგი ციმბირში გადაასახლეს და ზოგიც საპატიმროში მოათავსეს.

3. იგულისხმება კავკასიის ჯარების კორპუსი.

4. „სარდლობა არღუთინსკისა“. პოლკ. მოსე ზაქარიას ძე არღუთინსკი-დოლგორუკოვი (1798-1855). შემდეგში გენერალ-ადიუტანტი. სარდლობდა იმ პოლკს, რომელმაც ჩააქრო გურიის აჯანყება 1841, შემდეგ იბრძოდა დაღესტანში. (დანწ. იხ. გრ. ორბელიანის, „წერილები“, ტ. I, გვ. 248).

5. საგინოვი — გიორგი საგინაშვილი, ქართველ გრენადერთა პოლკის ოფიცერი, შემდეგ მსახურობდა დაღესტანში ზაქ. ორბელიანთან, მ. არღუთინსკის ხელქვეითად „სამურის რაზმში“.

6. გურამოვი — პოლკოვნიკი, მონაწილეობას იღებდა მთიელებთან ომში 40-იან წლებში.

7. აღდერბელი — გრაფი ალექსანდრე ვლადიმერის ძე აღდერბერგი (1818-1888). 1841 წელს ჩამოვიდა კავკასიაში და მონაწილეობა მიიღო ომში შამილის წინააღმდეგ. 1842 წ. დააჯილდოვეს ანას მე-3 ხარისხის ორდენით. 1845 წ. მიიღო კაპიტნის ხარისხი. 1850 წელს თანახლდა იმპერატორის მემკვიდრეს (შემდეგში ალექსანდრე II) კავკასიაში მოგზაურობისას და მთიელთა შეტაკებაში მდ. როშნასთან (საჩაჩნო) სიამაცის გამოჩენისათვის ებოძა საჩუქარი (ნახევარხმალი წარწერით „სიამაცისათვის“). შემდეგში — ინფანტერიის გენერალი და კარის მინისტრი.

8. „პოლკის კამანდერი გამოგიცვალეს“. გრ. ორბელიანი მსახურობდა ქართ. გრენადერთა პოლკში. პოლკის უფროსად 1836-1840 წწ. იყო გრაფი ალ. კარლოს ძე ოპერმანი, 1840-1841 წლებში კი — პოლკოვნიკ ბორის გაბრიელის ძე ჭილაშვილი, რომელმაც თავის თანამდებობა ჩააბარა გენ.-მაიორ კურასოვსკის. ნიკ. ბარათაშვილს მხედველობაში აქვს ეს ცვლილება.

9. ჩილაევი — ბორის გაბრიელის ძე ჭილაშვილი. 1848 წ. გენ.-

მაიორი და ჭარბელაქნის ოლქის მმართველი. მონაწილეობა მიიღო ბრძოლებში მთიელთა წინააღმდეგ (ნ. ბარათაშვილის 1922 წლის გამოცემის მე-158 გვერდზე აღნიშნულია: „ჩილაევი — მიხეილ ჭილაშვილი, ცოლის ძმა დიმიტრი ყიფიანისა“. რედაქციას აქ შეცდომა მოსვლია, რადგან ნ. ბარათაშვილი მიხეილ ჭილაშვილს არ გულისხმობს).

10. ყაფლან (იხ. ზემოთ, მე-6 ლექსის „ღამე ყაბახზედ“ შენიშვნებში).

11. პლატონ — პლატონ ეგნატეს ძე იოსელიანი, ცნობილი ისტორისკოსი და არქეოლოგი (1809-1875). პლატონ იოსელიანი დიდად აფასებდა ნ. ბარათაშვილის ნიჭს, თუმცა ნიკოლოზი ირონიულად ოხუნჯობდა და წერდა მის შესახებ.

12. გიორგი — გიორგი საგინაშვილი (?)

13. ვასილი — ვასილი არღუთინსკი თუ ვასილ ყორღანაშვილი (?). ოფიცრები.

14. ეგნატი — ეგნატე ონისიმეს ძე იოსელიანი, პლატონის მამა, გიორგი XII-ის კარის მღვდელი. დაახლოებული იყო ნ. ბარათაშვილის ოჯახთან; გარდაიცვალა 1843 წელს.

VI.

1. ილია — ილია ორბელიანი. ნ. ბარათაშვილის ბიძა, მეორე ძმა გრ. ორბელიანისა. დაიბ. 1815 წელს. სწავლობდა თბილისის გიმნაზიაში. 1834 წელს შევიდა სამხედრო სამსახურში. 1841 წ. გადაიყვანეს თბილისის გვერთა პოლკში, იმავე წელს დაინიშნა მე-19 ქვეითი დივიზიის უფროსის გენ.-ლეიტენანტის ფეხზე ადიუტანტად. 1845 წელს ებოძა კაპიტნობა. 1849 წელს — პოლკოვნიკია; 1851 წ. — გრენად. პოლკის უფროსი. 1852 წ. მიიღო გენ.-მაიორის ხარისხი. 1853 წ. იბრძოდა თურქთა წინააღმდეგ ბაშკადიკლართან, სადაც სასიკვდილოდ დასჭრეს. დაკრძალულია ქაშვეთის ეკლესიაში.

2. შამილი — საჩაჩნოსა და დაღესტნის იმამი (1798-1871), შვილი ავარიელი უზდენის დენგაუსა და ავარიელი ბეგის ქალის ბახუმესედუსი. მიიღო კარგი განათლება არაბულ ენაზე. 1830-1832 წწ. იბრძოდა დაღესტნის პირველ იმამ ლაზი-მოლასთან ერთად. 1832 წელს იცავდა აულ გმირს, სადაც მოკლეს დაღესტნის პირველი იმამი და შამილიც მძიმედ დაჭრეს. მეორე იმამის ჰამზად-ბეგის სიკვდილის (1834 წლის ოქტომბერში) მთელეებმა ის აირჩიეს იმამად. შამილი მთელი 25 წლის განმავლობაში ებრძოდა მეფის რუსეთის ჯარებს. დაატყვევეს ღუნბში (ცენტრ. დაღესტანი) 1859 წლის 25 აგვისტოს. 1871 წლამდე ექს-იმამი ცხოვრობდა კალუგაში. უკანასკნელად მას დართეს ნება მექაში გამგზავრებისა, სადაც გარდაიცვალა 1871 წლის 4 თებერვალს.

3. „ყაზიყუმუხილები“ — დაღესტნელი მთიელები (ყაზიყუმუხი მდებარეობს კასპის ზღვის ახლოს, დარღის, ქურის, ყაითაღისა და სიურგის მიწებს შორის, ცენტრალური სოფელი — ყაზიყუმუხი).

4. ფეზე — კარპე კარპეს ძე; 1832 წელს მიიღო გენ. შაშვილის ხარისხი, იბრძოდა დაღესტანში 1836-1844 წწ. გარდაიცვალა 1848 წ. კავკასიური ომის ცნობილი მონაწილე.

5. ანდალალი — მდებარეობს ცენტრალურ დაღესტანში მდ. ყარა-ყოისუსა და ავარიის ყოისუს შორის... კავკასიური ომის დროს ანდალალში გამაგრებული აულები იყო ქუხი (ჭოხი) და ლუნბი.

6. ბარათაშვილი შეცდომით აღნიშნავს, თითქოს ილია ორბელიანი ტყვედ წაეყვანოთ მთიელებს ანდალალიდან, ნამდვილად კი ი. ორბელიანი დაატყვევეს სოფ. ყაზიყუმუხში; მოკლედ ამ ისტორიის შესახებაც:

1842 წლის 20 მარტს ყაზიყუმუხში ილია ორბელიანი და მასთან ერთად ორი ოფიცერი: პოლკ. სნაკსარევი და პრაპ. ანანოვი, ხელში ჩაუვარდათ შამილის რაზმელებს. ყვეები წაასხეს შამილის რეზიდენციაში, დარღოში. ილია ორბელიანიმ ნვიმიან ღამითსცადა გაქცევა, მაგრამ გზაზე სოფ. მეხელტას (დაღესტ.) ახლოს დაიჭირეს და უკანვე მიჰგვარეს იმამს. ილიას გამოსყიდვის შესახებ შამილთან მოლაპარაკებას აწარმოებდნენ გენერლები კლუკი-ფონკლუგენაუ და მ. არლუთინსკი-დოლგორუკოვი. ბოლოს, 1842 წ. 22 ნოემბერს ილია გამოიხსნეს: შამილმა ის გადაცვალა რუსების მიერ დატყვევებულ ნაიბ შაჰმანდარ-ჰაჯზე. იმამს დაუბრუნეს სხვა მთიელი ტყვეებიც.

6. სინაქსაროვი (სნაკსარევი) — პოდპოლკოვნიკი, სამურის ოლქის უფროსი 1841-1842 წწ., ტყვედ ჩაუვარდა შამილს 1842 წელს ყაზიყუმუხში.

7. „ყაზიყუმუხის ხანი“ — ილია ორბელიანთან ერთად დაიჭირეს არა მარტო სნაკსარევი და ანანოვი, არამედ ყაზიყუმუხელი ხანების ოჯახის წევრი გარუნბეგიც (გარდაცვ. 1848 წ.), რომელიც მაშინ ყოფილი ქურის სახანოს მმართველი გარუნ-ბეგი ამ სოფელში იმყოფებოდა ილია ორბელიანთან ერთად. შამილმა შემდეგში ის გაანათავისუფლა.

8. ავარელები — ავარია მდებარეობს ჩრდილო დაღესტანში, ყოისუბუს, ანდალალისა, გუმბეთისა, ანდისა და ყოფ. მეხთულის სახანოს შორის. დაღესტნის უძლიერესი ტომის მხარე, მცხოვრებნი ლაპარაკობენ დამოუკიდებელ, ავარიულ ენაზე.

9. ახმეტ ხანი — ახმედ ხანი მეხთულელი, ავარიის მმართველი (1840-1842 წწ. გარდ. 1842 წ. შამილის ცნობილი ნაიბის ჰაჯი-მურადის პირადი მტერი. (იხ. გრ. ორბელიანის „წერილები“).

10. ახტელელები — ახტა — გამაგრებული სოფელია ყოფ. სამურის ოლქში (სამხ. დაღესტანში).

11. ნ. ბარათაშვილი გულისხმობს შამილის ვაჟს ჯემალ-ედიწს, რომელიც რუსის მხედრობამ მამას ჩამოართვა მძევლად 1839 წელს, ახულგოს აღებისას; ის დიდხანს იმყოფებოდა პეტერბურგში, შამილს უნდოდა 1842 წელს დაებრუნებინა, მაგრამ ამაოდ, (ჯემალ-ედინი მან დაიბრუნა 1855 წელს, წინანდლიდან ლეკების მიერ გატაცებული ქართველი ტყვეების სანაცვლოდ)... ჯემალ-ედინი გარდაიცვალა დაღესტანში 1858 წელს ქლექსაგან. (იხ. ა. დიუმა, კავკასის, თბ.,

1964, შენიშვნები).

12. დარლო — გამაგრებული აული იჩქერიაში (საჩაჩრო); შამილის რეზიდენცია 1840-1845 წლებში.

13. გოლოვინი — ევგ. ალ. გოლოვინი, ინფანტერიის გენერალი, კავკასიის მთავარმართებელი 1838-1842 წლებში. გოლოვინს ცოლად ჰყავდა ფონვინზინის ასული.

14. ილიკო — ილია ორბელიანი. (იხ. ზემოთ, VI₁)

15. ზაქარია — ზ. ორბელიანი. (იხ. VI₁₆)

16. იასე — იასე ანდრონიკაშვილი, სამხედრო პირი, მსახურობდა ჭარბელაქანში.

17. ელისო (ელისუ) — შედიოდა ყოფ. ზაქათალის ოლქში, რეზიდენცია ყოფ. ელისუს სახანოს მმართველობისა. უკანასკნელი ხანი, რუსთა გენერალი დანიელ სულთანი, 1844 წელს შამილს მიემხრო.

18. პოზინი — „სტატს-სეკრეტარი“ მ. ი. პოზენი, რევიზიისათვის ჩამოსული კავკასიაში 1842 წელს.

19. მინისტრი — სამხედრო მინისტრი აი. ჩერნიშოვი (1785-1875).

1842 წლის აპრილში იმპრ. ნიკოლოზ I-მა კავკასიაში გამოაგზავნა სამხ. მინისტრი ჩერნიშოვი და „სტატს-სეკრეტარი“ პოზენი, რომელთაც დავალებული ჰქონდათ ადგილობრივ შეემონებინათ ადმინისტრაციული რეფორმები.

20. ფეფო — ფეფია ბარათაშვილი, დედა პოეტისა; გარდ. 1849 წ. ფეფია ბარათაშვილი ძველ ქართულ მწერლობაში განსწავლული ქალი იყო და წილი უდევს ნიკოლოზის სულიერი აღზრდის საქმეში. მისი სახე პოეტურად უკვდავყო გრ. ორბელიანმა ლექსში „ჩემს დას ფეფიას“.

21. ელიზბარ — ელიზბარ შანშეს ძე ერისთავი (?). იზრდებოდა პეტერბურგში, კერძო პანსიონში. ერთ-ერთი მთავარი მონაწილე 1832 წლის შეთქმულებისა და 30-იანი წლების ლიტერატორი.

VII.

1. მაიკო — მაიკო ორბელიანი. (იხ. ზემოთ, IV₇)

2. რახაელ — რახაელ ციციშვილი, ბარათაშვილების ახლო ნაცნობი (ცნობა გ. ლეონიძისა).

3. იასე — იასე ანდრონიკაშვილი. (იხ. VI₁₆)

4. მანანა — ივანე (მირმანოზ) ერისთავის ასული, დავით ორბელიანის მეუღლე (1808-1870), სილამაზით ცნობილი ქალი 50-იანი წლების თბილისში. ქართული წყაროები მანანა ორბელიანს ახასიათებენ როგორც ქართული მწერლობის დიდ მოყვარულს. იგი საზოგადოებრივ საქმიანობაშიც იღებდა მონაწილეობას. მეგობრობდა ნ. ბარათაშვილის ოჯახს. გამოყვანილი ჰყავს ლევ ტოლსტოის მოთხრობაში „ჰაჯი მურატი“.

5. ტასო — მანანას ასული ორბელიანის (ანასტასია ორბელიანი), რომელიც შემდეგ მისთხოვდა ქ. ქუთაისის გუბერნატორს ალ. ივ. გაგარინს.

6. ელენე — ელენე ორბელიანი-ერისთავისა, პოლკ. ზ. ერისთავის მეუღლე.

7. ნინუცა — ნინო ბარათაშვილი, ნიკოლოზის დაი (დაიბ. 1829 წ. 18 ივნისს).

8. ანა ივანოვნა — ანა ივანეს ასული ბაგრატიონ-მუხრანსკისა.

9. გლუხარიჩი — გიორგი ერისთავი, ცნობილი ქართველი კომედიოგრაფი (1811-1864). გ. ერისთავი დიდი პატივისცემული იყო ნ. ბარათაშვილისა, რომლის დაკარგვა გამოიტირა ლექსში „თ. ნ. ბარათაშვილის გარდაცვალებაზე“.

VIII.

1. ატტილა — ჰუნების მეფე, ველური სარდალი, დასავლეთ ევროპის ერების დამპყრობელი; გარდ. 453 წ.

2. ნ. ბარათაშვილს მხედველობაში აქვს გრ. ორბელიანის ფრაზა, მინერლი ილია ორბელიანისადმი 1843 წლის 18 ივნისის თარიღით: „ზედ უთუოდ დაანერეთ წიგნსა Правителю Аварии, თორემ არ მივიღებ“, (იხ. გრ. ორბ. წერ. I, გვ. 75) ან „მე ჰაქიმსან ემირ ავარ — სხუა რიგად აღარ შემიძლიან წიგნის დაწყობა“... (წერილები ილიასადმი, იქვე, გვ. 79).

3. რენენკამფი — პავლე იაკობის ძე რენენკამფი, გენერალ-ლეიტენანტი დალესტანში მოქმედი ჯარების დივიზიის უფროსი; კავკასიიდან წავიდა 1844 წ.

4. მირზა-სალი — ირანის მეფის ფეტ-ალი-შაჰის (იგივე — ბაბახანი) მემკვიდრის, აბას-მირზას მდივანი.

5. მთავარმართებელი — იგულისხმება გენერალ-ადიუტანტი ალ. ივნიდჰარტი (1784-1844), კავკასიის მთავარმართებელი 1842-1844 წლებში.

6. გრაფი ჩიჩერონი — თუ: ჩიჩერი (?). გ. ლეონიძით: იტალიელი გრაფი (?).

7. „ჩვენი ლევან“ — ლევან ივანეს ძე მელიქიშვილი (1816-1892), ნიკ. ბარათაშვილის ამხანაგი გიმნაზიიდან, შემდეგში — კავალერიის გენერალი. 1842 წელს ლევან მელიქიშვილი შტაბს-კაპიტანი იყო. 1848 წელს მიიღო პოდპოლკოვნიკის ხარისხი და დაინიშნა კორდონის ხაზის მარცხენა ფლანგის უფროსად. 1858 წელს — ამ ხაზზე მოქმედი ჯარების სარდალია. მონაწილეობას იღებდა ღუნების აღებაში 1859 წელს. 1861 წელს — კავალერიის გენერალი. 1877 წელს ჩააქრო ახალი აჯანყება დალესტანში. 1880 წ. მთავარმართებლის მოადგილეა. 1882 წელს სახელმწიფო საბჭოს წევრი. დასაფლავებულია მთაწმინდაზე.

8. ბაკლანა — ზედმეტი სახელი იყო ალექსანდრე ორბელიანისა (ოფიცრის).

9. გრიგოლ წერეთელი — პოლკოვნიკი. მონაწილეობას იღებდა მთიელებთან ომში დაღესტანს 40-50 წლებში.

10. ილია — ი. ორბელიანი.

11. ილია ორბელიანს 40-იან წლებში ბორცალოში ჰქონია ბოსტანი. 1843 წლის 3 ივნისს თარიღით გ. ორბელიანი სწერდა თავის ძმას ზაქარიას: „რა გამოველ შინიდან, წიგნი არავისგან მომსვლია. ჩვენი ბატონი ძმა ილია არ მოიწერება, ბოსტნებში კიტრები და ხახვი აჰყვავებია, არა სცალიან“. იმავე წლის 18 ივნისს თარიღით ილიასადმი: „... ეს მაინც შემატყობინე, სადა ხარ? ქალაქში თუ შენს ბოსტანში?“ (იქვე) „შენი ბოსტნების ამბავი მომწერე“ და სხვა.

12. კნიაზი ჭავჭავაძე — ალექსანდრე გარსევანის ძე ჭავჭავაძე, ცნობილი ქართველი პოეტი (1787-1846). ნ. ბარათაშვილს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა მის ოჯახთან.

13. „კნინა“ — სალომე ორბელიანი-ჭავჭავაძისა, პოეტის მეუღლე.

14. სავარსამიძე (ლეონტი იაკობის ძე) — 1827 წელს გენერალ-მაიორი. 1836 წ. ჭარბელაქნის მმართველი. მონაწილეობა მიიღო ომში თურქებთან და სპარსელებთან 1810, 1813 და 1826-27 წლებში.

15. იგულისხმება სიდონია ზაქარიას ასული სავარსამიძისა.

16. სივრიჩი — აპოლონ სტიფ. სივრიჩი, პოდპოლკოვნიკი.

17. იგულისხმება მარია ივანეს ასული სივრიჩისა.

18. ბეზაკი (ნიკოლოზ პავლეს ძე) — ამიერკავკასიის მთავარ-სამმართველოს საბჭოს წევრი.

19. „ბეზაკის ცოლი“ — სოფიო ორბელიანი, გრ. ორბელიანის დანიშნული.

20. ეგნატი — ეგნატე იოსელიანი.

21. ტაეპი ეკუთვნის მ. ი. ლერმონტოვს.

22. ფეფო — ეფემია ბარათაშვილი.

23. კატო — ეკატერინე ბარათაშვილი, ნიკოლოზის დაი, შემდეგ რევაზ ერისთავის მეუღლე (დაიბ. 1820 წ.)

24. ბაბაღე — ბარბარე ბარათაშვილი-ვეზირიშვილისა (1826-1919); პოეტის დაი.

25. ნინუცა — ნინო ბარათაშვილი, დაი ნიკოლოზისა.

26. აპლიპუტილა — ზედმეტი სახელია ნ. ბარათაშვილის უმცროსი დის სოფიოსი (დაბ. 1841 წ.) (გ. ლეონიძე, ნ. ბარათაშვილის გარშემო, „ლიტ. მატრიანე“, №1-2, 425).

27. მაია — მაია გორელი, ნ. ბარათაშვილის გამზრდელი (იხ. ნ. ბარათაშვილის ცნობა 1922 წ. გამოცემაში).

28. გიორგი — გიორგი რომანის ძე ერისთავი (?). 1844 წ. — მაიორი. 1845 წ. მისცეს პოლკოვნიკის ხარისხი. მონაწილეობას იღებდა მთიელებთან ბრძოლაში 1840, 1842-48 და 1850-51 წლებში.

IX

1. ელისეს მინდვრები („... ილეისიოსის ველი“) — ძველი ბერძნების წარმოდგენით მოთავსებული იყო სამყაროს დასასრულს; „უნეტარესთა კუნძული“.

2. „სამურის ოლქი“ შედიოდა სამხ. დაღესტანში.

(მთავარი გამაგრებული სოფელი სამურის ოლქში იყო ახტი, სადაც ზაქარია ორბელიანი მსახურობდა. ამ ოლქს მართავდა მ.ზ. არღუთინსკი).

3. იგულისხმება შემდეგი ისტორიული ფაქტი: 1842 წლის 1 მაისს აულ რიჭასთან ოფიცრებმა ზ. ორბელიანმა, ყორღანაშვილმა და მალალაშვილმა სასტიკად დაამარცხეს მთიელები. ზაქარია ორბელიანს მისცეს პოდპოლკოვნიკის ხარისხი და გიორგი მე-4 ხარისხის ორდენი.

4. კატო — ეკატერინე ბარათაშვილი.

5. რევაზ ერისთავი — ეკატერინეს მეუღლე, სიძე ნ. ბარათაშვილისა.

6. დავით ერისთავი — ძმა რევაზ ერისთავისა.

7. გიორგი — გიორგი საგინაშვილი (?).

8. გრიგოლი — გრ. ორბელიანი.

9. ავგუსტუსი — რომის პირველი იმპერატორი ოქტავიანე-ავგუსტუსი. (დაიბ. 63 წ. ძვ. წელთაღრ. გარდ. 14 წ. ახალი წელთაღრ.)

10. გრ. ორბელიანს 1844 წელს მისცეს პოდპოლ. ხარისხი და დანიშნეს ყოფ. მეხთულის სახანოს (დაღესტ.) მმართველად.

X

1. ნ. ბარათაშვილს მხედველობაში აქვს ზაქარიას დაწინაურება სამხედრო სამსახურში: 1844 წელს მას ჩააბარეს ყოფ. სამურის ოლქის უფროსობა, რადგან გენერალი მ. არღუთინსკი 1844 წელს დაინიშნა დაღესტანში მოქმედი ჯარების უფროსად. ზ. ორბელიანმა სამურის რაზმით რამდენიმე გამარჯვებას მიაღწია 1844 წელს.

2. ილია — ორბელიანი. (იხ. ზემოთ, VI)

3. ლევან — ლევან მელიქიშვილი. (იხ. ზემოთ, VIII₇)

4. დავით — დავით ალექსანდრეს ძე ჭავჭავაძე (?); სამხ. სამსახ. დაიწყო 1834 წელს; 1847 წელს — კაპიტანი, შემდეგში — გენ.-ლეიტენანტი (1818-1884).

5. ბაკლანა — ბაკლანა ორბელიანი. (ზედმეტი სახელი იყო ალექსანდრე ორბელიანისა).

6. ზაქარია — ზაქარია ერისთავი. სენატორ გიორგი იესეს ძე ერისთავის შვილი, პოდპოლკოვნიკი. მოკლეს ლეკებმა 1949 წ. ალაზნთან.

7. ალექსანდრე — ალ. ერისთავი, ოფიცერი, ძმა ზაქარია ერისთავისა.

8. კატო — ეკატერინე ბარათაშვილი.

9. მ. არლუთინსკიმ 1845 წ. მიიღო გენ.-ლეიტენანტის ხარისხი გენერალ-ადიუტანტისა კი — 1848 წელს აულ გერგებლის აღებისათვის.
10. მონტეკუკული — რაიმონდ მონტეკუკული — ავსტრიელი სარდალი, გამოჩენილი სტრატეგი და სამხედრო მწერალი (1609-1681). მისი შრომების კრებული გამოიცა ვენაში 1890-1899 წწ. წერდა ლექსებსაც.
11. გიორგი — გ. საგინაშვილი (?).
12. ქეთევან — ზაქარია ორბელიანის მეუღლე, ანჩისხატის მღვდლის დიმიტრი მესხიშვილის ასული (1818-1891). (დანჯრ. იხ. გრ. ორბელიანი „წერ.“, გვ. 227).

XI.

1. „ქ. ყ-ის ცოლი“ — ქაიხოსრო (ქოჩო) ყიფიანის მეუღლე (?) (ცნობს გ. ლეონიძისა). ზოგი მკვლევარი სხვა პირს გულისხმობს.
2. კ[ატო] — ეკ. ბარათაშვილი-ერისთავისა.
3. „რ[ევაზ] ერისთავ[ზედ]“ — ეკატერინეს ქმარი.
4. „ზ[აქარი]ას“ — ზ. ორბელიანი.
5. „გ[იორგი]“ — საგინაშვილი.
6. „გგრიგოლ[ლმა]“ — გ. ორბელიანი.
7. „კ[ატო]მ“ — ეკ. ბარათაშვილი-ერისთავისა.
8. „ე[რისთავი]ანთ რძალთან“ — ეკ. ბარათაშვილი.
9. სულთანი — პოდპოლკოვნიკი სულეიმან ხანი (?).
10. ნინო ალექსანროვ[ნა] — ნინო ჭავჭავაძე-გრიბოედოვისა (1812-1857), ცნობილი რუსი პოეტის ალექსანდრე გრიბოედოვის ქვრივი (მასთან გრიგოლ ორბელიანის ურთიერთობის შესახებ იხ. გრ. ორბელიანი, წერილები, I, გვ. 227, 237) 1844 წელს ნინო ჭავჭავაძე-გრიბოედოვისა ოდესაში ჩასულა. ნ. ჭავჭავაძის დასახასიათებლად მოვიყვანთ მისი გარდაცვალების გამო დაწერილ ნეკროლოგს:

„Тифлис. Наше тифлисское общество понесло значительную потерю. В прошлую пятницу, июня 28, после краткой болезни скончалась Нина Александровна-Грибоедова, урожденная княжна Чавчавадзе. Отпевание тела ее происходило в прошлое воскресенье в Кашветской церкви при стечении всех уважающих прекрасную личность покойной, бывшей всегда украшением лучших тифлисских салонов и столь рано похищенной смертью из их круга. Тело ее отнесено на руках в монастырь св. Давида и положено в одном склепе, рядом с ее супругом, имя которого так известно и дорого всей России“.

11. მაშო (იგივე მარია) — ნიკოლოზის მამიდა, მელიტონის და (?) (გ. ლეონიძის ცნობა).

12. 1844 წელს გრიგოლ ორბელიანი დაინიშნა ყოფ. მეტეხლის სახანოს (დაღესტ.) მმართველად. 1843 წელს კი ის მართავდა ავარიას, რომელიც იმავე წლის აგვისტოს-სექტემბერში დაიპყრეს შამილის ჯარებმა.

1. 1844 წელს ზაქ. ორბელიანს მისცეს პოლკოვნიკის ხარისხი.
2. იგულისხმება გაზ. „Русский инвалид“.
3. ქაიხოსრო მუხრანსკი (მუხრანბატონი) — მემამულე.
4. ბიძინა და ლევან ერისთავები — რევაზ ერისთავის (ეპ. ბარათაშვილის მეუღლის) ნათესავეები (გ. ლეონიძე).
5. ლევან ერისთავი — რევაზ ერისთავის ნათესავი.
6. „მანანა თავის ქალით“ — იგულისხმება მანანა და ტასო ორბელიანები.
7. მაიკო — მაიკო ორბელიანი. (IV₇)
8. მიხაკო — მიხეილ ქაიხოსროს ძე ორბელიანი (გარდ. 1846 წ.) ნიკოლოზ ბარათაშვილისა და ილია ორბელიანის ამხანაგი გიმნაზიიდან. თავისი ნიჭი უცდია მწერლობაშიაც.
9. ალექსანდრე სუმბათოვი (სუმბათაშვილი) — ორბელიანების მეგობარი. სამხედრო პირი.
10. წულუკიძე — ეპისკოპოსი.
11. სათარა — სახალხო მომღერალი 50-იანი წლებისა. მის შესახებ ლექსი აქვს დანერილი პოეტ ი. პოლინსკის.
12. მამუკა (მაკარ) — თომას ძე ორბელიანი, ლეიბ-გვარდიის პოლკის პორუჩიკი და გვარდიის როტმისტრი. 1932 წ. შეთქმულების მონაწილე, შემდეგში ასრულებდა განჯის მაზრის უფროსის თანამდებობას ცნობილი ფეოდალი.
13. ელენე — ელენე ორბელიანი-ერისთავისა (ზაქ. ერისთავის მეუღლე).
14. მელანია — ელიზბარ ერისთავის და, მელნიკოვის მეუღლე (გ. ლეონიძის ცნობა).
15. ელიზბარ — ერისთავი.
16. ესტატე ერისთავი — ორბელიანებისა და ბარათაშვილების ახლო ნაცნობი. მას იხსენიებს გრ. ორბელიანიც.
17. ჩერვლონი — სტანიცა ჩერვლენაია, თერგის ნაპირას 1844 წელს ილია ორბელიანი მონაწილეობას იღებდა საჩაჩნოსა და დაღესტანში მიმდინარე სამხედრო ოპერაციებში.
18. მთავარმართებელი — ალ. ივ. ნეიდჰარდტი.
19. ლუარსაბ ორბელიანი.
20. ანა — ლუარსაბ ორბელიანის მეუღლე.
21. ივან კარლიჩი — ექიმი დეჰნერი (ნ. ბარათ. თხზ. 1922, გვ. 164).
22. სალომე — დიმიტრი თარხნიშვილის ასული, მეუღლე დეჰნერსა.
23. გიორგი — გ. საგინაშვილი (?).

24. იაკიტე — იაკინთე დიმიტრის ძე მესხიშვილი, ზაქორბელიანის მეუღლის — ქეთევანის ძმა (შდრ. გრ. ორბელიანი, „წერილები“, ტ. I და II).

XIII.

1. ტასო — ანასტასია ორბელიანი, მანანას ქალი.
2. ტაეპი რუსთაველს ეკუთვნის („ვეფხისტყაოსანი“, სტროფი 878).
3. ჯაფარა — ირანელი მომღერალი, პოპულარობით სარგებლობდა 40-იანი წლების თბილისში.
4. სულეიმან ხანი — პოდპოლკოვნიკი, შეკის სელიმ-ხანის ვაჟი, მას ჩაუყვანია მომღერალი ჯაფარა ნახჭევანში ლ. მელიქიშვილთან.
5. ნახეჩევანი — მაზრის ქალაქი ყოფ. ერევნის გუბერნიაში. 1844 წელს ნ. ბარათაშვილი დაინიშნა ნახჭევანის უფროსის ლევან მელიქიშვილის თანაშემწედ. ნახჭევანს ნ. ბარათაშვილი გაემგზავრა ნოემბერში. თბილისში დაბრუნებულა 1845 წლის გაზაფხულზე.
6. ორლოვი (ივანე) — დონის ყაზახთა ატამანი კავკასიის ჯარების კორპუსში.
7. „ეი, მუსულმან ნამარი ხანჯალხანი“ — ერთი ტაეპია სიმღერისა „ეი, მუსლიმანო, გულში ხანჯალი დამკარ“.
8. იგულისხმება მიხაკო ქაიხოსროს ძე ორბელიანი.
9. ივანე — ივანე დავითის ძე ორბელიანი (1825-1893), მანანას ვაჟი. 50-იანი წლებში მსახურობდა დაღესტანში გრ. ორბელიანთან. შემდეგში გენ.-მაიორი.
10. „ორი ტლუ ბიჭი“ ნ. ბარათაშვილი გულისხმობს თავის თავს და ლევან მელიქიშვილს.
11. „მე ვარ და ჩემი ნაბადი“ — ცნობილი ქართული ხალხური ლექსის მიბაძვა.
12. „ნაჩაღნიკი“ — ლ. მელიქიშვილი, იმჟამად ნახჭევანის მაზრის უფროსი.

XIV.

1. ცოლქმარნი — ?
2. ლევანი — ლ. მელიქიშვილი.
3. ნეიდგარტი — კავკასიის მთავარმართებელი 1842-1844 წლებში.
4. ფორსტენი — ვასილ გუსტავის-ძე ფორსტენი, პოლკოვნიკი. მსახურობდა კავკასიის ჯარების მთავარ შტაბში. დროებით ჩასული ნახჭევანში (გ. ლეონიძე, ნ. ბარათაშვილის გარშემო, 524) წარმოშობით შვედი.

XV.

1. ივანე — ივანე ორბელიანი, მანანას ვაჟი.
2. „ორნი მოსაქმენი ბრძანდებით“... — მეორე პირის ვინაობა უცნობია.
3. პაპუა ორჯონიკიძე — ღარიბი აზნაური, ყბადაღებულნი პიროვნება (ცნობა გ. ლეონიძისა).
4. სოფიო — ? (1922 წლის აკად. გამოცემაში ნ. ბარათაშვილის მიერ მოხსენებული ორი სოფიოს შესახებ შენიშნავენ: „ერთი სოფიო პოეტის და უნდა იყოს, მეორე შეიძლება ალექსანდრე ჭავჭავაძის ქალია, რომელიც შემდეგ ბარონ ნიკოლაის მისთხოვდა“ (გვ. 165). მაგრამ სოფიო ჭავჭავაძე დაიბადა 1834 წელს (ე.ი. 1845 წელს ის 11 წლის იყო და ნიკოლაის არ ჰყავდა შერთული), ხოლო ნ. ბარათაშვილის და სოფიო 1845 წელს 3 წლის იყო (დაიბადა 1842 წელს). ტექსტში იგულისხმებიან — ერთი ქმრიანი სოფიო, მეორე კი გასათხოვარი. პირველი სოფიო შეიძლება არის სოფიო ორბელიანი-ბეზაკისა.
5. სოფიოს ქმარი — ბეზაკი?
6. „მეორე სოფიო“ — ?
7. ნიკოლაი ალაპჩი — ივანოვი, რომელსაც ცოლად ჰყოლია იაკობ ორბელიანის ასული ეკატერინე. (ნ. ბარათ. თხზ. 1922 წ., გვ. 165.)
8. კატო — ეკატერინე (იაკობის ასული) — ორბელიანი-ივანოვისა.
9. თამარ — იაკობ ორბელიანის ასული, პოლკოვნიკი ა.ს. სანკოვსკის მეუღლე.
10. დილიჯანი — დაბა, ყოფ. ელისავეტპოლის (განჯის) გუბერნიაში. ეს ბარათი დაწერილია მურუთში (აგარაკია ყოფილ ელისავეტპოლის გუბერნიაში). 1845 წლის 10 აგვისტოს. ნ. ბარათაშვილი განჯაში მსახურობდა 1845 წლის ივლის-ოქტომბრის თვეებში, სადაც ის 9 ოქტომბერს (ძვ. სტ.) გარდაიცვალა.

XVI.

1. ბაბაღე — საგინაშვილი, კაპიტან ალექსანდრე დიმიტრის ძე საგინაშვილის მეუღლე, ნ. ბარათაშვილი ბიძაშვილი და ახლო მეგობარი.
2. ბარბარე — დავით ივანეს ძე ჯორჯაძის ქალი (?)
3. თამარ — თამარ იაკობის ასული ორბელიანი, მას ხშირად იხსენიებს გრ. ორბელიანიც. ცოტა ქვევით ნ. ბარათაშვილი დედამისს ნინოსაც ასახელებს.
4. პრინცი — იგულისხმება პრინცი ალექსანდრე ჰესენელი, „ცესარენა“ მარიამ ალექსანდრეს ასულის ძმა, კავკასიაში ჩამოსული 1845 წელს, ვორონცოვის მიერ შამილის რეზიდენციის დარღოს

წინააღმდეგ მოწყობილ ლაშქრობაში მონაწილეობის მისაღებად. ექსპედიციის შემდეგ ის საქართველოში გამოემგზავრა. აპირებდა ირანში წასვლას და გზად დილიჯანში უნდა გაეველო. ნ. ბარათაშვილი აქ ჩავიდა მის დასახვედრად, მაგრამ პრინცს აქ არ გაუვლია.

5. ძალუა ნინო — იაკობ ორბელიანის მეუღლე, დედა თამარ და კატო ორბელიანებისა.

6. სენკოვსკი — ანდრია სტეფანეს ძე სანკოვსკი, მსახურობდა სამხედრო-საინჟინრო უწყებაში. 1845 წ. იყო დილიჯანში.

7. ძალუა ელისაბედ — ორბელიანი, ბარბარე საგინაშვილის დედა.

8. ნინა ალექსანდროვნა — ჭავჭავაძე-გრიბოედოვისა.

9. „მატუხოვის ცოლი“. ვინაობა გამოურკვეველია; ვინმე წვრილი მოხელის მეუღლე უნდა იყოს.

XVII.

1. ალექსანდრე — ალექსანდრე დიმიტრის ძე საგინაშვილი, კაპიტანი. 1845-1850 წლებში მსახურობდა გენერალურ შტაბში, ტოპოგრაფების კორპუსში, შემდეგში გენერალი, (შდრ. გრ. ორბელიანი, „წერილები“, ტ. I, გვ. 243), ბარათში აგრეთვე მოხსენებულია მისი მეუღლე ბაბაღე საგინაშვილისა.

XVIII.

1. კნაზ ბარათაევი — პოეტის ნათესავი, ცნობილი ნუმისმატი მიხეილ პეტრეს ძე ბარათაშვილი (1784-1856).

ალეგობა რელიგიური დღესასწაული, იმართებოდა ალევის ეკლესიასთან, რომელიც მდებარეობს მაღალ მთაზე. ამის შესახებ ვახუშტი ბაგრატიონი წერს: ალევი არის მთა მაღალი, თხემთა-უტყეო, კალთატიყიანი. ესე წარივლის სამხრით ოძისამდე და ჩრდილოეთ ლომისამდე. ეს მთა ჰყოფს ქსნის-ხევსა და ბაზალეთსა. ამ ალევის მთის თხემსა არს ეკლესია უგუნბათო, მჭვრეტი ქართლ-კახეთისა. ამას შინა არს სიმრავლე ხატითა და ჯვართა ოქროსა და ვერცხლისათა და სამსახურებელნი ეკლესიისანი მრავალნი. კარნი აქვს ოქროსი, რომელი უქმნეს სპარსთა, რაჟამს წარიღეს ხატი მისი; მუნ სასწაულის მხილველთა უქმნეს კარნი ოქროსანი და დასდევს ურემსა ხარბმულსა და მოიღეს მუნ“ („აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, 1941, გვ. 64)

ალკმევა: ყვავილნი... შენდა ა ღ კ მ ე ვ ე ნ სუნნელებასა ყვავილები შენთვის აფრქვევენ სურნელებას.

ამარა ერთი რისამე მქონე: მოსდევს მთოვარეს, ვითა მიჯნური, ვარსკვლავი მარტო მისა ამარას მთვარეს, მის ამარას, ვარსკვლავი მარტო მოსდევს მიჯნურით.

ალგზნება ანთება: მთოვარემც შუქს მის ხალი აღუგზნობინა მთვარემაც შუქს მისი ხალი გამოანათებინა.

ალმგზნებელი-ი ანთებელი: ა ღ მ გ ზ ნ ე ბ ე ლ ი გულთა ჭირისა გულის დარდების ამშლელი.

ამილბარი-ი ამირბარი (არაბ. „უფროსი ზღვაზე“), ადმირალი (ასე უწოდებდნენ ელიზბარ ერისთავს, ქეთევანის მეუღლეს).

ალმოსავალი-ი აღმოსავლეთი.

ალტყველვა აზვირთება, ალელვება (ზღვისა): მტკვარი ზვირთთა ა ღ ა ტ ყ ვ ე ვ ლ ს მტკვარი ტალღებს ააზვირთებს (მტკვარი აზვირთდება).

ბასრი-ი: ვერ შემაშინოს მისმა ბ ა ს რ მ ა (მჭრელმა ხმალმა) მოსისხლე მტერი. უნინ ქ. ბასრაში ამზადებდნენ უმაღლესი ხარისხის ფოლადისაგან მჭრელ და გამძლე ხმლებს. ძველ ქართულ თხზულებებში ხშირად იხმარება გამოთქმები — „ბასრული ხმალი“, „ბასრი ხმალი, ან „ბასრი“, რაც ნიშნავს მჭრელ ხმალს.

ბინიანი-ი: მე ბ ი ნ ი ა ნ ა დ (საფუძვლიანად, მტკიცედ, რიგიანად) მინდა შენთან ლაპარაკი).

ბორგვნილი აღშფოთებული, განრისხებული.

ბძარვა: ურთიერთს ჰ ბ ძ ა რ ვ ე ნ ერთმანეთს მტრობენ, ეჭიშვებინან.

გარდმომზირალი-ი მაღლიდან მოთვალთვალე.

გართობა: გ ა-ც ა-ა რ თ ო ბ დ ა გართობდა აგრეთვე (კიდევ).

გარმოსარება გარ შემოვლება, ირგვლივ შემორტყმა: ცეცხლი გ ა რ მ ო ი ს ა რ ე ცეცხლი ბაკმად შემოივლე გარშემო.

გატრიზავება: განსჯას გამიტრიზავებ განსჯას არაფრად ჩააგდებ.
გაფლუდილი-ი გაფუჭებული; უნაყოფოდ დარჩენილი.
გაფოთებული-ი გაშმაგებული, დაფეთებული.
დაფრიშება: თვალთა ჩემთა ა დ ა ვ რ ი შ ე ბ ე ნ ჩემს თვალებს
ათამაშებენ (ფიგ.).
დამრეცი-ი ფერდობი.დამცრობა დამდაბლება, დაკნინება (სულით).
დამძნილი-ი დაბრძენებული; დადინჯებული.
დანტქმა ჩაძირვა, დაძირვა: დ ა მ ი ნ ტ ქ ე მათში სალმობანი.
დასევა: დ ა ს ე ვ ა გული დაიპყრო გული.
დაშთენილნი-ი დარჩენილი.
დრტინვა: დ რ ტ ვ ი ნ ვ ე ნ ჩივიან, ბუზღუნებენ, შფოთავენ.
ემუქმკებოდნენ იხ, მუქმკება.
ვალალება: მივალალებენ დამიტირებენ.
ვლტოლა: უკეთუ ვ ი ვ ლ ტ ო დ ე თ თუ გავიქცევით; ი ვ ლ ტ ო
ან მირბიან, გარბიან; ე ვ ლ ტ ი ა ნ გაურბიან.
ზე: ჩემი მეფობა, ზე (დრო) დავასრულე.???
ზრახვა ლაპარაკი: ვ ი ზ რ ა ხ ო ვთქვა.
თარაქმა მომთაბარე თურქმენი.
თხზვა: მ ი თ ხ ა ვ ს გვირგვინსა გვირგვინს მინნავს.
კაბარდინელი-ი ყაბარდოელი; კაბარდინკა ყაბარდოელი ქალი.
კაეშანი-ი დარდი, ნალველი.
კაცად-კაცად-ი თვითეული.
კოდილი-ი დაჭრილი.
ლექს-ი სიტყვა: ერთი ლ ე ქ ს ი თ ერთი სიტყვით.
ლმობა: ლ მ ო ბ ი ს ხმითა მტკივნეული ხმით.
მარაქა ქალთა კრებული.
მაშვრალი-ი დაქანცული, დაღლილი.
მახვრალი-ი ვინც ოხრავს (ვალალებს).
მეყვსეულად უცაბედად, მყის, უშალ.
მთენ-ი მნათობი; მანათებელი.
მიმოობა მი- და მო- ზმნისწინებიდან წარმოებულნი ხელოვნური სი-
ტყვა: ფიქრნი... მ ი მ ო ო ბ ი თ ა (მიფანტულად, იქით-აქეთ)
განიზნევიანი.
მიმქრალეებულ-ი მიმქრალი.
მლაღავ-ი მოშულე, მდევნელი.
მოარე მოარული.
მოლხინება: მ ო ე ლ ხ ი ნ ა რ ე მოუღხინე.
მორჭმული-ი უზრუნველყოფილი; დაჯილდოებული (ნიჭით).
მომღერალი-ი მოთამაშე; მაცდური.
მოსხმა: მ ო ვ ა ს ხ ნ ა (მოვფინო) შარავანდედი.
მოცდენა: უშენოდ მ ო ს ც დ ე ს (მოისპოს) მხიარულება.
მსარჩველ-ი მოსარჩლე, მექომაგე.
მსასობელ-ი მოიმედე.

მსჭვალვა: გემსჭვალვის გეთვისება.

მტკინავი-ი მტკინავი, მტკივნეული.

მუნათება: ამუნათებს, აყვედრებს, ამაძლევს.

მუქმკება: თმანი ნაშალნი, მკერდზედ დაყრილნი, ემუქმკებოდენ მკერდზე დაყრილი ნაშალი თმები მუქჩრდილმფენით ამკობდნენ. სიტყვა „ემუქმკებოდენ“ საერთოდ ქართულ ენაში არ არსებობს. პოეტს იგი უსესხებია ჩაბრუხადის „თამარიანის“ გვიანდელი ხელნაწერებიდან. „შუქნი კრებიანი. ემუქმკებიანი“ (უნდა იყოს: „შუქნი კრებიანი, ემუქმკებიანი“). „ემუქმკებიანი“ ზმნაში გადამწერებს ფ ნაუკითხავსთ მკდ, რის შედეგადაც წარმოშობილა „ემუქმკებიანი“. ამ უაზრო სიტყვას ნ. ბარათაშვილმა ახალი შინაარსი შესძინა და ამით მას ქართულ ლექსიკაში არსებობის უფლება მოუპოვა.

მქრქალი-ი მიმქრალი.

მღერალი-ი მომღერალი.

მღინავი-ი მღივანი-ი („ღივ“-ძირიდან), რასაც ღივი ამოაქვს: ვარდო, მაღირსე, თუ როგორ არს გაშლა შენი მ ღ ი ნ ა ვ ი. ვ. ბერიძესა და ს. იორდანიშვილის მოსაზრებით იგი მიღებულია „სიტყვისაგან „ღიმვა“ — ღიმილის, სიხარულის მომგვრელი“ (ეს სიტყვა უკანასკნელი მნიშვნელობით გვხვდება ბესიკის ლექსში „შავნი შაშვნი“ — „არმონყენით მომღერალნი, მ ღ ი ნ ა რ ნ ი“).

მჭმუნვარება დარდი, ფიქრი.

ნამიღი-ი დანამული.

ნატამლობა გავერანება; აოხრების შედეგად რომ აღარაფერი დარჩება; ძირ-ფესვიანად მოსპობა. (შდრ. „ნატამალი აღარ დარჩაო“).

ნაუნჯი უნჯად (განძად) შენახული, დაუნჯებული.

ნაფურცლი-ი გაშლილი: ვარდებრ ნაფურცლნი ვარდივით გაშლილნი.

ნელი-ი: დილას მას ნ ე ლ ს, წყნარ (სასიამოვნო) დილას: სუნი შენი, ამო და ნ ე ლ ი (სასიამოვნო).

ოცვნა ოცნება.

პირად-პირადად მრავალფერად (შდრ. შავთელი: „პირად-პირადად განმშვენებულსა“).

როინი-ი ნარნართ სიარული, „ხელით ტარება“ თვალთ ა რ ო ნ ი ნ ე ბ. თვალებს საამურად ახელ.

სადარ-ი. გულს ნეტარება არ ასადარებს (ამხიარულებს).

სალბუნი-ი მალამო; გადატა: საამო, სასიამოვნო (შდრ. ვახტანგ VI: „სალბუნად გულისა“); გულს დაანყლულებდა ღიმილითა ე ს ა ლ ბ უ ნ ე ბ ი (მალამოდ ედები). ბეჭჯურ რჩევანი შენნი, ვითა წყლულს, მ ს ა ლ ბ უ ნ ე ბ ი ა ნ მე შენუხებულს.

სამღერალო სათამაშო.

სანუკველი-ი სანუკვარი: ს ა ნ უ კ ვ ე ლ ი თ ა (სანატრელი, სასიხარულო) შობით. გრძნობა, ესთ ს ა ნ უ კ ვ ე ლ ი.

საქენჯნავი-ი სინდისის შემანუხებელი.

საყურე საყურებელი: ასე საყურე, უცხო ს ა ყ უ რ ე.

საშფოთველო რაც შფოთს ინვევს, საშფოთი, საშფოთებელი.

საცმელი- ჩასაცმელი, სამოსელი: თვალნი ემოსა ცრემლით, გული — სევდით ს ა ც მ ლ ი თ ა.

საჭურე: საფარი: და მსწრაფლ ზღუდენი ნარიყალისა ექმნათ ს ა ჭ უ რ ე დ კართა ქართლისა.

სახობა: და გადმოსცემენ სახობასა (მუსიკალურ ხმას), ტკბილის ოცნებით დამაძინარსა.

სირ-ი ჩიტი, ფრინველი.

სუეტაკ-ი თეთრი, წმინდა.

სტანც-ი სტანიცა.

სურვა სურვილი, წადილი.

სხივმუნარ-ი: გულს ე ს ხ ი ვ მ ფ ე ნ ა რ ე გულს სხივებად მოეფინე, გული გაასხივოსნე (გაამხიარულე).

ტალავარ-ი ფანჩატური, საჩრდილობელი.

უკაბარდლო კაბარდელი.

უმაგალითობა ებრობა, შეუდარებლობა. წინა გამომცემლებს ამ სიტყვის მნიშვნელობა სწორედ ვერ აუხსნიათ და ავტოგრაფიული წაკითხვა „ძმების უმაგალითობა, თანხმობა“ შეუსწორებიათ ასე: „ძმების უ მ ა გ ა ლ ი თ ო თ ა ნ ხ მ ო ბ ა“.

უცხო-უცხო უცნობ: სხვადასხვა: თუმც უ ც ხ ო-უ ც ხ ო თემად იარე თუმცა უცნობ თემებში დაიარებოდა. შდრ. ვეფხ.: „კვლა უცხოფერთა ჭურჭელთა სდის უ ც ხ ო-უ ც ხ ო სიქები“ ან ავთანდილი „უ ც ხ ო უ ც ხ ო თ ა ადგილთა საძებრად იარებოდა“ ნ. ბარათაშვილი ამ ტაეპითაჲ შთაგონებული. ამიტომაც პოეტს პირველი ვარიანტი „თუმც უცხო და შორს თემად იარე“ შეუსწორებია წინამდებარე გამოცემაში მიღებული წაკითხვით.

უსატრფოე უსატრფოესი, ძლიერ სატრფო (პოეტი აქ ხმარობს ძველ ფორმას).

ფაჩვნიერ-ი ბალნიანი, ბენვიანი.

ფრანტი-ი კობტაობს მოყვარული, კოპნია.

ფურცვნილ-ი ფურცლებდაცვნილი.

ქველ-ი გმირი, ქველმოქმედი.

ქიზგა ქალი (ოსურად).

ქობში-ი სპ. გოვშ, ანგელოზი. (?)

ღართ-ი ნაბადი, წამოსასხამი.

ღანე-ი ლოყა: ღ ა ნ ვ თ ზ ე ღანვთა ზედა (ღანვებზე, ლოყებზე).

ყარბ-ი უთვისო; მგზავრი.

შეაღვირება აღვიროს ამოღება, შეკავება.

შთენილ-ი დარჩენილი.

შემოვედრება: შ ე მ ო ვ ა ვ ე დ რ ე ბ, ჩავაბარება,

შემსჭვალვა: არ შ ე ე მ ს ჭ ვ ა ლ ო. არ შეეთვისო.

შეუორგული-ი ერთგული.

შეფრფინვა ტრფიალება, სიყვარულით ტრფობა.

შუშურა: სულ შუშურები გვასვა სულ შუშხუნა ღვინო (?) გვასვა („ქართული ესნის განმარტებით ლექსიკონში“ ეს სიტყვა საბას მიხედვით ახსნილია როგორც „წყალნარევი ღვინო“, მაგრამ ასეთი განმარტება მოცემულ კონტექსტს არ ესატყვისება).

ჩიმი ქუნიმ რას ვიზამთ, რა ვქნათ. ამ სიტყვის შესახებ ა. ბარამიძე წერს: „ნ. ბარათშვილის დროს თბილისში ჯერ კიდევ ისწავლებოდა სპარსული ენა. კერძოდ, სპარსული ენა უნდა სცოდნოდა ნ. ბარათაშვილსაც. საგულისხმოა, რომ .ნ ბარათაშვილის გრ. ორბელიანისადმი გაგზავნილ ერთ-ერთ წერილში გვხვდება შემდეგი ფრაზა: „მითამ როდის და რაში არა ვყოფილვართ კარგნი, მაგრამ ჩ ი მ ი ქ უ ნ ი მ“... დაყოფილი „ჩიმიქუნიმ“, რომლის განმარტება ჯერ არავის უცდია, სრული და წესიერი ფორმის სპარსული გამოთქმაა, რაც ნიშნავს: რა ვქნათ („მაგრამ რა ვქნათ“). ფრაზა კონტექსტის მიხედვით აზროვნრივად თავის ადგილასაა“ (ა. ბარამიძე, ნარკვევები, III, გვ. 379).

ჩუსუმი: ჩ უ ს უ მ ე ბ ი არიანო უცოდინარები (უფიცები) არიანო. ცვალებულ-ი შეცვლილი.

ძლევა გამარჯვება.

წარტყვენა: წ ა რ უ ტ ყ ვ ე ვ ს თვალთა, თვალებს დაატყვენებს, თვალს წარსტაცებს.

წარხოცა: წ ა რ ი ხ ო ც ე თ (მოინმინდეთ) ცრემლნიცა მწარნი. წიაღ-ი კალთა. შრდ. „განისვენა წიაღსა შინა აბრაჰამისასა“ („почилв лоне Авраама“).

წილობა ხვედრი, წილი.

წინდ-ი საწინდარი.

ჭამად-ი საქმელი, სურსათ-სანოვაგე.

ხვაშიად-ი საიდუმლო, გულისნაღები.

ჰერანი ერანი (ირანი). ავტოგრაფშია „თერანის“ (თეირანის). ამის მიხედვით შეიძლება „ჰერანი“-ც თეირანს ნიშნავდეს.

ჰუნარი უნარი: რაც ჰუნარები ჰქონდა, სულ აქ დაასრულა, რა უნარიც ჰქონდა, სულ აქ გამოაჩინა.

პური შავთვალა (სპ.), „მუსლიმანური სამოთხის ბინადარი ლამაზი ქალი“ (ქართ. ენის განმარტებითი ლექსიკონი).

მოგონებანი

ნიკოლოზ ბარათაშვილი

ნიკოლოზ ბარათაშვილი დაიბადა 22 ნოემბერს 1816 წელსა (რედაქტორისგან: ავტორი ცდება. პოეტი დაიბადა 1817 წლის 15 დეკემბერს. ასეთივე შეცდომა აქვს შემდგომში იონა მეუნარგიასაც), ქ. თფილისში.

მამა ნიკოლოზ ბარათაშვილისა, თ. მელიტონ სცხოვრობდა სიყმანვილითგან თფილისში. მელიტონი იყო ქართულს ენაზე გასდილი და განათლებული კაცი, კარგი მოლაპარაკე, ზედ მიწევნით მცოდნე ქართული ლიტერატურისა. იმის სახლში ნახავდით ძველს ჩვენს სწავლულ ქართველებს, იმათ შორის თითქმის ყოველ დღე მელიტონთან დაიარებოდა მღვდელი ეგნატე იოსელიანი, (მამა ჩვენის მწერლის პლატონ იოსელიანისა) ეგნატე იოსელიანმა ჩინებულად იცოდა ქართული და სომხური ლიტერატურა, იყო ღრმად მოხუცებული, გაზრდილი მეფის სასახლეში და მნახველი ჩვენის საქართველოს ცხოვრებისა წარსულს საუკუნეში, მეფის ირაკლიდგან მეფის გიორგის გარდაცვალებამდისინ.

მელიტონის სახლში ხშირად დადიოდნენ პოეტი (ლენ-ლეიტენანტი) ალექსანდრე ჭავჭავაძე, ორნი ძმანი ნიკოლოზ და მიხეილ ფალავანდისშვილები, სოლომონ მეითარი თარხნიშვილი, გიორგი და ალექსანდრე საგინოვები (დისწული მელიტონისა) და ბეჭი მაშინდელი დროის განათლებულნი ქართველნი. თ. მელიტონ ბარათაშვილი რამდენჯერმე იყო ამორჩეული მარშლად თბილისს უეზდში.

დედა ნიკოლოზ ბარათაშვილისა იყო ასული თ. ზურაბ (ნათლობის — დიმიტრი) ორბელიანისა — ეფემია, უფროსი და ჩვენის წარჩინებულის პოეტის გრიგოლ დიმიტრის ძის ორბელიანისა. ეფემია იყო მშვენიერი ქალი და ქართულად კარგად გაზრდილი. ნიკოლოზ ბარათაშვილს ჰყავდა ოთხი და, ამათში სამნი არიან ეხლაც ცოცხალნი.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის მამას უყვარდა კარგი ცხოვრება, სიუხვე და პურ-მარილობა; იმისი სადილები განთქმული იყო თფილისში.

ამისთანა სახლში იზრდებოდა პატარა ნიკოლოზი (რომელსაც უწოდებდნენ აგრეთვე ტატოს). ყმანვილი ფხიზელი ცნობის მოყვარე იყო და მიძღები ყოველივე კეთილის შთაბეჭდილებისა.

1827 წელსა, სექტემბერში, ნიკოლოზ ბარათაშვილი მისცა მამამ თფილისის საკეთილშობილო სასწავლებელში (რომელიც მერე, 1830 წელს გიმნაზიად გადააკეთეს) თითონ ნ. ბარათაშვილისაგან გამიგონია, რომ ქართული წერა-კითხვა პატარამ, რვა წლისამ იცოდა.

ჩემი პირველი გაცნობა ნიკოლოზისა იყო 1828 წელსა, როდესაც

შვედები საკეთილშობილო სასწავლებელში, პირ-და-პირ მესამე კლასში, (რადგანაც გორში უეზდის სასწავლებელში გავათავე სწავლა). ნიკოლოზ ბარათაშვილი სკოლაში კარგად სწავლობდა, უმეტესად განსხვავებული იყო ამხანაგებში თავისი მხიარული ხასიათით, სიმარდით. პირველი მოტანცავე იყო საკუთრად ლეკურისა. ყველასაგან საყვარელი ამხანაგი.

მე წავედი რუსეთში 1831 წელს, პეტერბურღში, კურსი შევასრულე და არტილერიის აფიცრად მოვედი 1837 წელსა თფილისში. ნიკოლოზ ბარათაშვილი დამხვდა ახალს გიმნაზიაში კურსს შესრულებული (1835 წელსა) და მსახურობდა სტოლნაჩალნიკად პალატაში (Палата уголовного и гражданского суда). ძველი ჩვენი ამხანაგური მეგობრობა განვაახლეთ დიდის სიამოვნებით. ნიკოლოზს სიკვდილამდისინ ჰქონდა შეუცვლელი მეგობრული კავშირი თავის ამხანაგებთან, იმათ შორის ჩემთანაც.

იმ დროს თფილისში არაფერი გასართობელი ადგილი არა გვქონდა: არც კონცერტები, არც კლუბები.

ჩვენი დროის გატარება იყო ან ერთად სადილი, ან ერთად საღამოზე ყრილობა. ხშირად მოვიყრებოდით ხოლმე ახალგაზრდა ამხანაგები ხან ნიკოლოზ ბარათაშვილთან, ხან თ. ლევან ივანეს ძე მელიქოვთან. ხან სადილათ გარეთ უბნის ბაღებში. ჩვენი დროის გატარება იყო: ლაპარაკი მაშინდელს ლიტერატურაზედ, სწავლაზედ, სხვა-და-სხვა ჩვენს გარემოებაზედ... ქართული დარბაისლური მეტყველი ხუმრობა, შექცევა, სიმღერა, ვისაც სურდა ქალაღდს თამაშობდა, ნარდს, ჭადრაკს. ქალაღდის თამაშობაში ხანდისხან ნიკოლოზ ბარათაშვილიც მიიღებდა ხოლმე მონაწილეობას, მერმე მეგობრული ვახშამი და ვახშმის შემდეგ სეირნობა მთვარიან ღამეს ქუჩებში და ზოგჯერ ბაღშიაც: (მაშინ მთელი თბილისი შემორტყმული იყო ბაღებითა, მთელი სოლოლაკის უბანი ბაღები იყო).

ხშირად გვქონდა ლაპარაკი ჩვენს წარსულს ცხოვრებაზედ; ერთ საღამოს ბარათაშვილის სახლში გადავწყვიტეთ, რომ რადგან არა გვაქვს ქართული რიგიანი ისტორია, გავიყო V-ის საუკუნეიდგან დაწყებული, თითომ თითო საუკუნე აიღოს და შეადგინოს ისტორია იმ საუკუნისა; პლატონ იოსელიანს მიანდვეს დაენერა ძველის საუკუნოების ისტორიისა ქრისტეს წინდათ და შემდეგ V-ს საუკუნემდისინ. მაშინ ძნელი იყო ამისთანა საქმის აღსრულება, რადგანაც მშრომელნიც ცოტანი ვიყავით და საქართველოს ისტორიის მატრიანები დაფანტული იყო, არც ძველი საეკლესიო გუჯრები, არც ბევრი საინტერესო გრამატიები თავად აზნაურების სახლებში, მარტო მატრიანეთ იყო „ქართლის ცხოვრება“.

მახსოვს ერთ ივლისს ღამეს, 1838 წელს, მე და ტატო წავედით სასეირნოთ გარეთუბანს, (ეხლანდელი გოლოვონის პროსპექტი) ტატო ძალიან მხიარულად იყო და თავისებურად მშვენიერათ ხუმრობდა; მემრე ჩამოვარდა ლაპარაკი ჩვენს წარსულს ცხოვრებაზედ და

ტრაგიკულს დასასრულზე 18-ის საუკუნისა, მეფის ირაკლის მოხუცებული ბულობის გამო უღონობაზედ, ჩვენის თბილისის წახდენაზედ 1795 წელსა, 12 სექტემბერს და სხვა...

ამ ლაპარაკის დროს ნიკოლოზს ყოველთვის მოცინარს და მხიარულს, სახე გამოეცვალა, დაიწყო ხელსახოცით ცრემლების წმენდა და აღელვებულმა მითხრა:

— ჩვენმა უხეირობამ დაგვღუპა! და ოხვრით დაუმატა:

— ვაი ჩვენო ქართლის ბედო!

დიდხანს დავდიოდით თავ-ჩალუნულნი და მოწყენილი...

ნიკოლოზ ბარათაშვილმა ადრე დაიწყო ლექსების წერა. ზოგიერთი ლექსები დაწერილია მაშინ, როდესაც სასწავლებელში იყო. ბევრი იმისი დაწერილი ლექსები დაკარგული არიან. რადგან დაბეჭდა იმათი მაშინ არ შეიძლებოდა.

მე მახსოვს იმისი დიდი პოემა, რომელიც ჩემთან წაუკითხავს „ივერიელი“. ამ პოემაში იყო აღწერილი ჩვენი აყვავებული ცხოვრება 10, 11 და 12 საუკუნეებისა. ამ ლექსების გადაკეთება უნდოდა, რომელნიც ისეც მშვენიერი იყო.

ყმანვილობაში სწერდა ხშირად სიყვარულზედ, მიჯნურობაზედ და ქალებზედ. ასრე დაუნწყიათ ყოველივე დიდ პოეტებსაც, როცა ყმანვილნი ყოფილან. 1839 წელს გამოვიდა სულ სხვა მიდრეკილებით პოემა — „ბედი ქართლისა“, რომელმაც უკვდავი გახადა ნიკოლოზ ბარათაშვილი. ეს პოემა, რომელშიაც არიან გამოხატულნი მეფე ერეკლე, იმისი მრჩეველი ბრძენი სოლომონ ლეონიძე, ერი ქართლ-სახეთისა და სხვა, თავის მალღის და ღრმა ჰაზრით, პატრიოტულის გრძნობით და მშვენიერის სტილით, შემდეგ „ვეფხისტყაოსნისა“, შეუდარებელია და უპირველესია აქამდისინ ქართულს ლიტერატურაში. სხვა სულ რომ არაფერი დაწერა ნიკოლოზ ბარათაშვილს, იმის სადიდებლად საკმაო იყო ერთი პოემა „ბედი ქართლისა“.

აგრეთვე პატარა პოემა „მირბის მიმაფრენს უგზოუკვლოდ ჩემი მერანი“ და სხვა პატარა ლექსები იმავე ჰაზრისა და მიდრეკილებიანი არიან, როგორც „ბედი ქართლისა“.

თანამედროვე ნიკოლოზ ბარათაშვილისა რუსეთში იყო ლერმონტოვი. თითქმის ერთი ხნისა. იმათ აქვს მსგავსება პატრიოტულ აღტაცებულ გრძნობაში და ერთი ლტოლვილება, რომ გამოეხატათ პოეზიაში თავიანთი სამშობლოს აწმყო; მაგრამ მაშინ იმისთანა დრო იყო, რომ პატრიოტობა ორგულობად მიაჩნდათ. ჩემის ჰაზრით პოემა „ბედი ქართლისა“ თუ მალღა არა დგა ლერმონტოვის ლექსებზე, არას-დროს არ ჩამოუვა.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი 1844 წელს წავიდა თფილისიდან ნახჩევანში თანაშემწედ მაზრის უფროსისა (სადაც დროებითად იყო მაზრის უფროსად გაგზავნილი თ. ლევან ივანეს ძე მელიქოვი). მერე 1845 წელსა გადიყვანეს ელიზავეტოპოლში იმავე თანამდებობაში; ეს თანამდებობა ძალიან არ უნდოდა, მაგრამ იმის სახლის გარემოება

ისე გამოიცვალა, რომ უნდა მიეღო ეს ადგილი.

მამა ნიკოლოზის თბილისში ცხოვრებამ შეიყვანა დიდა ვალეზში, შემდეგ კარგის ცხოვრებისა ჩავარდა სიღარიბეში და მოხუცებაში, მამულეები ვალში გაეყიდა, ამის გამო ნიკოლოზს, არა თუ შემწეობა ჰქონდა სახლითგან, თითონ ეწეოდა სახლსა თავისი მცირე ჯამაგირდგან... დაუცხრომელ შრომაში და სამსახურში 1845 წელს ზაფხულში გახდა ავად განჯის ცუდს ცივებითა და აგვისტოს 21-ს გარდაიცვალა.

გვამი ნიკოლოზ ბარათაშვილისა არის დამარხული ელიზავეტ-პოლში, პატარა რუსის ეკლესიის გალავანში.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი ბუნებით ნიჭიერი, აღიზარდა იმისთანა საზოგადოებაში, რომელსაც დიდი მოქმედება და გავლენა ჰქონდა იმის პოეტურ მიდრეკილებაზედ. მე მგონია, ყველაზედ მეტი ზედ მოქმედება ჰქონდა იმაზედ ბიძას, ჩვენს პოეტს თ. გრიგორ დიმიტრის ძე ორბელიანს.

როცა ნიკოლოზ ბარათაშვილი სასწავლებელში იყო, ჩემს დროს იცვამდა ქართულად, როგორც სხვანი იმის ამხანაგები. მე მახსოვს ნიკოლოზ ჩაცმული ბუზმენტით მორთულ ჩოხაში. დიბის ახალუხით, თავზედ პატარა ქართული ჩაკეცილი ქუდი. ქართულად რომ იტყვიან, კობტურად ჩაცმული შემდეგ სამსახურში რუსულად იცვამდა.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი იყო შუათანა ტანისა, ჩინებული ტანადი, ცოტა პირ ხმელი, ცოცხალი შავის თვალებით, წაბლის ფერის თმით, სახე საგანგებოდ მიმზიდველი (ქართულად რომ იტყვიან მარილიანი). თბილისში ნიკოლოზ ბარათაშვილის სახლობა სცხოვრობდა ანჩისხატის ქუჩაზედ, ქვითკირის სახლებში, პირდაპირ ეხლანდელი ანჩისხატის დეკანოზის დიმიტრი მესხიევის სახლსა.

29 სექტემბერს, 1881 წ.
ქ. თფილისი

სსიპ-ის ნიპოლოზ ბარათაშვილისა

ნიკოლოზის მამა, მელიტონ ბარათაშვილი კავკასიის მთავარ-მმართველების ერმოლოვის და პასკევიჩის დროს მთავარი სამმართველოს თარჯიმანი იყო. ეს ის დრო იყო, როდესაც ახლაც ჩამოთესილს მთავრობასა და საზოგადოებას შორის თარჯიმანს დიდი ადგილი ეჭირა, — ჩვენში ჯერაც არ დავინყნით სახელები იმ დროს თარჯიმანებისა ბებუთოვის, ენიკოლოფოვის და ფალავანდოვისა. შემდეგში მელიტონ ტფილისის მაზრის მარშალი იყო და ხშირად გუბერნიის თავადაზნაურთა წინამძღოლიც. მისი ოჯახი ფართედ გაშლილი ოჯახი იყო და სუფრა ღონეზე გადამეტებულად მდიდარი და ნაქები მთელს ქალაქში. ხშირმა სტუმარმა და წვეულებამ თან წარიღეს მისი ავლა-დიდებაც. მელიტონი ჩავარდა დიდს გადაუხდელს ვალში, რომლის გამო პოეტიც ნაკლულოვანებაში იყო მთელი სიცოცხლე.

მის ზნეობითს ვინაობაზე ბარათაშვილის ამხანაგი და ცხოვრების ამწერი კონსტანტინე მამაცაშვილი სწერს: „მელიტონი იყო ქართულს ენაზე განათლებული კაცი, კარგი მოლაპარაკე, ზედმინევენი მცოდნე ქართულ ლიტერატურისა. მელიტონთან დაიარებოდა მღვდელი ეგნატე იოსელიანი, პოეტი ალექსანდრე ჭავჭავაძე, ორნი ძმანი ნიკოლოზ და მიხეილ ფავლენიშვილები, სოლომონ თარხნიშვილი, გიორგი და ალექსანდრე საგინაშვილები და ბევრი მაშინდელს დროს განათლებულნი ქართველნი“.

ყველა სხვა ღირსებასთან მელიტონს ერთი საშინელი თვისება ჰქონდა, მეტის-მეტად ანჩხლი იყო და მყვირალა. ივანე კერესელიძემ გვიამბო: მელიტონი თავის სადგომში რომ გააბამდა ყვირილს ანჩისხატის გვერდით, თეკლე ბატონიშვილის სახლში გვესმოდაო, კანტორის ჰრდაპირ. მის გულ-ფიცხოვისაგან მის სახლობას არა ერთხელ ცხარე ცრემლი უღვრია და მწარე პური უჭამია. ერთხელ, მაზრის მარშლად ყოფნის დროს, იმან გუბერნატორის სეკრეტარი გალახა, რომელმაც რაღაც ქაღალდის მოძებნის უარი უთხრა.

მაგრამ ასეთი არ იყო პოეტის დედა ეფემია, ის სამგზის კურთხეული დედა, რომელმაც, როგორც მუზამ, სულთ უდგა მის ძმას გრიგოლ ორბელიანს დაეწერა საუკეთესო ლექსი ქართულის მწერლობისა „ჩემს დას ეფემიას“, რომლის ალერსი უხაროდა შორით მის დიდებულ ძმას და იზიდავდა მისდამი ყოველთა პატივისცემას. „ეფემია იყო მშვენიერი ქალი და ქართულად კარგად გაზრდილი“, ამბობს კონსტანტინე მამაცაშვილი. ის იყო საშვალის ტანისა და პირხმელი, — დასძინა ივანე მუხრანბატონმა.

მელიტონის სახლობით ჯერ მუხრანიანთ ხიდს ახლო იდგა და შემდეგ ანჩისხატის უბანში, იქ, საცა აბხაზი იდგა,

ბარათაშვილი — შინაურობაში ტატო, ნათლობის სახელით ნიკოლოზ — დაიბადა ქ. ტფილისში 22 ნოემბერს (4 დეკემბერს) 1816 წ.

ამ დროს ჯერ ისევ არსებობდა ტფილისში სამრევლო სასწავლებლები, საცა თითო-ოროლა ანბანას სწავლობდნენ ყველა ჩვენი შესანიშნავი კაცები წარსულის დროებისა. შვიდი წელი რომ შეუხსრულდა ტატოს, დედამ ასწავლა იმას წერა-კითხვა და მიაბარა კალოუზნის სასწავლებელში, საცა 10-12 წლის წინად სწავლობდა გრ. ორბელიანი. აქ დაუდვა იმან პირველი საფუძველი იმ კარგ ენას და წერის კილოს, რომლითაც მდიდარია ყოველისფერი, რაც რამ დაუწერა მის მარჯვენას. ლოცვანი, დავითნი, ჟამნი, სამოციქულო, სახარება, ე. ი. ათას წლის ქართული ენა, რომლითაც გულმხურვალედ ულოცნია ქართველ კაცს, უჭა და უდიდებია შემოქმედი, გამოუხატნია უაღრესი და უდიდესი თვისი სულის მოძრაობა, შეიქმნენ ქვა-კუთხედად მისი მომავლის მსახურებისა ქართულის მწერლობისადმი. ნუ დავეძებთ იმას, თუ როგორ, ან რას ასწავლიდნენ ამ სკოლაში, რადგანაც პირველდანყებითი სწავლა მარტო მიიღო პოეტმა აქ. ასწავლიდნენ აქ საღვთო წიგნებს, სიტყვიერებას, ასწავლიდნენ მამა პაპურად, პატრიარხალურად. ბარათაშვილის ცხოვრების ამწერი ბ. ზ. მთანმინდელი, რომელსაც არა ერთი საინტერესო ცნობა გამოუჩხრეკია პოეტის ცხოვრების, სწერს ამ კალოუზნის სკოლაზე: „სკოლა სწორედ ახლანდელს კალოუზნის ეკლესიის მახლობლივ ყოფილა, შეგირდები თურმე ეზოში შეგროვდებოდნენ, ზაფხულში კარში სწავლობდნენ და ზამთარში — დარბაზში. ამ სკოლის მასწავლებელნი თავის დღეში არც პურსა და არც წყალს არ ყიდულობდნენ. შეგირდები რომ პურს მიიტანდნენ, ოსტატი გამოართმევდა იმ პურს, გადასტეხდა შუაზე, ნახევარს თვითონ დაიტოვებდა და ნახევარს შეგირდს მისცემდა. ახლა შუადღისას დაუძახებდა შეგირდებს: სათითაჲოდ ზოგს კოკას მისცემდა, ზოგს ლიტრას, დაირეკამდა ყმანვილებს წყალზე წასასვლელად და თვითონ მასწავლებელიც თან მიყვებოდა“.

რაც უნდა იყოს, მაღლი ამ სასწავლებელს, რომელმაც ქართული ენის სიყვარული დაუწერგა გულში ორს ისეთს მწერალს, როგორიც არიან გრ. ორბელიანი და ნ. ბარათაშვილი. ბარათაშვილს ამ დროებაში, თუ დავუჯერებთ ამავე ავტორს, ქართული ტანსაცმელი სცმია, „თეთრი მაუდის ჩერქესკა, თავადური პატარა ლურჯი ქუდი, პატარა ხანჯალი და ვერცხლის ქამარი, ბუზმესტიანი“.

1827 წელს, სექტემბერს, ბარათაშვილი შეიყვანეს კეთილშობილთა სასწავლებელში. ეს სასწავლებელი შემდეგში გინაზიად გადაკეთებულ, იყო მოთავსებული ეხლანდელ დამფუძნებელ კრების ქუჩაზე, იქ, საცა ამართულან ამ ჟამად ვეებერთელა სახლები ლალაევის (ყოფილი ზუბალაშვილისა) და ერისთავის (ყოფილი სარაჯიშვილის). სკოლასთან

პანსიონიცი იყო, საცა იდგნენ 150-მდე ყმანვილები და ბარათაშვილი ამათ რიცხვში მიაბარეს.

„ნიკოლოზ ბარათაშვილი სკოლაში კარგად სწავლობდა, უმეტესად განსხვავებული იყო ამხანაგებში თავისის მხიარული ხასიათით, სიმარდით. პირველი მოტანცავე იყო, საკუთრად ლეკურისა, ყველასაგან საყვარელი ამხანაგი, “ — სწერს ტელეგრაფულის სტილით, კონსტანტინე მამაცაშვილი. ამავე სტილით რომ შევავსოთ ეს ცნობა, უნდა დავუმატოთ: იყო დიდი ცელქი, დამცინავი, ჩქარო, გარნა კეთილი, ჭკვიანი, ამხანაგებისა და თვისის მოყვარე.

მასწავლებლები დიდად აფასებდნენ ნიჭებულს შეგირდს. ქართულ ენას და ღრამატიკას ასწავლიდნენ იმას ჯერ დოდაშვილი, სანამ ამას არ დაიჭერდნენ პოლიტიკურ დანაშაულობისათვის და არ გააგზავნიდნენ რუსეთს, და შემდეგ ყორღანოვი, რუსული ენის მასწავლებელი. დოდაშვილმა თვითონ შეადგინა შეგირდებისათვის ღრამატიკა — გრეჩის ნიგნი გადმოაკეთე — და დაბეჭდა თუ არა, გასცა კლასებში ბრძანება, ეყიდნათ მისი თხზულება. ბრძანება ყველამ აღასრულა ბარათაშვილის გარდა. ამას ფული ვერ ეშოვა. როცა ავტორი — მასწავლებელი შემოვიდა კლასში და კმაყოფილად გადახედა შეგირდებს, რომელთაც წინ ეწყოთ მისი ახალი თხზულება, შენიშნა, რომ ბარათაშვილს ნიგნი არ ჰქონდა.

— ბარათაშვილო!

— ბატონო!

— მამა შენი რა არის, ლოტრანგია თუ ქართველი?

— ქართველი გახლავთ, შენი ჭირიყე.

— მაშ რატომ ნიგნი არ უყიდნია? წადი და მოახსენე: თუ დღესვე ნიგნი არა გქონია, კლასში არ შემოგიშობ.

მეტი რა ღონე იყო, ამ ულტიმატუმმა შეაშინა პოეტის მამა და აყიდვინა იმას ერთის ვაი-ვაგლახით დოდაშვილის სწორ-მეტყველება. დოდაშვილის შემდეგ ღრამატიკას იმისვე ნიგნით ასწავლიდა ყორღანოვი, კაცი დიდად უნიჭო. ამისი უბედურება ის იყო, რომ ღრამატიკა მარტო ზმნამდის იცოდა, ამის გამო მთელი წელიწადი სულ ამას იძახდა: „ზმნამდის გაიკვეთეთ“, „ზმნამდის გაიკვეთეთ“ და შეგირდებიც სულ ზმნამდის ზეპირობდენ. ეს პატიოსანი კაცი რუსულ ენას ასწავლიდა დაბალ კლასებში, იმ „რაზლოვორების“ საშეალებით, რომელშიაც მთელი ფრანგები იყო დაბეჭდილი რუსულ-ქართული. განსვენებულ ალექსანდრე საგინაშვილისაგან გამიგონია, ყორღანოვმა ხელის შლა იცოდა და ბრტყლად ლაპარაკიო. ის რომ ხმა მაღლა იტყოდა: жарко, очень жарко — „ცხელა, ძლიერ ცხელა“, მთელ კლასს უნდა გაგვემეორებია მისი სიტყვები.

რუსულ ღრამატიკას და ენას ასწავლიდა მაღალ კლასებში მასწავლებელი დემენტევი, რომელიც ეხლაც ცოცხალია და იმყოფება ქალაქ ტფილისში. ამან კარგად იცოდა თავის ხელობა და მისმა შეგირდებმა — მათ შორის ბარათაშვილმა — ჩინებულად ისწავლეს

რუსული ენა. მეტადრე რუსულ კითხვას უქებდენ ამ მასწავლებლებს, რასაც გვასწავლიდა, ისე კარგად გვასწავლიდაო, სთქვა ლუკა ისარლიშვილმა, თითქო პირში ლუკმას გვიდებდაო, მაგრამ თუ ვერ გავიგებდით და კითხვაზე ჯეროვან პასუხს ვერ მიცემდით, გაგვიჩერდებოდა და გვეტყოდა: *нучто.ловно!* და ხელ-ახლა აგვისნიდა საგანს. მეტადრე კარგად კითხულობდა თურმე ეს მასწავლებელი მიცკევიჩის ლექსს „ფარის“, რუსულად ნათარგმნს. ქართულ კატეხიზმოს ასწავლიდა სკოლაში ევრემ ალექსი-მესხიშვილი, ზედმიწევნით მცოდნე ქართული ენისა, რომელმაც უფრო განამტკიცა ბარათაშვილში სიყვარული კარგის ქართულისა.

ბარათაშვილი კარგად სწავლობდა ყველა საგნებს. ფიზიკის მასწავლებელმა შესტაკოვმა, რომელიც დროებით სადღაც წავიდა, მიანდო იმას და ლევან მელიქიშვილს, განეგრძოთ მეტეოროლოგიური დაკვირვება, მისგან დანწყებული. ბარათაშვილი კარგად ასრულებდა მონდობილობას, სანამ ერთ უბედურ დღეს თერმომეტრი არ გაუტყდა. იმას უნდოდა სხვა თერმომეტრი ეყიდა, მაგრამ ფული საიდან უნდა ეშოვა და პირშავად დარჩა თავის მასწავლებელთანაო, - გვითხრა ლევან მელიქიშვილმა.

სხვაზე უფრო დანიწავებული იყო ბარათაშვილი ტანცაობითაც. სასწავლებელს ჰყავდა ტანცების მასწავლებელი და ჰქონდა საკუთარი ტანც-კალსი. ყოველ შაბათობით მოდიოდა სასწავლებელში ოსტატი ალდადანოვი, რომელიც სხვათაშორის ლეკურსაც ასწავლიდა. ბარათაშვილი პირველი მოტანცავე იყო და უპირველესი მოლეკურე, თუმცა მესამე კლასში იყო, თუ მეოთხეში.

როგორც ამბობს ბ. ზ. მთაწმინდელი, მან 1832 წ. ორივე ფეხი მოიტყა და დიდის ვაის-ყოფით მოირჩინა თავი და კოჭლად დარჩა მთელი სიცოცხლე.

მკვირცხლი, ცელქი, მოუსვენარი, ცოტა აწხლი, ნერვებიანი, მახვილი ბარათაშვილი იყო სული და გული ტოლ-ამხანაგებისა. ყველას უყვარდა იგი და ყველა ერიდებოდა მის მახვილს ენას, მის ეპიგრამებს.

გარნა ყველანი არ ეურჩებოდნენ მის დაცინვას. ერთხელ, როდესაც ქართულის მწერლობის სიყვარულით გატაცებული, გიმნაზიის მონაფენი სწერდნენ და თარგმნიდნენ ქართულს ენაზედ რუსულს ლექსებს, ერთს შეგირდს, გვარად ვარლამოვს, გადაერთარგმნა პუშკინის „ევგენი ონეგინიდან“ რამდენიმე კარი. მოგესხენებათ, ეს პოემა დიდის პოეტისა იწყება ასე:

Мой дядя самых честных правиль:

Когда не вь шутку занемогъ:

ვარლამოვს არავისთვის ეჩვენებინა ჯერ, თუმცა არ მალავდა, რომ სთარგმნიდა პოემას, და თავისი რვეული ცხრაკლიტულში ჰქონდა შენახული. ბარათაშვილს იმდენი უცდია, რომ მოუპარავს რვეული და ერთ დღეს, როდესაც მასწავლებელი ჯერ კლასში არ შემოსულიყო, წამოდგა და დააჩუმა ამხანაგები:

— სუთ, ყური დამიგდეთ, ევგენი ვთარგმნე და მინდა ნაგიკითხოთ ვარლამოვმა ყურები გამოცქვიტა და ბარათაშვილმა დაიწყო ხმამალა:

„ბიძა ჩემი დიდთა პატიოსანთა კანონთა:

როდესაც ხუმრობა გაშობით ავად გახდა“...

თქმა არ გაეთავებია, რომ ვარლამოვი მივარდა მკითხველს რომ მასწავლებელი არ შემოსულიყო ამ დროს კლასში და სიჩუმე არ ჩამოეგდო, იმ ხარხარში, რომელიც ატყდა ამის კითხვის დროს, ვარლამოვი ცემას უპირებდა ეშმაკ-პოეტს.

მეორე ხუმრობისათვის ბარათაშვილი კინალამ არ გამოიციხეს სასწავლებლიდან.

ერთხელ კეთილშობილთა სასწავლებელში ქართველ შეგირდობამ კონცერტი გამართა სასწავლებლის ზალაში. კარგი იყო თუ ცუდი ეს კონცერტი, არავინ იცის, მხოლოდ ეს კია, რომ სომხებმა სასაცილოდ აიგდეს წარმოდგენის მონაწილენი. ეს რომ ბარათაშვილმა შეიტყო, ჯაჯრის ამოსაყრელად, სატირა დასწერა სომხებზე, რომელშიაც სხვათა შორის ზოგიერთა ქართველისც შეამკო. ეს ლექსი ასე თურმე იწყებოდა:

„კონცერტებში დაგვპატიუეს, დაგვათვლევინეს ფულები“...

ბარათაშვილის ამხანაგებმა ჩასდეს კონცერტში და ფანჯრიდამ ქუჩაში გადააგდეს. ერთხანს უცადეს ეფექტს, მაგრამ, რომ არა გამოვიდა რა, ხელახლა გადასწერეს ლექსი — ლევან მელიქიშვილმა გადასწერა — როცა სასწავლებელში მოვიდა ფოსტის დამტარებელი, ლექსი „კნილაში“ ჩაუდეს დაბეჭდილის პაკეტით. პეტრე ბაგრატიონმა ჩაწერა ამ „კნილაში“, რომ პაკეტი მიერთმევოდა თავად-აზნაურობის წინამძღოლს თ. ფალავანდიშვილს. ალბათ დიდი რამ საწინააღმდეგო უნდა წერებულიყო ამ ლექსში, რომ მთაწრობამ ასე დიდი ყურადღება მიაქცია იმას. რომ ვერ გაეგოთ, ვისგან იყო გაგზავნილი ლექსი, ბეჭედზე დაწერილი გვარი დაემახსოვრებინათ — ეს ბეჭედი ბარათაშვილის ამხანაგის მონასტირსკისა იყო — და ერთხელ, როდესაც სასწავლებლის მებუფეტეს წიგნი მიეწერა ვილასთვისაც და წიგნი მონასტირსკის ბეჭდით დაებეჭდა, ფოსტამ — რომელიც გაფრთხილებული იყო — ბეჭედი იცნო, მებუფეტე დაიჭირა და მთაწრობას წარუდგინა. იმავე საღამოს სასწავლებელში მოვიდნენ უეცრივ: უანდარმის აფიცერი, პროკურორი, პოლიციის უფროსი. შეიხმეს ოთახში მონასტირსკი და დაუწყეს კითხვა. ამხანაგებმა კაცი აფრინეს ტატოსთან (ტატო თუმცა პანსიონში იყო, ლამლამე შინ მიდიოდა). მაგრამ მთაწრობამ სულყველაფერი შეიტყო და საქმე ასე დაბოლოვდა: მთავარ-მართებლის გოლოვინის ბრძანებით, დამნაშავენი: ნიკო ბარათაშვილი და პეტრე ბაგრატიონი გაიგზავნენ თავიანთ მშობლებთან დასასჯელად. ამ ბრძანების თანახმად, ტატო წაუყვანეს მის მრისხანე მამას. პროცესია ამ რიგად მიდიოდა: წინ მიდიოდა დამნაშავე, იმას უკან მისდევდა გუვერნიორი და გუვერნიორს დარაჯი „როზგით“. ადვილად წარმოსადგენია, რაც დღე დაადგებოდა ამ თოთხმეტ-

თხუთმეტი წლის ვოლტერს თავის სატირისათვის. იმის სიხარულით რომ შვილი სკოლიდამ არ გამოურიცხეს, მამამ კინაღამ სული ამოართვა, იმდენი სცემა.

ბარათაშვილმა შეასრულა გიმნაზია 1835 წელს. იმასთან ერთად შეასრულა სწავლა: გასპაროვმა, ხორუჟენკომ, ილია ორბელიანმა და ლევან მელიქიშვილმა. „გასპაროვი ჩვენზე მდიდარი იყო და სულ იაღლოს გვაჭმევდაო“, გვიამბო სხვათა შორის ლევან მელიქიშვილმა, ამ დროების მომგონებ.

გიმნაზიის შესრულების შემდეგ ბარათაშვილმა ჯერ სამხედრო სამსახურში შესვლა დააპირა. ეს ისეთი დრო იყო, რომ მთელი კავკასია და რუსეთი ლეკებთან ბრძოლას ეძებდა და შამილის დაჭერვას ფიქრობდა სიზმარში თუ ცხადად. ამასთან სამხედრო ასპარეზი, რომელშიაც იღწვოდა პოეტის სასიქადულო ბიძა გრიგოლ ორბელიანი, ადრედაც შეადგენდა მის სურვილის საგანს. გარნა ეს სურვილი არ აუსრულა პოეტს; დედ-მამამ თანხმობა არ მისცეს: „შვილო, კოჭლი ხარ, თუ არ ინვალიდების კამანდაში, შენ სამხედრო სამსახურში რად ივარგებო“, უთხრეს იმათ. მაშინ ოცი წლის ყმანვილმა ითხოვა უნივერსიტეტში გაგზავნა, მაგრამ თანხმობა არც ამის მიიღო. ბარათაშვილი დამორჩილდა მაშინ თავის ბედს, დარჩა ქალაქში და სხვა რომ ვერა მოახერხა რა, შევიდა ჩინოვნიკად კავკასიის უზენაეს სასამართლოში, რომელსაც ერქვა Экспедиция суда и расправы.

თვითონ პოეტი აუნერს თავის მდგომარეობას ბიძამის გრიგოლ ორბელიანს ერთს წერილში თებერვლის თვიდამ 1837 წლისა:

„საყვარელო ძიავ!... აგერ წელიწადნახევარია, რაც მე გიმნაზიაში კურსი დავასრულე და ვიმყოფები სუდირასპრავაში. წარდგენილი ვარ ჩინზედ და ჩქარაც მოველი. მაგრამ უნდა აღვიარო, რომ არც პანსიონში ყოფნის დროს, когдадушность моя представлялась мне въ радужныхъ мечтанияхъ, და არც მერმე, ვიდრე სამსახურში შევიდოდი, სულ არ მომსვლია ფიქრად სამოქალაქო სამსახური: ჩემი სურვილი იყო ჯარისკაცობა, იგი მზრდიდა მე აქამომდენ და ახლაც ხანდისხან კიდევ შთამეპარება ხოლმე გულში. მაშ რაღამ დამიშალა, თუკი ჩემი სურვილი იყო? აი რამ დამიშალა: ჩემთა მშობელთა მიზეზად ეს მომიდეს, რომ კოჭლი ხარო და თუ არ ინვალიდის კომანდაში, სხუაგან ვერ მიგიღებენო, მაშინ როდესაც ფეხი უკეთ მქონდა და კარგადაც მაქვს, ასე ჩემებურად კიდევ ვჰსტი და კიდევ ვტანცაობ. მაგრამ რადგანაც შევიტყე უარი მათი და მით უამოგნება, ვჰსთხოვე უნივერსიტეტში მაინც გაგზავნა, რომ თუ შტატსკი ვიყო, ვიყო... არც ეს შემისრულეს. უბედურებისა გამო მამაც ამ დროს ავად შეიქნა და ავადმყოფი ჩემს თხოვნაზე ასე მეტყოდა: „შვილო, ხომ ხედავ შენის სახლის გარემოებასო. იქნებ მე ვეღარც-კი გავანიო ამ სნეულებასაო, შენს სახლს არ უპატრონებო?“ ამას შემდეგ გული აღარ იყო, რომ კიდევ შემენუხებინა მამაჩემის თხოვნით. დავრჩი ისევ ჩემს მამულში, განვწესდი სამსახურში და დაუმორჩილდი ჩემს მკაცრ ბედსა, თუმც ხანდისხან ჯავრით

დავაპირებ ხოლმე მასთან შებმას: ან ჩემი ბედი და ან ჩემი სურვილის ასრულება? რადგანაც ასე მოხდა, მაშ აქ ექსპედიციაზე კარგს ადგილს ვერ ვიშოვნოდი: უნდა მართალი ითქვას, რომ ეს ადგილი ყმანვილი კაცისათვის, ვისაც-კი სამოქალაქო სამსახური უნდა, პირველი შკოლაა; ეს არის кругъ чиновниковъ не выгоденъ для образования нравственности, მაგრამ ეს თავიზედ არის დამოკიდებული“.

„ამისათვის გაცნობებთ ჩემს ვითარებას, რომ აქ დარჩომა სიზარმაცეში არ ჩამომართოთ, ღმერთმა დამიფაროს! ეგ თვისება სხვისაც მეჯავრება. ჭეშმარიტად არა, ზარმაცი არა ვარ, მაგრამ რა ვქენა, რა გაენყობა სოფლის ბრუნვას... მახლას!“.

ბარათაშვილი გამოვიდა ამ გვარ ცხოვრებაში, გახდა ჩინოვნიკად, საზოგადოების მოსამსახურე პირად. ის ჯერ ერთობ ყმანვილი იყო, პროტოკოლების და აკტიების მაგივრად ამას ერჩია ჯერ ისევ სიტყვიერების თეორია სჭეროდა ხელში, მაგრამ, იმის თქმისა არ იყოს, ბედმა ეს მოუტანა და ესეც დამორჩილდა ამ მკაცრს ბედს. იმას სწყუროდა სამხედრო დიდება, უნდოდა ცხოვრება, ხავსე ყიყინთა და ძღვევის ხმით, და ნაცვლად ამისა ხვედრმა შეაბა ყოველდღიურს კანცელარიის მუშაობას, იმ უმადლო და წელის მომწყვეტ მუშაობას, რომლისთვისაც იმას თვეში ხუთი მანეთი ჰქონდა გაჩენილი ჯამაგირად.

ამაზე უარესს პირობაში არ ჩავარდნილა არასოდეს არავითარი ახალგაზრდა პოეტური ტალანტი. კაცს ჯერ თერგი არ დაუღვია, როგორც ამბობენ ჩვენი მამები, ქუთაისამდის გზა არ გაუვლია, ზღვა არ ენახა და ბედმა-კი ამ ნიჭიერს ბავშვს ცხვირი კანცელარიაში შეაყოფინა, ტალანტი საფანგში მოუშენყვდია. იმ მხეცებისა არ იყოს, რომლებიც ზამთარში თავის ფეხების წოვით ირჩენენ თავს, ბარათაშვილსაც თავისი სულიერი საუნჯისაგან უნდა ესაზრდოებინა თავისი ნიჭი და სარწმუნო ყოფილიყო იმ მცირედით, რასაც აძლევდა იმას ტფილისის საზოგადოებრივი ცხოვრება.

მაგრამ რა იყო ამ დროს ტფილისის საზოგადოებრივი ცხოვრება? რის მიცემა შეეძლო იმას ჭაბუკ პოეტის მწყურვალე გულისათვის? საუკეთესო კაცები საქართველოსი, ის კაცები, რომელთა საზოგადოებას მართლა შეეძლო მიეცა რამე ბარათაშვილისათვის, რუსეთში იყვნენ გადაგზავნილები. — გრ. ორბელიანი, გიორგი ერისთავი, ალ. ჭავჭავაძე, დიმიტრი ყიფიანი, სოლომონ დოდაშვილი, ალ. ორბელიანი, ელ. ერისთავი ამ დროს რუსეთში ნანობდნენ იმ ფარულ საზოგადოებაში მონაწილეობას, რომელიც დაწესდა ტფილისში 1829 წელს. ეს კაცები წარმოადგენდნენ ჩვენს საზოგადოებაში სამწერლო ელემენტს და ამ ელემენტის უწყოფლობა საგრძნობელი იყო ჩვენის ერისთვის.

„იმ დროს ტფილისში, — განაგრძობს თავისებურად ბ-ნი კონსტანტინე მამაცაშვილი — არაფერი საზოგადო გასართობელი ადგილი არა გვქონდა: არც თეატრები, არც კონცერტები, არც კლუბები, — ჩვენი დროს გატარება იყო ან ერთად სადილი ან ერთად საღამოზედ ყრილობა. ხშირად შევიყრებოდით ხოლმე ახალგაზრდა ამხანაგები

ხან ნიკოლოზ ბარათაშვილთან, ხან თ. ლ. ი. მელიქიშვილთან სადილად გარეთუბნის ბაღებში.

„ჩვენი დროის გატარება იყო: ლაპარაკი მაშინდელს ლიტერატურაზედ, სწავლაზედ, სხვა და სხვა ჩვენს გარემოებაზედ... ქართული, დარბაისლური, მეტყველი ხუმრობა, შექცევა, სიმღერა; ვისაც უნდოდა, ქალადს თამაშობდა, ნარდს, ჭადრაკს, ქალადის თამაშობაში ხანდისხან ნიკოლოზ ბარათაშვილიც მიიღებდა ხოლმე მონაწილეობას, მერე მეგობრული ვახშამი და ვახშმის შემდეგ სეირნობა მთვარიან ღამეს ქუჩებში და ზოგჯერ ბალშიაც“.

სხვა სიტყვებით რომ გამოვხატოთ ეს ჩვენება, ისეთი სანდო მონმისა, როგორც არის ბ-ნი მამაცაშვილი, ჩვენ დავინახავთ, რომ რეგიანი საზოგადოებრივი ცხოვრება, რომელმაც ცხოვრებაში გამოსულს კაცს ისეთივე სამსახური უნდა გაუწიოს, რა სამსახურსაც უნევს მოსწავლე ყმანვილს სკოლა, ამ დროს არ არსებობდა ტფილისში. არც იყო აქ ერთი მჭიდრო ორგანიზული ქართული საზოგადოება, ქართული საზოგადოებრივი ჰაზრი, არ იყო თეატრი, არ იყო კლუბი, არ იყო გაზეთი, არ იყო საზოგადო ყრილობა, არ იყო მაღალი სასწავლებელი, — ერთი სიტყვით არ იყო არავერი, რისგანაც დღეს შემდგარა თვით ჰაზრი განათლებულ საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე. ის ცხოვრება, რომელსაც აგვიწერს მამაცაშვილი, იგივე სკოლის ცხოვრება იყო. ყმანვილი კაცების სკოლის ამხანაგები შეიკრიფებოდნენ ერთად, სადილ-ვახშამს შეექცეოდნენ, ილაპარაკებდნენ სხვათა შორის სალიტერატურო საგანზედაც, ერთხანს ნარდს გაუთამაშებდნენ ან ჭადრაკს და შემდეგ მთვარიან ღამეში სასეირნოდ წავიდოდნენ ქუჩებში და ბაღებში. მაგრამ ასე ხომ სკოლაშიაც უტარებიათ ამათ დროს, ასე ხომ დღესაც ატარებენ დროს შეგირდები, და ისიც თუ იკადრებენ ამისთანა უბრალო დროს გატარებას, თუ არ არიან ხოლმე ოპერებში, ბაღებში ან სხვა რამე იმ დროისათვის უცნობ განცხრომაში. სად იყო ნამდვილი საზოგადოებრივი ცხოვრება?...

თუ კერძო ოჯახი საზოგადოების ცოცხალ წევრად იჩინდა თავს, ეს იყო ან დღეობაში, ან ქორნილში, ან სხვაგან სადმე ლხინში, საცა საღამოდამ ცისკრამდე მხოლოდ „დალიე“ ისმოდა და მრავალ-ჟამიერს სიმღერისაგან ყურთა სმენა აღარ იყო.

თვით პოეტი აგვიწერს ამ გვარის საზოგადოების ფუჭს ცხოვრებას, ერთს წიგნში გრიგოლ ორბელიანთან.

„თუ ქალაქს ამბავი გინდა, — სწერს ის: ჰსწორე გითხრა ბეჭი ჭორიანობა და ჭირიანობაა, ორივე ერთია; მაგრამ ჭირი ტყუილია ამ ველად და ჭორი კი მართალი, — დიდი დაძგერებაებია ქალებისა; დიდი აყალ-მაყალი, დიდი ტირილი; დიდი ღამის-თევაები; დიდი წვეულებები ერთმანეთის ჯავრით“...

მეორე წიგნში იმავე ორბელიანთან ბარათაშვილი უფრო მოკლედ და კატეგორიულად სწერს: ტფილისი ისევ ის ქალაქია უსარგებლო გონებისა და გულისათვის.

ამ გვარ უსარგებლო ქალაქში, საშვალ აბატიურის საზოგადოებისა არგუნა ბედმა ცხოვრება ბარათაშვილს. არც ოჯახში, სადაც მტარვალობდა მამა, არც სამსახურში, სადაც თავიანთის მუდამ მოღვრემილის და ჩამოშვებულის ცვირ-პირით ჩინოვნიკობა უმწარებდა სიცოცხლეს, არც საზოგადოებაში, საცა მისი ტოლ-ამხანაგი არ იყო, საცა სატრფო, ან როგორც ის ამბობდა „საგანი“ არ უნათლებდა და არ უთბობდა გულს, სადაც კაცად-კაცადი ფიქრობდა მხოლოდ სმა-ჭამაზე და გამდიდრებაზე, ახალგაზრდა პოეტი ვერ გპოვინდა თვის ხვედრს, რომელსაც ეძებდა სიყრმიდან. იმასაც სწამდა თავისი ვარსკვლავი, იმაშიც სცხოვრობდა დემონი და ლალადებდა იღუმალი ხმა, რომელიც ეტყოდა მას:

ეძიე, ყმაო, შენ მხვედრი შენი,
ვინძლო იპოვნო შენი საშვენი!

მაგრამ ცხოვრებამ იმედები გაუშტყუნა და ის ეტყვის ნათელიანად ამ იღუმალ ხმას:

მაგრამ მე მხვედრსა ჩემსა ვერ ვჰპოვებ,
და მით კაეშანს ვერლა ვიშორებ!

ოჰ, რა დიდი მზღვარი დასდვა ბედმა პოეტის იდეალებსა და ცხოვრებას შორის. ის ცას იქით ეძიებდა სამყოფს:

გულისთქმა ჩემი შენს იქითა... ეძიებს სადგურს,
ზენაართ სამყოფს, რომ დაშთოს აქ ამოეუბა...

ეუბნებოდა ის სამყაროს და ამის წილ მხვედრმა ის კანცელიარისა მიაკრა მაგარის ჯაჭვით. უნებლიედ ის შეიქმნა ცხოვრების უკმაყოფილო კაცი, სულით ობოლი, სულით მარტო. ყობელს მის საქციელს, ყოველს მის ნაწერ ნალაპარაკვეს ამას შემდეგ ცხოვრების უკმაყოფილების ბეჭედი ამჩნევია.

„კიდევ მამნახა ჩემმა ჩვეულებრივმა მოწყინებამ, — სწერს პოეტი ერთს ნათესავ ქალს: ვისაც საგანი აქვს, ჯერ იმისი სიამოვნება რა არის ამ საძაგელ ქვეყანაში, რომ ჩემი რა იყოს, რომელიც, შენ იცი, დიდი ხანია ობოლი ვარ... სიცოცხლე მამძულებია ამდენის მარტოობით. შენ წარმოიდგინე, მაიკო სიმწარე იმ კაცისა მდგომარეობისა, რომელსაც მამაცა ჰყავს, დედაც, დებიც, მრავალნი მონათესავენი და მაინც კიდევ ვერ ვის მიჰკარებია, მაინც კიდევ ობოლია ამ სავსე და ვრცელს სოფელში! ვინც მაღალის გრძნობის მექონი მეგონა, იგი ვნახე უგულო, ვისიც სული განვითარებული მეგონა, მას სული არა ჰქონია, ვისიც გონება მრწამდა ზეგარდმო ნიჭად, მას არცა თუ განსჯა ჰქონია; ვისიცა ცრემლნი მეგონებოდენ, ცრემლად სიბრალულისა, გამომეტყველად მშვენიერის სულისა, თურმე ყოფილან ნიშანნი მცბიერებისა, წვეთნი საშინელის სანამლავისა! სად განისვენოს სულმა? სად მიიდრიკო თავი?“

ერთი სიტყვით ის შექმნა:

ჭკუით ურწმუნო, გულით უნდო, სულით მახვრალი...

რომელიც თუმცა კაცების საზოგადოებაში იყო, მაგრამ მეგობრებს

კაცს-გარეშე ეძებდა: არშიყობდა მთვარიან ღამეს, ამცნობდა მთელი საიდუმლოს მხოლოდ ვარსკვლავთა... შეეტროფოდა, ვით მეგობარს, მთაწმინდის წყნარ საღამოს და გაირთობდა სევდას მტკვრის ნაპირებზე...

აი, ამ დროს ნიკოლოზ ბარათაშვილი კარგს წრეში რომ ჩავარდნილიყო, რომ რამე მანქანებით მის გარშემო საზოგადოებაც გაჩენილიყო განათლებული, მწერლობაც განვითარებული, იმისგან მეტად შესანიშნავი პოეტი შეიძლებოდა დამდგარიყო. მაგრამ სად იყო იმ დროს ან მწერლობა, ან მკითხველი საზოგადოება, ან ზნეობითი და გონებით გაჩაღებული, განათლებული წრე საზოგადოებისა? ქვეყანამ, ცხოვრებამ, ნაცნობ-ნათესაობამ, ყოველდღიურმა პროზამ, რომელთაც ბარათაშვილზე უფრო ძლიერი ხასიათი შეუშუსრავთ, პოეტი გაიტაცეს, ჩაითრიეს ამ სოფლის დაუდგრომელს ბრუნვაში და ეს ბუნებისაგან უჩვეულოდ დაჯილდოებული არსება, შექმნა ჩვეულებრივ კაცად, რომელიც, რუსული ანდაზისა არ იყოს, ქვეყნად იყო და ქვეყნიურს ამბებს ჩადიოდა.

ბარათაშვილი გაერთო ამ სოფლის ამაოებას. არა ქორწილი, არა ღამისთევა, არა ყრილობა არ იყო ტფილისის ქართველ საზოგადოებაში, საცა ის არ ყოფილიყო თავ-მომლხენლად და შემაქცევრად. ყმანვილი კაცი, უპირველესი ოჯახის შვილი, მარჯვე, მოსწრებული მოლაპარაკე, მელექსე, მოლეკურე, მეჩონგურე, მეთარე, ქალაღდის გატაცებით მოთამაშე, ყოველგან მომსწრობი, ყოველგან შინაური კაცი, ბარათაშვილი შეიქმნა საზოგადოების საყვარელ კაცად. საღამო ისე როგორ გაივლიდა, სამ-ოთხს ოჯახს არ სწევოდა ის, ამბები და ჭორები არ მიეტანა იქ, არ გამოეტანა... დროუკის ფულები არ ჰქონდა (ფაეტონები მაშინ არ იყო) ამდენ სასიარულოდ, მაგრამ ის კოჭლი ფეხები ხომ ზედ ჰქონდა და ბილიკები ხომ ზეპირად იცოდა (ეს ლ. მელიქიშვილისაგან გამიგონია). ოჯახებში ხშირ-ხშირმა სიარულმა იქამდე მიიყვანა ის, რომ — ვთქვაა? — ორ სამ ალაგას, იმ ანდაზისა არ იყოს, რომელიც დილის ოქროს საღამოს ვერცხლად ჰხდის, ბარათაშვილს ხანდახან „შინ არ ბრძანდებიან“-საც ეუბნებოდნენ.

მაგრამ საზოგადოთ კი მისთვის ყველგან ფართოდ გაღებული იყო კარები. ორბელიანების ოჯახში, მეტადრე მანანა ორბელიანთან, ამ ჩვენებურ მადამ რეკამიესთან, რომლის სალონში იკრიბებოდნენ, რაც რამ იყო ტფილისში წარჩინებული მწერლობაში, ხელოვნებაში, მმართველობაში, რომელიც იყო მეფედ ქართული ზრდილობისა და გემოვნებისა ატას რვაას ორმოც წლებში, ალექსანდრე ჭავჭავაძის ოჯახში, ბარათაშვილი. ფალავანდიშვილებში, ერისთავიანთში, ციციშვილებში, ბარათაშვილი მუდამი სტუმარი იყო, შემტანი მოძრავის გონებისა და მხიარულების. აქ თამაშობდა ის, აქ ღიზობდა, ოხუნჯობდა, არშიყობდა.

სიყვარულის და ცოლის შერთვის დროც დაუდგა პოეტს, მაგრამ, წარმატება არსად იყო...

ნიკოლოზ ბარათაშვილის პორტრეტი არსად იპოვება, ერთად

ერთი მისი დაგეროტიპი, რომელიც შერჩენია მის დას ნინო ბარათაშვილის დალუპულა იმ საშინელ ცეცხლში, რომელმაც გადაბუგა, არ მახსოვს რომელ წელში, გოლოვინის (რუსთაველის) პროსპექტის სახლები და მათ შორის დუბელირის ფოტოგრაფია (ეს დაგეროტიპი გადაეცა ფოტოგრაფისთვის ილია ჭავჭავაძეს).

გაგონებით ნიკოლოზ ბარათაშვილი იყო მოთეთრო სახისა, პირხმელი, შავის ცოცხალის თვალებით, წაბლისფერის თმით, საშუალო ტანისა და სისქისა. მისი ხშირი წარბები, ერთმანეთთან გადაღობილი და თვალები ოდნავ დასრული ცხვირისაკენ ამხილებდნენ მასში ოდესმე ჩინეთიდან გადმოსახლებულ წინაპართა ჩამომავალს. წვერ-ულვაშს არ ატარებდა, რის გამო მისი სახე, შორიდან ლაზათიანი, ახლოდან ცოტა დაჭყანული იყო. პოეტი პალატაში მსახურობდა და მის დროს, ნიკოლოზ ხელმწიფის დროს, მთელს რუსეთის ჩინოვნიკობას პირზე სამართებელი დასტრიალებდა. ჩვენშიაც ისე ფიცხლად ასრულებდნენ ამ ბრზანებას, რომ (ბოდიშს ვიხდი გზის გადახვევისათვის), როცა 1837 წელს ხელმწიფე ჩამოვიდა საქართველოში, იმათაც კი დაიპარსეს წვერ-ულვაში, ვინც საზოგადოების არჩევანით მსახურობდა, ასე რომ თვით ყაფლან ორბელიანს ჩამოაცილეს წვერ ულვაში: სანყალი ზასედატელი თურმე იყო! გაგეგონებათ სვიმონ მაჩაბლის ნაღვლიანი ჩვილი ამ საგანზე: ღმერთო, ე რა დღეს მოვესწარით, ჩვენი დედ-მამები ამბობდნენ: თუ ეს ლეჩაქი მხურავს, თუ ეს ულვაშები მასხიან... და ჩვენ ერთიც დაგვეკარგა და მეორეცაო.

ზემოთ ნათქვამს თუ ისიც დაეუმატეთ, რომ ბარათაშვილი კოჭლი იყო, თქვენ სრულად დარწმუნდებით, — რომ პოეტს არ ჰქონდა აპოლონის მშვენიერება.

სუყველა ეს ისეთი მიზეზებია, რომელთა გამო ბარათაშვილს არ უნდა ჰქონოდა დიდი წარმატება ქალებს შორის. პირველი მისი სიყვარული იყო ნ. ო. — ის ქალი, რომელსაც უძღვნა ლექსი:

მიყვარს თვალები, მიბნედილები...

მაგრამ მიიღო თუ არა იმან ნაცვალის გრძნობა ამ ქალისაგან, არავინ იცის. მეორე მისი საყვარელი იყო მეტულკე ფრანგის ლაბიერის ქალი დელფინა. ამას უძღვნა ლექსი „ჩემს ვარსკვლავს“, მაგრამ ამ ლექსშიაც უფრო მრისხანებაზე და წყრომაზეა ლაპარაკი ვიდრე სიყვარულზე. ერთმა ქალაქის ჩინოვნიკის ცოლმაც, რომელსაც აადევნა პოეტმა თავისი სიყვარული, პოეტის ჩანგი გასცვალა მეგრულ აფიცრების დეზებზე...

მაგრამ არშიყობასა და ქალებთან დროს გატარებას ის მაინც არ იშლიდა. როგორც ბიძა მისი გრიგოლ ორბელიანი, ბარათაშვილიც დიდად მოყვარე იყო ქალების საზოგადოებისა. ის იმათ აჯაფრებდა და ხუმრობით თუ ბოროტ განზრახვით წაჰკიდებდა ერთმანეთს, იმათთან უყვარდა ყოფნა, მუსაიფი, ხუმრობა, ცელქობა, ბუჭიაობა. იმან ყველაზე წინ იცოდა, ვინ ვის ეარშიყებოდა, ვის ვინ მოსწონდა, ვის ვინ უნდა შეერთო. და ან მხარს მისცემდა მათ ან წაჰკიდებდა.

ერთს ქართველს თავადიშვილს, რომელსაც ცეცხლი ეკიდებოდა ცოლის სიყვარულისაგან, პოეტი ეუბნება ერთს საღამოს:

— ზაქარია, ზაქარია, კატოს თვალი უჭირავს შენზე, კაბა გაისწორე და მარჯვედ დაჯექი.

საბრალო ტრფიალი რომ დაიმშვენებს თავს, ის მიუბრუნდება ივ...ის ცოლს:

— კატო, კატო! ზაქარიას შენზე თვალი უჭირავს.

— თვალები იმას დასდგომია! რა უნდა ჩემგან, რას გადაძვიდებია, უთხარი თავი დამანებოს.

და ამგვარად დაახლოვების მაგიერ იმან დააშორა კაცი და ქალი ერთმანეთს.

„დედაკაცები ისევ ისინი, — სწერს პოეტი გრ. ორბელიანს — ჩვენი ყმანვილები და ხახვების ფრანტები სულ შამილის დასაჭერად წამოვიდენ. ქალაქი მე დამრჩა. მოუსვი ბიჭო! ამისთანა ფართე ოკეანე არც ერთ ხომალდს არ შეხვედრია.“

1845 წელს, როცა ბარათაშვილი სამსახურმა დააშორა ქალაქს საზოგადოებას, ის სწერდა ერთს ნაცნობ ქალს ნახჩევანიდამ:

„აი, სამი თვეა აქა ვარ და ძალღად არავინ მახსენა; ეშ! მაგის დარდსაც გავეძღვებ, აღარც მე მცალიან ვის თვის მე... დიახ, ნუ რა ვის მოვავონდები! იმისი არ იყოს, როგორც ერთს ქალს უბრძანებია, რომ აქ მოგვეწყინდნენ და გავყარეთო!“

ეგვეც ეგრე იყოს. მაგრამ მე ეს, ვიცი, რომ ჩვენ წელს ოცდაექვსისა შევესრულდით და წინათ ჯერ ბევრი ნუგეში და სიამოვნება გვიძევს! ვაი იმის ბრალი ვინც ოცდა რვა წლისაა და აღარც არას ამ სოფლისა კმაყოფილებას მოელის!“

ქალაქს გარედამვე სწერს ამავე ქალს იმავე კილოთი: „ახალს დანიშნულს, თუ პატარძალს, სოფიოს მოახსენე, თუ შეგხვდეს, ჩემი ზონარი რა უყო, ქმარი არას დაუშლის. მეორე სოფიოსაც უთხარი, ჩქარა გამიკეთოს: ვინც მე ზონარს მომიქსოვს აგრე ჩქარა გათხოვდება.“

ერთს წერილში მიხეილ თუმანიშვილთან ის სწერს:

„Скажу тебе новость, თუ არ გაჯავრდები. Я жду сегодня вечером вь д. Мцкнети _ зачем? _ А затем, что она там. Мать ея просила меня провесть сь ними несколько дней. Каковы должны быть эти дни? Ах? მაშ მოჰყვდი, ბა!“

როგორც სკოლაში ისე ცხოვრებაში ბარათაშვილი დარჩა მოუსვენარი, ცელქი, დამცინველი. სრული მისი ხასიათი იხატება იმ ბუზის ბზუილში, რომელიც მოჰყავს პოეტს თუმანიშვილთან მიწეროლს წიგნში. მხოლოდ ხშირად ეს ბზუილი ფუტკროს ბზუილს ემსგავსებოდა და ერთჯერ მისმა შხამიანმა სიტყვამ კინალამ არ შეამთხვია მას უბედურება.

თავისთავად სულ უმნიშვნელოა ეს შემთხვევა, მაგრამ რაკი ჩემამდი მოაწია, არ შემძლია ბიოგრაფის მოვალეობას ვუმტყუნო და არ გიამბოთ, რაც მოხდა.

იმ ხშირ საღამოებს, რომლებსაც ოჯახებში ატარებდა იმ დროს

ქალაქელი უთეატრო და უვინტო საზოგადოება, ბარათაშვილი ხვდებოდა ხშირად ერთს თავის ამხანაგს მალალაშვილს. ეს მალალაშვილი ენა მახვილი კაცი იყო თურმე და ხშირად დასცინოდა პოეტის ბიძას ილია ორბელიანს.. დაცინვაში ხან და ხან ბარათაშვილიც წაეხმარებოდა მალალაშვილს. ორბელიანმა დიდხანს ითმინა დაცინვა, მაგრამ ბოლოს მოთმინებიდან გამოსულმა გადაწყვიტა პირველსავე კრებაში ჩსუბები აეტხვა იმათთვის და მალალაშვილი გამოეთხოვა ხმალში. საუბედუროთ პირველს კრებაზე მალალაშვილი არ მოვიდა და ორბელიანმა ყინი ბარათაშვილზე ამოიყარა. ის დისწულობით არ დაეყოდა ამ უკანასკნელს და დუელში გამოითხოვა. იქ მყოფ ამხანაგებს, სხვათა შორის ლევან მელიქიშვილს, უნდოდათ ხუმრობაში გადაეტარებინათ ეს გამოთხოვა, მაგრამ რომ ვერ მოხერხდა შერიგება, სეკუნდანტები აირჩიეს, ილია ორბელიანმა ყაბარდოელი ატაყუკინი და ბარათაშვილმა მალალაშვილი. დანიშნეს დრო, ადგილი და გაემგზავრნენ ორივე დუელიანტი და მათი სეკუნდანტები ერთად, ფეხით. პირობა დასდევს, ვინც ცოცხალი და უვნებელი გადარჩებოდა, იმას უნდა მიეყვანა დაზიანებული ჩირისუფლებისათვის ან მკვდარი ან ცოცხალი. გზაზე ლევან მელიქიშვილმა დაუწყო გამხნელება ბარათაშვილს. ეს რომ ორბელიანმა გაიგონა, იწყინა და უთხრა მეგობარს:

— მე კი არ გებრალეები, ლევან?

— არა, არ მეებრალეები, იმიტომ რომ შენ ხარ მიზეზი ამ დუელისა, უბასუხა მელიქიშვილმა.

მივიდნენ დანიშნულ ადგილზე, გაზომეს ნაბიჯები. გატენეს დამბაჩები და დააყენეს მოპირდაპირენი.

ილია ორბელიანი მალალი, მალალს ადგილზე, ნიკოლოზ ბარათაშვილი დაბალი, დაბალს ადგილზე და სეკუნდანტის ხმაზე ერთი, ორი, სამი — მოწინააღმდეგეთ ჩამოუშვეს ჩახმახი. იგრიალა ბარათაშვილის დამბაჩამ, ორბელიანის ფალიაში მხოლოდ წამალი ამოიწვა. ორბელიანს ეგონა, რომ მოატყუეს და ჩაპბერა სული დამბაჩას. მაგრამ რა ნახა გატენილი იყო, მოითხოვა ხელახლა გაეტენათ. მეორეჯერ გავარდა დამბაჩა და ბარათაშვილი წაიქცა... ორბელიანს ეგონა, რომ მოკლა და სასონარკვეთილი მივარდა თავის დისწულს, დასწვდა და შიშით წაღებულმა მოავლო ხელი მწოლარეს ჯიბის ახლო.

— აი! ქიშმიში მაქვს, ქიშმიში! ჯიბიდან არ ამომაცალო! დაიძახა უეცრივ განგებ ნაქცეულმა ბარათაშვილმა.

— უ, შენ დაგწყველოს... შე შეჩვენებულო, გული რად გამიხეთქეო,
— იყო ხმა ორბელიანისა.

თურმე სეკუნდანტებს, როცა ორბელიანმა თავისი არ დაიშალა, ერჩიათ დამბაჩები უტყვიოთ გაეტენათ და პირველის სროლის შემდეგ, რომ საიდუმლო არ გამოაშკარავებულიყო, მალალაშვილმა წაჩურჩულა ბარათაშვილს: მოხვდებოდა თუ არა ტყვია, უთუოდ ნაქცეულიყო. ორბელიანმა ღმერთს მადლობა შესწირა, რომ ასე ბედნიერად გადურჩნენ სიკვდილს ორნივე ბიძა დის-წული.

მეორეჯერ თავისი მახვილი სიტყვა სტყორცნა ბარათაშვილმა პლატონ იოსელიანს. ერთს საზოგადოებაში ვიღამაც თურმე იკითხა: ე. ბერძენ-რომაელებს რომ ყოველისფერის ღმერთი ჰყავდათ, ნეტა ვიცოდა, ვირების ღმერთიცა ჰყავდათ?

— ეს პლატონს უნდა ვკითხოთ, ის არის ბოლ-ასლოვო, — მიუგო რუსულის ზმით ბარათაშვილმა და მიუშვირა ხელი იოსელიანს.

როცა ქალების საზოგადოებაში არ იყო ბარათაშვილი, ტოლ-ამხანაგებში ატარებდა დროს სადმე ორთაჭალას ან ვერაზე, სადაც გაისმოდა სათარას ტკბილი ხმა. სათარა პირველი მომღერალი იყო მისის დროისა, ბარათაშვილი მისი პირველი თაყვანის მცემელი. დიმიტრი ვეზირიშვილისაგან გამიგონია, პოეტს ქართლში სადღაც ეკლესიის კარზედ დაუწერია ამ მომღერლის ქებაო. როდესაც ახალი მომღერალი გამოჩნდა ტფილისში, ჯაფარად წოდებული და საზოგადოებამ იმისი ქება დაიწყო, ბარათაშვილი დიდის წყენით სწერს ერთ ნაცნობს ქალს:

„ილაჯი წაიღეს მაგ ჯაფარას ქებით, ვისიც წიგნი მოგვივიდა, მაგის ქება ეწერა... ეგ რომელი ამბობს რომ სათარას ჰსჯობსო? ეტყობა კარგი სმენა ჰქონია. მე გეტყვით: ეგ უფრო ნაკითხია სათარაზე, მაგრამ სათარასთვის ღმერთს ხმა მიუცია და თანაც დაუტანებია, რომ მაგისთანა ხმა აღარავის ექნებაო! ერთი ორივეს სახე ნახეთ, ერთი კაცი, მეორე ჯოჯოხეთის მაშხალა“. — ეს მოქეიფე და დარდიმანდი ყმანვილი კაცი, ეს მოუსვენარი ჭიანჭველა, როგორც ის უწოდებს თავის თავს ერთს წიგნში გრიგოლ ორბელიანთან, სამსახურში ზედგამოჭრილი გერმანელი იყო. 1842 წ., როდესაც სამხედრო მინისტრმა რევიზია უყო ტფილისის სამოქალაქო დაწესებულებათა, პოზენმა ისე მოიწონა ბარათაშვილის საქმის წარმოება, რომ, იმის მეოხებით, ბრძანება გამოსცა ქართველობას უპირატესობა მისცემოდა სამსახურში.

მეორე მაგალითი ბარათაშვილის ბეჯითობისა გვიამბო გრ. ორბელიანმა.

პლატოს უფროსს ილინსკის არაფრად მოსწონდა, რომ მისი სტოლონაჩალნიკი ასე ბევრს დარბოდა, და ერთხელ რევიზია უყო. მაგრამ, რა დაინახა ყველაფერი სწორედ ჰქონდა, უთხრა:

— Вы таком случае продолжайте бегать, сколько вашей души угодно.

ეს კაცი ისეთის დიდის ჰაზრისა იყო ბარათაშვილის ნიჭზე და მეტადრე თავის თანამდებობაზე, რომ ამბობდა თურმე:

— Баратовъ на моемъ мѣсть будетъ сидеть...

ამას უნდა პლატონ იოსელიანის ჰაზრიც დაუმატოთ. ამ ოლომპურის სიმაღლიდამ, საცა განისვენებდა ეს უებრო ღვთის-მეტყველი, ის იტყოდა ჭაბუკ პოეტზე:

— ეს კარგი გამოვაო.

ასე ამ გვარად მიმდინარებდა ბარათაშვილის ყოველ დღიურ ცხოვრება. ის ყელამდის ჩაფლული იყო ისეთ სფეროში, რომელსაც არ შეეძლო მისი განსხვავება არც ზნეობრივად, არც გონებრივად,

მაგრამ ის ღვთაებრივი ნაპერწკალი, რომლითაც ის დაჯილდოებული იყო ზეგარდმო, მაინც არ გაჰქრობოდა მას სრულებით. მაინც ცოცხლად გრძნობდა, რომ სულ სხვა ცხოვრებისათვის იყო შექმნილი, სულ სხვა საზოგადოების ღირსი, და სწერდა თავის ბიძას, გრიგოლ ორბელიანს, ხელი მიეცა მისთვის, გამოეყვანა ამ მდგომარეობიდან. ეს სურვილი იმდენად დიდი იყო, რომ ის არ დაერია თავის ბიძას, რომელიც უყვარდა, კრძალვით მიენერა საყვედურით საცხე წიგნი.

„საკურველია — სწერდა იგი გრ. ორბელიანს — რომ ქართველს კაცს, რაოდენიც დიდებული და ძლიერი უნდა შექნეს, არა აქვს ეს შორსმხედველობა, რომ როდესაც დაატყოს თავის თავს ვებრდებო, ჰპოვოს თავის მემკვიდრედ ვინმე, მოამზადოს, მიჰსცეს გზა სოფელში, გამოიყვანოს კაცად, და როდესაც თვითონ დაეცეს (საბოლოო არა არის ამ საწუთროში), მაშინ მაინც კიდევ ჰქონდეს შეძლებლობა და ჰმა ერსა შორის მემკვიდრის შუამავლობით! ახლა მე იმას ვამბობ, რომ მე შინაგანი ჰმა მიწვევს საუკეთესო ხვედრისაკენ, გული მეუბნება რომ შენ არა ხარ ახლანდელის მდგომარებისათვის დაბადებულიო! ნუ გძინავსო! მე არა მძინავს, მაგრამ კაცი მინდა, რომ ამ პატარა ღრე-კლდეს გამოიყვანოს და დავდგე გაშლილს ადგილს. ოჰ, რა თავისუფლად ამოვისუნთქავ მაშინ, რა ხელწინფურად გადავხედავ ჩემს ასპარეზსა! ჩემი ფიქრი მანდეთ მოჰქრის. ეცადე, რომ რენენკამთან დამანიშვნინო. ხომ ამ პირობით ნახველ, რომ ეს მოგეხდინა ჩემთვის, ვიცი დაგავინყდა, მაგრამ არა, არ დაგვინყებია. ეს იმ სწეულების ბრალია, რომლისა გამოც ქართველი თავისიანს არ გამოადგება“.

რენენკამში დალესტანში მსახურობდა. მაშინ დიდების და განსხვავების გზა კავკასიაში დალესტანზე მიდიოდა, არღუთინსკის, გრიგოლ ორბელიანს, ლევან მელიქიშვილს, დიმიტრი ჯორჯაძეს, ვასილი სარაჯიშვილს, ნიკო ჭავჭავაძეს დალესტანში უშოვიათ დანიანურება. იქთკენ მიიღწნოდნენ ყველა ნარიშკინები, ყველა სალტიკოვები, ყველა იუსუფები, რომ მოეპოვათ სახელი და დიდება. სამწუხაროდ, გრიგოლ ორბელიანმა ვერა მოუხერხა რა თავის დისწულს. დაუდევნელობით მოუვიდა, უეჭველია, ეს საქმე, თორემ ისეთი მაღალი ადგილი ეჭირა, რომ ადვილად შეიძლებდა იმის შემწეობას. ტყუილად არა სწერს პოეტი, ქართველი თავისიანს არ გამოადგებაო.

გრ. ორბელიანთან რომ ვერა გააწყო რა ბარათაშვილმა, ხელი მოსჭიდა ლევან მელიქიშვილს, რომელიც დროებით მაზრის უფროსად უნდა წასულიყო ნახჩევანს. პოეტს არ უნდოდა ამ ქალაქში ყოფნა, მაგრამ სამსახურში დანიანურებისათვის იძულებული შეიქნა მიეღო მაზრის უფროსის თანაშემწეობა და 1844 წელს გაემგზავრა ნახჩევანს. აქ ის დიდხანს არ დარჩენილა. 1845 წელს ლევან მელიქიშვილი წამოვიდა ქალაქს და ამასთან ბარათაშვილიც. ორასი მანათი თურმე წაეგო ქალაქში და მელიქიშვილს, რომელმაც იცოდა მეგობრის ვნება, ეთქვა მისთვის: ტატო, ჩქარა ქალაქს, თორემ მერე გზის ფულსაც ვერ იშოვო, და ჩამოეყვანა ტფილისში. ქალაქიდან

ბარათაშვილი ცდილობდა თელავში გადასვლას იმავე თანხმობის ადგილზე. მისი თხოვნა მთავრობამ შეინიყნარა კიდეც და ის იყო, პოეტი უნდა წასულიყო კახეთს, ტროიკაც მოეყვანათ წასასვლელად, მაგრამ ამ დროს იმასთან მოსულა მამუკა ორბელიანი, რომელიც მაშინ განჯის მაზრის უფროსად იყო და თელავის მაგიერ წაეყვანა განჯას იმავე 1945 წელში.

ეს იყო უკანასკნელი წელი პოეტის ცხოვრებისა. დიდების მაგიერ სამწუხაროდ ბარათაშვილმა ჰპოვა აქ უდროო სიკვდილი. ის მოკვდა 2 (14) ოქტომბერს 1845 წელსა ქ. განჯას და დასაფლავდა აქვე მართლმადიდებელთა ეკლესიის გალავანში „დაუტირავი ჩვენთაგან, ჩვენთვის კი დამინებული“. თითქო თავის თავზე დაუნერიაო მას წინასწარმეტყველური სიტყვები:

ნუ დავიმარხო ჩემსა მამულში, ჩემთა წინაპართ საფლავებს შორის;

ნუ დამიტროს სატრფომ გულისა, ნულა დამეცეს ცრემლი მწუხარის. ამბობენ, პოეტი მთაში სადღაც წასულა ყაჩაღების დასაჭერად და იქ გაციებულა. ერთხანს მორჩენილა, მაგრამ ხელახლა გამხდარა ავად, რადგანაც უდროო დროს ერთობ ბევრი ცივი ლუდი დაელია. ეს ამბავი გაუგონია განჯის ეკლესიის მღვდელს მძინარიშვილს ბარათაშვილის განჯელ მეგობრსაგან, რომელსაც იმისთვის ის ადგილიც უჩვენებია, საცა იყო დასაფლავებული პოეტი.

პოეტის სიკვდილმა დიდად შეაწუხა ქალაქის მაღალი საზოგადოება, რომელშიაც უმეტესი ნაწილი ან ნათესავი იყო მის, ან ნაცნობი და მეგობარი. ილია ორბელიანი ამ სიტყვებით ატყობინებდა გრიგოლ ორბელიანს ტატოს სიკვდილს:

„ამ სანყლების — მელიტონის და იმის ცოლის — ყურებისათვის ვერ გამიძლია, გულს ცეცხლი მეკიდება და აღარა მესმის რა; ჩვენი სიცოცხლე ტატო გარდაიცვალა განჯასა და იფიქრე ჩვენი ცხოვრება; ნეტაი შენა, რომ მელიტონს და ეფემიას არ ხედავ! შენი ჭირიმე გრიგოლჯან, ესე ამბავი ქრისტიანებრივი მოთმინებით მიიღე და ნუ შეინუხებ მაგ ავადმყოფობაში თავსა“.

ლევან მელიქიშვილი, მეორე მისი ამხანაგი, სწერდა გრიგოლ ორბელიანს:

„Любезный Григорій, не знаю какъ описатьъ тебѣ то ужасное чувство, котрымъ исполнено сердце моѣ смертію беднаго Баратова. Въ немъ потерялъ я не одного школьнаго товарища, но друга, которому съ самаго детства открывалъ я все изгибы сердца своего и дружественною взаимностью, которая я пользовался. Тяжело, мой Григорій, тяжело потерять человека, который сердцемъ и теплою душою мирилъ насъ съ людьми, съѣтими созданіями ничтожными, слабыми черными и злыми. Тяжело осиротеть душою! и не одинъ я понесъ эту ужасную потерю, Грузія потеряла въ немъ человека любящего её всюю поетическою душою и ставившаго эту любовь выше всехъ обязанностей своихъ; молодого человека съ прекрасными и блестящими способностями, от котораго ожидала боле, чемъ от кого либо изъ нинешнихъ своихъ молодыхъ сыновъ. Родители лишились въ

ნემь единственной подмоги своей старости и всего ихь семейства, родственники его, доброго родственника; Грузины однаго гзь своихь лучшихь соотечественниковь. _

Можеть быть я грешу, но не могу не сказать, где эта справедливость свыше, о которой ежедневно толкують, _ зачемь было отнимать преждевременно у людей друга, _ у родины вернаго и любящаго её сына и съ блестящими способностями, у родителей _ сына вь цветущихь летахь и последнюю подпору, _ скажи же мне, где туть видна справедливость?“

დასასრულს ერთ წიგნში გრიგოლ ორბელიანთან, რომელიც დაწერილია ბარათაშვილის დედისაგან, ჩვენ ვპოულობთ პოეტის დედის გოდებას:

„მე უბედურო, უბედურად ქმნილი, მოვაკლდი ჩემს სიხარულს შვილს, და რა შვილს? რომლისაგანაც მოველოდი ყოველს სიხარულს. ვაი და ვაი ჩემს მოსწრებას, ჩემს თვალის დაბნელებას!“

რამდენად უყვარდა ქართველ საზოგადოებას ბარათაშვილი და იყო პატივისმცემელი მისი ნიჭისა, ამას გვიჩვენებს შემდეგი ადგილი ზემოხსენებული მელიქიშვილის წერილისა:

„Теперь обрадую я тебя — სწერდა მელიქიშვილი გრ. ორბელიანს — признательностью всех знакомыхь покойника къ нему и къ способностямь его. _ 14 января, вь день именинь Нины, насъ несколько молодыхь грузиньь обѣдало у Реваза Андроникова; вь числе насъ были Каплань, котораго просили пропастъ სულო ბოროტო; но можешь тебе представить, что ни онь, ни одинь из не только не зная наизусть эти прекрасные стихи, но даже не имели ихь у себя и весь душевно сожалели, что прекрасныя произведѣния покойника пропадать. Тогда же предложено было распечатать все стихи покойника на нашъ счётъ. На другой день составили подписку, которою просили родственниковь и знакомыхь покойника пожертвовать на напечатаніе как и переводов его на тот конецъ, дабысохранить для потомства произведѣния покойника; изъ части вырученныхь за проданныя книги, денегъ поставить ему памятникъ, а остальную отдать вь пользу семейства. Вь пять дней 17 человекъ пожертвовало 1000 рублей среб; изъ этого можешь видеть, как сильна была любовь къ нему его знакомыхь“.

ეს ფული, როგორც მიაშობ ლევან მელიქიშვილმა, გადაეცათ განსვენებულის მამისათვის. ალბათ ამას დაუდვია პოეტის საფლავზე ის უბრალო ფიქალი, რომლის ერთი ნაწილი დღემდის სენახულა. დანარცენის ფულით, გარემოებათა გამო, იმას შვილის თხზულება ვერ გამოუცია...

1884 წელს მე წავედი განჯას, იმ განზრახვით, რომ მენახა პოეტის საფლავი და შემეკრიბა, რაც შეიძლებოდა, ცნობა იმის ცხოვრებაზე ან მაზრის სამმართველოს არქივში ან კერძო პირთაგან.

მაზრის არქივში, რომელიც გუბერნიისაში გადაუტანიათ, — თუმცა ბევრს არაფერს მოველოდი იქიდან, — მე არ შემიშვეს, რადგანაც გუბერნიის მთავრობამ შინაგან საქმეთა მინისტრის ნებართვა მომთხოვა და მე ის ნებართვა არა მქონდა.

კერძო პირთაგან ვნახე მხოლოდ განჯის ეკლესიის მღვდელი, მამა მძინარაშვილი.

ის ეკლესია, რომლის გალავანშიაც იყო დასაფლავებული ბარათაშვილი, მაღალს ადგილზეა, ქალაქის ბოლოს, საიდანაც თითქმის მთელი განჯა ინახება. თითონ ეკლესია არის პატარა, სულ 26 ნაბიჯი სიგრძით.

ბარათაშვილი იყო დასაფლავებული ეკლესიის კართან, ჩრდილოეთისაკენ, იმის საფლავზე არავითარი ნიშანი არ ედო. თუმცა კი ადრე იმის საფლავზე ქვა ყოფილა დადებული. ეკლესიის მთაწრობას, როგორც ეტყობა, აუღლებინებია ეს ძეგლი, რადგანაც უშლიდა თავისუფლად შესვლა-გასვლას ეკლესიის კარებიდან. ძეგლს გადარჩომა მხოლოდ ის მარმარილოს ფიცარი, რომელიც ქვაში ყოფილა ჩადგმული. ეს ფიცარი სიგრძით რვა გოჯი, სიგანით ექვსი დღესაც შენახულია ეკლესიაში. იმაზე სწერია:

„აქა მდებარებს გვამი საქართველოს თავადის გუბერნსკის სეკრეტრის, ნიკოლოზ მელიტონის ძე ბარათაშვილისა, გარდაცვალებულს 29 წლისა ჰასაკისა თვისასა 2 ოქტომბერს 1845 წელსა“

ბარათაშვილის სამწერლო ბიოგრაფია ისეთივე მოკლეა, როგორც საზოგადოთ მისი ცხოვრების აღწერა.

პოეტმა, როგორც ვნახეთ, სკოლაშივე დაიწყო ლექსების წერა. ორი მისი სკოლის დროული ლექსი დაბეჭდილია მის თხზულებათა კრებულში; უმეტესი ნაწილი კი თითონ პოეტს არ უცვნია ღირსად ბეჭდვისა და არც ერთს ჩემგან ნახულს მისგანვე გადანერილს ლექსთა კრებულში არ ჩაუტანია (მე მინახავს ორი ამგვარი ლექსთა კრება: ერთი განსვენებულის სამეგრელოს დედოფლის ეკატერინესი, მეორე კენინა ვეზირიშვილისა). ამ ლექსების რიცხვს უნდა ეკუთვნოდეს ის დიდი პოემაც „ივერიელი“, რომელზედაც ამბობს კ. მამაცაშვილი და რომელშიაც იყო აღწერილი ჩვენი აყვავებული ცხოვრება 10, 11 და 12 საუკუნოებისა. ამ ლექსების გადაკეთება უნდოდა პოეტს, „თუმცა ასეც მშვენიერი იყო“, ამბობს მისი მეგობარი.

სკოლაში ლექსებს გარდა ბარათაშვილი პროზასაც ეწყოზდა. გიმნაზიის შეგირდებმა მიხეილ თუმანიშვილის თაოსნობით და რედაქტორობით დაიწყეს ხელით წერილის ჟურნალის გამოცემა 1833-ს წელსა. ამ ჟურნალში, რომელსაც სახელად ერქვა „Цветокъ гимназiи“, ბარათაშვილიც იღებდა მონაწილეობას. ჟურნალს ჰქონდა „Библиотека дѣтченiя“-ს ფორმა, რადგანაც ეს ჟურნალი მოდის ჟურნალი იყო იმ დროს.

მწერლობის სიყვარული პოეტს ცხოვრებაშიაც გამოჰყვა. სკოლის ამხანაგების მაგივრობას აქ უწევდნენ ის რამდენიმე მწერლობის მოყვარე პირნი, რომელნიც ხვდებოდნენ სხვა და სხვა დროს. ესენი იყვნენ: ავთანდილოვი, დიმიტრი ყიფიანი, მიხეილ თუმანიშვილი, გიორგი ერისთავი, ლევან მელიქიშვილი, პლატონ იოსელიანი, ალექსანდრე ორბელიანი, ზაქარია ორბელიანი, სოლომონ მაღალაშვილი, საპერის ოფიცერი მატინოვი, საპერის ოფიცერი ჭავჭავაძე, კონსტანტინე მამაცაშვილი, ზაქარია ერისთავი, იასე ანდრონიკაშვილი, ივანე

სარაჯიშვილი, ზოგიერთი ქართული მწერლობის მოყვარე პოლონელი როგორც იყო ზაბლოცკი, სვიმონ მაჩაბელი, ლუკა ისარლიშვილი და სხვ. და სხვა. ესენი არ შეადგენდნენ ერთ ვიწრო წრეს, არც წარმოადგენდნენ ერთს განსაზღვრულს სამწერლო იდეას, მაგრამ ამათში ქართული მწერლობის სიყვარული დიდი იყო და ჟურნალის გამოცემის ჰაზრი ფესს იკიდებდა.

ბარათაშვილი მოთავე იყო ამ საზოგადოებისა. ყოველთვის, როდესაც ან შემთხვევა მოიტანდა და ზემოთნახსენები პირნი ერთად სადმე შეიყრებოდნენ, ან საგანგებოდ შეიკრიბებოდნენ, საზოგადო მსჯელობა ამ ქართველ ყმანვილ-კაცებისა იყო ქართულ მწერლობაზე და ისტორიაზე. ასე ამბობს ორივე ბარათაშვილის ცხოვრების ამწერი, ესევე გამიგონია პოეტის ნაცნობ-ნათესავთაგან. და არა მგონია, რომ ეს სიტყვები დანაყბედი იყოს. ამ დროს ჯერ კიდევ ზურგი მაგარი ჰქონდა ქართველ საზოგადოებას და რუსულის ცხოვრების და მწერლობის უპირატესობას ქართველი ისე მაგრად და დამჩაგრელად არ გრძნობდა, როგორც შემდეგში, როგორც გიორგი მუხრან-ბატონის დროს, როგორც ეხლა (1893 წ.) მაშინ საზოგადოებას სწამდა და სარწმუნოებამან მისმან აცხოვნა იგი, მისცა ისეთი მწერლები, როგორც იყვნენ გრ. ორბელიანი, ნიკოლ. ბარათაშვილი, გ. ერისთავი, ვ. ორბელიანი, ალექსანდრე ორბელიანი.

„ხშირად შევიყრებოდით ხოლმე ახალგაზრდა ამხანაგები — სწერს ვ. მამაცაშვილი, ხან ნიკოლოზ ბარათაშვილთან, ხან ლევან ივანეს ძ მელიქიშვილთან, ხან სადილად გარეთუბნის ბალებში... ხშირად გვექონდა ლაპარაკი ჩვენს წარსულს ცხოვრებაზე. ერთ საღამოს ბარათაშვილის სახლში გადაეწყვიტეთ, რომ რადგან არ გვაქვს ქართული, რიგიანი ისტორია, გავიყოთ V-ს საუკუნიდან დაწყებული, თითომ თითო საუკუნე აიღოს და შეადგინოს ისტორია იმ საუკუნისა. პლატონ იოსელიანს მიანდვეს დაწერა ძველის საუკუნის ისტორიისა, ქრისტეს წინად და შემდეგ მე-V-ე საუკუნემდის“.

პოემა „ივერიელი“ და „ბედი ქართლისა“ არის ჩაგონებული ამ ქართლის ცხოვრების სიყვარულისაგან. საქართველოს დიდებული წარსული, მაშინდელი მისი სისუსტე, მომავალი იმედები, ერთი სიტყვით ბედი ქართლისა — აი რა იყო ახალგაზრდა პოეტის მუდამი ფიქრი და ოხვრა.

„მახსოვს, ერთს ივლისის ღამეს 1838 წელს — სწერს მამაცაშვილი: მე და ტატო წავედით სასეირნოდ გარეთუბანს (ეხლანდელი რუსთაველის პროსპექტი). ტატო ძალიან მზიარულად იყო და თავისებურად მშვენიერად ხუმრობდა. მერე ჩამოვარდა ლაპარაკი ჩვენს წარსულს ცხოვრებაზეც და ტრაგიკულს დასასრულზედ 18-საუკუნისა, მეფის ირაკლის მოხუცებულობისა გამო უღონობაზედ, ჩვენი ტფილისის წახდენაზე, 1795 წელს, 14 სექტემბ. და სხვა...“

ამ ლაპარაკის დროს, ნიკოლოზს, ყოველთვის მოცინარს და მზიარულს, სახე გამოეცვალა, დაინყო ხელსახოცით ცრემლების წმენდა

და აღელვებულმა მითხრა:

— „ჩვენმა უხეირობამ დაგვლუპა! და ოხვრით დაუმატა: ვაი, ჩვენო ქართლის ბედო!“

ბედმა არ მისცა ბარათაშვილს ფართო ასპარეზი. ბარათაშვილი უცნობი, შეუნიშნავი, ქვეყნისაგან დავიწყებული კანცელარიის სიბნელეში აქრობდა ღვთაებრივს ცეცხლს, რომელიც ლამპარით უნათებდა მას სულს. ბედმა უდედინაცვლა იმას და დაღურსმა იგი სტოლონაცალნიკის სკამზე, სანამ არ მოიღო მასზე მოწყალება და პრისტავის ფარაჯით შემოსილი არ ჩაუშვა უდროოდ სამარეში.

სამწერლო ბალაჟი ბარათაშვილისა ერთობ მჩატეა. სკოლის შესრულებიდან სიკვდილამდე — ათს წელში — იმას დაუნერია სულ 39 პატარა ლექსი და ერთი პატარა პოემა. მიზეზი ამისი იგივე არის, რის გამოც ასე ცოტა უწერიათ გრ.ორბელიანს, ვახ. ორბელიანს, რის გამოთაც ასე ცოტას სწერენ საზოგადოდ ყველა ჩვენი პოეტები და მწერლები. მიზეზი ის არის, რომ ჩვენში მწელობა, როგორც ხელობა არ არსებობს. ორ-სამ კაცს გარდა, რომელნიც სვეტიად სესდგომიან ქართულ ჟურნალ გაზეთებს, ქართველი მწერლის ცხოვრება მწერლობის გარეშე მიმდინარეობს. წელიწადში ჩვენმა მწერალმა ორი თვე რომ სწეროს, სამი, — ისიც ბეჯრია. არა მგონია, რომ ყველაზე უფრო ნაყოფიერი ჩვენი ბელეტრისტი აკაკი, წელიწადში იმაზე მეტს სწერდეს, დანარჩენ დროს... დანარჩენ დროს ჩვენი მწერალი არაფერს აკეთებს მწერლობისათვის.

ბარათაშვილიც ასე იყო. სწერდა ის ათასში ერთხელ, როცა ქალღმერთის მორევში ჩაღუპული სტოლონაჩალნიკი, დროს და მოცალეობას იშოვიდა, როცა რამე შემთხვევა შეიცავდა მას და გაიტაცებდა.

ამიტომ არის, რომ პოზენისგან სამაგალითოდ ქებულს სტოლონაჩალნიკს ასე ცოტათ მონაწილეობა მიღია ქართულს მწერლობაში. ამიტომაც „ავარიის მთავარსაც“ (გრ. ორბელიანს) ასე მცირე წიგნაკი დაუტოვებია შტამომავლობისათვის.

სული და გული კი მაინც მწერლობისაკენ ჰქონდა ბარათაშვილს. საბექდი ორგანო არსად იყო, მაგრამ ის ლექსებს სწერდა, თეატრი არსად იყო, მაგრამ ის დრამას ამზადებდა. სთარგმნიდა და ბავშურის აღტაცებით ტაშს უკრავდა ტოლ-ამხანაგთა მონაწილეობას ქართულ მწერლობაში. 18 (30) ოქტ. 1841 წელს პოეტი სწერდა გრ. ორბელიანს, რომელსაც ყოველთვის ანგარიშს აძლევდა სამწერლო საქმეში.

„ლიტერატურა ჩვენი, ღვთით, დღე და დღე შოულობს ახალ მოყვარეთა. მრავალნი ყმანვილნი კაცნი, მოცლილნი სამსახურითგან, მყუდროებაში და მარტოობაში შეეწევიან მამულს ენას, რაოდენიცა ძალეჲთ. ესე საზოგადო სული ბუნებითი ენის ტრფიალებისა, ყმანვილთ კაცთ შორის აღმოაჩენს, რომ ქართველთ არ სძინავთ გონებით!“

იმავე წელს ისა სწერს ორბელიანს:

„ჩვენმა ლიტერატურამ ორი კარგი თარგმანი იშოვა: კიპიანმა

გადმოთარგმნა რომეო დჯულიეტა შექსპირის ტრალედია და მე ვთარგმნე
Юлий Тарентский, ტრალედია ლეიზევიცისა; თუ წაგიკითხავთ ბიბლიოთეკაში
იყო დაბეჭდილი. მე ძალიან მომეწონა და ჩვენმა განათლებულმა
ქალებმაც, ასე გასინჯეთ, იტირეს“.

ეს თარგმანი დაკარგულია. საკვირველია რომ ამ ტრაგედიაზე
არაფერი იხსენიება იმ რეპერტუარში, რომელიც გიორგი ერისთავმა
წარუდგინა თ. ბებუთოვს 9 ნოემბერს (21) 1855 წელს, ეტყობა ეს
თარგმანი მაშინაც დაკარგული ყოფილა.

სამწერლო ბიოგრაფიის შესავსებლად მოვიხსენიოთ აქ ისიც,
თუ როგორ იღვიძებდა შემოქმედებითი ძალა პოეტისა და სად
იბადებოდა სიუჟეტი მისის ლექსებისა.

უმეტესი ნაწილი ბარათაშვილის ლექსებისა, როგორც მოგვითხრობენ
მისი ამხანაგები, არის დაწერილი სახლს გარეშე. სახლში იმას ჯოჯოხეთი
ჰქონდა ჩამდგარი, რომელიც სიცოცხლეს უმწარებდა და ყოველგვარ
სულის სიმშვიდეს უმღვრევდა. მხოლოდ სახლს გარეშე, ნათესავებთან,
ტოლ-ამხანაგებთან და უფრო ვერის წყლის პირას, მთანმინდაზე,
გარეთუბანში საღამ-საღამოობით სეირნობის დროს, მთვარიან ღამეებში
გადაეშლებოდა პოეტს გროვა პოეტური სახეებისა და აზრებისა.
მისის წიგნებისა და მონუმობათა თანახმად ბარათაშვილი გვეხატება
ჩვენ ოცნებისაგან გატაცებულ ახალგაზრდა რომანტიკოსად, რომელიც
შეყვარებულია მთვარიან ღამისა და აჩრდილების.

„Я аживляюсь только по вечерам лунным — სწერს იგი მიხეილ
თუმანიშვილს — как прекраснымь вь Тифлисе! Вчера, вь одинь изь этихь вечеровь
пошель я бродить къ Московской заставе; вьдругь я очутилсь на кладбище. Признаюсь,
немного смутилсь, когда я взглянул на это онеменение: 11 часовь ночи. Ни души. Кругомь
пустота вечная; луна тускло освещаеть могилы какь вьсвръвлющая лампада усопшаго. Тихо
и медленно протекает кура, какь будто боясь нарушить покой вь этомь униломь мире!...
Ты теперь вь раздолье, и я не хочу смущать тебя мрачными думами, котория навело мрн
надушу это зрелище, небесно-земное! Но скажу, что прекрасное изобретение кладбище,
а это необходимо, чтобы смертний порою читиваль бф по нему свою жизнь: утешение
несчастнаго конець счастію!“

ერთი მესამედი ბარათაშვილის ლექსებისა არის წაყოფი
სიყვარულისა და მშვენიერების. ეკატერინე ჭავჭავაძისა, ნინო
ორბელიანისა, ნინო გრიბოედოვისა, მისი დელფინა და სხვანი ერთი
და ფრთხილად შეუდგნენ ნაწილების ამოკრევას. თავის ქალა დაუშლელი
იყო. უმთავრესი სახსრები, როგორც ზედა, ისე ქვედა ტანისა გაუწრწნელი
და შეუმუსკრელი იყო და განსვენებული მგოსანი, როგორც იქ დამსწრე
ერთმა ექიმმა სთქვა, მოსული ვაჟკაცი ყოფილა. თავის ქალაც ამასთანავე
დიდი იყო. წვრილი სახსრებისა ზოგიერთი ნამტვრევი-ლა აღმოჩნდა.
ძელები რომ ამოკრიფეს, მერმე ის მიწაც ამოიღეს, ჩონჩხის გაყოლებით
რომ იყო. ყოველივე აღმოჩენილი ნაშთი გვამისა, ტანსაცმლისა, თუ
კუბოსი დაიკრძალა კუბოს შუა უჯრაში, მხოლოდ ორიოდე უბრალო
ფოლაქი და აგრეთვე ის ფოლაქიც, რომელსაც სახელის ოქრომკერდის
კანტი შერჩენოდა, ბ-ნ ალექსანდრე ჭყონიამ ჩაიბარა“.

ქვემოთაშენი
ქალაქი

ქვირფასი ნეშტი მგოსნისა წამოასვენეს განჯიდან ქალაქში
აპრილს, 1893 წ.

გაზეთი „ივერია“ აი როგორ აგვიწერს მგოსნის ქალაქში ჩამოსვენებას: „კვირა დილას, 25 აპრილს, დიდძალმა ხალხმა მოიყარა თავი ტფილისის რკინის გზის ვაგზალზე... ვაგზლის არე-მარეა და თვით მისასვლელ მოედანზე ჭედვა იყო, იმოდენა საზოგადოებას მოეკრიბა თავი. რკინის გზის ბაქანზე იდგა შემოსილი ეპისკოპოსი გორისა ალექსანდრე სამღვდელოებით. აქვე იყვნენ წარმომადგენელნი ქართველ ინტელიგენციისა და მაღალის საზოგადოებისა, თავადაზნაურთა წინამძღოლნი, დეპუტაციები სხვა და სხვა ქალაქებისა და დანესებულებათა გვირგვინებითა პოეტის კუბოს შესამკობად. 91/2 საათზე მოვიდა მატარებელი და ვაგონიდან გადმოასვენეს კუბო ქვირფასის ნეშტით. კუბოს მოჰყვნენ: პოეტის ნათესავი, ღვიძლი ბიძაშვილი თ.გ.ი. ორბელიანი და სხვა პატივცემულნი ქართველნი, რომელნიც ვაგზავნილი იყვნენ განჯას. მცირე პანაშვიდის გადახდის შემდეგ ნეშტი გადმოასვენეს ვაგზლიდან სამგლოვიარო „წმინდაო ღმერთო“-ს გალობითა. აქ, ვაგზალთან, ამოდენა ხალხმა მუხლი მოიდრიკა და პატივი-სცა დიდებულის მგოსნის ცხედარს. შემდეგ ეს აუარებელი და ზღვა ხალხი დაიძრა და გაემართა ლიტანიით დიდუბისაკენ. ამფიონი შემკული იყო ქვირფასი სხვა და სხვა გვარის გვირგვინებით და კუბო ხელში ეჭირათ ხან ქალებსა, ხან ახალგაზრდობას, ხან ნათესავეებსა და ისე მიასვენებდნენ. გზა-გზა რამდენიმე ხორო გალობდა: ხორო ქალებისა, სასულიერო სემინარიის შეგირდებისა, სათავადაზნაურო სკოლის მონაფეთა და მ. შარაძისა, ბ-ნ ფ. ქორიძის ხელმძღვანელობით. ქალების ხორო შეედგინა ტფილისის დედათა საეპარქო სასწავლებლის კურს-დასრულებულ შეგირდებისაგან მღვდელს მამა ვ. კარბელაშვილს, როცა ლიტანია მიუახლოვდა ეკლესიას, ხალხმა კვლავ მოიდრიკა მუხლი, მისმა ყოვლადუსამძველოესობამ წარმოსთქვა შესაფერი და გრძნობით საესე სიტყვა. თვით ეკლესიაში სიტყვა სთქვა ზიარების დროს მღვდელმა ვ. ცინცაძემ.

ფოტოგრაფმა რამდენჯერმე გადილო სურათი პროცესიისა. წირვის გათავების შემდეგ საფლავზე გადახდილ იქმნა კვლავ მცირე პანაშვიდი და წარმოთქვა რამდენიმე სიტყვა. სიტყვები და ლექსები წარმოთქვეს: აკაკი წერეთელმა, ილია ჭავჭავაძემ, ნ. ორბელიანისამ, ქუთაისის ქალაქის მოურავმა ლოლუამ, ქუთაისის დეპუტატმა დ. ბაქრაძემ, გ. წერეთელმა, სომეხთა ახალგაზრდა პოეტმა ბ-ნმა თუმანიანცმა, თ. ბიძინა ჩოლოყაშვილმა და სხვათა“.

მე რომ დავსწრებოდი იმ რჩევას, საცა გადანყდა, რა უნდა დაეწერათ ე. ბარათაშვილის საფლავის ქვაზე, ჰაზრს შევიტანდი, დაეწერათ ჩაილდ-ჰაროლდიდამ სიტყვები:

**И даже после погребенья
Останусь жить с своєю тоскою...**

პორტრეტისათვის

ნიკოლოზ ბარათაშვილის პორტრეტი

ჩვენ დიდი ხანა თვალი მივაჩვიეთ ნიკოლოზ ბარათაშვილის რამდენიმე გამორჩეულ სურათს. თუმცა კი, ყველამ კარგად ვიცით, რეალური და შეჭველი მათგან არც ერთი არ არის.

ცნობილია, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილის სიკვდილის შემდეგ მის დებთან პოეტის დაგეროტიპი (ფოტოგრაფირების ძველი ხერხი) ინახებოდა, რომელიც ილია ჭავჭავაძემ წამოიღო და თბილისელ ფოტოგრაფს, გვარად დუბელირს გადასცა გასამრავლებლად, მაგრამ სწორედ იმ დღეებში ხანძარი გაჩნდა, ეს ფოტოატელიეც გადაინვა და ბარათაშვილის სურათიც შეინირა.

გიორგი თუმანიშვილმა სცადა, სურათი თავისი მამის მიხეილ თუმანიშვილის (1818-1975) არქივში მოეძებნა (მიხეილ თუმანიშვილი ნიკოლოზ ბარათაშვილის სკოლის მეგობარი იყო).

მან იპოვა ნახევარი თაბახი სქელი თეთრი ქალაღი, რომელზეც ორი მამაკაცი იყო გამოსახული, ხელით მიწერილი ჰქონდა ინიციალები — „H.B.“.

პოეტის თანამედროვეებმა სცნეს, რომ იგი ნიკოლოზ ბარათაშვილის პორტრეტი იყო (იხ. გვ. 273, სურათი №2), მაგრამ „არცთუ ისე მოსწრებული“.

ეს ჩანახატი ამჟამად საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმშია დაცული.

თუმანიშვილისეულ ჩანახატებთან დაკავშირებით პ. ინგოროყვას აზრი ასეთია: „ამ სურათის დოკუმენტალობა ვერ ჩაითვლება დამტკიცებულად, ბევრი რამ საცილობელია ამ დილეტანტურ ესკიზში“... „თუმანიშვილისეული სურათი“ ჯერ კიდევ 70-იანი წლების ბოლოს ხელთ ჰქონდა ილია ჭავჭავაძეს (რომელსაც აკი ნანახიც ჰქონდა ნიკოლოზ ბარათაშვილის დაგეროტიპი — ლ. თ.) ჩანახატმა გაიარა ავტორიტეტული ექსპერტიზა და ამ სურათს არ მისცეს ვიზა დასაბეჭდად. მიუხედავად ამისა, თუმანიშვილისეულ ჩანახატს ნიკოლოზ ბარათაშვილის სახის აღდგენის საქმეში მაინც განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს, რადგან ცნობილია მისადმი პოეტის დების დამოკიდებულება.

მოსე თოიძე წერს, რომ ბარბარეს ამ ესკიზში თავისი ძმა უცვნია. დღემდე უცნობია ის ფაქტი, რომ იოსებ გრიშაშვილსაც უნახავს ბარბარე ბარათაშვილი-ვეზირიშვილისა. იგი წერს: „... 1916 წელს, გავემგზავრე პოეტის დასთან ბარბარე ვეზირიშვილთან და ვაჩვენე მიხ. თუმანიშვილის ნახატი. მან ამ სურათის და თავისი ძმის იგივეობის შესახებ ასეთი შენიშვნა მომცა: 1. წარბები ნამეტნავად აჭიმულია, უნდა სწორედ. 2. თმა მეტია უკანიდან. 3. მრგვალი თვალები ჰქონდა, უნდა მოგრძო, ნუშის თვალებას ვეძახდით. 4. თმა მეტი აქვს

გვერდებიდან. 5. ყელი გამოვეუჩინოთ. 6. ბანტი აგრე იყო. 7. ტუჩები ჰგავს. 8. ულვაშები ცოტა მოკლე. 9. ეცვა არა ვენგერკა, არამედ შტატიური“. აქედან გამომდინარე — ნიკოლოზ ბარათაშვილის პორტრეტის წარმოსახვაში თუმანიშვილისეულ ჩანახატს, მიუხედავად პოეტთან მისი მცირე მსგავსობისა, მაინც განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს.

იოსებ გრიშაშვილის ფონდში დაცულია წერილი სათაურით: „ნიკოლოზ ბარათაშვილის პორტრეტისათვის“, რომელიც დღემდე გამოუქვეყნებელია. მის მიხედვით პოეტის პორტრეტის აღდგენის იდეა გაჩნდა 1901 წელს, როდესაც ტ. მომცემლიძემ დახატა „ჯგუფი ქართველ მწერალთა“. მასში ნიკოლოზი არ იყო. ამ დროს ამ საქმით დაინტერესებულა ზაქარია ჭიჭინაძე და გადაუწყვეტია პოეტის დის, სოფიოს პორტრეტიდან მგოსნის სახის აღდგენა, იგი ეყრდნობოდა დიმიტრი ყიფიანის შვილის, კოტეს მოგონებას: „ პოეტის და, სოფიო, როგორც დედაჩემი ამბობდა, ძალიან ჰგავდა თავის ძმას ნიკოს, ისე, რომ სოფიოს ულვაშები რომ დაეხატა თავის ტუჩებზე, ვერ გაარკვევდით: ეს მართლა სოფიო არის, თუ ნიკო ბარათაშვილი, Вот уговорите кн. Софию сняться в фотографии, приделайте ее усики и наденте ей сюртук и будет у вас портрет поэта“

ლიტერატურის მუზეუმში დაცული ერთ-ერთი მოგონების მიხედვით „სოფიოს თავის თავზე დიდი წარმოდგენა ქონდა: ამაყოფიდა თავისი ძმით და თავადის ჩამომავლობით და უბრალოდ არავის თავს არ გაუყადრებდა. არავის ახსოვდა, რომ რაიმე საზოგადოებრივ მნიშვნელობის კრებაზე ან კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობაში მას მონაწილეობა მიეღოს“... აქედან გამომდინარე, გასაგებია თუ რატომ თავის დროზე ვერ განხორციელდა დ. ყიფიანის მეუღლის იდეა. მცდელობა კი, როგორც ჩანს, ყოფილა. ი. გრიშაშვილი წერს: „... ნიკოლოზ ბარათაშვილის დას, სოფიოს ვერ დაანერინეს პირჯვარი... ერთი სიტყვით, ვერ დაითანმეს, რომ ვაჟად გადაცემულს სურათი გადაეღო. მაშინ ზაქარია ჭიჭინაძემ გამონახა სოფის სურათი და ცდილობდა, ამ პორტრეტიდან შეექმნა ნიკოლოზ ბარათაშვილის სახე.“

ზაქარიამ ეს სურათი გადასცა იასონ ციციშვილს, მაგრამ მისმა პრიმიტიულმა ნახატიმა ვერ დააკმაყოფილა ზ. ჭიჭინაძე და მან ეს ფანქრით ნახატი გადასცა ახალგაზრდა მხატვარს, შორაპნის მაზრელ მანჯავიძეს... შემდეგ ეს ფანქრით ნახატი სურათი აჩვენა ნ. ბარათაშვილის მეგობრებს: კ. მამაცაშვილს, პოეტს ვ. ორბელიანს, გრ. ორბელიანს, გრ. გურიელს და თვით პოეტის დებს. ზოგი წინ აღუდგა ასეთ მკრეხელობას, ზოგმა კი შესწორება შეიტანა და მანჯავიძეს მოუხდა, რამდენჯერმე შეესწორებინა სურათი“. როგორც ჩანს, საზოგადოება თხოულობდა ლამაზი პოეტის სახეს და ეს სურათი მათთვის მიუღებელი იყო.

1904 წ. „მოგზაურის“ რედაქტორმა ივ. როსტომაშვილმა ხელის-

მომწერთა შორის „ბარათაშვილის პორტრეტი“ გაავრცელა (იხ. გვ. 274, სურათი №10). აღმოჩნდა, რომ ამ პორტრეტს საერთოდ კავშირი არ ჰქონდა ბარათაშვილთან — 1933 წელს „სალიტერატურო გაზეთში“ დაიბეჭდა ი. ავალიშვილის მოგონება, რომლის მიხედვით, აღნიშნული პორტრეტის ისტორია გაირკვა. მასზე აღბეჭდილი პიროვნება აღმოჩნდა ალექსანდრე დავითის ძე ციციშვილი, იასონ ციციშვილის ძმა. როგორც ჩანს, ბარათაშვილის სურათზე მომუშავე იასონთან მოსიარულე ზაქარიას, როცა დაუნახავს, რომ დის პორტრეტის მიხედვით შექმნილი სურათი ყველასათვის მიუღებელი იყო, მხატვრის მიერ შეფერადებული პორტრეტი შეუორჩევია და უთხოვია: „ნახატი მომწონს და ჩემს ოთახში ჩამოვკიდებო“. თბილისში რამდენიმე ხნის შემდეგ ჩამოსულ იასონს ძმის პორტრეტი რუსთაველის გამზირზე მალაზიის ვიტრინაში უნახავს, წარწერით: „ნიკოლოზ ბარათაშვილი“.

იასონ ციციშვილის მიერ პოეტის დის სახიდან შექმნილი ნახატი კი, როგორც ჩანს, დაიკარგა. ი. გრიშაშვილი წერს, რომ ზაქარია თავს ასე იმართლებდა: „რა უშავს, რომ არა გვაქვს ნიკოლოზ ბარათაშვილის პორტრეტი? თუ არა გვაქვს, უნდა შევექმნათო, განა ასე არ შექმნა სხვა ერმა თავიანთი გამოჩენილ მოღვაწეთა სურათები, რომელთა პორტრეტები არ მოიძებნებოდა, ჩვენც ასე უნდა მოვიქცეთ, ხალხმა ღმერთი შექმნა, და ისეთი დიდი რა ცოდვაა, რომ ჩვენც ჩვენი საყვარელი მწერლების სურათები შევექმნათო“.

ასეთივე დამოკიდებულება გაგრძელდა შემდგომ და ნიკოლოზ ბარათაშვილი დღევანდელ თაობას მზეჭაბუკად წარმოუდგენია.

1916 წელს გადაწყდა ნიკოლოზ ბარათაშვილის თხზულებათა აკადემიური გამოცემის მომზადება. შეიქმნა კომისიაც. კომისიას დაუვალებია ა. მრეკლიშვილის, მ. თოიძისა და ნ. ნიკოლაძისათვის ბარათაშვილის დების თუმანიშვილის ესკიზთან დამოკიდებულების გარკვევა.

მოსე თოიძეს თვალში სცემია საკვირველი ხელოვნება ბუნებისა, რომელმაც სისხლით მონათესავე ადამიანებს დაანათლა სახის საერთო საგვარეულო ნაკვთები: „გავოცდი, რომ დავინახე ის თავისებურება, რომელიც მათ საერთო ჰქონდათ, ნამეტნავად შუბლი, წარბები და თვალების სიღრმე — ღრმად ჩამჯდარი თვალები. მე მთელი კვირა ვხატე (იხ. გვ. 273, სურათი №3-4). ვეზირიშვილი მევედრებოდა სურათის გალამაზებას — ვინ იცის, რამდენი საუკუნის შემდეგ გასინჯავენ, ყველას უნდა, რომ პოეტი ლამაზი იყოს. აი, პუშკინი, განა ისეთი ლამაზი იყო, როგორსაც ხატავენო“.

1938 წელს ნიკოლოზ ბარათაშვილის დაბადებიდან 120 წლისთავზე გაზეთებში დაიბეჭდა ლ. გუდიაშვილის მიერ შესრულებული პორტრეტი.

ლადო გუდიაშვილის პორტრეტს საფუძვლად დის — სოფიოს პორტრეტი დაედო. მხატვარმა დღეისათვის დაკანონებული პორტრეტის შექმნამდე პოეტის სახის არაერთი ვარიანტი შექმნა. ერთ-

ერთი მათგანი, რომელიც ყველაზე ძლიერ ჰგავს დას, დღემდე სად დაბეჭდილია და უცნობია საზოგადოებისათვის (ინახება ლიტ. მიზეუჟში). მაგრამ სახელმწიფო კომისიამ ამოარჩია ის პორტრეტი, რომელსაც ყველაზე მცირე მსგავსება აქვს ბარათაშვილის ნამდვილ სახესთან (იხ. გვ. 273, სურათი №6). 1955 წელს ლადო გუდიაშვილმა პოეტის ახალი პორტრეტი შექმნა, რომელსაც ჩემის აზრით, საერთოდ არავითარი კავშირი არა აქვს ნიკოლოზ ბარათაშვილთან (იხ. გვ. 273, სურ. №7).

მწერლის პორტრეტით დაინტერესება ხშირად კურობამდე მიდიოდა.

1946 წელს ლიტერატურულ მუზეუმში იურისტმა კონსტანტინე ივანეს ძე ბარათაშვილმა საოჯახო სურათები ჩააბარა. ერთ-ერთი მათგანი რატომღაც ცალკე ინახებოდა ოჯახში და კონსტანტინე ბარათაშვილის თქმით მისი დედა ამბობდა — ბარათაშვილის პორტრეტი არისო, მაგრამ რომელი ბარათაშვილისა — ეს უკვე აღარ იცოდა. კონსტანტინე ბარათაშვილის ბებიას — ბაბაღე ჩოლოყაშვილ-ბარათაშვილისას („პრელესტ ბაბაღე“, ცნობილი ქველმოქმედი ქალი) ამ პორტრეტის შესახებ თავის დროზე მეტი აღარაფერი უთქვამს.

ლიტ. მუზეუმის თანამშრომელმა დ. შულღიაშვილმა „დაადგინა“, რომ უცნობი ნიკოლოზ ბარათაშვილი იყო, დაიბეჭდა კიდევ და, სამწუხაროდ, დღესაც ახალ გამოცემებში ვხვდებით (იხ. გვ. 274, სურ. №11) სინამდვილე კი ასეთია:

1968 წელს თბილისში ინჟინერ და ჟურნალისტ ნიკოლოზ კვეზერელი-კოპაძის ოჯახში აღმოჩნდა ძველი ფოტოსურათები, რომლებითაც დასტურდება, რომ ეს „უცნობი პირი“ არის არა ნიკოლოზ ბარათაშვილი, არამედ მისი მოგვარე — ლევან დიმიტრის ძე ბარათაშვილი, დაბადებული 1830 წელს გარდაცვალებული 1877 წ.

ეს ასეც უნდა იყოს, რადგან სურათზე აღბეჭდილი პიროვნება რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილი იყოს, მაშინ ეს სურათი დაგეროტიზიდან გადაღებული უნდა ყოფილიყო. დაგეროტიზზე კი პიროვნების სილუეტი ჩანს, მასზე ისეთი მკვეთრი გამოსახულების მიღება, როგორც ამ სურათზეა, ფაქტობრივად შეუძლებელია, თან აღნიშნული სურათი რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილისა ყოფილიყო, „პრელესტ ბაბაღეს“ არ გაუჭირდებოდა იღია ჭავჭავაძისათვის, რომელთანაც ძალზე დაახლოებული იყო, ამ ფაქტის შეტყობინება.

ასეთივე არარეალურია ნიკოლოზ ბარათაშვილის ფერწერული პორტრეტის ძებნა, როგორც საქართველოში, ასევე მის ფარგლებს გარეთ. პოეტის სიკვდილის შემდეგ საუკუნენახევარზე მეტი გავიდა და, ალბათ, მოსაძებნი უნდა მოძებნილიყო.

პორტრეტის აღდგენის ყველაზე საიმედო გზა არის მისი თავის ქალის საშუალებით სახის აღდგენა. 1938 წელს დიდუბიდან მთაწმინდაზე გადასვენებისას შემონმდა ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნეშტი და პოეტის ჩონჩხიც, მათ შორის ქალაც, რომელიც მთლიანად შენახ-

ული აღმოჩნდა (იხ. გვ. 273, სურ. №1).

ეს იდეა წამოაყენეს კიდეც 1956 წელს (იხ. „დროშა“ №4, 1956 წელი), მაგრამ როცა ყველაზე მეტად აუცილებელი იყო ნიკოლოზის ცხედრის შენახვა, სწორედ მაშინ შეიკავეს თავი.

1997 წელს, პოეტის დაბადებიდან 180 წლისთავზე, საჭიროდ ჩავთვალე, დამელაგებინა თანამედროვეთა ცნობები პოეტის პორტრეტის შესახებ. აი ისინი:

1) ბარბარე ვეზირიშვილისა (ნიკოლოზ ბარათაშვილი და): „ნიკო იყო ძალიან მალხაზი, მარდი და მიმზიდველი სახისა. შუათანა ტანის, არც გამხდარი, არც მსუქანი: წაბლისფერი თმა, ბუდეშურად მოყვანილი თვალები; წარბები შეერთებული, წვერ-ულვაშს იპარსავდა. 2) კონსტანტინე მამცაშვილი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი იყო შუათანა ტანისა, ჩინებული ტანადი, ცოტა პირხმელი, ცოცხალი შავი თვალებით, წაბლისფერი თმით, სახე საგანგებოდ მიმზიდველი, ქართულად რომ იტყვიან მარლიანი“. 3) დიმიტრი ყიფიანი: „... დაბალ-დაბალი, ჩამკვრივებული, ნოღა ცხვირიანი, მეტისმეტად ცოცხალი, მხიარული, მოსწრებული“. 4) დიმიტრი ყიფიანის მეუღლე: „დაბალი ტანისა იყო... წმინდა სახე და პატარა შავი ულვაშები, თმას ყოველთვის მოკლედ იკრეჭავდა, არ უყვარდა გრძელი თმა“.

ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა დიმიტრი ყიფიანის წერილი შვილთან კოტე ყიფიანთან, სადაც დიმიტრი წერს: „არ ვიცი, მინახავს თუ არა როდისმე კნიაჟნა ბარათოვა, რომელიც დავით ჭავჭავაძის ოჯახთან ერთად ტყვედ ჰყავდა შამილს. იგი ღვიძლი დაა ტატოსი და ისინი გარეგნობით ძალიან ჰგვანან ერთმანეთს. ახლა კი ცოცხალია მხოლოდ ორი და; ერთი მათგანი (ბარბარე) ცოლად ჰყავს დიმიტრი ვიზიროვს (ოსიაურელს), მეორე (ნინო) — ბარათოვსვე, მესამე (ეკატერინე) ჰყავდა რევაზ ერისთავს... და გარდაიცვალა.“

აი, ყოველივე, რის გახსენებაც შეეძელი შენი ცნობისმოყვარეობისათვის, ჩვენს პოეტ ნიკოლოზ ბარათოვზე — 5 აპრილი, 1865 წელი“.

საინტერესოა ის, რომ დიმიტრი ყიფიანი ნიკოლოზ ბარათაშვილს დას — ნინოს ამსგავსებს, მისი მეუღლე კი სოფიოსთან მსგავსებას ხედავს. მაგრამ, როგორც ჩანს, დ. ყიფიანს საერთოდ გამორჩენია სოფიო სათვალავიდან. წერილის დაწერის დროს ცოცხალი იყო არა ორი და, არამედ სამი. ეს მესამე იყო სოფიო. სურათში, რომელშიც სამივე დაა აღბეჭდილი (იხ. გვ. 276, სურ. №13), სოფიო და ნინო ძალიან ჰგვანან ერთმანეთს, მიუხედავად მათ შორის 12 წლის სხვაობისა. ამიტომ ხდება, რომ ნიკოლოზს ზოგი ნინოს, ზოგი კი სოფიოს ამსგავსებს.

დადგინდა ამ ფოტოსურათის სავარაუდო დაბეჭდვის დროც. ფოტოსურათზე აღბეჭდილია პატარა ბიჭი — ბარბარე ვეზირიშვილის შვილი გიორგი. იგი ფოტოს მიხედვით ათიოდე წლის უნდა

იყოს. ე.ი. სურათი მიახლოებით 1874 წელს უნდა იყოს გადაღებული (გიორგი ვეზირიშვილი 1864 წელს დაიბადა). თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ სოფიო 1841 წელს დაიბადა, მაშინ სურათზე იგი 33 წლის უნდა იყოს. მისი და წინო (დაბ. 1829 წელს) ამ სურათზე 45 წლის ასაკშია. ამიტომაც ჩვენ სოფიოს სახე ვარჩიეთ, აკი დიმიტრი ყიფიანის მეუღლეს სოფიოს სახის მიხედვით გვათავაზობს პოეტის სახის აღდგენას (ლიტერატურის მუზეუმის ფონდებში მუშაობისას წავაწყდით მიმონერას, რომლის მიხედვით ჩანს, რომ სოფიო ბარათაშვილ-სუმბათაშვილისას ცუდი ურთიერთობა ჰქონდა დიმიტრი ყიფიანის ოჯახთან და დიმიტრი და წინო ამბობდნენ: — რა საოცარია, რომ ასეთი მსგავსების მქონე ორი ადამიანიდან ერთი სიკეთის განსახიერებაა, მეორე კი ასეთი უხასიათოო).

სოფიოსადმი ასეთი დამოკიდებულების ფონზე და-ძმის მსგავსების აღიარება კიდევ უფრო დამაჯერებელს ხდის დ. ყოფიანის მეუღლის მტკიცებას ნიკოლოზ ბარათაშვილისა და მისი დის, სოფიოს სახის იდენტურობაზე. გვაქვს კი სოფიო სუმბათაშვილის სურათი? საბედნიეროდ გვაქვს (გვ. გვ. 275-276, 2, 3, 5, 6, 12), მათ შორის ისიც, სადაც სამივე და არის გამოსახული. ამ სურათისა და სოფიოს სხვა ცნობილი სურათებიდან, კომპიუტერული დამუშავებით ამოვიღეთ სოფიოს სახე, აგრეთვე №13 სურათიდან ამოღებული იქნა წინოს სახე (იხ. გვ. 276, სურ. №11), მოხდა მათი შერწყმა და მიღებული შედეგების გათვალისწინებით, სრულყოფილ იქნა სოფიოს პორტრეტი, რომლის ბაზად მიჩნეულ იქნა სოფიოს სახე №13 სურათიდან (იხ. სურ. №12). სახის მხატვრულ დამუშავებას შეგნებულად ვარიდებდით თავს, თუმცა იძულებულნი გავხდით, გაგვეძლიერებინა შტრიხები, გავითვალისწინეთ დიმიტრი ყიფიანის მეუღლის ცნობილი წინადადება და მივიღეთ ბარათაშვილის ნანატრი სურათიც, სურათის მხატვრულ რედაქტირებას მაინც ვერ გავექვეცით, რაც შეასრულა მოქანდაკე მარინე ივანიშვილმა (იხ. გვ. 273, სურ. №8).

მკითხველისათვის ძნელი იქნება უკვე დაკანონებული პორტრეტის გვერდით ჩვენს მიერ აღდგენილი სურათის მიღება. ეს გასაგებიცაა, იგი არ არის ისეთი მომხიბლავი, როგორც გუდიაშვილის პორტრეტშია, მაგრამ, მოდით ერთად გავიხსენოთ იონა მეუნარგიას ცნობა: იმას (ბარათაშვილს) აკლდა ამისათვის (სიყვარულისათვის) ის ორი თვალთმაქცური გასაღები, რომლითაც შეიძლება ქალის გულში კარის გაღება — სილამაზე და სიმდიდრე. ბარათაშვილი იყო მოთეთრო სახისა, პირხმელი, შავი ცოცხალი თვალებით, წაბლისფერი თმებით, საშუალო ტანისა და სისქის, მისი წარბები ერთმანეთთან გადალობილი და თვალები ოდნავ დახრილი ცხვირისაკენ ამხელდნენ მასში ოდესმე ჩინეთიდან გადმოსახლებულ წინაპართა ჩამომავალს! წვერ-ულვაშს არ ატარებდა, რის გამოც მისი სახე, შორიდან ლაზათიანი, ახლოდან დაჭყანული იყო თურმე. ყოველივე ზემოთ ნათქვამს თუ ისიც დავუმატებთ, რომ ბარათაშვილი კოჭლი

იყო, თქვენ სრულიად დარწმუნდებით, რომ პოეტს არ ჰქონდა აპოლონის მშვენიერება“.

თან დავეძნოთ, რომ ჩვენი სურვილი იყო — შექმნილიყო პოეტის დების სახეებზე დაყრდნობით მწერლის ისეთი პორტრეტი, სადაც მხატვრული ჩარევა ნაკლები იქნებოდა (კომპიუტერული გრაფიკა ამის საშუალებას იძლევა). ხოლო მხატვრებს შემდგომში, სურვილის შემთხვევაში, გამოეყენებინათ ჩვენს მიერ მომზადებული მასალა პორტრეტისათვის. ასეც მოხდა: წინამდებარე გამოცემისათვის მხატვარმა ლევან ჭოლოშვილმა ჩვენს მიერ მიღებულ პორტრეტზე დაყრდნობით შექმნა პოეტის პორტრეტის ახალი ვარიანტი (იხ. გვ. 273, სურ №9). ვფიქრობთ, იგი მისაღები უნდა იყოს ქართული საზოგადოებისათვის.

ლეგენდის მიხედვით, ჩინეთიდან მე-8, მე-9 საუკუნეებში გადმოსახლებულან ორბელიანთა წინაპარნი, რომელნიც კლდე-კარსა და ორბეთის მიდამოებსა და სიმაგრეებს დაუფლებიან. რადგან ბარათაშვილების გვარი ორბელიანების განშტოებას წარმოადგენს, ამ ლეგენდით პოეტის წარმომავლობა, როგორც დედის (ეფემია ორბელიანი), ასევე მამის მხრიდან, ჩინეთიდან გადმოსახლებულ წინაპართ უკავშირდება. რეალურად კი ჩინეთიდან არავინ გადმოსახლებულა და კლდეკარს და ორბეთის პირველი მფლობელი ანუ პირველი ორბელიანები ჭანი დიდგვაროვანის, ბაკურ ბაღვაშის ოჯახის წევრები იყვნენ. ასეთი ლეგენდები (მაგალითად, ბაგრატიონთა ებრაული წარმოშობა), მრავალ ქართულ სათავადოს აქვს, რაც ფეოდალური იდეოლოგიის ნაყოფია. კონკრეტულ შემთხვევაში, ეს მითი ნიკოლოზ ბარათაშვილის პორტრეტის წარმოდგენაში გვეხმარება, რადგან ჩანს, რომ თანამედროვეებს ეს ლეგენდა სწამდათ და პოეტის მონგოლიდურ სახესაც ამ მითით ხსნიდნენ.

გენეალოგია

ბარათაშვილის განვალღობისათვის

ბარათაშვილთა საგვარეულო, ყველა ნიშნით, მეთხუთმეტე საუკუნეში ყალიბდება. ეს ხანა საერთოდ ხასიათდება ახალ მფლობელ ფეოდალურ სახლების გამოჩენით. დროება სწორედ რომ შესაფერი იყო. იმ კატასტროფამ, რომელიც საქართველოს, განსაკუთრებით ლიხთ-ამერეთს, ლანგ-თემურმა დაატეხა თავს, საუკეთესო ნიადაგი შექმნა ფეოდალურ უფლებების ხელახალი განაწილებისათვის, მათი გადაჯგუფებისათვის, ძალთა ახალი განლაგებისათვის. მსგავსი ამბები წინათაც არა ერთგზის მომხდარა, მაგრამ ესლა გარდახეტა მაინც მეტად მკვეთრი იყო.

შესანიშნავი ფერადოვნებით ხატავენ წყაროები ამ საზარელი გრიგალის შემოვარდნას საქართველოში: „ოდეს მძლავრი იგი და დიდისა ულუსისა პატრონი, აგარის მონათესავე“, „ბილნი და მოძაგებული“, „თემურ ნამოემართა აღმოსავლეთით კერძო, ქვეყანით სამარყანით, და მრავალნი თემნი და ქვეყანანი ოხერ-ყვანა“ და მოვიდა საქართველოშიც „ყოველითა სპარსეთის და აღმოსავლეთის ლაშქრითა, დიდითა რისხვითა და გულისწყრომითა... და შემუსრნა ყოველნი ციხენი და დააქცივნა ყოველნი საყდარნი, მიწდორნი, მთანი და ტყენი, კლდენი და ხევნი, და ვითარცა ზღვამან დაფარა ყოველი ესე ქვეყანა. და მოიწია ლაშქარი მათი ქუთათისს, კელეთსა და დარიალს და მოსწევს და მოაოხრეს ყოველი საქართველო, და დაყარეს მძოვრი მკვდრისა, ვითარცა მქელი თივისა... ტყვე და ალაფი ყოველი გაგზავნა სამარყანს“.

მთელი ქვეყნის ცხოვრება საძირკვლებამდის იყო შერყეული. არა ერთი ფეოდალური სახლი, თავისი შეძლებითა და ჩამომავლობით მოქადული, მოიშალა და გადაშენდა. აწრდილივით გადასულ დიდებულთა ნაოხარზე ახალი ხალხი მოდიოდა და ზღუდემონგრეულ სასახლეებში მკვიდრდებოდა, რადგანაც ნამდვილი მემკვიდრე არსად ჩანდა. ზოგჯერ საგვარეულოს უფროსი შტო უმცროსს უთმობდა თავის ადგილს, უფროს ხშირად სენიორი-ვასალს, მაგრამ არც ის იყო იშვიათი, რომ მანამდის სრულიად უჩინარი კაცი ასეთს მიგდებულ „საბატონის“ შოულლობდა, ეი. უპატრონოს ძალით ეპატრონებოდა. მეფეებიც, რომელთაც არა ნაკლებ შემოეღეოდათ ყმები და ვსალები, „შენყალბებულებს! „ლოცავდნენ“ ახალგაჯემული მამულების „საჭერად“ და „საჭემლად“. მართალია, ეს სენიორები ხშირად მხოლოდ ნასოფლარებისა, ნაცინჯებისა და ნაქალაქარებისაგან შედგებოდა, ეი. ისეთი მამულებისაგან, რონელნიც ოდესლაც „საპატონნი და შენნი ყოფილან და მას უკანით, ჟამთა ვითარებისაგან, უსჯულოთა აგარის ნათესავთა ხელით განრყვნილი და ოხერ-ქმნილი და სრულიად უნუგეშინისცემოდ განსრული“ გამხდარიყვნენ. უარესი ამ ახალ მამულებს ის სჭირდათ, რომ გლუხობა აღარ იჯდა ზედ: „ამონყვედილ

იყო და საღალღოვეს მიწვევს აღარავინ-რას აამებდა“ მებატონეს, ზეგრის გამოძღვნიც გადაშენებულიყვნენ. ერთი სიტყვით, ბევრს ფეოდალს შეეძლო თავის საბატონოზე ეთქვა: „სრულიად უსჯულოთაგან ამონყვედილი და დაოხრებული არის: არა თუ სულიერი კაცი იპოებოდეს, ყოვლადვე შენებულება არ იპოებისო“. მაგრამ მინის ფასის შეგნება და გემო დაკარგული არ ჰქონდათ: ფიქრობდნენ რომ „მტერი და წინააღმდეგნი ქრისტიანეთანი სამარადისოდ ლტოლვილ და უკუნეცეულ არიან“ და რომ „თუ ენებოს ღმერთისა, (ეს მამულიც შეიძლება) აღშენდეს და კაცები დაეშენოს და სულიერ იქმნასო“, და განახლებული თუ ახლადშეძენილი უფლებების განმტკიცებისათვის ზრუნავდნენ.

რელიეფურად არის აღწერილი ამ პროცესის ერთი ეპოზოდი ალექსანდრე მეფის (1412-1442) საბუთში. როცა ალექსანდრემ 1431 წ. მტერთაგან მიტაცებული ლორე უკან დაიბრუნა, მაშინ „ქართველთა დარბაზის ერთა, ნიშანი ვინმე-ღა დარჩომოდა და ანუ ჩამომავლობით პაპათა და მამათაგან... სმენით სმენოდა“, რომ ამ მხარეს მამულები ჰქონდათ, „და იაჯეს“, მამულები დაგვიბრუნეთო, მათ მეფემ სათანადო მიუზღო, „როგორც ვინ გვეღირსებოდა, ვგრეთ განუყავით და ვუბოძეთ“-ო. კერძოდ, ბევრი ერგო იმათაც, ვინც თუმცა აქაური მემამულეები არ იყვნენ, აქ მამული „არა ჰქონებოდა“ და „არცა ჰქონდა“ სათანადო საბუთი, მაგრამ „ამა ლორისა ციხისა შოვნასა შიგან და მისთა შესავალთა შოვნასა შიგან დიდადა და უსაზმნოდ მოიჭირვეს“¹.

ჩვენ შეგვიძლია არა ერთსა და ორ მაგალითზე მივუთითოთ, როცა, სწორედ ამ ხანაში, გადასული ან ჩამომცრობილი მებატონის ადგილას ახალი დამჯდარა თუ „დაუსვამთ“², რაც, ზოგჯერ, ძველი ფეოდალური სახელის შეთვისებითაც დამთავრებულა. მაგ., ხიმშია ამირახორი, რომელიც „პირველ აბასზე მარილელი“ ყოფილა, მეფეებს „დიდად და საბატონოდ შეუნყალებიათ“ და „აბუღეთისძედ დაუსვამთ“. ეი. ამომწყდარი, უძველესი და უდიდესი ფეოდალური სახლის, აბუღეთისძეების, მამული და სახელი მიუტციათ მათთვის. ზემოხსენებულ ალექსანდრე მეფეს ჯერ სუმბატ ურდოველაშვილის მამისათვის უბოძებია ლაფირისძისეული მამული, ხოლო შემდეგ თვით სუმბატი „დაუსვამს ლარისძედ“, რადგანაც ლაფირისძეების „გვარისა აღარავინ იპოვებოდა“ და მთელი მიწანყალიც, რომელიც, სხვათაშორის, ურდოველაშვილებისაგან „ორჯერ ნასყიდი იყო“, „მკვიდრად, სამამულოდ, უბოძებია“. საინტერესოა, რომ შემდეგში მთელი ეს მამულები მეფეებმა უკვე ურდოველაშვილის ნაშვილებთ, ზვიადისშვილებს, უწყალობეს³. მეფემ და კათალიკოზმა დიდი წყალობა დამართეს მალალაშვილებსაც: რადგანაც „სოფლის ვითარებისაგან პატიოსანი ივანისძეთა საქადაგო სახლი და სახელი უმკვიდრო ქმნილ

1. ქრნ. II 242. 2. იქვე 213-214; იხ. ნაბ. III 3-5. 3. ქრნ. II 223-224, 235, 244-277; იხ. ნაბ. III 14. 34.

იყო“, „ესრეთ რომელ არც არა მისი ნათესავი დარჩა“, მაღალაშვილები ბი „ახლად ივანისძემ და ქადაგად განაჩინეს და შეიყვანეს“, და მთელი „საქადაგო მამული, შესავალი და სახელო“ უბოძეს „ახალსა ივანისძესა“, ე. ი. მაღალაშვილს¹. მეთხოთმეტე საუკუნის დამდგენე მეფეებს აბულახტარისძეთა მამული „სამკვიდროდ“ უბოძებიათ ზევდგინიძეებისათვის². ამავე საუკუნის სიგრძეზე ზევდგინიძეებმა სხვა მამულიც ბევრი იზოვეს, ამილახვრის დიდი თანამდებობაც სამემკვიდროდ მიიჩემეს და ბოლოს ამ ხელის სახელწოდებაც გაიგვარეს.

1487 წ. კონსტანტინე მეფემ მირიანისძის მთელი მამული უბოძა საღვინის მოლარეს ქავთარაძეს ახალციხელსა და მისს სახლს, რადგანაც „მირიანისძე დაბოლოვდა და უმკვიდრო იქნა“³.

ასეთ ეპოქაში დაიბადნენ ბარათაშვილინიც, რომ უკვე მე-15 ს. მეორე ნახევარში ეს გვარი ვრცელთა და ძლიერი, უეჭველია. დავით ქართლის მეფის ზეობაში, 1523 წ. გაყრილან გუგუნა და გერმანოზ ბარათაშვილინი თავიანთი ძმებითურთ. მაგრამ ეს სახლი თვითონ ყოფილა ცალკე შტოდ გამოყოფილი, — ცხადია, მეორე გაყრაზე ადრე, — ბარათაშვილთა საგვარეულოდან: ამ „საქმის გასაჩენლად“, დამსხდარ პირთა შორის მოხსენებული არიან ბარათიანი იარალ და ორბელ, ხოლო გვარის მნიშვნელობაზე მიუთითებს ის გარემოება, რომ გაყრას თვით მეფე ხელმძღვანელობს⁴. საბუთი საინტერესოა იმ მხრივაც, რომ აქ მოცემულია ცნობები საგვარეულო სამფლობელოს ფარგლებს შესახებ: ბარათაშვილთა ამ შტოს რამდენიმე ათეული ვასალი აზნაურის გვარი ჰყოლია, მამულები-კი გაბნეული ჰქონია მთელი თანამედროვე თეთრი-წყაროს რაიონის სივრცეზე⁵. მომდევნო მეფობაში ბარათაშვილთა ახალი გაყრა ხდება, რომლის საბუთიც ბარათაშვილთა სამფლობელოს უჩვენებს, აღნიშნულის გარდა, უკვე მარნეულისა და დმანისის რაიონებშიც⁶. ასეთი საბატონოს ჩამოყალიბებისათვის, ცხადია, არამცირედი დრო იყო საჭირო. მართლაც, მე-15 ს. მეორე ნახევარში ბარათაშვილები ამ მხარეში არა მარტო ჩანან უკვე, არამედ პოულობენ კიდევაც. მათ ამ დროს სპეციალური მემატრიანეც უჩნდებათ, რომელიც ბაგრატიის მეფობის ისტორიის საფარველით, არსებითად ამ საგვარეულოს განდიდებისათვის შრომობს. დასახელებულ წყაროს ტენდენციური მოთხრობით, როცა, 1477 წ., უზუნ-ჰასანი საქართველოს შემოესია და სომხითს მოვიდა, „ორბეთის ძირსა დიდად კარგად დახვდეს ბარათიანი“, ე.ი. მტერს სათანადო პასუხი გასცესო. მაგრამ ტფილისის ალების შემდგომ ჰასანის მიერ, ურთიერთობა შეცვლილა: ყანეს ბარათიანი „მიუნდვია“, „მრავალნი მიუცია და აღუესნია პირთამდინ“. მიუხედავად ამისა, მოკვდა თუ არა ჰასანი, „ჩაუხდეს ბარათიანი, დაიფორაქეს ელი“⁷. როცა, 1486 წ., „იყუბ-ყანმა დალაშქრა ეს მხარე, — მაშინაც თითქოს,

1. ქრქ. II 192, 290; შუალრ. იქვე 318; ისგ. საბ. III 42. 2. ისგ. საბ. II 4. 3. ქრქ. II 305. 4. ნაწილობრივ. მეფის ყურადღება იმითაც ახსნება, რა თქმა უნდა, რომ მას ცოლად ბარათაშვილის ქალი ჰყავდა. 5. ქრქ. II 349... მოამბე, 1924 წ., წ. I, 173 შემდგ. „ბარათიანი გაყრის წიგნი, გამოც. ს. კაკაბაძის მიერ).

მტრისათვის, მთავარი პასუხის მიმცემი ბარათიანი ყოფილანდობის დევნო სამხედრო ამბებშიც ყველაზე აქტიუალური აქ ბარათაშვილი ჩანან. საფიქრებელია რომ მათ ამ დროს ბეჭი ისარგებლეს, კერძოდ, მის გამო, რომ ჯერ ბაგრატი მეფის, ხოლო შემდეგ კონსტანტინე მეფის კარზე ბარათაშვილი დიდად ყოფილან დანინაურებულნი. კონსტანტინეს თავის რძლადაც და სადედოფლოდაც მოუყვანა ბარათაშვილის ასული².

საიდანლა გაჩნდნენ ეს ბარათაშვილი? უკვე ვახუშტიმ აღნიშნა, რომ ამ კითხვაზე პასუხს იძლევა საგვარეულო გარდმოცემა, რომელსაც დოკუმენტალური მასალაც უჭერს მხარს: „... ბარათაშვილი, რომელთა უწყრავთ გაჩიანისა და გარდაბნის საერისთონი, ტფილისის სახრით, ვიდრე ლორე-ფანავრამდე, თვინიერ მეფისა სახასოთა და შენირულობათა ეკლესიასათა. ხოლო იტყვიან ესენი ჩამომავლობასა ქაჩიბაძისასა, რომელსა აცხადებს გუჯარნი და სიგელი მათნი, მეფეთაგან წყალობისანი. კვალად ყაფლანისშვილი და აბაშისშვილი — სამთა ძმათა შვილობასა. არამედ ყაფლანისშვილი იტყვის გვარობასა მათსა, განა ორბელიანობასა. გარნა იყო ორბელიანი სხვა და ქაჩიბაძე სხვა გვარიმ არამედ ოდენ განიყვნენ ძმანი, ბარათასაგან არიან ბარათიანი, რომლისა მიერ ენოდა ადგილსა მათ საბარათიანოდ. ხოლო აბაშისაგან — აბაშისშვილი და ეგრეთვე სხვანი, რომელი არიან ბარათიანთაგანივე. განა საგონებელ არს, ყაფლანიანთაცა მესამეს ძმას ენოდა ორბელი, და მის მიერ ორბელიანი იწოდნენ, თვარე წინათქმული არა განმართლდებიან..., ხოლო ზურაბისშვილს, იარალიშვილს და სოლარაშვილს იტყვიან არა ბარათიანობასა, არამედ მამულინი და სასაფლაონი მათნი აჩენენ მასვე ყოფასა“³. შემდეგ ვახუშტი მიუთითებს ბარათიანთ გუჯარზე, „რომელ არს ბეთანიას“.

აღნიშნულ გენეალოგიას აშკარად ადასტურებენ ის დოკუმენტები, რომელნიც მცხეთის საკათალიკოზო ტახტის უფლებებს ამტკიცებენ სოფ. ყორანთის მიმართ სომხითში. ეს სოფელი ჯერ მცხეთისათვის შეუწირავთ სალაროს მოლარეს ბარათა ქაჩიბაძეს, მის ცოლს თინათინს და მათს შვილებს დავითს, გერმანოზსა და ლაპას, რომელიც ყორანთას თავიანთს „მკვიდრ მამულს, მოუდევარსა და უსარჩელილს“ უწოდებენ⁴. შემდეგ ამ ბარათას უფროსი შვილი, რომელსაც მამის თანამდებობა დაუმკვიდრებია, კვლავ აძლევს დოკუმენტს მცხეთას. აქ, „ქაჩიბაძენი, სალაროს მოლარე დავით, ძმა მის გერმანოზ და

1. „ქართლის ცხოვრება“-ს გაგრძელება: შ. ჯანაშვილი, ნაშრომი 1-37 შემდ. ეხლა ძნელი სათქმელია, მეზაგიანის ურამა: შულამ ბარათიანთა და ორბეთისძირულითა გაუმარჯვის“, ამას ხომ არ მოწმობს, რომ ორბეთის ძირი შიდად არ ემორჩილება ამ დროს ჯერ კიდევ ბარათაშვილებს. 2. ქრნ. II 306, რომ ეს ქალი თავის ქმნის „უხველად“ არის მინეული, ეს მეტი ქართ. სახელ. სამართლის გამოძახალია, რომელიც მეფის სახელს ქვეყნურღმობის დამოყვრებას უკრძალავდა. 3. გეოგრაფია, ბროსის გამ., 40-42. 4. ქრნ. II 232; ისგ. საბ. III 36-37; მეტად საყურადღებოა ერთი დოკუმენტი, რომელიც ბარათის მთავრების ალექსანდრე მეფის ხანას, 1412-1442 წ.წ. (ხოცად გაყვრულია ბარათისა, მისი ცოლის თინათინისა და შვილების დავითისა და გერმანოზისაგან, რომელიც უხვეულია ქაჩიბაძეები არიან), მაგრამ ეჭვს იწვევს ხოცელის თარიღი, ის. ხაქ. ხაძე. I 66-67.

შვილნი მათნი ლაბა, ბარათა, სურამელი და ქავთარ“ აცხადებენ, რომ მათ, „სივანისა მიუმხდრობითა და ავთა მზაკვართა კაცთა ენითა და შემობეზღებითა“, ერთ ხანს ყორანთ „უკუუჭკერით“, ეი. ნაურთმევიით, ესლა-კი ისევ უბრუნებენ კათალიკოსს, მშობლების სურვილის შესასრულებლად. ამასთანავე საბუთი შეიცავს რამდენსამე საყურადღებო ცნობას: მეტად მნიშვნელოვანია, რომ ეს ქაჩიბაძენი თავიანთ თავს „სამშვილდის მებატონეებს“ ეძახიან; შემდეგ საინტერესოა, რომ ამ საბუთის მტკიცებით, ყორანთა ბარათას და თინათინის „ნაღვანი“ ყოფილა, ეი. შეძენილი; ქრონილოგიისათვის ისიც საინტერესოა, რომ დავითი მამის საბუთს „ძველ სიგელს“ უწოდებს¹. თითქმის სარწმუნოდ შეიძლება მივიჩნიოთ, რომ ამ დავით ქაჩიბაძის უკანასკნელი შვილი ქავთარია ის ქავთარი, რომლის ოჯახი, როგორც ზემოთ ვნახეთ, გაიყარა 1523 წ. და რომელიც უკვე ბარათაშვილებით იხსენიება². ხოლო, უფრო ზოგადად, ყორანთას შემწირველ ქაჩიბაძეთა გაბარათაშვილება უკვე სრულიად უეჭველი ხდება 1529 წლის საბუთიდან, რომელშიაც „ბარათაშვილი აბაში და მისი ძმისწული დავით“ აცხადებენ: „ჩვენთა გვართაგან საალაზოდ შემონირული სოფელი ყორანთა ამონყვედილიყო“ და „ან ჩვენ ახლად მოგახსენე და დავიმტკიცეთ“-ო³. უკანასკნელ კვერს უკრავს ამ არგუმენტებს ლუარსაბ მეფის განაჩენი, რომელშიც გერმანოზ ბარათაშვილი მოიხსენიებს, რომ „ჩვენმა გვარმა კაცმა დიდმა ბარათამა ყორანთა შესწირა“-ო⁴. მართლაც, მთელი მე-16 ს. სიგრძეზე ეს მხარე საბარათაშვილოდ იხსენიება: 1587 წ., მაგ. ერაჯ, გულბა და საჩინო ბარათაშვილები მცხეთიდან ვალად აღებული თეთრის გასასტუმრებლად სწორავენ საკათალიკოსო ტახტს სოფლებს ყორანთას, სამშვილდეს და სამტრედოს⁵, ხოლო შემდეგ, ამავე მიზეზის გამო, მცხეთავე აძლევენ დასახელებულ სოფლებს მოსაზღვრე ნასოფლარ ველკეთილს⁶. ამრიგად, ვახუშტის სიტყვები მართლდება და ბარათაშვილების წარმომავლობა ქაჩიბაძეთაგან სადავოდ აღარ უნდა იყოს მიჩნეული. შეიძლება მეტიც ითქვას: წარმოდგენილი მასალა სარწმუნოს ხდის თედო ყორანის მოსაზრებას, რომ ბარათაშვილობა ამ საგვარეულოს სწორედ ზემოთხსენებულ სალაროს მოლარე ბარათა ქაჩიბაძისაგან შეერქვა, რომელიც მე-15 ს. პირველი ნახევრის პირი უნდა იყოს⁷. ამ მხრივ საგულისხმოა, რომ გერმანოზ ბარათაშვილი მას „დიდ ბარათას“ ეძახის. ეს „სიდიდე“, თვით საგვარეულოს წევრთა შეგნებაში, საფიქრებელია, დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო იმ განსაკუთრებულ დამსახურებასთან, რომელიც ბარათას მიძლოდა საბარათიანო სენიორიის საქმეში. რომ ეს სენიორია არსებითად სწორედ მე-15 ს-ში ყალიბდება, ამას საუკეთესოდ მოწმობს თვით ფაქტი ახალი საგვარეულო სახელის ჩამოყალიბებისა⁸. ხოლო თუ ეს ყოველივე ასეა, მაშინ

1. ქრნ. II 271; ისტ. საბ. III 38-39. 2. იხ. აგრეთვე ქრნ. II 352. 3. ქრნ. II 373. ისტ. საბ. III 59. 4. ქრნ. II 373. 5. ქრნ. II 425. 6. ქრნ. II 426. ისტ. საბ. 55-56. 7. ქრნ. II 353; საქ. საძე. I 66. 8. ეს მოვლად საკითხი ავტორს განხილული აქვს სპეციალურ მონოგრაფიაში. ერთი საბუთი, ქრნ. II 188, საბარათიანოს იხსენებს უკვე 1362 წლსათვის, მაგრამ იგი მრავალმხრივ საეჭვო დოკუმენტია და ვალდებულად უნდა იყოს შეადრ. მხიი განსხვავებული ვარიანტი, საქ. საბ. I 244.

აღბათ სიმართლეს არ დავშორდებით თუ ვიფიქრებთ, რომ „დარბაზის ქაჩიბაძეს სხვებზე ნაკლები, თუ არ მეტი, არ რგებია იმ „დარბაზის ერთა“ შორის, რომელთაც მეფეებმა, მე-15 ს. დამდეგს, მამულები „განუყვნეს და უბოძეს“, როცა აქ კვლავ დაამკვიდრეს თავიანთი ხელისუფლება. თუ ასე მოიქცა ალექსანდრე მეფე ლორის მხარეში, საფიქრელია, რომ ანალოგიურადვე ამბავი უნდა მომხდარიყო ლორესთან მჭიდროდ დაკავშირებულ, მეზობელ სამშვილდის მხარეშიც და, საერთოდ, ქვემო-ქართლში, რომელიც განსაკუთრებით დაზარალდა თემურისაგან.

საიდან გაჩნდნენ ქაჩიბაძეები? ეს უფრო ძნელი საკითხია — აქ უკვე წყაროების მაქსიმალურ ნაკლებობას განვიცდით. თ. ჟორდანიას ქაჩიბა ამ შემთხვევისათვის პირის სახელად მიუჩნევია, სახლდობრ, „დიდი“ ბარათას მამად, მაგრამ თავის მოსაზრებათა საფუძველი მას განმარტებული არა აქვს და არც გვგონია, რომ ეს გუჟანი გამართლდეს. ქაჩიბაძე უფრო ძველი გვარი უნდა იყოს.

ამ მხრივ ჩვენს ყურადღებას იპყრობს ერთი ფაქტი. ფიტარეთის ტაძრის ცნობილ წარწერაში იხსენიებს ვინმე ქავთარი, რომელიც ყოფილა „ამირეჯიბი თვითმპყრობელისა ძლიერისა მეფედ-მეფისა გიორგისი“. წარწერის უკანასკნელი წანაკითხით, რომელიც ექვთ. თაყაიშვილს ეკუთვნის, ქავთარს აუშენებია ფიტარეთის მონასტერი და ლეთისმშობლის საყდარი და მისთვისვე შეუწირავს ტანძია და თევდორწმინდანი. ფიტარეთის მონასტერი იყო მთავარი სასაფლაო ბარათაშვილთა, კერძოდ, ამ საგვარეულოსაგან გამოყოფილ შტოსი, ყაფლანიშვილ-ორბელიანებისა. ამათივე „სამკვიდრო სასახლე“ იყო სოფელი ტანძია¹, სადაც, სულხან-საბა ორბელიანიც. თევდორწმინდანიც, როგორც ექვთ. თაყაიშვილმა გამოარკვია, აგრეთვე ბოლნისის ხეობაში, ეი. ამავე საბარათაშვილოში, მდებარეობდა. ყოველივე ეს უკვე ამახვილებს ინტერესს ქავთარის ვინაობისადმი. ეს ინტერესი კიდევ უფრო გაძლიერდება, როცა მოვიგონებთ, რომ „ქავთარი“, საზოგადოდ, საყვარელი სახელი იყო ბარათაშვილებში, იმდენად რომ ამ საგვარეულოს ერთერთს მრავალრიცხოვან შტოთაგანს „ქავთარიშვილებიც“—კი შეერქვა. საკითხს საბოლოოს გადასწყვეტდა გვარის სახელი, რომ ეს უკანასკნელი უცილობლად იკითხებოდა: წარწერაში იგი, სამწუხაროდ, დაქარაგმებულია „ქჯვისძე“ ჯგუფის სახით. ქარაგმას არქეოლოგები სხვადასხვანაირად ხსნიან: ბროსე კითხულობს „ქუჯავაძე“—დ, თაყაიშვილი — „ქაჯავაძისძე“—დ, თ. ჟორდანიას — „ქოტვასძე“—დ². ცხადია, რომ აქ ხმოვნები სავსებით ნებისმიერად არის ჩასმული. ხოლო თუ ყოველივე ზემოთქმულს გავითვალისწინებთ,

1. ქრწ. II 497. 2. ღანგის ახიაგიპუს, გ- II 1-რე ლიერ. შგ- .1852. გვ. 112 შემდ. თ. იქვე. გაბ. III წარწერის პალეოგრაფიული პირი; ექ. თაყაიშვილი, სომხით-საორბელის ძეგლების წარწერები; ქრწ. II 177.

გაცილებით უფრო მეტი საბუთი გვექნება ჩვენთვის საინტერესო სიტყვა „ქაჯიფაისძე“-დ ნავეითხით და მიღებული ფორმა „ქაჩიბაისძის“ მხოლოდ ვარიანტულ ტრანსკრიფციად მივიჩნით, რომელიც, იქნებ, სეციფიკური წრის გამოთქმის სხვაობასაც ემყარებოდა. ფრად სარწმუნო ხდება, რომ ამირეჯიბი ქავთარ ქაჯიფაისძე ქაჩიბაძე-ბარათაშვილების ერთი უმორეულესი, ისტორიაში ცნობილი, წინაპართაგანია. ამის შემდეგ ყურადღება უნდა შევაჩეროთ წარწერის ორს, მკაფიო და ხაზმოსამულ, ჩვენებაზე: 1) ფიტარეთის „აღშენებაში“ „არა ვისი ჰრ-თავს, თვინერ ჩემისა ლაშქრისა და ხრმლითა მოგებულისა“, ეი. რომ ეს საქმე ქავთარს შეუსრულებია მხოლოდ თავის ლაშქრითა და ხმლით ანუ, სხვანაირად რომ ვთქვათ, ომში მარტოოდენ მის მიერ ნაშოვნი ფულით: 2) რომ ტანძია და თევდორენმინდანი ქავთარს უყიდნია აგრეთვე მის მიერ ომში ნაშოვნი ფულით: „ვიყიდენ ტანძიაი და თევდორენმინდანი ჩემითავე ხრმლითა მონაგებითა საფასითა“-ო. პირველ ცნობას ყველანი ისე განმარტავენ, თითქოს იგი ეკლესიის აშენებაზე მოგვითხრობდეს. ამ აზრის გადაჭრით მიღება ძნელია. ტექსტის „აღშენება“ შეიძლება „განახლებასაც“ ნიშნავდეს¹. ის გარემოება-კი, რომ წარწერის ხასიათი „კლასიკური ხანის სილამაზეს მოგვაგონებს“ (თაყაიშვილის ავტორიტეტულ განცხადებით), მაშინ, როცა თვით ძველი ყველას მიერ აღიარებული, — დამაფიქრებელი ხდება. ხოლო ფაქტი, რომ წარწერა შესრულებულია კარიბუის შიგ-ნით და „ასოებიც წარწერისა ღრმად არ არიან ამოჭრილნი“ (თაყაიშ-ვილი), — რაც მოწმობს წარწერის ამოჭრას უკვე ამოყვანილ კედელზე, — გვაფიქრებინებს, რომ წარწერა ძეგლზე გვიანდელი უნდა იყოს და ცნობაში ტაძრის განახლება უნდა იგულისხმებოდეს. კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია მეორე ცნობა: ქაჯიფაისძე-ქაჩიბაძისათვის ის პუნ-ქტები, რომელნიც შემდეგში ბარათიანთ სამლობელოს ერთი ყვე-ლაზე უფრო ნიშანდობლივ შემადგენელი ნაწილთაგანია და საჯ-დომსაც-კი შეადგენს ბარათაშვილების მთავარი შტოსათვის, ფიტ-არეთის წარწერის ამოჭრის დროისათვის მემკვიდრეობით მამული კი არ არის, არამედ ახლად შექმნილი ყიდვის გზით. ქაჯიფაისძე-ქაჩიბაძე ტანძიასა და თევდორენმინდაში, და იქნებ ფიტარეთშიაც, ახლად მოსული მფლობელია. რა დროს ცხოვრობს ამირეჯიბი ქავთარ ქაჯიფაძე? სამწუხაროდ, წარწერა უთარილოა, თუ არ ვიანგარიშებთ ზოგადსა და გაურკვეველ ცნობას გიორგი მეფის ზეობის შესახებ. საერთოდ ფიქრობენ, რომ ეს არის მე-14 ს. პირველი ნახევრის გიორ-გი („ბრწყინვალე“); ბროსე, რომელსაც ემხრობა თაყაიშვილი, ამას არადაამაჯერებელ საბუთებით ამტკიცებს, კერძოდ, ფიქრობს, რომ ასეთი მშვენიერი ძეგლის აშენება არ შეეძლოთ დასახელებულ ხანის

1. იხ. ნ. ბერძენიშვილი, მცხეთის საბუთი XI ს., საქ. მუშეუშის მოამბე, გ. VI. 'ქება მეფისა ბაქარისა, - მამუკა ბარათაშვილის მიერ თქმული 1734 წ.' საქ. მუშ. ხელნაწ. განვ. № 303, გვ. კ. აქ მამუკა ბაქარს მიმართავს: „ხარ დაეთოსა, ხართ ვით თხა, მუბრძოლა წყოხად ვარ გამაძისა, შენგან მუე ბარათ! ვინ ძირად ბართ, ქავთარს მოეე ქაჩიბაძისა, გაქოს მონაძა, დაწეთა მონაძა, ვის არა აქენდეს ზოგთა მონაძისა“.

შემდეგაო. მაგრამ ასეთ მოსაზრებას, სხვა არა იყოს რა, აშენებისა და წარწერის ამოჭრის თანადროულობის დაუსაბუთებულობა ეწინააღმდეგება. თ. ჟორდანიას ზოგად პალეოგრაფიულ მოსაზრებას ემყარება, რაც აგრეთვე სრულეებით არადაამარწმუნებელია. საკითხი გადაუწყვეტელი რჩება. მხოლოდ აქ ჩვენ უნებლიეთ გვაგონდება ცნობილი მამუკა ბარათაშვილის ნათქვამი ბარათაშვილთა წარმომავლობის შესახებ: „უნ ძირად ბარათ, ქავთარის მოძე ქაჩიბაძისა“. აქ თითქოს ის აზრი უნდა იყოს გამოხატული, რომ ბარათაშვილები წარმოსდგებიან ბარათა ქავთარის ძის ქაჩიბაძისაგან. იქნებ მამუკას ჰქონდა ცნობა იმის შესახებ, რომ „დიდ“ ბარათას მამას ქავთარი ერქვა სახელად? მაშინ ხომ არ შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ ეს ქავთარი ამირეჯიბი ქავთარია და იგი ცხოვრობს ბაგრატი და გიორგი მეფეების დროს, ე.ი. მე-14 ს. დამლევს? ან შესაძლოა უფრო სარწმუნო იყოს ამ ცნობის მეორეგვარი გაგება: ბარათაშვილები წარმოსდგებიან ბარათსაგან, რომელიც არის შორეული შთამომავალი („მოძე!“ ამ იშვიათი სიტყვის ნამდვილი აზრია საძიებელი) ქავთარ ქაჩიბაძისა, რომელიც იქნებ მართლაც გიორგი ბრწყინვალესდროინდელი პირი იყო. საკითხი ჯერ არ შეიძლება გადანყვეტილად იყოს მიჩნეული.

მამუკა ბარათაშვილის ცნობა ახალ შუქში ჩნდება ერთი გარემოების წყალობით. ბარათაშვილთა ჩამომავლობით ჯერ კიდევ ძველადვე დაინტერესებულან თვით საგვარეულოს წევრები და ვილაცას ამათგან სათანადო თხრობაც შეუთხზავს. ამ გენეალოგიური თხრობით, რომელშიაც ისტორიული სინამდვილე და ლეგენდა საკმაოდ გამჭვირვალედ არის ერთმანეთში არეული, ბარათაშვილთა და მათი განაყოფი საგვარეულოს წინაპარი არის ვითომც ვინმე ბირიან აბაში, რომელიც საქართველოში მოსულა 768 წ., ქრისტიანული წელთაღრიცხვით. იგი ყოფილა „კაცი ამირთ-ამირი“, „დიდი კრებულის ელით“, მეფეს ბაგრატს, დავითის ძეს, დიდი მამული მიუტცია აბაშისათვის, — ვერეს, ბედნის, არჯენის, ფარავნის ბორცვისა და ლელვის მდინარეები „თავისის ხევისთავითა“, — და მოყვრადაც მოჰკიდებია მას. თვითონ აბაში ვითომც ორბუთსა და გმირთ-კვეთილს დასახლებულა. მისი გარდაცვალების შემდეგ მის შვილებს, რომელთაც მამის მამული და ადგილი დარჩენიათ, გვარადაც ვითომც აბაშიშვილები შერქმევიათ. მაგრამ „გარდაიცვალა რამდენიმე დრო და ჟამი და დაერქო ქართველ ქაჩიბაძე, რამდენიმე წელიწადი ქართველ ქაჩიბაძე ვიყავით“. შემდეგ კვლავ „გარდაიცვალა დრო და ჟამი და დაგვერქვა ბარათიანნი. ამ ბარათაშვილობაში ვესახლენით ენაგეთს“. აქ გაყრილან მეფე ალექსანდრე გიორგის ძის დროს, 317 წლით ამ დოკუმენტის შედგენამდის. გაყრილნი, იოანე ბარათაშვილის შვილნი, რომელთაც მთლად ცხრა ატასი კომლი გლეხი და აზნაური ჰრგებიით მამისაგან,

1. თომხა და მამუკას ძმობა დადგენილა პ. ინგოროყვას მიერ ახალი ხაარქეთი ცნობების ნიადაგზე.

სხვადასხვა ადგილას დამსხდარან: უფროსი აბაში — სამშვილდეს, გუგუნა-ალგეთს, უმცროსი, დავითი-გარეჯას. დასასრულ, „მემატიანე“ ერთ ცნობასაც აწვდის მკითხველს: „ძველი წიგნი და გუჯრები, ბირიან აბაშისა და ქაჩიბაძობისა, ყველა მანგლისის სამალავში ბირიანის წიგნები ლანგ-თემურ დანვა; და ქართველ ქაჩიბაძობის წიგნი, მანგლელი საბა, ქვათახევს იყო, იმას ჰქონდა. ის მაგლელი საბა ლანგ-თემურ ქვათახევს, საყდარში, დანვა, წიგნები და გურჯები ძველი იქ დაიკარგა. და ბარათაშვილობის წიგნები და გაყრის წიგნები არის, როგორცა გაყრილან და ვის რა ვის რგებია, ხეობა თუ მამული“.

ამ თხრობის ჩვენებათა გაგებისათვის ყურადღება უნდა მიექცეს დოკუმენტის ბიბლიოგრაფიულ ცნობას: წარმოდგენილი პირი, 1754-1755 წ., გადმოუნერია იესე მოლარეთუხუცესს იმ „გურჯისპირიდან“, რომელიც ძველის ბეთანიური ეკუმენოლოგის მიხედვით გაუკეთებია ვინმე დეკანოზს იესე 1704 წ., 7 მარტს, „უამთა მეფობისა გიორგისაა, ჯანიშინობასა ბატონიშვილის ვახტანგისა“.

ეს პირის პირი ჰკუთვნებია თომა კანჭაშვილს, რომელიც სხვა წყაროებიდან ცნობილი თომა ბარათაშვილია, რასაც ცხად-ჰყოფს მინანერში დაცული ჩვენებაც. ხოლო აღნიშნული თომა ძმა ყოფილა იმ მამუკასი, რომლის გენეალოგიური მითითება ზემოთ იყო მოტანილი. ესლა ნათელია რომ მამუკას გენეალოგია დამყარებულია სხვა ხასიათის წყაროებზე, ვიდრე წარმოდგენილი თხრობა. პირველი თითქმის მთლიანად ეთანხმება დოკუმენტალურ ცნობებს, მეორე-კი თითქმის ამ უკანასკნელთა შევსებას ლამობს. ერთი ოჯახის წევრთა ეს განსხვავებული ცნობები თავიანთი საგვარეულოს შესახებ მოწმობს რომ ეს გენეალოგიები საერთოდ ახალი წარმოშობისა იყო და მათ ჯერ კიდევ დადგენილი და საყოველთაოდ მიღებული სახე არ ჰქონდათ. შეიძლებოდა, რა თქმა უნდა, საკითხი დაგვესვა ხომ არ უდრის „ბეთანის გუჯრის“ „ქართველი“ მამუკას ჩვენებებს „ქავთარს“, ეი. ხომ არა გვაქვს აქ ერთდაიმავე ცნობის ტრანსფორმაციები, ამათუჲმ გზით წარმოშობილი, მაგრამ ამ მხრივ დაბრკოლებას წარმოადგენს მოცემული ტერმინების განსხვავებული ფუნქციები: „ქართველი“ მსაზღვრელია და განმარტება, „ქავთარი“-კი — პირის სახელი. რა თქმა უნდა, „ბეთანის გუჯარში“ ბეჭრი რამ შეთხზულია. ასეთი ჩანს, მაგ.: ცნობა ბირიან აბაშის შესახებ. მაგრამ თხრობის ორი ჩვენება ჩვენ საყურადღებოდ მიგვაჩნია, პირველი ცნობა, რომელიც ამტიკი-ცებს ლანგ-თემურის მიერ ქაჩიბაძე-ბარათაშვილთა ძველი საბუთების განადგურებას, მხოლოდ იმის მოწმობაა, რომ უკვე მე-18 ს. დამდეგს თვით საგვარეულოში არ მოიპოვებოდა არავითარი დოკუმენტალური მასალა, თემურის ხანაზე აღწინდელი. საგვარეულო არქივის დასაბამი მე-14 საუკუნეს ვეღარ აღწევდა. მეორე ჩვენება, კიდევ უფრო მეტი ცნობისმოყვარეობის აღმძვრელი ისაა, რომელიც ამტიკი-ცებს, რომ ერთ დროს საგვარეულოს „ქართველ ქაჩიბაძე“ ეწოდებო-

და და მხოლოდ შემდეგ შეერთება მას ბარათაშვილობა. ეს მტკიცებულებები თხრობაში სამჯერ არის განმეორებული და თან ერთი კონკრეტული ცნობაცაა დართული. სახელდობრ, რომ „ქართველ ქაჩიბაძობის წიგნი“ საბა მანგლელთან ერთად დაილუბა ქვათახევში, როცა თემურმა ეს მონასტერი დანვა.

რას ნიშნავს „ქართველი“ ამ შემთხვევაში? როგორც უკვე ვამბობდით, ეს ტერმინი აქ მსაზღვრელის როლში გვევლინება, იგი მიუთითებს იმაზე რომ ეს ქაჩიბაძენი შტო იყვნენ უფრო ვრცელი საგვარეულოსი, რომლის სხვა განათკოტები თუ ძირითადი ტანი სხვაგან დარჩა. „ქართველ ქაჩიბაძე“ არა ქართველ ქაჩიბაძეს გულისხმობს. ამასთან ერთად ჩვენ დაუჯერებელი გვგონია, რომ მოცემული ცნობა გამოგონილი იყოს, იგი მეტად ნიშანდობლივია და კონკრეტული. ეს ცნობა რომ გამოგონილი და შეთხზული იყოს, მაში უფრო ბუნებრივი იქნებოდა ავტორს იგი ბირიამ აბაშთან დაეკავშირებინა: მისი თხრობით ხომ სწორედ ბირიამ აბაშია მოსული, „ქართველ ქაჩიბაძე“-კი აბაშის ადგილობრივ და მერმინდელ შთამომავლთა სახელია. ამიტომ, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ აქ რალაც გადმოცემასა თუ სხვა გზით დაცულ, მოგონებასთან გვაქვს საქმე. თვით ამ გვარსახელის სტრუქტურა იძლევა ერთგვარ საშუალებას საიდუმლოების გახსნის ცდისათვის.

ის ძირითადი ელემენტი, რომელიც ქართულად გაფორმებული სახით წარმოდგენილია ამ გვარსახელში — „ქაჩიბა“, უკვე პირველივე შეხედვით არა ქართული წარმოების შთაბეჭდილებას სტოვებს. თუ სწორია ზემოთ, თავის ადგილას გამოთქმული მოსაზრება ამირეჯიბი ქავთარის ვინაობის შესახებ, მაშინ ჩვენს მა წარმოების განსხვავებული ფორმაც გვაქვს — „ქაჩიბა“. ამ ფაქტების თავისებურების შესწავლა ჩვენთვის დიდად სარწმუნოს ხდის მათს მომდინარეობას დასავლეთ საქართველოდან.

ჯერ ერთი, მოვიგონოთ, რომ იგივე გვარი, მხოლოდ მეგრულად გაფორმებული, დღესაც ცოცხალია: „ქაჩიბაია“. „ქაჩიბაია“ „ქაჩიბაძის“ ნათესაობა ეჭვს გარეშეა. მეგრული ფაქტი იმიტაც არის საინტერესო, რომ იგი თითქოს მოძრაობის გზაზედაც მიუთითებს. მსგავსივე აღნაგობის არაერთ სხვა მეგრულ გვართან ერთად (ჩაჩიბაია, ალჩიბაია, კაკუბაია-კაკუბაია, ეზუგბაია, ქეცბაია და სხვა). მოცემულიც უეჭველად აფხაზური წარმოშობისაა: მათ ახასიათებთ აფხაზურის გვარისსახელთა ერთი ჯგუფის სპეციფიკური დაბოლოება -ბა, რომელსაც შემდეგში მეგრული იდენტური ფუნქციის დაბოლოება -ია ნაჰმატეობია.

ქაჩიბაძეების გადმოსვლა აღმ. საქართველოში, ცხადია, ძალიან ძველი ამბავია, იგი უკავშირდება ერთს უაღრესად საყურადღებო ისტორიულ მოვლენას საქართველოს ისტორიაში, რომელიც არამც-თუ ჯერ შესწავლილი არ არის, საკითხის სახითაც წამოყენებული

არ ყოფილა. ამ წერილების ფარგლები ჩვენ საშუალებას გვაძლევს აღნიშნული პრობლემა აქ ვრცლად განვიხილოთ!

ჩვენ ვგულისხმობთ იმ ფეოდალურ „კოლონიზაციას“, „იმპიგრაციას“, რომელიც ლიხთამერეთში ლიხთიმერეთიდან მომდინარეობს გარკვეულ ხანაში. დასავლეთიდან წამოსულმა ფეოდალურმა ექსპანსიამ აღმ. საქართველო სხვადასხვადროინდელი, მეტნაკლები სიმაღლის და განსხვავებული ხასიათის, ტალღებით დაფარა. დაკავშირებული იყო ეს პროცესი თვით საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ურთიერთობების განვითარების სხვადასხვა საფეხურთან.

პიონერი ამ მხრივ იყო ვინმე ლიპარიტი, რომელმაც მეცხრე საუკუნის მეორე ნახევარში „შეიყვრნა ქვეყანანი თრიალეთისანი, ალაგო ციხე კლდე-კართა“ და საძირკველი ჩაუყარა კლდე-კარის ერისთავთ-ერისთავების სახლს, რომელიც უძლიერეს ფეოდალურ ბუდედ იქცევა და რომლის გვიანდელი წარმომადგენელი, აგრეთვე ლიპარიტი, აღმოს. საქართველოს უგვირგვინო მეფეა მე-11 ს-ში. ამ საგვარეულოს, სრული შეცდომით, ორბელიანებს ეძახიან. მაშინ როდესაც მისი ნამდვილი გვარის სახელი იყო „ბალუაში“, მეგრულ-ჭანურ გვარებისათვის დამახასიათებელ ფორმით. წარმოშობით ეს საგვარეულო არგვეთიდან, ე.ი. დღევანდელი ზემო-იმერეთიდან, მოდიოდა და მისი მამაპაპეული რეზიდენცია კაცხი იყო. ქართლელმა ბაღვაშებმა თავიანთი უფლება თანდათან გააჯრცელეს თრიალეთსა, ალგეთის ხევსა და, საერთოდ, ქვემო ქართლის იმ ნაწილზე, რომელმაც შემდეგში საბარათიანოს სახელწოდება მიიღო.

თუ ქართლელ ბაღვაშების ურთიერთობა აფხაზთა მეფეებთან თავისებური ხასიათისა იყო და მათი ლიხთ-იმერეთს გადმოსვლა შესაძლოა ამ მეფეთაგან დამოკიდებულების ნაყოფი კი არ იყოს, არამედ სულ სხვა ურთიერთობების შედეგი, ყოველ შემთხვევაში, სხვა ფეოდალურ სახლების დაჯდომა აღმოს. საქართველოში უეჭველად აღნიშნულ ექსპანსიას უკავშირდება. ასეთია, მაგ., საზვერელ აზნაურების, ჩიჯავაძეების დასმა თანამედროვე ქართლის ზემო ნაწილში, იმერეთ-ამერეთის ყველაზე სამხრეთით მდებარე გზაზე. ეს დიდი აზნაურები აქ უკვე მე-10 ს. პირველ ნახევარში ჩანან. იმავე საუკუნის მეორე ნახევარში ქართლში პოულობენ ერისთავნი მარუშიძენი, რომელნიც გვარის მიხედვით (-შიძე) აგრეთვე უეჭველად ლიხთიმერეთიდან მომდინარეობენ. საფიქრებელია, რომ ამავე ხანაში იმერეთ-ამერეთის ყველაზე ჩრდილოეთით მდებარე გზაზე სხდებიან ანჩაბაძენი, რომელთა გვარისსახელიც, თავის წარმომავლობითა და მერმინდელ ისტორიით (ბაძე), „ქაჩიბაძის“ სრულ ანალოგს წარმოადგენს². „ანჩაბაძის“ მიხედვით იქმნება ფეოდალური რეზიდენციის სახელწოდება „აჩაბეთი“³, ხოლო ამ უკანასკნელიდან — ახალი სამფლობელო სახელი „მჩაბელი“⁴.

1. ეს საკითხი ავტორს საყვილურ მონოგრაფიაში აქვს განიხილილი. მხვათვინ უაქტები სხევი მოიპოვება. შუადრ. მაგ., ბედილ მაიაგურესკოპოსის, ვინმე მიქელის, გვარი გონგლიბაძისუ, მარი, ალაბი გვ. 3. 2. ალგეთის სეობაში არის სოფელი „ჩაზუბეთი“, რომლის სახელწოდება, შესაძლოა ანალოგიურად წარმოშობისა იყოს, ყოველ შემთხვევაში, დამაფიქრებელია.

ქაჩიბაძენი, ჩვენ ვფიქრობთ ამ ნაკადმა მოიყვანა ქართული იქნება ქაჩიბაძენი თავდაპირველად ბალვაშთა ან ამ უკანასკნელთა ერთ-ერთ შტოს ვასალები იყვნენ?¹

ერთ ცნობილ დოკუმენტში, რომელიც გაცემულია თამარ მეფის მიერ 1202 წ., დაცულია ჩვენს თემასთან მეტნაკლებად დაკავშირებული საყურადღებო ფაქტები. თამარი სწირავს შიო-მღვიმეს სასეფო გლეხებს, ორ კომლს, გვარად ქიქოსძეებს თუ ქოსაისძეებს. ამ ყმებს სხალტიბიდან მღვიმეში გაყვანილი წყალსადენის „კაზმა“ (მოვლა-პატრონობა) ევალებოდათ. საბუთის ერთ-ერთ მინაწერში, რომელიც ამ საქმის ინიციატორსა და განმახორციელებელს, ანტომ მნიგნობართუხუცესს ეკუთვნის, დასახელებულ გლეხების შესახებ მეტად საინტერესო ცნობა ჩნდება: ქიქოსძეები „აფხაზეთი“ ყოფილან, ე.ი. „აფხაზეთიდან“, ანუ ლიხთიმერეთიდან მოსულნი თუ მოყვანილნი. გარდა ამისა, სიგელი შეიცავს ერთს ახალს, ჩვენთვის კიდევ უფრო საინტერესო ცნობას. ცალკე მინაწერში მღვიმის კრებული აცხადებს, რომ რადგანაც მეფისაგან შეწირული ორი კომლი „არა ეყოფოდეს მკაზმავად წყაროსა“, კრებულმა, უკვე თავის ყმათა რიცხვიდან, იმავე საქმეს ორი ახალი კომლი მიუყენა. მათგან, მეორე გლეხი გარედან მოსული ქაჩაბურაისძე ყოფილა. „გარეთ მოსული“ სხვა თემიდან მოსულს ნიშნავს. რადგანაც ეს გლეხი ქიქოსძეების გვერდით იხსენიება, ინებლიეთ ჩნდება მოსაზრება, რომ ისინიც „აფხაზეთი“ ანუ აფხაზეთიდან მოსულნი იყვნენ. ამაში თვით გვარის ფორმაც ხომ კიდევ უფრო მეტად გვარწმუნებს — აქ იგივე აფხაზური დაბოლოებაა, უკვე ორმაგი ქართული სუფიქსაციით წარმოდგენილი: -ბა+ურ+ძე.

დავასკვნათ. წარმოდგენილ მოსაზრებათა მიხედვით შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ საქართველოს ფეოდალურ მონარქიის არსებობის ხანაში სხვა ლიხთიმერელ „კოლონიზატორებთან“ თუ „კოლონისტებთან“ ერთად ქართლში გადმოდიან ქაჯიფაისძე-ქაჩიბაძენი. მათი მოძრაობის გზაზე ნაწილობრივ უნდა მიუთითებდეს „ქაჩიბაია“ — „ქაჩაბურასძის“ არსებობის ფაქტები. სხვადასხვა სოციალურ მნიშვნელობის ერთეულის დაკავშირება ამ მოძრაობაში სავსებით ბუნებრივია: მოდიოდნენ არა მარტო სენიორები, არამედ მათ თან მოსდევდათ მათი ვასალები, არიერ-ვასალები, ყმები და შინაყმები. რომელ საფეხურზე იდგნენ თვით ქაჩიბაძენი გადმოსვლის მომენტში, არ ჩანს, მაგრამ ვფიქრობთ, რომ არც თუ ძალიან მაღალზე. მათი განდიდება მერმინდელი ხანის საქმეა, როდესაც ისინი ბალვაშორბელთა ნაოხარზე ნელ-ნელა აშენებენ თავიანთ ძლიერებას, ორბეთ-სამშვილდის მეპატრონენი ხდებიან და „საორბელოსაც“ „საბარათიანოდ“ აქცევენ.

1. ჩვენ სრულად უკლებელ-ეყოით საკითხს ქაჩიბაძეების წარმომავლობის შესახებ ორბელთაგან, რადგანაც ეს ამრი, შოგიერთი მკვლევრის მიერ გაკეთდა გამოთქმული, საეჭვო უხაუჯელო გვერდია.

აქვე გთავაზობთ ნიკოლოზ ბარათაშვილის გენეალოგიას, რომელიც ამ მოცულობით პირველად იბეჭდება. გენეალოგიური ხე იწყება გიორგი ბარათაშვილისაგან, რომელიც მოხსენიებულია ისტორიულ საბუთებში 1500 წელს. გენეალოგიურ ხეზე ჩანს, რომ პოეტის დედის ეფემია ორბელიანის და მამის-მელიტონ ბარათაშვილის გენეალოგიური ნუსხა ერთი გენეალოგიური ხის ორ ნაწილია, კერძოდ — ორბელიანების გვარის გენეალოგია არის ბარათაშვილთა გენეალოგიური ხის განშტოება. ეს განშტოება იწყება ორბელ იოთამის ძე ბარათაშვილისაგან, რომელიც, ფაქტიურად, ორბელიანთა გვარის ფუძემდებელია, მისი შვილი ყაფლანი კი — პირველი ორბელიანი (იხ. ნუსხა I №15). გენეალოგიური ტაბულის ავტორია საქართველოში გენეალოგიური კვლევის ფუძემდებელი — საფრანგეთის აკადემიის ნამდვილი წევრი, ბატონი იური კონსტანტინეს ძე ჩიქოვანი. წარმოდგენილ გენეალოგიაში მთლიანად არ არის მოყვანილი არც ბარათაშვილთა და არც ორბელიანთა გვარების გენეალოგიური ტაბულები. აქ მთლიანი სახე აქვს ბარათაშვილთა და ორბელიანთა გენეალოგიური ხის იმ განშტოებებს, რომელთა წარმომადგენლები არიან პოეტის მშობლები — მელიტონი და ეფემია, აგრეთვე გამოწვევის სახით მოცემულია იოთამიშვილი-ბარათაშვილთა ის განშტოება, რომლის წარმომადგენელიც იყო მიხეილ ბარათაევი, რადგან მკითხველთათვის ნათელი იყოს, რა კავშირი ჰქონდა ნიკოლოზ ბარათაშვილის ოჯახს მიხეილ ბარათაევთან.

უნდა აღინიშნოს, რომ პოეტის მამა-მელიტონი სუსტად იყო გარკვეული თავის გენეალოგიაში და, ფაქტიურად, პაპის წინაპრების სახელები არ იცოდა. ამიტომაც არაერთ მის ხელნაწერში გენეალოგიური ხე არაზუსტად არის წარმოდგენილი.

ჩვენ არ ვიცით მელიტონის დიდი პაპის სახელი, თუმცა მელიტონის ერთ-ერთი ხელნაწერი ადასტურებს, რომ იგი იყო შურმაზან რევაზის ძე ბარათაშვილის შთამომავალი.

I ნუსხაში ორბელიანთა და ბარათაშვილთა გენეალოგიური ხე შეგნებულად ერთიანად არის წარმოდგენილი, რადგან ნათელი იყოს ამ გვართა ერთიანობის სურათი.

II ნუსხაში ცალკეა არის წარმოდგენილი პოეტის დედის — ეფემიას პაპის ნიკოლოზ რევაზის ძე ორბელიანის შთამომავლობის გენეალოგიური ტაბულა. ვფიქრობთ, ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედების მკვლევართათვის მნიშვნელოვანი უნდა იყოს, რადგან ამ ტაბულაში ჩანს, თუ რა ნათესაური კავშირი ჰქონდა პოეტს ორბელიანებთან. ტაბულებს ახლავს მასში ასახულ პიროვნებათა შესახებ ვრცელი საინფორმაციო ლექსიკონი, რომელიც ასევე იური ჩიქოვანის მიერ არის შედგენილი.

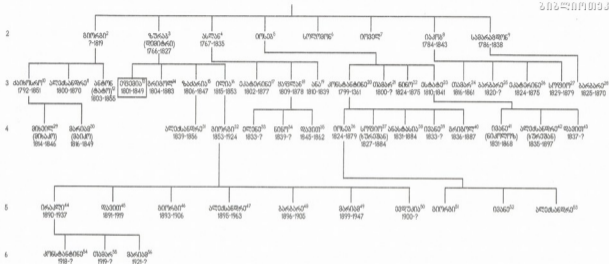
გენეალოგიურ ხეზე მუშაობის ავტორმა ქართული საზოგადოებისათვის დღემდე უცნობი ფაქტი წარმოგვიდგინა: მაგ. მინილ ბარათაევი პოეტის ნათესავი ყოფილა არა მამის, არამედ ბებუის მარიამ (მახია) ბარათაშვილის (იხ. ნუსხა I, №25) მხრიდან.

აქვეა წარმოდგენილი პოეტის წინაპრები ანდრონიკაშვილთა გვარიდან, ნაჩვენებია, როგორი შთამომავალი იყო პოეტი მეფე ერეკლე II-ისა.

გენეალოგიურ ხეზე ნაჩვენებია პიროვნებათა დაბადების და გარდაცვალების თარიღები, თუ ეს ინფორმაცია არ გაგვაჩნია, მინიშნებულია ამ პირის ისტორიულ წყაროებში მოხსენების თარიღი. ამ შემთხვევაში წელი მინიშნებულია 0-ით.

15. ყავლან ორბელის ძე ორბელიანი, დაიღუპა ბრძოლაში 1671 წელს. სახლთუხუცესი, მდივანბეგი. ცოლად ჰყავდა მესხეთის ამილახორის ქალი თამარი, მარაბდის ომში (1624) იბრძოდა სიმონ-ხანის მხარეზე, იყო პირველი ორბელიანი, რომლიდანაც მოდის ეს გვარი.
19. ასლან (ასლანბეგ) ყავლანის ძე ორბელიანი (1636-1702). მოლარეთუხუცესი, სომხთის მოურავი. მეუღლე კათალიკოს ევდემიზის ძმისწული თამარ ლევანის ასული დიასამიძე.
23. ქაიხოსრო ასლანის ძე ორბელიანი, (ჩანს 1707 წელს. მოლარეთუხუცესი, I მეუღლე ლელა (მონაზვნობაში ელისაბედ.) ამირეჯიბი (?-1702), II მეუღლე თინათინ N.
24. აბელ გარსევანის ძე ანდრონიკაშვილი, ქიზიყის მოურავი (მოხსენებულია 1665-1703). ქეთევანი, ერეკლე II-ის ასული.
27. ქაიხოსრო ქაიხოსროს ძე ორბელიანი (?-1747), ქართლის პირველი ვეჭლი, სომხთ-საბარათიანოს სარდალ-მდივანბეგი.
28. პაატა აბელის ძე ანდრონიკაშვილი, ეშიკაღაბაში, ქიზიყის მოურავი, მოკლული იქნა ტურა ვაჩნაძის მიერ.
31. რევაზ ქაიხოსროს ძე ორბელიანი, გარდაიცვალა 23. II. 1769. მამასთან ერთად ორბელიანების ერთ-ერთ შტოს ემტერებოდა, კერძოდ დემეტრეს. სომხთ-საქართველოს სარდალი, მდივანბეგი.
32. თამაზ (თომა) პაატას ძე (მოიხსენიება 1727-1773 წლებში) ეშიკაღაბაში, ქიზიყის მოურავი. გიორგი არაგვის ერისთავის ქალიშვილი.
38. ნიკოლოზ რევაზის ძე ორბელიანი (1742-1803), მეუღლე თამარ პაატას ასული აბაშიძე (1740-1804).
40. მელიტონ ნიკოლოზის ძე ბარათაშვილი (1795-1860), 37 ნიკოლოზ (ნინია) ლუარსაბის ძე — გარდაიცვალა 1803 წლამდე, მეუღლე დარეჯან (დარია).
41. ზურაბ (დემიტრი) ნიკოლოზის ძე ორბელიანი (1766-1827), მეფის კარზე მილახვარი, თბილისის ბაჟის ზედამხედველი, კოლეჯსკი-სოვეტნიკი, მეუღლე ხორეშან (ანა-ხანუმ) ზაქარიას ასული (1786-1833).
42. ნიკოლოზ მელიტონის ძე ბარათაშვილი (15.12.1817-9.10.1845).
46. ეკატერინე მელიტონის ასული ბარათაშვილი (1821-?), მეუღლე რევაზ ლუარსაბის ძე ერისთავი (1813-1881).
49. ბარბარე მელიტონის ასული ბარათაშვილი (1825-1919), მეუღლე დემიტრი გიორგის ძე ვეზირიშვილი.
50. ნინო მელიტონის ასული ბარათაშვილი, (1828-1906), მეუღლე ლეონიდ გერმანოზის ძე ბარათაშვილი (1826-1875)
56. სოფიო მელიტონის ასული ბარათაშვილი (1841-1916), მეუღლე ვასილ ალექსანდრეს ძე სუმბათაშვილი 1843-1905.
60. ნიკოლოზ რევაზის ძე ერისთავი (1850-1815), პოეტის დისწული, მეუღლე ეკატერინა თამამშვევა.
62. ელისაბედ დემიტრის ასული ვეზირიშვილი (1861-1918), პოეტის დის — ბარბარეს შვილი. ტრაგიკულად დაიღუპა 1918 წლის 12 მარტს თავის შვილებთან არჩილთან (71) და ნინასთან ერთად. ისინი დახოცეს ოსებმა. მეუღლე დემიტრი გიორგის ძე ვეზირიშვილი (1825-1898).
72. ილია ვასილის ძე მაჩაბელი (1891-1938), მსახიობი, მოღვაწეობდა კიევში, მოსკოვში, ნ. რასპუტინის მეგობარი. დახვრიტეს 1938 წელს. იყო საქართველოს საჯარო ბიბლიოთეკის დირექტორი 1937-38 წლებში.

ნიკოლოზ რვეზის ძე ორბელიანი (იხ. ნუსხა I №38)

2. გიორგი ნიკოლოზის ძე (?-1819), მეფე გიორგი XII-ის ნიზორი, მილახვარი, სახლთუხუცესი 1801 წლიდან, კაპიტანი. იყო ენების მცოდნე. მეუღლე ქეთევან (UN).
3. ზურაბ (დიმიტრი) ნიკოლოზის ძე (1766-1827) ნიკოლოზ ბარათაშვილის პაპა, მილახვარი, შემდგომ კოლეჟსკი ასესორი, თბილისის ბაჟის ზედამხედველი. მეუღლე ხორეშანი, თავად ზაქარია ანდრონიკაშვილის ასული (1786-1822). ხორეშანის დედა იყო ელენე ბატონიშვილი, მეფე ერეკლე II-ის ასული.
4. ასლან ნიკოლოზის ძე (1767-27.12. 1835), მეფე გიორგი XII ეშიკადას-ბა, პოდპოლკოვნიკი. მეუღლე თინათინი, თავად გიორგი (ხატა გოგია) ციციშვილის ას. (1774-1822). თინათინის უფროსი და მარიამი იყო მეუღლე მეფე გიორგი XII-ისა. II ცოლი — ანასტასია იყო მელიქიშვილი (1791-1840).
5. იოსებ ნიკოლოზის ძე (გარდ. 1816 წლამდე) მაიორი, კოლეჟსკი ასესორი. მეუღლე თინათინი, თავ. იოსებ თუმანიშვილის ას.
6. სოლომონ ნიკოლოზის ძე (გარდ. 1819 წლამდე). მეუღლე სოფიო, თავად დავით აბაშიშვილის ასული.
8. იაკობ ნიკოლოზის ძე (1784-1843). I მეუღლე ელისაბედ (გარდ. 1857). II მეუღლე ნინო, თავად ალექსანდრე მაყაშვილის ას. (1801-1865).
9. სამარაგდონ (სამარაგდო) ნიკოლოზის ძე (1786-5.11.1838), პრაპორშჩიკი, ბამბახის დისტანციის მთავარი პრისტავი. I მეუღლე თავად ყორხმაზ მელიქიშვილის და მეორე მეუღლე ელისაბედ, თავად სოლომონ ავალიშვილის ას (1798-1856).
10. ქიხოსრო გიორგის ძე (1792-1851), პრაპორშჩიკი. მეუღლე ანასტასია, თავად ბარამ გურგენიძის ას. (1807-1867).
11. ალექსანდრე („ბაკლანად“ წოდებული) გიორგის ძე (1800-28.05. 1870), პორუჩიკი.
12. ანტონ (ტატი) გიორგის ძე (1803-14.05. 1855), შტაბს-კაპიტანი.
13. ეფემია ზურაბის (დიმიტრის) ასული (1801-4.02. 1849), ნიკოლოზ ბარათაშვილის დედა, მეუღლე მელიტონ ნიკოლოზის ძე ბარათაშვილი (1795-1860).
14. გრიგოლ ზურაბის (დიმიტრის) ძე (2.10.1804-21.03.1883). ინფანტერიის გენერალი, პოეტი.
15. ზაქარია ზურაბის (დიმიტრის) ძე (1806-11.07.1847 ქოლერისაგან), პოლკოვნიკი. მეუღლე ქეთევან. აზნაურ დიმიტრი ალექსი-მესხიშვილის ას. (1818-1895). იხ. აგრეთვე გვ. 192.
16. ილია ზურაბის (დიმიტრის) ძე (10. 12. 1815-8.12. 1853), გენერალ-მაიორი. 1842 წ. ტყვედ ჩაუვარდა შამილს, სადაც დაჰყო რვა თვე. მეუღლე ბარბარე ილია ბატონიშვილის ასული, მეფე გიორგი XII-ის შვილიშვილი (1831-1884).
17. ეკატერინე ასლანის ას. (1802-26.12.1877), მეუღლე თავადი შალვა რევაზის ძე ერისთავი (ქსნის) (1799-1854).
18. ყაფლან (იოანე) ასლანის ძე (1809-13.07. 1878), პოდპორუჩიკი. მეუღლე ნინო, თავად თამაზ ქობულაშვილის ას. (1817-1839 მშობიარობით). II მეუღლე ელისაბედი, თავ. ივანე ბარათაშვილის ას. (1824-1892).
19. ანა ასლანის ას. (1810. 27.07. 1839.), მეუღლე თავადი ზურაბ

- მელქისედეკის ძე ჭავჭავაძე. (1800-1845).
20. კონსტანტინე იოსების ძე (1799-12.05.1861), პორუჩიკი 22.05. 1821. (კარდანახი) ხორესანი, თავ. ვასილ ვაჩნაძის ას. (1805-1874).
21. თამარ იოსების ას. (1800-?). I მეუღლე, (1813) თავადი ყორხმაზ (დიმიტრი) სოლომონის ძე მელიქიშვილი (1798-1858), განქორწინდნენ 1831წ. II (25.09. 1831) თავადი სოლომონ გრიგოლის ძე ჭავჭავაძე (1797-1875). შვილები ჰყავს მეორე ქორწინებიდან.
22. ნინო იოსების ას. 10.04.1827. მეუღლე თავადი ანდრონიკ (დონიკ) ზაალის ძე ანდრონიკაშვილი (1786-1864).
23. ესტატე იოსების ძე (15.04.1810-10.07. 1841) კოლეჟსკი რეგისტრატორი. მეუღლე მაკრინე, აზნაურ ივანე სულხანიშვილის ას. (1815-27.01.1885).
24. თამარ იაკობის ას. (1816-2.11. 1861). მეუღლე ანდრეი სტეფანეს ძე სანკოვსკი, გენერალ-მაიორი.
25. ბარბარე იაკობის ას. (15. 12. 1820-?), მეუღლე ალექსანდრე პეტრეს ძე ოპოჩინინი, გენერალ-მაიორი.
26. ეკატერინე იაკობის ას. (1.01. 1824-1875). ნიკოლოზ ალაპის ძე ივანოვი (1810-1873), გენერალ-ლეიტენანტი.
27. სოფიო იაკობის ას. (1829-1829). მეუღლე დიმიტრი ივანეს ძე სვიატოპოლ-მირსკი. გენერალ-მაიორი (გარდ. 1899).
28. ბარბარე სამარაგდონის ას. (1825-21.08.1870), მეუღლე პოლკოვნიკი, ალექსანდრე დიმიტრის ძე საგინაშვილი.
30. მარიამ (მაიკო) ქაიხოსროს ას. (1816-12.02. 1849), დანიშნული იყო გენერალ-ადიუტანტი, თავად ლევან მელიქიშვილზე, კანონგარეშე ქორწინებაში ეყოლა მისგან შვილი — ლევანი. ნიკოლოზ ბარათაშვილის მეგობარი, პოეტი არაერთი წერილის ადრესატი.
32. გიორგი ილიას ძე (26.10.1853-1924), გენერალ-მაიორი, მეუღლე მარიამ, თავ. ალექსანდრე ორბელიანის ას.
33. ელენე ყაფლანის (იოანეს) ას. (15.12.1833 —?). მეუღლე თავადი ნიკოლოზ გიორგის ძე ჩიჯავაძე (1828-1886).
34. ნინო ყაფლანის (იოანეს) ას. (31.01. 1839 მეუღლე თავადი დიმიტრი პაატას ძე წულუკიძე (1830-?).
36. იოსებ კონსტანტინეს ძე (4.09. 1824-1879). გენერალ-მაიორი.
37. სოფიო (ხორეშან)კონსტანტინეს ას. (27.08. 1827-7.01. 1884). 1845. თავ. ზურაბ (ზაქარია) დიმიტრის ძე ჩოლოყაშვილი (1802-1851).
38. ანასტასია კონსტანტინეს ას. (5.01.1931-30.01.1884). მეუღლე პოლკოვნიკი ივანე დიმიტრის ძე ოკლობუიო (1818-9.12.1880).
39. ივანე (ნიკოლოზ) ესტატეს ძე (4.02.1831-11.03.1868), 28.04.1857 ელისაბედ (ლიზა), თავ. გრიგოლ პეტრეს ძე ჭავჭავაძის ას. (1840-1925).
40. გრიგოლ (გიგო) კონსტანტინეს ძე (20.08.1836-4.09.1880) პორუჩიკი. 21.07.1864, ნინო, თავ. სიმონ აბაშიძის ას. (1831-1919).
42. ალექსანდრე ესტატეს ძე (12.02.1835-26.01.1897) შტაბს-კაპიტანი. მეუღლე მარიამი (მაკრინე), თავად ნიკოლოზ ფალავანდიშვილის ას

ილუსტრაციები

ნიგნში გამოყენებული ილუსტრაციები და, საერთოდ, ნიკოლოზ ბარათაშვილის შესახებ არსებული იკონოგრაფიული მასალების ყველაზე სრული კოლექცია დაცულია გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში.

ამ მასალების მონოდებისათვის მადლობას ვუხდით მუზეუმის დირექტორს ქ-ნ იზა ორჯონიკიძეს და მთელს მის ბრწყინვალე კოლექტივს.

გამომცემელი

1

2

3

4

5

6

7

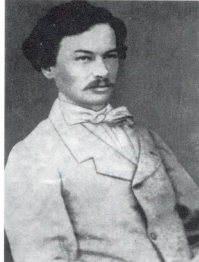
8

9

10

11

12

1. პოეტის თავის ქალა, გადაღებულია 1938 წლის ოქტომბერში, ნეშტის დიღუბიდან მთაწმინდაზე გადმოსვენების დღეებში.
2. პოეტის პორტრეტის ესკიზი-ჩანახატი, შესრულებული პოეტის კლასიკის მიხეილ თუმანიშვილის მიერ. დაცულია საქართველოს სახელმწიფო ხელოვნების მუზეუმში.
3. პოეტის პორტრეტი, შესრულებული მხატვარ მოსე თოიძის მიერ 1916 წელს. თავდაპირველი ვარიანტი ინახება რუბენ აკოფიანის კერძო კოლექციებში.
4. პოეტის პორტრეტი, შესრულებული მხატვარ მოსე თოიძის მიერ 1916 წელს. საბოლოო ვარიანტი გამოქვეყნდა გამეთ „სახალხო ფურცლის“ სურათებიან დამატებაში 1916 წელს. ორიგინალის დაცულობის აღგლი უცნობია.
5. პოეტის პორტრეტი, შესრულებული მხატვარ ა. მრეველიშვილის მიერ 1916 წელს. ნახაგს საფუძვლად მ. თუმანიშვილის ესკიზი (სურათი 1) დაედო. ორიგინალი ინახება რუბენ აკოფიანის კერძო კოლექციაში.
6. პოეტის პორტრეტი, შესრულებული მხატვარ ლალო გულიაშვილის მიერ 1938 წელს.
7. პოეტის პორტრეტი, შესრულებული მხატვარ ლალო გულიაშვილის მიერ 1955 წელს, მიღებული და დამკვიცვლები სახელმწიფო კომისიის მიერ.
8. პოეტის პორტრეტი, შესრულებული პოეტის ღების სოფიო და ნინო ბარათაშვილების სახეთა კომპიუტერული თანხედრით ლევან თაქთაქიშვილის მიერ. მხატვრული დამუშავება მოქანდაკე მარინა ივანიშვილის მიერ. გამოქვეყნდა 1997 წლის ლექსებში გამ. „კალმასობაში“.
9. ლევან თაქთაქიშვილისეული პორტრეტის საფუძველზე (სურათი 8 – ქვეყნდება პირველად!) მხატვარ ლევან ჭოლოშვილის მიერ შესრულებული პოეტის პორტრეტი. შესრულებულია 2005 წელს.
10. პოეტის ცრუ პორტრეტი, გავრცელებული გამ. „მოგზაურის“ რედაქტორის ივანე როსტომაშვილის მიერ. პორტრეტზე გამოსახულია მოქალაქე ალექსანდრე დავითის ძე ციციშვილი, რომლის აღნიშნული პორტრეტი მოეწონა შაქარია ჭიჭინაძეს და ი. როსტომაშვილს გადასცა გასაერცელებლად 1904 წელს.
11. პოეტის ცრუ ფოტო გავრცელებული „ნიკოლოზ ბარათაშვილის პორტრეტად“ ლიტერატურის მუზეუმის თანამშრომლის დავით მულღიაშვილის მიერ. ფოტოზე გამოსახული პირი არის ლევან დიმიტრის ძე ბარათაშვილი (1830-1877 წწ.).
12. პოეტის ცრუ ფოტო, არ გავრცელებულა, იყო მოსაზრება, რომ ფოტოზე გამოსახული პირი ნიკოლოზ ბარათაშვილი იყო, დაიბუჭდა რამდენიმე პერიოდულ გამოცემაში. მოსაზრება არგუმენტირებული არ აღმოჩნდა.

7

8

9

10

1. ბარბარე ბარათაშვილი-ვეზირიშვილისა (1826-1916) – პოეტის და.
2. პოეტის და სოფიო ასული ბარათაშვილი (მარჯენიე) და ილია ჭავჭავაძის და – ელისაბედი.
3. პოეტის და – ნინო ბარათაშვილი (1828-1906).
4. პოეტის და – სოფიო ბარათაშვილი შუკლესთან ერთად – ვასილ სუმბათაშვილიან და შვილებთან – გიორგისთან და ეკატერინესთან ერთად.
5. პოეტის დისწული – გიორგი ვასილის ძე სუმბათაშვილი (1882-?).
6. პოეტის დისწული – ნიკოლოზ რევაზის ძე ერისთავი, შვილი ეკატერინე ბარათაშვილისა, – მეუღლით.
7. პოეტის და – ბარბარე (ფრაგმენტი სურათისა 10).
8. პოეტის და – ნინო (ფრაგმენტი სურათისა 10).
9. პოეტის და – სოფიო (ფრაგმენტი სურათისა 10).
10. პოეტის ნათესაეუბი: სხედან: (მარცხნიდან) დები: ბარბარე და ნინო, ბარბარეს შვილი: გიორგი ვეზირიშვილი, და-სოფიო; დგანან: გახი წერქეშიშვილისა (ნათესავი) და ნინო (ბარბარეს შვილი).

1

2

3

4

5

1. ყაფლან ასლანის ძე ორბელიანი (1809-1878) – პოლკორუჩიკი, პოეტის დედის – ეფემიას ბიძაშვილი, ნ. ბარათაშვილის ლექსების სასიძლერო “ზმების შემრჩევი”.
2. გრიგოლ გურაბის ძე ორბელიანი (1804-1883) – ინჟანტერიის გენერალი, პოეტის ბიძა.
3. მამუკა (მაკარ) თამაშის ძე ორბელიანი (1800-1871) – გენერალ-მაიორი, განჯის უფროსი, პოეტის შორეული ნათესავი დედის მხრიდან, (იხ. ნუსხა 1. თამაშ ყაფლანის ძე ორბელიანის შტო). მან წაიყვანა პოეტი განჯაში სამუშაოდ.
4. ილია გურაბის ძე ორბელიანი (1815-1853) – გენერალ-მაიორი პოეტის ბიძა.
5. გიორგი ილიას ძე ორბელიანი (1853-1924) – გენერალ-მაიორი, პოეტის ბიძის, ილია ორბელიანის ვაჟი, ნ. ბარათაშვილის ნეშტის ჩამოსვენების ერთ-ერთი ორგანიზატორი.

1

2

3

4

5

6

1. მანანა ორბელიანი (1807-1870) – ივანე (მირმანოზ) ერისთავის ასული, დეიოთ იოანეს ძე ორბელიანის მეუღლე. სიღამამით ცნობილი ქალი.
2. კონსტანტინე ქრისტეფორეს ძე მამიკაშვილი (1818-1900) გენერალ-ლეიტენანტი, პოეტის მეგობარი, ავტორი მშენიერი მოგონებებისა პოეტის ცხოვრებისა და შემოქმედებებზე.
3. პლაგონ ვეგატეს ძე იოსელიანი (1809-1875). ისტორიკოსი და არქეოლოგი. დიდად აუყვება ნ. ბარათაშვილის ნიჭს. თვით პოეტი კი არაერთხელ ირონიულად იხუჯვობდა და წერდა პლაგონის შესახებ.
4. მხეილ ბორიელის ძე თუმანიშვილი (1818-1875) პოეტის ახლი მეგობარი, სამოგალო მოღვაწე, ავტორი პოეტის ჩანახაგისა (იხ. პორტრეტები).
5. მხეილ (მელქისედეკ) პეტრეს ძე ბარათაიევი (1784-1856), პოეტის შორეული ნათესავი. მისი ბებია იყო მარიამ ბარათაშვილი, რომელიც მეუღლად რუსეთში საუკუნეების წინ გაღაბეწვილ ბარათაიევის შტოს წარმომადგენელთან-მელქისედეკ ბარათაიევიან საბაგო უწყების უფროსი საქართველოში 1839-1844 წლებში. პოეტმა მას უძღვნა ლექსი „საბუღაიე მუფის ორაკლისა“. ასევე, ამარაფემა წარწერით: „ამაგსებ დვინთი, ავაგსებ ლხინთი. შესიე? გაამოს!“
6. ეკატერინე ალექსანდრეს ასული ჭავჭავაძე – პოეტის მეგობარი, მსაღამი სიყვარულით არის შთაგონებული ბარათაშვილის რამდენიმე ლექსში. მის არქივში აღმოჩნდა პოეტის არაერთი ავტოგრაფი, პოეტის პოეტიკური ნაწარის დიდად შეუწყო ხელი ე. ჭავჭავაძის სალონმა პეტერბურგში.
7. ლევან ივანეს ძე მელიქიშვილი (1816-1892) პოეტის მეგობარი გიმნაზიიდან. კავალერიის გენერალი.

7

1. რუსული ეკლესია განჯაში, რომლის გალავანშიც დაკრძალეს პოეტი 1845 წელს.

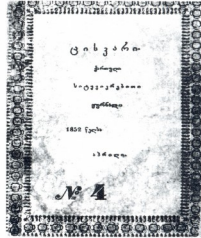
2. პოეტის ნეშტის გადმოსვენება განჯიდან 1893 წ. თბილისი. რკინიგზის სადგური .

3. პოეტის საფლავი მთაწმინდაზე.

1

2

3

1. ილია ჭავჭავაძე – პოეტის შემოქმედების უმთავრესი პოპულარიზატორი.
2. ჟურნალი „ცისკარი“. 1852 № 4. სადაც პირველად დაიბეჭდა პოეტის ლექსები. რედაქტორი იყო პოეტის მეგობარი გიორგი ერისთავი.
3. ნიკოლოზ ბარათაშვილის თხზულებათა აკადემიური გამოცემა სამსონ ფირცხალავას რედაქციით. მხატვარი ი. შარლემანი. 1922 წ.

ევანე ლოლაშვილი
ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობა ----- 5
ლევან თაქთაქიშვილი
ქართულ ენაზე დაბეჭდილ თხზულებათა ბიბლიოგრაფია ----- 11

□ თხზულებები

1. ლ ე ქ ს ე ბ ი:
ბუღბული ვარდზედ ----- 17
ქეთევან ----- 18
შემოღამება მთანმინდაზედ ----- 20
ხმა იდუმალი ----- 22
ძია გ...სთან ----- 23
ღამე ყაბახზედ ----- 24
ფიქრნი მტკვრის პირას ----- 26
ჩონგურს ----- 28
ჩემს ვარსკვლავს ----- 29
ნაპოლეონ ----- 30
თავადის ჭ...ძის ასულს, ეკ...ნას ----- 31
საყურე ----- 32
ჩჩვილი ----- 33
სული ობოლი ----- 34
** (სატრფოვ, მახსოვს...) ----- 35
ჩემი ლოცვა ----- 36
** (აღმობდა მნათი...) ----- 37
ჩემთ მეგობართ ----- 38
** (არ უკიჟინო, სატრფოო...) ----- 39
** (ვპოვე ტაძარი...) ----- 40
ნა... ფორტეპიანოზედ მომღერალი ----- 41
** (მიყვარს თვალები...) ----- 42
სუმბული და მწირი ----- 43
** (შენი დაღალნი...) ----- 45
** (რად ჰყვედრი კაცსა...) ----- 46
** (მირბის, მიმაფრენს...) ----- 47
კნიაზ ბარათაევის აზარფეშაზედ ----- 49
საფლავი მეფის ირაკლისა ----- 50
** (სულო ბოროტო...) ----- 51
** (შევიშრობ ცრემლსა...) ----- 52
ომი საქართველოს თავად-აზნაურ-გლეხთა პირისპირ დაღისტნისა
და ჩეჩნელთა, წელსა 1844-სა მძლვანველობასა ქვეშე ლუბერნიის
მარშლის, თავადის დიმიტრი თამაზის ძის
ორბელიანისა ----- 53
ჩინარი ----- 55
** (მაღლი შენს გამჩენს...) ----- 56
** (დამქროლა ქარმან სასტიკმან...) ----- 57

** (როს ბედნიერ ვარ...)	59
** (ცისა ფერს...)	59
** (ვლოცავ დღეს ჩემის გაჩენის...)	60
ბოემა „ბედი ქართლისა.“	61

VARIA

<i>სახუმარო ეპიგრამა</i>	
ელენეს და შარიაშს	79
<i>ყრმობისდროინდელი ნაწერები</i>	
ვარდი და ია	80
ნარგოზი და ყაყაჩო	81
კაფკასური მოთხრობა	82
შესხმა აგრიკოლასი	84
Плач шахро по виси	86

რედაქციები	87
------------	----

წერილები (1831-1845)

I. გრიგოლ ორბელიანისადმი	97
II. მასვე	98
III. ზიხეილ თუმანიშვილისადმი	100
IV. გრიგოლ ორბელიანისადმი	102
V. მასვე	103
VI. მასვე	105
VII. მაიკო ორბელიანისადმი	107
VIII. გრიგოლ ორბელიანისადმი	109
IX. ზაქარია ორბელიანისადმი	112
X. მასვე	114
XI. გრიგოლ ორბელიანისადმი	115
XII. ზაქარია ორბელიანისადმი	117
XIII. მაიკო ორბელიანისადმი	119
XIV. მასვე	122
XV. მასვე	123
XVI. ბაბალე საგინაშვილისადმი	124
XVII. ალექსანდრე საგინაშვილისადმი	125
XVIII. გრიგოლ ორბელიანისადმი	126

ტიქსტისათვის

ნ. ბარათაშვილის ნაწერების ქრონოლოგიური ნუსხა	129
<i>კომენტარები</i>	
ა. მხატვრული ნაწერები	174
ბ. წერილები	191
ლექსიკონი	206

☐ მოგონებანი კონსტანტინე მამაცაშვილი -----	213
იონა მეუნარგია -----	217
ლევან თაქთაქიშვილი ☐ პორტრეტისათვის -----	241
სიმონ ჯანაშია ☐ გენეალოგია -----	251
გენეალოგიური ნუსხები — რედაქტორისაგან -----	263
☐ ილუსტრაციები -----	271

